

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MUZAFFERÎLER

DOKTORA TEZİ

Danışman	Hazırlayan
Prof. Dr. Salim CÖHCE	İsa ERYILMAZ

MALATYA 2018

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

MUZAFFERÎLER

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
İsa ERYILMAZ**

**Danışman
Prof. Dr. Salim CÖHCE**

MALATYA 2018

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MUZAFFERÎLER

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Salim CÖHCE

HAZIRLAYAN
İsa ERYILMAZ

Jürimiz 19.12.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bularak Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

imzası

1. Prof. Dr. Salim CÖHCE
2. Prof. Dr. Neslihan DURAK
3. Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK
4. Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
5. Dr. Öğr. Üyesi Müslüme Melis ÇELİKTAŞ

.....
.....
.....
.....
.....

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
tarih ve.....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Unvan Ad Soyad
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Salim CÖHCE'nin danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “MUZAFERÎLER” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İsa ERYILMAZ

BİLDİRİM SAYFASI

Hazırladığım “MUZAFFERÎLER” başlıklı tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin sadece özet kısmı erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 3 (üç) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

İsa ERYILMAZ

ÖZET

Hindistan'da Türk hâkimiyetini M.Ö. 4-5. binlere kadar götürmenin mümkün olduğunu düşünen bilim adamları mevcuttur. Ancak mevcut deliller ışığında bu ilginin en azından, şimdilik M.Ö. I. binde başladığını kabul etmek zarureti bulunmaktadır. Nitekim M.Ö. II. yüzyıl başlarında Sind ve Mekran bölgelerine inen Sakalarla başlayan Hindistan'daki Türk hâkimiyet dönemi müteakip devirlerde Kuşan (I-V. yy) ve Akhunlarla (V-VII. yy) devam edecek sonra yerini Türk Şâhîlere (VII-IX. yy) bırakacaktır. Bu arada Hindistan'da Türklerin kesin hâkimiyeti özellikle bu ülkenin kuzey kesimlerinde Gaznelilerle başlayacak önce Alp Tigin (öl. 963) arkasından Sebük Tigin (976-997) ve nihayet Gazneli Mahmud (997-1030) ile başlayan süreç daha sonra yöreye akacak olan Türklere bölgede kalıcı olarak nasıl hâkim olunabileceğinin de ip uçlarını vermektedir. Nitekim bu hareketin sonucunda XII. yüzyılın sonlarında tamamen Türk memlûklardan kurulan ordularla Gurluların başlattığı Hindistan hareketi müteakip devirlerde Türk komutanların idaresinde 1414'e kadar sürecek olan Dehli Türk Sultanlığı'nın ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Dehli Türk Sultanlığının yıkılış sürecinde Gücerat'ta ortaya çıkan Muzafferîler 1391 yılında Tuğluk Sultanı Nasreddin Muhammed tarafından Gücerat yöneticiliğine getirilen A'zam Hümayun Zafer Hân tarafından kurulacaktır. 1411 yılında tahta çıkan I. Ahmed Şah (1411-1443) dönemi ise Muzafferîlerin ikbal devri kabul edilir. 1459 yılında tahta çıkan Mahmud Begarhâ/Begrâ (1459-1511) döneminde tarihinin en parlak devrini yaşayan Muzafferîler bu sıralarda Hindistan'ın batı kıyılarında görülen Portekizlilere karşı Gücerat'ı müdafaa etmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar. Bu arada Baburlu hükümdarlarından Hümayûn Şah'ın da Gücerat'a taarruzda bulunması Bahadır Şah (1526-1537)'ı Portekizlilerden yardım istemek zorunda bıraktı. Bahadır Şah 1537'de Portekizliler tarafından haince katledildi. Tedricen güç kaybeden devlet sonraki hükümdarlar zamanında inhitata sürüklendi. Beyler arasındaki çekişmelerle kukla durumuna düşen Gücerat Sultanlarının sonuncusu III. Muzaffer Şah, Ekber Şah karşısında Sultanlığı muhafaza edemedi. Muzafferîler 1583 yılında tamamıyla yıkıldı.

Anahtar Kelimeler: Gücerat, Zafer Han, Nahravala, Diu, Bender-i Dev, Liman Şehir

ABSTRACT

There are scientists who think it is possible to trace Turkish domination in India back to 4000-5000 BC. However, in the light of available evidence, it is an obligation to accept that it started in the 1st century BC. In fact, the period of Turkish domination (II. century) in India which started with Sakas descending into Sind and Mekran regions, would continue in Kushanas (I-V. century) and White Huns (V-VII. century) in the following periods and then it would be replaced by the Turkish Shahi's (VII-IX. century). In the meantime, the absolute dominance of Turks in India would begin with Ghaznavids especially in the northern part of this country starting with Alp Tigin (d. 963), later with Sebük Tigin (976-997) and finally Gazneli Mahmud (997-1030). This domination process would also give clues on how to dominate and control this specific region permanently for later Turkish expeditions. As a result of this movement, at the end of the XII. century, the armies that were completely established by the Turkish Memluk people and Ghori people were going to lead to the emergence of the Dehli Turkish Sultanate, which would last until 1414 in the administration of the Turkish commanders.

Muzaffarids who appeared in Gujarat during the collapse of the Dehli Turkish Sultanate, would be founded by A'zam Hümâyün Zafar Khan in 1391, who was appointed as the ruler of Gujarat by the Sultan of Tughluk Nâsreddîn. The period of Ahmad Shah (1411-1443), who sits on the throne in 1411, was accepted as the era of the Muzaffar. During the period of Mahmud Begarhâ / Begrâ (1459-1511), who came to the throne in 1459, the Muzaffarids lived the most brilliant period of their history. They tried to defend Gujarat against the Portuguese in the western shores of India but they could not defend the region. Meanwhile, Hümâyûn Shah one of the Babur rulers, attacked Gujarat. As a result, Bahadur Shah (1526-1537) was forced to ask for help from the Portuguese. Bahadur Shah was tragically killed by the Portuguese in 1537. The gradually losing state was dragged regression at the time of the later rulers. III. Muzaffar Shah, the last of the Gujarat Sultan, fell into a puppet state because of the conflicts among local governors. As a result, he was unable to retain the Sultanate against Akbar Shah. In 1583, the Muzaffarids were completely demolished.

Anahtar Kelimeler: Gujarat, Zafar Khan, Nahravala, Diu, Bender-i Dev, Port City

ÖNSÖZ

Muzafferîler ya da Muzaffer Şahîler XIV. yüzyılın sonlarına doğru Hindistan'ın Gücerat bölgesinde ortaya çıkmış bir Türk devletidir. Gücerat Hint okyanusunun kuzeybatı kıyısında Sind nehrinin okyanusa dökülürken meydana getirdiği deltanın genel adıdır. Elverişli liman ve verimli bir araziye sahip olup Kuç ve Kambey körfezleri tarafından da kuşatılmış vaziyettedir. Bu yüzden bahse konu bölge Hindistan tarihinin en stratejik kilit noktalarından birisini oluşturur. Muzafferîler bu bölgeye sadece siyasî alanda değil ekonomi, kültür, din ve sosyal yapı alanlarında damgalarını vurmuşlardır.

1025 yılında Gazneli Mahmud'un on altıncı seferi sonucunda Türklerle tanışan Gücerat bölgesi 1298'de Alâeddin Muhammed Kalaç tarafından tamamen fethedildi. 1320 yılında Tuğluklu hâkimiyeti altına giren bölge Timur'un Hindistan seferi sırasında ortaya çıkan siyasî boşluk ve kargaşa ortamından istifade ile bölge valisi Â'zâm Hümayûn Zafer Han'ın istiklalini ilanı ile yeni bir siyasî süreç yaşamaya başlayacak ve bu bağlamda teşekkül eden Muzafferîler takriben iki yüz seneyi aşkın bir süre bölgenin kaderini belirleyecektir. Bu arada Gücerat ve yöresi tarihinin en gelişmiş bayındırlık hizmetlerine de sahip olacak ve yeni kurulan modern şehirler, dinî yapılar, pazarlar ve kale gibi müstahkem mevkiilerle donatılarak müreffeh bir ülke haline gelecektir. Bütün bunlar bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Dolayısıyla halihazırdaki bu çalışmayla Hindistan'daki Türk tarihiyle ilgili bir dönemin aydınlatılacağı düşünülmektedir.

Böyle bir çalışmayı yapmama imkân tanıyan kaynakların temini konusunda hiçbir desteği esirgemeyen ve bu arada müteaddit defalar metinlerimi okuyarak tashih edip düzelten değerli hocam Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye teşekkürü bir borç bilirim.

MALATYA 2018

İsa ERYILMAZ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xiii
KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

(MUZAFFERİLERİN ORTAYA ÇIKTIĞI ZEMİN)

A. GÜCERAT'TA TUĞLUKLU HÂKİMİYETİNİN TESİSİ.....	13
a. Gıyaseddin Tuğluk Şah Döneminde Gücerat (1320-1325)	14
b. Muhammed Tuğluk Şah Döneminde Gücerat (1325-1351).....	17
ba. Melik Sâdî'nin Gücerat'a Atanması	18
bb. İç Karışıklıkların Başlaması	18
c. Firûz Şah Döneminde Gücerat (1351-1388)	20
ca. Gücerat'ta İsyanların Batırılması ve Kontrolün Sağlanması	21
cb. Zafer Han ve Oğlu Derya Han'ın Gücerat Yöneticiliğine Getirilmesi.....	22
cc. Ferhatü'l-Mülk'ün İstiklâl Arayışları	23
B. TUĞLUKLU HÂKİMİYETİNİN ÇÖKÜŞ SÜRECİNE GİRMESİ.....	24
C. TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERLERİ	29
a. Timur'un Hindistan'a Yönelmesi	29
b. Dehli Sultanı Nasreddin Mahmud'un Timur'a Karşı Aldığı Tedbirler	31
c. Dehli'nin Zaptı ve Tuğlukların Sonu	32
d. Tuğluklu Sultanı Nasreddin Mahmud Şah ve Vezir İkbâl Mallu Han'ın Gücerat'a Kaçması.....	34

İKİNCİ BÖLÜM
(MUZAFFERÎLERİN TEŞEKKÜLÜ)

A. MUZAFFERÎLERİN GÜCERAT'TA HÂKİMİYETLERİNİ TESİS ETMELERİ.....	36
a. Ferhatü'l-Mülk Raştî Han (1376-1391).....	36
b. A'zam Hümâyun Zafer Han (1392-1407).....	37
ba. Muzaffer Ünvanını Alması ve Gücerat'a Hareketi.....	39
bb. Ferhatü'l-Mülk Raştî Han'ın Mağlup Edilmesi ve Gücerat'ın Zaptı	39
bc. Idâr Racputları Üzerine Sefer.....	40
bd. A'zam Hümâyun Zafer Han'ın Oğlu Tatar Han Tarafından Hapsedilmesi	41
be. A'zam Hümâyun Zafer Han'ın Sultan Şemseddin Muzaffer Şah Ünvanıyla Gücerat Hükümdarı Olması (1407-1410)	42
bf. Malva Seferi	43
bg. Muzaffer Şah'ın Kanthkot Racputlarını Tedip Etmesi ve Ölümü.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
(YÜKSELME DEVRİ)

A. I. NASREDDİN AHMED ŞAH (1411-1442).....	46
a. Firûz Han'ın İsyanı	47
b. Idâr Racasının ve Diğer Asîlerin Mağlup Edilmesi	48
c. Sidpûr Seferi.....	49
d. Malva Seferi.....	51
e. Idar Racası Punca Üzerine Yürümesi.....	53
f. Dekken Devletiyle Olan Münasebetler: Mahim ve Thana'nın Zaptı.....	54
g. Son Yılları ve Ölümü.....	56
B. II. GIYASEDDİN MUHAMMED ŞAH (1443-1452).....	58
a. Idar Seferi.....	58
b. Çampener Seferi.....	59
C. KUTBEDDİN AHMED ŞAH (1451-1458).....	60
a. Kaparbanc (Kapadvanc) Savaşı.....	61
b. Nagor Seferi	61
c. Çitor Seferi	62

D. I. NASREDDİN MAHMUD ŞAH (MAHMUD BEGARHÂ/BEGRÂ)	
(1459-1511)	64
a. Nasreddin Mahmud Şah'ın Dekken Hâkimi Nizâm Şah Behmenî'ye Yardıma Gitmesi.....	65
b. Sorath'daki Girnar Racası Mandelek Üzerine Yürümesi.....	66
c. Sind Seferi.....	67
d. Çampener Seferi.....	68
e. Konkan'ı Zapt Eden Bahadır Gilanî Üzerine Yürümesi	71
f. Son Yılları ve Ölümü	72
E. II. ŞEMSEDDİN MUZAFFER ŞAH (1511-1526)	75
a. Idâr Racası Bihim Üzerine Yürümesi.....	76
b. Malva'nın Zaptı.....	77
c. Son Yılları ve Ölümü	79
F. NASREDDİN İSKENDER ŞAH (1526)	80
G. KUTBEDDİN BAHADIR ŞAH (1526-1537)	82
a. Dekken Üzerine Yürümesi ve Ahmednagar'ı Zaptı.....	83
b. Portekizlilerin Diu'ya Saldırmaları.....	85
c. Malva Seferi	86
d. Çitor'un Zaptı.....	87
e. Kutbeddin Bahadır Şah'ın Hümayun İle Savaşı (1532).....	87
f. Bahadır Şah'ın Portekizlilerden Yardım İstemesi ve Öldürülmesi	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(DAĞILMA DEVRİ)

A. III. SÂDEDDİN MAHMUD ŞAH (1537-1554)	92
a. İmadü'l-Mülk ve Derya Han Arasındaki Mücadele	93
b. Âlâm Han'ın Vesayeti ve Sultan III. Sadeddin Mahmud'un İktidarı.....	95
c. Sultan III. Sadeddin Mahmud'un Racputlar Üzerine Ordu Sevk etmesi.....	96
d. Diu'nun Portekizlilerden Geri Alınması İçin Yapılan Uğraşlar.....	96
e. Sultan III. Sadeddin Mahmud'un Son Günleri ve Öldürülmesi.....	98
B. III. GIYASEDDİN AHMED ŞAH (1554-1561)	99
a. İtimâd Han ve İmadü'l-Mülk Arasındaki Mücadele	100

b. Sultan III. Ahmed'in İtimâd Han Tarafından Öldürülmesi	101
C. III. ŞEMSEDDİN MUZAFFER ŞAH (1561-1573)	102
a. İtimâd Han'ın Gücerat'ta Yönetime Hâkim Olduktan Sonra Patan Üzerine Yürümesi	103
b. Ekber Şah'ın Gücerat Seferi ve Muzafferîlerin Yıkılış Süreci	103
c. Gücerat'ın Düşmesinden Sonraki Durum ve Muzafferîlerin İnhitatı	106

BEŞİNCİ BÖLÜM (TEŞKİLAT VE KÜLTÜR)

A. HÂKİMİYET ANLAYIŞI VE HÜKÜMDARLIK ALÂMETLERİ	107
a. Hutbe	109
b. Çetr	109
c. Sancak	110
d. Sikke	110
e. Nevbet	111
B. ASKERÎ VE İDARÎ TEŞKİLAT	112
C. YARGI SİSTEMİ	114
D. İKTİSADÎ SİSTEM	115
E. BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ	118
SONUÇ	120
BİBLİYOGRAFYA	125
EKLER	137
DİZİN	140

KISALTMALAR

A.J.S.	: American Journal of Society
A.Ü.D.T.C.F.D.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.Ü.E.F.A.D.	: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi
Bkz.	: Bakınız
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
HTTAD	: Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
JAOS	: Journal of the American Oriental Society
JASB	: Journal of the Asiatic Society of Bengal
JRAS	: Journal of the Royal Asiatic Society
km.	: Kilometre
nşr.	: Neşreden
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
vd.	: Ve devamı
vs.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMALAR

Muzafferîlerin Gücerat'ta hâkimiyetlerini tesis etmeleriyle başlayan ve doğrudan hanedanlığın tarihini ihtiva eden kaynaklar ihtiyaca cevap verecek kadar yeterlidir. Dolayısıyla hanedanlığın kurulduğu XIV. yüzyılın sonları ve dağılma sürecine girdiği XVI. yüzyılın ortalarına kadar yazılmış ilgili kayıtlarda çalışmamızda istifade ettiğimiz zengin bilgiler bulunmaktadır. O sebeple Muzafferîlerin kurulduğu Gücerat ve buranın tarihi hakkında bilgi veren Farsça kaynakları titizlikle taramak sūratıyla azami ölçüde kullanmaya çalıştık. Diğer taraftan Hindistan'ın kuzeyinde yer alan ve Muzafferîlerin bağımsız bir hanedan olarak ortaya çıkmasına inkırazları zemin hazırlayan Tuğluklar ve akabinde kurulan Babürlü Türk hâkimiyeti hakkında etraflı bilgi veren kaynakları da gözden geçirerek istifade ettik.

A- VEKAYİNÂMELEK VE GENEL TARİH KİTAPLARI

Hemen belirtelim ki bu çalışmada arşiv vesikalarından istifade edilmemiştir. Şu hâlde siyasi tarihi ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmamızda belli başlı Vekayinameler ve Genel Tarih Kitapları, Seyahatnameler ve Coğrafya Kitapları ile birlikte tamamını çalışmamızın sonunda verdiğimiz Türkçe, İngilizce vs. dillerde yazılan Araştırma Eserleri kullanılmıştır.

a- Tabakât-ı Nâsırî

Kadı Minhâceddin Osman b. Sirâceddin Muhammed el-Cüzcânî¹ tarafından yazılan bu fevkalâde eser 1260 yılında tamamlanmıştır. Eser Şemsî meliklerinden Sultan Nasreddin Mahmud'a takdim edilmesi sebebiyle "Tabakât-ı Nâsırî" adıyla anılmıştır.² Eserdeki bilgilerden Cüzcânî'nin Gûrlu sarayında yetiştiği ve çok iyi Farsça bildiği anlaşılmaktadır. Farsça kaleme alınan bu eser Hz. Adem'den başlamak üzere kendi zamanına kadarki olayları ihtiva etmekte bu özelliğinden dolayı genel bir İslam tarihi

¹ Esasen Cuzcanlı olan bu aile büyük dedeleri İmâm Abdulhâlik'in Gazne'ye gelip yerleşmesinden sonra bir daha Gazne'ye dönememişlerse de bu lakabı muhafaza etmişlerdir. Söz konusu aile daha sonra Gazneliler sūlalesi zamanında mümtaz bir mevkii sahibi olduğu gibi Gûrluların Hindistan hâkimiyetleri sırasında da önemli görevler üstlenecektir. Önceleri Şemseddin İltutmuş'un himayesinde *Nâsırîye Medresesi* müderrisliği başta olmak üzere kadılık, hatiplik, imamlık, muhtesiplik vb. pek çok görevde bulunan Minhâceddin sonraları 9 Zilhicce 652 (1254)'de Dehli'ye muzafferane giren ve bütün idareyi kuvvetle eline alan Balaban'ın himayesi sayesinde 1254'te üçüncü defa *kadiü'l-kudât* olacak ve eserini tamamladığı 1260'a kadar bu vazifede kalacaktır. Bu hususta geniş bilgi için bkz., M. F. Köprülü, **Tarih Araştırmaları I**, Ankara 2006, s.263vd.

² A. B. M. Nurul Absar, "Muslim Historiography: The Trends and Nature in Perspective of India (1206-1526 A.D.)", **Academic Journal of Interdisciplinary Studies** 3/1 (March 2014), s.454.

mahiyeti taşımaktadır. Tabakât-ı Nâsırî bilhassa Gûrlular ve Dehli Türk Sultanları hakkında değerli bir kaynaktır.³

Tarihçi Barânî, Tabakât-ı Nâsırî'ye Tarih-i Fîrûz Şâhî adıyla bir zeyil yazmıştır. Daha sonraki yıllarda Mirhând ve Hândmîr gibi tarihçiler Tabakât-ı Nâsırî'yi kaynak olarak kullanmışlardır. Cüzcanî'nin "Nâsırînâme" adlı bir mesnevî yazdığı kaynaklarda zikrediliyorsa da eser zamanımıza intikal etmemiştir.⁴ Yirmi üç tabakadan meydana gelen eserin on dokuzuncu tabakası Gazne sultanları, yirminci tabakası Mu'izzî sultanları ve yirmi birinci tabakası Şemsî sultanları dönemlerini ihtiva etmektedir.⁵ Bizzat kendi müşahedelerine dayanan Hind ve Afganistan sahalarına ait bulunan tabakalar en değerli olanlarıdır. Eserin Hindistan ile ilgili bölümleri W. Nassau Lees tarafından Kalkûta'da neşredilmişse de⁶ biz bu çalışmada Raverty tarafından 1864'te iki cilt halinde yapılan tenkitli neşrini kullandık.⁷ Ayrıca Elliot ve Dowson da Tabakât-ı Nâsırî'nin tafsilatlı bir özetini yayınlamışlardır.⁸

b- Fütûhu's-Selâtin

Hâce Abdülmelik İsemî tarafından 1349 yılında yazılan bu eser 1350'de tamamlanmıştır. Hint araştırmacılarına göre Hindistan Şâhnâmesi özelliği taşımakta olup Firdevsî'nin Şâhnâmesi tarzında yazılmıştır.⁹ Gazneli Mahmud'un Hindistan seferlerinden yazarın kendi zamanına kadar olan olayları ihtiva etmektedir.¹⁰ Ziyaeddin Barânî'nin Tarih-i Fîrûz Şâhî'sinden yedi veya sekiz yıl önce yazılmıştır. On iki yıl Dehli dışında Dekken'de yaşayan İsemî, eserini merkezin etkisinden uzak bir yönetici olarak yazdığı için verdiği bilgiler güvenilir kabul edilmektedir. Fütûhu's-Selâtin sonraki devir yazarlarından özellikle Nizameddin Ahmed tarafından kullanılmıştır.¹¹ Ayrıca İsemî eserinde kendi hayatıyla ilgili bilgiler de vermiştir. Babası hakkında bilgi vermezken dedesi İzzeddin'in Dehli'den Deogir (Devletabad)'e doksan yaşında geldiğini kaydeder.

³ K. A. Nizamî, **On History and Historians of Medieval India**, Aligarh 1983, s.72vd.

⁴ A. S. Bazmee Ansârî, "Cüzcanî," **DİA VIII**, s.99.

⁵ Diğer tabakaların ihtiva ettiği dönemler hakkında geniş bilgi için bkz., M. A. Muqtadir, **Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore VI**, Patna 1918, s.5vd.

⁶ Cüzcanî, **Tabakât-ı Nâsırî**, (nşr., W. Nassau Lees), Calcutta 1864.

⁷ Cüzcanî-Raverty, **Tabakât-ı Nâsırî, A General History of Mohammadan Dynasties of Asia I**, (nşr., H. G. Raverty), Calcutta 1864.

⁸ H. M. Elliot-J. Dowson, **The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period II**, London 1869, s.285-383.

⁹ Muhammad Abdu'l Ghanî, **Pre-Mughal in Hindustan**, Allahabad 1941, s.284.

¹⁰ A. B. M. Nurul Absar, "Muslim Historiography: The Trends and Nature in Perspective of India (1206-1526 A.D.)", s.454.

¹¹ P. Hardy, **Historians of Medieval India**, London 1966, s.95vd.

Bu sırada İsemî on altı yaşındadır. Ona rağmen Devletabad’a geldikten sonraki hayatı hakkında çok fazla bilgi vermemektedir. Kırk yaşına kadar burada yaşayan yazar Fütûhu’s-Selâtin’i bundan sonra kaleme alacaktır.¹²

Fütûhu’s-Selâtin büyük zorlukla hazırlanmış bir eserdir. Hayatını çok zor şartlarda idame ettirmeye çalışan İsemî, bir aralık Mekke’ye gidecek ve dua edecektir. Çok zor günler geçiren İsemî bir sabah Dekken Sultanı Alâeddin Hasan Behmen Şah tarafından huzuruna çağırılır. Adamlarından Gazi Bahaeddin tarafından huzura götürülen İsemî, Behmen Şah tarafından iyi karşılanır ve himaye edilir.¹³ Kendisinin bu şekilde himaye edilmesi karşısında İsemî bundan sonraki hayatını Behmen Şah’a Firdevsî olmaya adanmış ve kendisine sunmak üzere Firdevsî’nin Şâhnâme’si gibi bir eser hazırlamaya başlamıştır.¹⁴ Gazneli Mahmud’dan başlamak üzere Gûr Sultanı Muhammed b. Sâm, Kutbeddin Aybek, İltutmuş, Alâeddin Kalaç ve Gıyaseddin Tuğluk gibi Hind fâtiplerini ve tarihi olayları topladığı eserine bu sebepten Fütûhu’s-Selâtin adını vermiştir. Çalışmamızda Agha Mahdi Hüseyin tarafından “Futûhu’s-Salâtîn or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî” adıyla 1966 yılında üç cilt halinde yapılan neşri kullandık.¹⁵

c- Tarih- i Fîrûz Şâhî

Tarih-i Fîrûz Şâhî, XIV. yüzyılın mühim tarihçileri arasında yer alan Ziyaeddin Barânî tarafından yazılmıştır.¹⁶ Eserin neşri Seyyid Ahmed Han tarafından “*Bibliotheca Indica*” serisinde 1862 yılında yapılmıştır. Prof. Ishwari Prasad, Dr. Mahdi Hüseyin ve Prof. Habibullah gibi Hindistan tarihçileri çalışmalarında kullandıkları Tarih-i Fîrûz Şâhî’ye başlı başına otorite ve güvenilir kaynak eser ifadelerini kullanarak dikkat çekmişlerdir. Yetmiş dört yaşında eserini tamamlayan Barânî’nin bu önemli tarih kaynağı Tuğluklu Hanedanının üç hükümdarı (Gıyâseddin Balaban, Muhammed b. Tuğluk ve Fîrûz Şâh Tuğluk) dönemindeki olayları ihtiva etmektedir.¹⁷

Dehli’deki yönetimle her zaman sıkı bağlantıları olan Barânî’nin babası Mu’ayyid el-Mülk, Sultan Celâleddin Kalaç’ın ikinci oğlu Erkli Han’a nâib idi.¹⁸ Amcası Melik Alâ

¹² J. N. Sarkar, “*Personal History of some Medieval Historians and Their Writings*”, **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeib), New Delhi 1968, s.175.

¹³ J. L. Mehta, **Advanced Study in the History of Medieval India**, Cihandigarh 1979, s.17.

¹⁴ K. A. Nizamî, On History and Historians of Medieval India, s.108vd.

¹⁵ J. N. Sarkar, “*Personal History of some Medieval Historians and Their Writings*”, s.176.

¹⁶ Hermann Ethe, **Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office I**, Oxford 1903, s.90.

¹⁷ P. Hardy, *Historians of Medieval India*, s.20vd.

¹⁸ A. Özcan, “*Berenî*”, **DİA V**, s.491.

el-Mülk Sultan Alâeddin Kalaç'ın hükümdarlığında Dehli Kutvâlı idi. Büyükbabası Sipahsalar Hüsameddin ise Sultan Gıyaseddin Balaban tarafından Lakhnauti'deki Şahnagî'ye yönetici olarak atanmıştı. Barânî'nin kendisi ise Sultan Muhammed b. Tuğluk'un çocukluk arkadaşı, yakın dostu ve nedimiydi. Sultan Muhammed b. Tuğluk'un 1351 yılında ölümünden sonra Barânî'nin saraydaki sona erdi ve saraydan sürüldü. Zamanın Emir Hüsrev Dihlevî ve Emir Hasan Siczî gibi ünlü âlimlerinden ders aldığı gibi onlarla yakın dostluklar da tesis eden tarihçi Barânî edebiyata ve şiire de meraklıdır.¹⁹

Dehli sarayından kovulduktan sonra Sultan Fîrûz Şâh'tan geçim için ödenek alan Barânî çok zor günler geçirmiş ve yoksul bir hayat sürmüştür. Tarih-i Fîrûz Şâhî'yi hayal kırıklığı ve sefalet içinde yazmıştır. Onun için Barânî bu eserinde hükümdarların ve yöneticilerin halkı adaletle idare etmeleri için hangi vasıfları taşımaları gerektiğine işaret ederek idarecilere nasihatte bulunmuştur. Eserde en dikkat çeken husus Barânî'nin hiç kaynak kullanmaması ve atıf yapmamasıdır. Ancak modern araştırmacılar Barânî'nin bu eseri hazırlarken resmî kayıtlardan istifade ettiğini ileri sürmektedirler. Zira bu kadar olayı teferruatıyla hafızasında tutamayacağı kanısındalar. Diğer bir soru da Barânî'nin neden bu eseri kaleme aldığıdır. K. A. Nizami, bu konudaki fikrini beyan ederken Barânî'nin kendi adını ve Tarih-i Fîrûz Şâhî'yi ölümsüzleştirmek için kaleme aldığını ifade etmektedir.²⁰ Elliot-Dowson ise Barânî'nin Hindistan tarihini Tabaqât-ı Nâsırî'den öğrendiğini ve eserini burada öğrendiği bilgilerle kaleme aldığını kaydeder.²¹

d- Tarih- i Fîrûz Şâhî

Eserin müellifi Şems Sirâc Afif'tir. Tarih- i Fîrûz Şâhî Barânî'nin eserinin devamı niteliğindedir. Tuğluklar devri için son derece önemli bir kaynaktır.²² Eser özellikle Muhammed Tuğluk Şah dönemine yoğunlaşmış ve Timur'un Hindistan seferinden hemen önce sona ermiştir.²³ Şemseddin Sirâc Afif, eserine Tarih- i Fîrûz Şâhî adını kendisi vermemiştir. Öyle anlaşıyor ki bu isim esere muhtemelen kopyalanırken sonradan verilmiştir. Sirâc Afif, Gıyaseddin Tuğluk Şah, Muhammed b. Tuğluk ve Fîrûz Şâh

¹⁹ K. A. Nizami, "Ziya ud-din Barani", **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.39.

²⁰ K. A. Nizami, On History and Historians of Medieval India, s.138.

²¹ H. M. Elliot-J. Dowson, **The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period III**, London 1871, s.93vd.

²² A. B. M. Nurul Absar, "Muslim Historiography: The Trends and Nature in Perspective of India (1206-1526 A.D)", s.455.

²³ J. N. Sarkar, "Personal History of some Medieval Historians and Their Writings", s.173vd.

dönemleriyle Fîrûz Tuğluk'un ölümünden sonraki on yılı yani Timur'un Hindistan'a yöneldiği kadarki hadiseleri işlemiştir. Eserin var olduğu iddia edilen diğer kısımları ise kayıptır. Fîrûz Tuğluk ile ilgili bölüm ise yazar tarafından tamamlanmıştır. Eserin Timur'un Dehli'yi zaptından sonra tamamlandığı düşünülmektedir.²⁴

Tarih- i Fîrûz Şâhî beş bölümden oluşmaktadır. Her bölümde ise on sekiz kısım yer almaktadır. Birinci bölümde Sultan Fîrûz Şâh Tuğluk'un doğumundan tahta çıkmasına kadarki hayatı tam olarak verilmiştir. Alemgir Padişahın saltanatının yirmi dördüncü yılında (1681) Şeyh Fadıl tarafından kopya edilmiştir. Bu kaynaktan çalışmamızda Tuğluklar devriyle ilgili olarak Barânî'nin eserinden faydalandığımız ölçüde istifade etmeye çalıştık. Eser Mevlevî Vilâyet Hüseyin tarafından 1890 yılında Kalkûta'da neşredilmiştir ki çalışmamızda bu baskıyı kullandık.²⁵ Ayrıca Tarih- i Fîrûz Şâhî'nin Hindistan'da başta Dehli olmak üzere bir kısım özel kütüphanelerde kopyaları bulunmaktadır. Eserin İngilizce çevirileri ise Elliot-Dowson tarafından "Kendi Tarihçilerinin Anlatışına Göre Hindistan Tarihi" serisinin üçüncü cildinde 269-373 sayfaları arasında mevcuttur.²⁶

e- Tarih-i Mübarek Şahî

Yahya İbn Ahmed Sirhindî tarafından Farsça yazılmıştır.²⁷ Tarih-i Mübarek Şahî diye adlandırılmasının sebebi Seyyidî Hanedanı hükümdarlarından Mübarek Şah'a takdim edilmesinden dolayıdır. Eser Gur Sultanı Muhammed b. Sam döneminden başlamaktadır. Küçük hacimli olmasına rağmen son derece kıymetlidir. Bedaûnî ve Nizameddin Ahmed tarafından yazılan eserlere büyük ölçüde kaynak teşkil etmiştir. Tarih-i Mübarek Şahî 1932 yılında K. K. Basu tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir ki çalışmamızda bu neşirden istifade ettik. Yahya Sirhindî, Cüzcanî ve Baranî gibi olayları anlatırken derinlemesine açıklama yapmaktan kaçınmış yani olaylar silsilesini daha sadece ve anlaşılır nakletmiştir.²⁸ Ona rağmen Nizameddin Ahmed Tabakât-ı

²⁴ Hermann Ethe, Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office I, s.90vd.

²⁵ P. Hardy, Historians of Medieval India, s.49vd.

²⁶ H. M. Elliot-J. Dowson, The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period III, s.269vd.

²⁷ A. B. M. Nurul Absar, "Muslim Historiography: The Trends and Nature in Perspective of India (1206-1526 A.D)", s.455.

²⁸ Tarih-i Mübarek Şahî, Muhammed b. Sam'ın saltanatından kendi zamanına kadar Hindistan'daki İslam mirasını ortaya koymaya çalışmıştır. Eserinde okuyuculara hitap ederken edebî sunum yapmaya özen gösterdiği anlamaktayız. Diğer taraftan Tarih-i Mübarek Şahî kopya eser değildir ve tamamen özgün bir kaynaktır. Bkz., P. Hardy, Historians of Medieval India, s.56vd.

Ekberî'nin önsözünde Tarih-i Mübarek Şahî'den bahsederken onun kelimesi kelimesine kopya olduğunu ifade eder. Ancak şunu unutmamak gerekir ki Yahya Sirhindî'nin tarihçi olmak gibi bir iddiası hiç olmamıştır. Ancak yine de çok dikkatlidir ve dürüst bir yazardır. Firişte ise iki defa Sirhindî'ye atıf yapmıştır. Bunların ikisinde de Yahya'nın kelimelerini birebir kullanmıştır.²⁹ Biz çalışmamızda Dehli'de hâkimiyet tesis eden Tuğluklu hanedanından bahsederken ve Hindistan'da Tuğluklu hakimiyetinin çöküş sürecine girmesinin Muzafferîlerin ortaya çıkmasına nasıl etki ettiğini izah ederken zaman zaman bu eserden istifade ettik. Bu açıdan baktığımızda Tarih-i Mübarek Şahî sadece siyasi ve askerî hadiseleri değil aynı zamanda ekonomik meseleleri, isyanları ve toplumsal sorunları da yansıtabilmiş bir kroniktir.³⁰

f- Tarih-i Muhammedî

Malik Bihamad Hanî tarafından Farsça yazılan bu eser 1438 yılında tamamlanmıştır.³¹ Yahya Sirhindî'nin Tarih-i Mübarek Şahî'siyle muasır olan bu mühim eserin kendisine münhasır özellikleri vardır. Bazen Sirhindî'nin vermediği bilgileri Bihamad Hanî verebilmektedir. Ancak Yahya Sirhindî olayların tarihlerini daha doğru vermektedir. Hz. Peygamber'e atfen esere Tarih-i Muhammedî adı verilmiştir. Tarih-i Muhammedî dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Hz. Peygamber'in hayatını, ikinci bölüm Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler dönemini, üçüncü bölüm Tahirîler, Samanîler, Gazneliler ve Gûrluları, dördüncü bölüm ise Hindistan'ın Müslüman hükümdarlarını ihtiva etmektedir. Çalışmamızda M. Zakî tarafından 1972 yılında yapılan neşirden istifade ettik. Bu neşir eserin dördüncü bölümünü yani Hindistan'ın Müslüman hükümdarlarını dönemini anlatmaktadır.³² Özellikle Timur'un Hindistan seferi sonucunda Dehli'nin zapt edilmesi ve Tuğlukların inhitatı gibi çalışmamızın temelini oluşturan yani Muzafferîlerin ortaya çıktığı zemini izâh ederken bu eserden azamî ölçüde istifade ettik. Bu noktada Tarih-i Muhammedî çalışmamızın birinci bölümünden başlamak üzere diğer bütün bölümlerde kullandığımız belli başlı kaynaklar arasında yer almaktadır.

²⁹ H. M. Elliot-J. Dowson, **The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period IV**, London 1872, s.6vd.

³⁰ J. N. Sarkar, "*Personal History of some Medieval Historians and Their Writings*", s.174.

³¹ K. A. Nizamî, *On History and Historians of Medieval India*, s.251.

³² Muhammad Bihamid Khanî, **Tarikh-i Muhammadî**, (nşr., M. Zakî), Aligarh 1972, s.9vd.

g- Tarih-i Selâtin-i Gücerat

Gücerat Sultanları hakkında bilgi veren kısa bir kronik mahiyetindeki bu eserin yazarı Seyyid Mahmud Buharî'dir. Kendisi Gücerat'ın Buharî Seyyidler ailesine mensuptur. Bu ailenin Gücerat Sultanları üzerinde muazzam bir tesiri olduğu bilinmektedir. Eser Sultan Ahmed Şah'ın tahta çıktığı 1410 yılından başlar ve Sultan III. Muzaffer'in saltanat sürdüğü 1560-1572 yılları arasındaki olaylara kadar gelir. Eser Ekber Padişahın saltanatı döneminde tamamlanmış olup Oxford Bodleian Kütüphanesinde yazma nüshası mevcuttur.³³

Mahmud Buharî'nin babası Celal Münevverü'l-Mülk, Sultan II. Muzaffer'in sarayında çeşitli görevleri ifâ etmiş bir saray memurdur. Münevver el-Mülk ünvanını herhalde kendisine saraydaki üstün hizmetlerinden dolayı verilmiştir. Bu sırada oğlu Mahmud Buharî babasının yanında eğitim görmekteydi. 1551-1561 yılları arasında Sultan III. Ahmed'in saltanat yıllarında Mahmud Buharî Hizâmü'l-Mülk ünvanını almıştır. Söz konusu yıllar kendisinin kariyerinde adeta zirveyi teşkil edecektir. Bu arada Buharî, Seyyid Hüseyin adındaki bir alimin kızı Racî Fîrûz ile evlenecektir. Tarih-i Selâtin-i Gücerat I. Ahmed Şah ve Bahadır Şah'ın saltanat yıllarında yaşanan olayları detaylı bir şekilde verirken sonraki Sultanlardan bahsederken olayların ayrıntısına girmez ve bir iki cümleyle geçiştirir. Eserde özellikle Ahmedabad'ın kuruluşu ve burada inşa edilen Cami Mescid hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.³⁴

h- Müntehabu't-Tevârih

Molla Abdulkadir İbn Mülûkşah Bedaûnî tarafından Hindistan'da yazılan bu eser bir tarih çalışmasından çok hatırat kategorisindedir. Tarih-i Bedaûnî olarak da bilinmektedir. Yazar 1540 yılında doğmuştur. Cevnpur'un ünlü âlimlerinden Seyyid Muhammed ve Nagor'un ünlü âlimlerinden Seyyid Mübarek'in öğretileriyle zorlu bir eğitimden geçen Bedaûnî, araştırmaya ve öğrenmeye çok meraklı bir talebe olarak temayüz etmektedir. Eğitim yıllarında Arapça, Farsça ve Sanskritçe öğrendikten sonra

³³ Buharî ailesinin ilk temsilcilerinden Seyyid Celâleddin Hüseyin Surkh Buharî (1199-1291) XIII. yüzyılın ortalarına doğru Hindistan'a gelmiş ve 1244 yılında Uçç şehrine yerleşmiştir. Ailenin sonraki temsilcisi Seyyid Makdum-ı Cihaniyân (1307-1383) Hindistan'ın en büyük alimleri arasında yer alır. Bir sonraki kuşaktan Seyyid Burhaneddin Abdullah Kutub Âlâm (1388-1453) Uçç'dan Gücerat'a gelerek yerleşmiştir. Bundan sonra Seyyid Buharî ailesi Gücerat'ın önde gelen isimlerini burada yetiştirecektir. Bkz., Sachau-Ethe, **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustanî and Pushtû Manuscripts in the Bodleian Library**, Oxford 1889, s.144.

³⁴ Mahmud Buharî, **Tarih-i Selâtin-i Gücerat**, (nşr., S. A. I. Tirmizi), New Delhi 1960, s.2vd.

Cemal Han Qurçî ve Hâkim Aynü'l-Mülk tarafından 1573 veya 1574'te Ekber padişahın sarayına götürülerek takdim edilecektir.³⁵ Bundan sonraki hayatında sarayda fırtınalı günler geçirecek olan Abdulkadir Bedaûnî, hükümdarın nezdinde sahip olduğu özellikleriyle dikkatleri üzerine çekerken aynı zamanda çeviri yapmaya başlamıştır.³⁶

1556 yılında Müntehabu't-Tevârih'i yazmaya başlayan Bedaûnî, eserini Gaznelilerin Hindistan hâkimiyetlerinden başlatmış, Ekber Şah dönemini anlattıktan sonra devrin âlimleri ile ilgili bilgileri de ilave etmiştir. Çalışmamızda Ekber Şah dönemini ihtiva eden cildi kullandığımız Müntehabu't-Tevârih'de özellikle Ekber Şah'ın Gücerat seferi ile ilgili aktardığı bilgilerden istifade ettik. Muzafferîlerin yıkılış sürecini anlatırken sık sık müracaat ettiğimiz bu eserin G. Ranking tarafından yapılan İngilizce tercümesini kullandık. Eserin bir kopyası Asiatic Society'nin kütüphanesinde bulunmaktadır. Ayrıca Banda, Lucknow, Kole ve Patna'da kopyaları mevcuttur.³⁷

1- Gülşen-i İbrahim veya Tarih-i Firişte

Muhammed Kâsım Hinduşâh Firişte tarafından yazılan bu eser yazarının kendi adına istinaden umûmiyetle Tarih-i Firişte adıyla tanınmaktadır.³⁸ Tarih-i Firişte Hindistan tarihi hakkında yazılan genel tarih kitapları arasında en mükemmeldir. Onun önemi Firişte'nin Hindistan tarihiyle ilgili Tabakât-ı Ekberî, Tabakât-ı Nâsirî veya Tarih-i Mübarek Şahî gibi tarih kaynaklarının pek çoğunu gözden geçirerek kaleme almış olmasındandır.³⁹ Bunun için H. G. Raverty gibi bir kısım neşirci tarafından Tabakât-ı Ekberî'nin bir kopyası olduğu yönünde değerlendirmelere maruz kalmaktadır.⁴⁰

Muhammed Kasım Hinduşâh, takriben 1553 yılında Astarabad'da doğmuştur. Babası Gulam Ali Hinduşâh ülkesini terk ederek Hindistan'a gelmiş ve Ahmednagar'a yerleşmiştir.⁴¹ Firişte burada Murtaza Nizâm Şâh tarafından oğlu Mirân Hüseyin'e Farsça

³⁵ J. N. Sarkar, "Personal History of some Medieval Historians and Their Writings", s.188.

³⁶ M. Mujeeb, "Badauni", **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.106-112.

³⁷ H. M. Elliot-J. Dowson, The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period IV, s.485.

³⁸ H. M. Elliot, **Bibliographical Index to the Historians of Muhammedan India I**, Calcutta 1850, s.310.

³⁹ H. K. Sherwanî, "Contemporary Histories of the Quth Shahî Dynasty of Golkonda", **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.86.

⁴⁰ S. H. Hodivalâ, **Studies in Indo-Muslim History**, Bombay 1939, s.594.

⁴¹ Firişte, Esterabad'dan Hindistan'a göç edip Ahmednagar'a yerleşen bir ailenin çocuğudur. Gariban veya Garibzâde lakabıyla da anılır. Eserlerinde ailesi ve kendisi hakkında fazla bilgi vermeyen Firişte'nin babası Gulâm Ali Hinduşâh el-Esterebâdî alim bir kişiydi. Firişte Hindistan'da Şeyh Muhammed el-Mısırî ve Ahmed b. Nasrullah es-Sindî gibi meşhur alimlerden ders almıştır. Bkz., K. A. Nizamî, "Firişte", **DİA XII**, s.133.

öğretmesi için görevlendirilmiştir. Bu süre zarfında babasını kaybedip yetim kalan Muhammed Kasım, Murtaza Nizâm Şâh'ın himayesinde ve onun sarayında on yedi yaşına kadar çeşitli görevler yapmıştır. Ancak kendisi Şii olduğu için Sünni sarayındaki görevler için münasip bulunmadığı için 1589 yılında Ahmednagar'ı terk ederek Bicapur'a gelecektir.⁴² Buranın yöneticisi Dilaver Han kendisini İbrahim Adil Şah'a hediye etmiştir. Firişte bu tarihten sonra İbrahim Adil Şah'ın hizmetinde kalacaktır. Kısa sürede zekâsı ve nezaketiyle Adil Şah'ın dikkatini çeken Firişte'ye hükümdar tarafından Hindistan'daki Müslümanların genel bir tarihini yazma görevi verilecektir. Bunun için de kendisine Ravzatu's-Safâ'nın bir kopyası verilmiştir. Firişte eserini yazarken yukarıda da dikkat çektiğimiz eserler arasında özellikle bu yazmadan istifade etmiştir.⁴³

1606 yılında Lahor yakınlarında yer alan Cihangir Padişahın sarayına gelen Firişte daha sonra buradan Keşmir'e hareket etmiştir.⁴⁴ Hazırladığı eseri Hindistan Hindularından başlamak üzere Gazne ve Lahor hükümdarları, Dehli hükümdarları, Dakhin, Gulburga, Bicapur, Ahmednagar, Tilanga, Birâr, Bidâr, hükümdarları, Gücerat hükümdarları, Malva kralları, Hândeş, Bengal, Bihâr kralları, Sind yöneticileri ve Kaşmir hükümdarları bölümlerini ihtiva etmektedir. Hindistan'daki Türklerin tarihi için son derece mühim olan bu esere Firişte Gülşen-i İbrahim ve Nevres-nâme isimlerini vermiştir. Birinci isim kendisine sunulan İbrahim Adil Şâh'tan dolayıdır. Zira Firişte, Tarih-i Firişte'yi Adil Şah'a ithaf etmiştir. İkinci isim yani Nevres-nâme ise adını Adil Şah tarafından 1599 yılında yaptırılan yeni başkent Nevres'ten alır. Firişte hazırladığı ilk taslak metni 1606 yılında İbrahim Adil Şah'a sunmuş olsa da daha sonraki yıllarda eserini birkaç kez gözden geçirerek bazı eklemeler yapmıştır. Firişte 1623 yılında vefat etmiştir.⁴⁵ Tarih-i Firişte'nin 1829 yılında J. Briggs tarafından dört cilt halinde İngilizceye neşri yapılmıştır. Çalışmamızda Gücerat Sultanlarının anlatıldığı J. Briggs neşrinin dördüncü cildinden azami ölçüde istifade ettik.⁴⁶

⁴² P. Hardy, *Firishta*, **Eİ II**, s.922.

⁴³ H. M. Elliot-J. Dowson, **The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period VI**, London 1875, s.207vd.

⁴⁴ Firişte'yi Lahor'da yer alan Cihangir Padişahın sarayına Adil Şah II göndermiştir. Bu hususta bkz., Sheikh Abdu'l-Kadir, **A Descriptive Catalogue of the Arabic, Persian and Urdu Manuscripts**, Bombay 1935, s.27vd.

⁴⁵ H. M. Elliot-J. Dowson, **The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period VI**, s.210vd.

⁴⁶ J. Briggs, **History of the Rise of the Mohemadan Power in India IV (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)**, London 1829.

i- Ekbernâme ve Âyin-i Ekberî

Bu iki eserin müellifi Ebu'-Fazl Allâmî'dir.⁴⁷ Ekbernâme 1602 yılına kadar gelen olayları anlatırken Âyin-i Ekberî XVI. yüzyıl Babürlülerin sosyal, idarî ve kültürel durumunu tasvir etmektedir. Ekber Şah'a sunulmak üzere kaleme alınan Ekbernâme Farsça yazılmış ve üç cilt halinde düzenlenmiştir.⁴⁸ İlk iki ciltte Ekber Şah'a kadar olan önemli olaylar ve simalar ile Ekber Şah dönemi anlatılırken üçüncü ciltte sivil, askeri ve idarî teşkilattan başka hükümdarın kudretinin ilahî kaynağı gibi konular üzerinde durulmuştur. Âyin-i Ekberî adıyla meşhur olan bu son cilt müstakil bir eser gibi değerlendirilmektedir.⁴⁹ H. Beveridge ve Brochermann ve H. S. Jarret gibi âlimler tarafından neşir ve tercümeleri yapılan bu mühim eser Hindistan tarihinin Babürlü dönemi için orijinal kaynak kabul edilmektedir. Nitekim Allamî, orijinal kaynakların önemini ilk kabul eden ve hususa dikkat çeken ilk Ortaçağ tarihçisidir. Eserini hazırlarken hiçbir zaman tek kaynağa bağlı kalmamış başka kaynaklardan da istifade ederek karşılaştırmalı tarih yazıcılığını başlatmıştır.⁵⁰

k- Mirât-ı İskenderî

İskender b. Muhammed Manjhu tarafından 1613 yılında yazılmıştır.⁵¹ Mirât-ı İskenderî Gücerat Sultanları tarihinin adeta bir el kitabı gibidir. Bu özelliği onun olayları son derece etkili bir şekilde anlatmasından ileri gelmektedir. Hemen bütün büyük devlet kütüphanelerinde çok sayıda kopyasının bulunmasına rağmen eserin asıl nüshası yoktur. Nahavandî veya Ali Muhammed Hân gibi kendisinden sonraki yazarlar İskender'in eserini özetlemişlerdir. Dolayısıyla İskender'in Gücerat tarihi sonraki vakanüvisler için bir kaynak olma özelliği üstlenmiştir.⁵²

⁴⁷ Allamî 14 Ocak 1551'de Agra'da doğdu. Ailesi Arap asıllı olup Yemen'den Sind'e daha sonra da Hindistan'a göç ederek Racastan'daki Nagor'a yerleşmişti. Babası Şeyh Mübarek (öl.1593) şehrin ileri gelen âlimi olarak şöhret kazanmış ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. İlk tahsiline Arapça öğrenmekle başlayan Ebu'l-Fazl ağabeyi Ebu'l-Feyz'in teşvik ve desteğiyle 1574'te saraya girdi. Ekber Şah ile dostluğunu gün geçtikçe pekiştiren Ebu'l-Fazl sarayda pek çok idarî ve askerî görevi ifâ ettikten sonra 22 Ağustos 1602'de bir suikast sonucu katledildi. Bkz., E. Konukçu, "*Ebü'l-Fazl el-Allâmî*", **DİA X**, s.313vd.

⁴⁸ R. M. Eaton, "*Abu'l-Fazl Allamî*", **Encyclopedia Iranica**, I/3, s.287vd.

⁴⁹ E. Konukçu, "*Ebü'l-Fazl el-Allâmî*", s.313vd.

⁵⁰ N. A. Siddiqi, "*Shaikh Abul Fazl*", **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.133.

⁵¹ Hermann Ethe, Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office I, s.168.

⁵² İngiliz tarihçi Sir Denison Ross bu hususa dikkat çekmiştir. S. C. Mısra'nın konuyla ilgili makalesinde de Mirât-ı İskenderî'nin diğer kaynaklardan daha orijinal ve güvenilir olduğuna olayları olduğu gibi aktardığına işaret edilmiştir. Bkz., S. C. Mısra, "*The Mirat-ı Sikandarî of Sheikh Sikandar and Its Predecessors*", **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.59vd.

Mirât-ı İskenderî, yazarın eserin başlarında açıkça ifade ettiği gibi Gücerat Sultanları hakkında yazılan veya anlatılan yanlış kanıları ortadan kaldırmak için kaleme alınmış bir eserdir. Kendisinin iddiasına göre Gücerat hanedanlığı hakkında bilgi aktaran vakanüvislerin pek çoğu hükümdarların saltanat yıllarında yaşadıklarından ve resmî devlet tarihçileri olduklarından doğruları söylemeye cesaret edememişlerdi.⁵³

Mirât-ı İskenderî, Sultan Ahmed Şâh'ın saltanat devrinde yaşanan son olaylara yoğunlaştığından dolayı Muzafferîlerin ilk sultanları hakkında verdiği bilgiler oldukça kısadır ve özet mahiyetindedir. Ahmed Şah Behmenî ile münasebetlere de değinen eser Bahadır Şah dönemini gerekçeleri ön plana çıkararak anlatır. Fakat gerçekten III. Mahmud Şah ve halefleriyle ilgili döneme geldiği zaman İskender kalemını hızlandırır ve olayları çarçabuk anlatır. Zira babası ve büyük kardeşi Seyyid Mübarek, Seyyid Mirân Şah'ın subayları arasındaydı. İskender'in kendisi ise Ekber'in Gücerat'a girişine tanık olmuştu. O sebepten kendisinden önceki vakanüvisleri olayları doğru bir şekilde aktaramadıkları veya cesaret edemedikleri için itham eden İskender'in kendisi de bu husustan azade olamamıştır.⁵⁴

İskender'in Mirât-ı İskenderî'sinin en dikkat çeken yanı onun tarihsel bir öykü kitabı olmamasına rağmen çok sayıda hikâyeye, anekdota ve bütün bunlarla birlikte süslü bir yazı diline sahip olmasıdır. Bu özellikleriyle kendisiyle mukayese edilebilecek iki eser vardır. Birincisi Uluğhanî'nin Arapça Gücerat tarihidir. Diğeri ise Buharî'nin Tarih-i Selatin-i Gücerat adlı eseridir. Nitekim her iki eser de İskender gibi aynı kaynakları kullanmışlar ve tarihi olayları dayanaklarıyla anlatmışlardır.⁵⁵

I- Tabakat-ı Ekberî

Nizameddin Ahmed Bahşî tarafından yazılmış 1694 yılında tamamlanmıştır.⁵⁶ Nizameddin Bahşî Tabakat-ı Ekberî için “Nizâmü'l-Tarih” ve “Tabakat-ı Ekber Şahî” isimlerini de kullanmıştır. Bu eser Hindistan Tarihçiliğinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü Nizameddin Ahmed önyargılı bakış açısından uzak, tarihî kayıtlara sadakatle bağlı ve olayları anlatırken samimiyetiyle dikkat çeken bir vakanüvistir.⁵⁷ Nizameddin Ahmed'in

⁵³ S. C. Mısra, **The Rise of Muslim Power in Gujarat (A History of Gujarat from 1298 to 1442)**, Oxford 1962, s.13vd.

⁵⁴ S. C. Mısra, **The Rise of Muslim Power in Gujarat**, s.14.

⁵⁵ S. C. Mısra, **The Rise of Muslim Power in Gujarat**, s.14vd.

⁵⁶ Ahmed Zeki Velidî Togan, **Tarihî Usûl**, İstanbul 1985, s.227.

⁵⁷ K. A. Nizamî, **On History and Historians of Medieval India**, s.239.

bu eseri hazırlamasında en çok babasının telkinleri etkili olmuştur.⁵⁸ Eser B. De ve B. Prashad tarafından 1913, 1927 ve 1931 yıllarında üç cilt halinde İngilizceye tercüme edilerek Kalküta'da neşredilmiştir. Hindistan'daki Türklerin tarihi için muhteşem bir kaynak olan bu eser Hindistan'da Gazneli fetihleriyle başlayıp Gûrlu ve Dehli Türk Sultanlıklarıyla devam ederek Ekber Padişahın saltanatının otuz altıncı yılına kadarki olayları ihtiva eder.⁵⁹

Dokuz tabakadan oluşan eserin mukaddime bölümü Gaznelileri, birinci tabaka Dehli Sultanlarını, ikinci tabaka Dekken hükümdarlarını, üçüncü tabaka Gücerat sultanlarını, dördüncü tabaka Malva hükümdarlarını, beşinci tabaka Bengal krallarını, altıncı tabaka Cavnepûr yöneticilerini, yedinci tabaka Keşmir yöneticilerini, sekizinci tabaka Sind yöneticilerini ve dokuzuncu tabaka Multan yöneticilerini anlatır.⁶⁰ Çalışmamızda B. De tarafından üç cilt halinde Kalküta'da yapılan İngilizce neşirden istifade ettik.

m- Mirât-ı Ahmadi

Mirât-ı Ahmadi'nin yazarı Ali Muhammed Han olarak da bilinen Mirza Muhammed Hasan İran'dan Hindistan'a göç etmiş bir aileye mensuptur.⁶¹ 1700 yılında Burhanpûr'da dünyaya gelen Mirza Muhammed'in babası Alemgir (Evrengzib) Padişahın Dekken ordusunda görevli bir sivil memurdur. Babası 1708 yılında Şehzade Cihandar'ın ıktâsı olan Gücerat'a görevlendirilince ona eşlik edecektir. Mirza Muhammed Hasan Gücerat'a geldikten sonra babası şehzadenin baş danışmanlarından Seyyid Adil Han'ın raporlarından sorumlu en yetkili kişi (Vakay-i Nigârdâr) olacaktır. Babasının ölümünden sonra Mirza Muhammed Gücerat'daki kumaş pazarı yöneticiliğine tayin edilecektir. Bundan sonra 1747'den 1755'e kadar Gücerat vilayetinin bakanlığını (Divân) ifâ edecektir. Bu görevinden sonra Hâtimu'd-Divân diye anılacaktır.⁶²

⁵⁸ Nizameddin Ahmed'in babası Hoca Mukîm Haravî Babur'un en sadık ve gözde adamlarından biri olup sarayda Divân memurluğuna kadar yükselmiştir. Babur Padişahın ölümünden sonra Hümayun Gücerat'ı zapt ettiği zaman Ahmedabad vilayetini Mirza Askerî'ye emanet edince Hoca Mukîm'i de Mirzaya vezir tayin edecektir. Daha sonra Ekber'in saltanatının yirmi dokuzuncu yılında Gücerat İtimâd Han'a teslim edildince Hoca Nizameddin de buranın Bahşî memuru tayin edilecektir. Bundan sonra Hoca Nizâm e'd-dîn epey bir zaman Gücerat'daki taht mücadelelerinde Dehli tarafından kendisine verilen görevleri ifâ edecektir. Bkz., H. M. Elliot-J. Dowson, **The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period V**, London 1875, s.178vd.

⁵⁹ J. L. Mehta, *Advanced Study in the History of Medieval India*, s.22.

⁶⁰ Hermann Ethe, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office I*, s.95vd.

⁶¹ Hermann Ethe, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office I*, s.170.

⁶² J. N. Sarkar, *Personal History of some Medieval Historians and Their Writings*, s.190.

Akıllı ve girişken bir kişiliğe sahip olan Mirza Muhammed Hasan bu görevleri yaparken eğitimine de devam etmiştir. Bu arada Gücerat tarihini yazmaya başlamıştır. 1000-1760 yılları arasındaki olayları ihtiva eden Gücerat tarihini takriben on yılda yazmıştır.⁶³ Bu süre zarfında Hindu asıllı Mithalal Kayeth de asistanlığını yapmıştır. Mirza Muhammed bu eseri kaleme alırken çok sayıda resmî yazışmayı, devlet teşkilatında büyük önemi bulunan fermanları ve bir kısım beratı derleyerek hepsinden istifade etmiştir.⁶⁴ Eser iki ana kitaptan oluşmaktadır. Evrengzib'e kadar olan birinci kısım kısa olup Ekbernâme ve Padişahnâme gibi eserlere dayanılarak yazılmıştır. İkinci kısım ise daha orijinaldir. Çünkü bu kısım yazarın kendi gözlemlerine ve tanık olduğu olaylara dayanır.⁶⁵

Mirât-ı Ahmadi'nin ilk neşri Nevâb Ali ve C. N. Seddon tarafından 1928 yılında yapılmıştır.⁶⁶ Ekber Şah'ın ölümüne kadar olan birinci kısım J. Bird tarafından "History of Goozarat" adıyla 1834 yılında neşredilmiştir. Ayrıca Bayley'in "The Local Muhammadan Dynasties Gujarat" adlı eseri de büyük ölçüde Mirât-ı Ahmadi'den derlenmiş ve 1886'da basılmıştır. 1913 yılında ise Ahmedabad'da Kadı Nizameddin tarafından birinci cilt yayınlanmıştır. İkinci cilt ise "Gaekwad Oriental Series" arasında yayınlamıştır.⁶⁷

n- Zafer ü'l-Vâlihû bi-Muzafferi Vâlihû

Hacı el-Dâbir olarak da bilinen Abdullah Muhammed bin Ömer el-Mekkî el-Asâfi Uluğhanî tarafından yazılan bu eser Arapça kaleme alınmış ve 1605 yılında tamamlanmıştır. Eserde yazarın kendisi ve ailesi hakkında verdiği bilgilerden öğrendiğimize göre Uluğhanî 1540 yılında Mekke'de doğmuştur. Yazar Hindistan'a 1555'te gelmiş ve babasıyla birlikte Ahmedabad'a yerleşmiştir. 1559 yılında Gücerat'ın en tanınmış soylularından Muhammed Uluğhanî'nin hizmetine giren Abdullah Muhammed bin Ömer el-Mekkî sonraki yıllarda Baroda yakınlarındaki bir savaşta yer alacak ve önemli hizmetlerde bulunacaktır. 1573'te Ekber Şah Gücerat'a girince buranın en tanınmış soylu ve yöneticilerini de önemli görevlere getirecektir ki Uluğhanî'nin

⁶³ Sheikh Abdu'l-Kadir, A Descriptive Catalogue of the Arabic, Persian and Urdu Manuscripts, s.263.

⁶⁴ Sheikh Abdu'l-Kadir, A Descriptive Catalogue of the Arabic, Persian and Urdu Manuscripts, s.263.

⁶⁵ J. N. Sarkar, "Personal History of some Medieval Historians and Their Writings", s.190.

⁶⁶ Ali Muhammad Khan, **Mirât-ı Ahmadi**, (nşr., S. Nevâb Ali), Baroda 1928.

⁶⁷ Mirât-ı Ahmadi M. Raziu'l-Haqq tarafından "Aine-i Gujarat" adıyla Urduca'ya da tercümesi yapılmıştır. Bkz., Sheikh Abdu'l-Kadir, A Descriptive Catalogue of the Arabic, Persian and Urdu Manuscripts, s.264.

babası da vakıf yöneticiliğine getirilecektir. 1574'te babası ölünce Gücerat'ın başka bir soylusu olan Seyfû'l-Mülk'ün hizmetine giren Uluğhanî bu tarihten sonra Ekber Şah ölene kadar Gücerat ve Handeş'te önemli memuriyetlerde bulunacaktır.⁶⁸

Gücerat tarihini anlatan bu Arapça eser iki defterden oluşmaktadır. Birinci defter 1396'dan 1572 yılına kadarki Gücerat sultanlarını, ikinci defter ise XII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Hindistan'daki çeşitli Müslüman hanedanlıkları ihtiva etmektedir. Esere Zafer adının verilmesi dikkat çekicidir. Çünkü Gücerat'ın ilk bağımsız hükümdarı ve Muzafferîlerin kurucusu Zafer Han'dır. Ayrıca eserin Kalküta'da "Tarih-i Gücerat" adıyla bilinen kopyaları mevcuttur. Eserin Kalküta'daki bir kopyasından Sir Denison Ross tarafından 1910 yılında iki cilt halinde neşri yapılmış ve Londra'da asılmıştır. Çalışmamızda biz de bu baskıyı kullandık.⁶⁹

⁶⁸ Abdullah Muhammed bin Ömer el-Mekkî el-Asâfi Uluğhanî, **Zafer ü'l-Vâlihû bi-Muzafferi Vâlihû I, (An Arabic History of Gujarat)**, (nşr., E. Denison Ross), London 1910, s.1vd.

⁶⁹ Uluğhanî I, s.5vd.

GİRİŞ

Asya kıtasının güneyinde üç yarımada birisini teşkil eden Hindistan, doğuda Ganj nehrinin suladığı deltalar ile Bengal körfezi, güneyde Büyük Okyanus, batıda Hint okyanusu ve İndus Nehri, Süleyman dağları, Pamir düğümü ve kuzeyde Himalaya dağ silsilesiyle çevrilen bir coğrafyayı ifade eder.¹ Esasen Hindistan tabiri daha çok XII. yüzyıldan itibaren bu coğrafyanın İslam hâkimiyeti altındaki bölümlerini ifade etmek için kullanılmıştı. Dolayısıyla dar manada İndus ile Ganj nehirleri arasındaki bölgeyi ifade eder. Buna göre güneyde Dekken yaylasıyla sınırlandırılan bu bölge Grekler tarafından India diye adlandırılmaktadır.²

Kuzeyden muhteşem bir sur işlevine sahip Himalaya dağ silsilesiyle çevrili olan bu yarımada batı kesimlerini İndus havzası teşkil eder.³ Bu havzanın, güneyde Hint okyanusuna açılan kesiminde ise daha başka isimlerle anılmakla birlikte milattan sonraki yıllarda Nahravala olarak adlandırılan bölgenin doğusundaki körfezi kuşatan Gücerat yer almaktadır.⁴ Bu çalışmada bahse konu edilen Muzafferîlerin XIV. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıktığı söz konusu bölge kuzeyde büyük Thar çölü, Bikanir ve Racastan ile kuşatılırken batıda ve güneyde Umman deniziyle çevrelenir, doğuda ise Malva ve Vindhya dağlarıyla Dekken platosundan ayrılır.⁵

¹ Bu hususta geniş bilgi için bkz., S. Cöhlce, “Hindistan’da İlk Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, **Türkler, I**, Ankara 2002, s.815.

² Hindistan ismi bu ülkeye Grekler tarafından verilmiştir [Bkz., R. A. R. Symonds, **Geopraby and History of India**, Madras 1843, s.33; J.F. Chamberlain, **Asia: A Supplementary Geography**, New York 1920, s.67vd; A. F. R. Hoernle, **A History of India**, Calcutta 1906, s.2]. Hindustan Sanskrit dilindeki “*Sindhu*” (İndus) nehrinin suladığı topraklar anlamına gelmektedir. Grekler, Pencab bölgesinin büyük bir kısmını yöneten Persliler aracılığıyla Hindistan’a gelmişlerdi. Dolayısıyla Grekler hâkimiyetleri altındaki Pencab’ın güneyi ve Mekran bölgesi için bu kelimeyi kullanmaya başladılar. Daha sonraları batıda yaşayanlar ülkenin en iyi bilinen yerleri için “*Hindus*” veya “*India*” adını kullanmayı tercih ettiler [Bkz., H. G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, London 1938, s.1vd]. Müslüman Araplar ise İslamiyete ilk önce açılan Cumna ve Ganj nehirleri mıntikasına kadar uzanan topraklara Hindistan adını vermişlerdi. Ona rağmen Hindistan, eski Arap-Fars kaynaklarında umûmiyetle Hind şeklinde anılır. Bkz., Ebû Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, **Tahkîku Mâ li’l-Hind (Bîrûnî’nin Gözüyle Hindistan)**, (nşr., K. Burslan-A. İhsan Yitik), Ankara 2015, s.131; Mesudî, **Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)**, (nşr., A. Batur), İstanbul 2014, s.124; Hamdullah M. Kazvinî, **The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulûb**, (nşr., G. Le Strange), Leyden 1919, s.255.

³ İndus veya Sind havzası hakkında geniş bilgi için bkz., J. Martin, **A Geography of Asia**, London 1932, s.85vd; M. Wheeler, **The Indus Civilization**, Cambridge 1968, s.26; H. J. Mackinder, “*The Sub-Continent India*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr., E. J. Rapson), Cambridge 1922, s.34.

⁴ J. C. Marshman, **The History of India I (from the Earliest Period to the Close of Lord Dalhousie’s Administration)**, London 1867, s.4.

⁵ Gücerat’ın sınırları ve coğrafi özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz., L. D. Stamp, **Asia: A Regional and Economic Geography**, London 1935, s.308vd; İslam hâkimiyeti zamanında Gücerat, Sorâth denilen

Gücerat'ın en eski sakinleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte M.Ö. 1500-1200 yılları arasında Kuzey Hindistan'a hâkim olan Arîlerin⁶ Pencab üzerinden Gücerat'a kadar ilerledikleri tahmin edilmektedir.⁷ Daha sonra aynı bölgeye Persler yönelecektir.⁸ Pencâb'ı imparatorluklarının bir satraplığı haline getiren Persler, kralları Darius (M.Ö. 522-486) döneminde Hindistan'ın kuzeybatı bölümünü hâkimiyetleri altına aldılar.⁹ M.Ö. 327 yılının ilkbaharında Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldırıp Baktria'nın zaptını tamamladıktan sonra Hindistan'ı ele geçirmeye karar veren Büyük İskender'in yüzyirmi bin kişilik bir orduyla Afganistan üzerinden Sind'e yürümesi Pencab'a doğru büyümekte olan Magada Devleti'ni tedirgin etmiştir.¹⁰ Bu devleti yönetenler İskender'le anlaşmanın yollarını ararken başkomutan Çandragupta'nın ölümüyle devlet dağılma sürecine girmiş ve bundan istifade etmek isteyen kuzeydoğudaki Mauryalılar Gücerat yöresini tamamıyla istila ederken Magadha Devleti'nin siyasi varlığını da sona erdirmişlerdir.¹¹

Kuzey Hindistan'ın en önemli siyasi kuruluşlarından birisi olan Maurya Devleti özellikle rahip kral Aşoka döneminde (öl. 232) en parlak çağlarını yaşamış ve nihayet Puşpamitra tarafından ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu kişi Magadha Devleti'nin başkentini merkeze ittihaz ederek M.Ö. 183'te Baktria Greklerini ortadan kaldırdığı gibi

bir araziden başka güneyde Sûrat ve Bombay bölgelerini, hatta doğuya doğru Hândeş ve Malva'nın bir kısmını ve kuzeyde Racputana'nın güneybatı bölgesini ihtiva etmekteydi. Bkz., H. C. Fanshawe, "Gucarât", **İA IV**, s.819.

⁶ Arî adı, Arîlerin menşeleri, ortaya çıktıkları yer ve göçleri hakkında bkz., P. Giles, "The Aryans", **The Cambridge History of India I (Ancient India)**, (nşr., E. İ. Rapson), Delhi 1955, s.65-76.

⁷ Aryanların geldikleri sırada bölgenin demografisi hakkında geniş bilgi için bkz., M. Müller, **A History of Ancient Sanskrit Literature**, Edinburgh 1859, s.13vd.

⁸ T. Keightley, **A History of India (from the earliest times to the present day)**, London 1847, s.6.

⁹ Hindistan'ın ilk yazıları olan Brahmi ve Karoşthi yazılarının muhtemelen ilk olarak İran etkisi altında geliştiği kanaati oldukça olukçadır. Özellikle sağdan sola doğru yazılan Karoşthi yazısının temeli Pers İmparatorluğu'nun resmî yazı dili olan Arami yazı biçimiydi. Bkz., H. Kulke-D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr., M. Günay), Ankara 2001, s.86.

¹⁰ Büyük İskender'in seferi kalıcı bir askerî harekât olmamış ve sıradan bir istila girişimi olarak kalmıştır. Bkz., V. A. Smith, **The Early History of India (from 600 B.C. to the Mohammadan Conquest)**, Oxford 1924, s.52-55; ayrıca bkz., T. Keightley, **A History of India**, s.6vd.

¹¹ M. S. Commissariat, **A History of Gujarat I (from A.D. 1297-8 to A.D. 1573)**, Calcutta 1938, s.29vd; H. G. Rawlinson, **Geoprany and History of India**, s.42vd.

Kathiavar'a¹² kadar Gücerat'ı hâkimiyeti altına almıştır. Ancak Puşpamitra'nın tesis ettiği hanedan da fazla yaşamayacak ve M.Ö. 26 yılında ortadan kalkacaktır.¹³

Puşpamitra'nın tesis ettiği Sunga Hanedanlığını müteakip Kuzeydoğu Hindistan'da genel bir istikrarsızlık baş gösterirken Gücerat ve yöresi yeni bir istilaya maruz kaldı. Nitekim İskender'in Pencab'a yerleştirdiği Yavanalar (Yunanlılar)'ı müteakip Afganistan üzerinden güneye yönelen Pallavalılar (Partlar) Gücerat'a hâkim oldular.¹⁴ Bunlardan hemen önce de milliyetleri tartışılmakla birlikte Sakalar Gücerat'ın batısında yer alan Sind ve Mekran bölgelerine inerek burada etkili olmaya başlamışlardı. O arada bir diğer Türk grubu da Afganistan üzerinden yani Kâbil, Kandahar ve Süleyman dağları üzerindeki geçitlerden güneye sarkmış önce Pataliputra merkez olmak üzere Kuşanlar Devleti'ni tesis etmişti.¹⁵ Sonra bu grup menşei tam olarak tespit edilememekle birlikte kuzeyden önlerine katıp getirdikleri Racputları¹⁶ takip ederek Kuzey Hindistan'ın büyük bir bölümüne hâkim olurken aynı zamanda Gücerat ve Malva'ya da ulaşmışlardı.¹⁷

Miladın başlarında Kuzey Hindistan'da birbirleriyle sürekli mücadele halinde olan Part, Grek ve Saka bakiyelerine bir yenisi eklenecek ve M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında Baktria'da görülen Yüe-çi'ler Kuşanların liderliğinde Orta Asya'dan inerek büyük bir harekâtla bölgedeki bütün hanedanları adeta süpürerek sınırları Orta Asya'dan Ganj havzasına kadar ulaşan bir imparatorluk kurdular.¹⁸ Bu arada Kuşanlar hükümdarları Kanişka döneminde tarihlerinin en parlak dönemini yaşayarak Malva ve Gücerat da dâhil

¹² Diğer adı Saurashtra olan bu yarımada'nın adı Grekler tarafından verilmiş olup Kuç ve Kambey körfezleri ile kuşatılan Gücerat'ın güneybatı kesimlerini ihtiva etmekte ve batıdan Umman denizi ile çevrelenmektedir. Bu hususta geniş bilgi için bkz., C. D. Deshpande, **Western India: A Regional Geography**, Dhavâr 1948, s.208vd.

¹³ M. S. Commissariat, *A History of Gujarat I*, s.30vd.

¹⁴ U. N. Ball, **Ancient India**, Patna 1921, s.159.

¹⁵ Sakaların Hindistan'a inmeleri hakkında geniş bilgi için bkz., S. Cöhce, "*İlk Çağda Hindistan'da Türk Varlığı*", **Hindistan Türk Tarihi araştırmaları I/1 (Ocak-Haziran 2001)**; Kuşanların tarihi, ilk Kuşan hükümdarları, sikkeleri, tamgaları, unvanları ve kronolojileri hakkında geniş bilgi için bkz., M. Tezcan, **Kuşanlar Tarihi (Yüeh-chih'lardan Kuşanlara)**, Erzurum 1996, s.286-317. (Basılmamış Doktora Tezi).

¹⁶ Racputlar daha sonra güneye, Rajastana veya Racputana denilen Aravali ve Vindhya dağları arasındaki sahada varlıklarını sürdüreceklerdir. Racputlar hakkında derli toplu bilgi için bkz., İ. Eryılmaz, **Hindistan'da Racputlar**, Tokat 2011. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁷ Bu hususta geniş bilgi için bkz., N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000, s.4vd.

¹⁸ E. Konukçu, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Ankara 1973, s.20; B. Ögel, "*Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I Yüe-çi'ler*", **AÜDTCF Dergisi XV/1-3, (Mart-Haziran-Eylül 1957)**, s.248; B. Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I**, Ankara 2015, s.339vd.

olmak üzere bütün Kuzey Hindistan'ı hâkimiyetleri altına alacaklardır.¹⁹ Dolayısıyla Kuşanlar Türkistan bozkırlarından Ganj havzasına kadar ulaşan bir imparatorluk tesis etmeyi başardılar. Kuşanlar Devleti'ne altın çağını yaşatan hükümdarları Kanişka devrinde Budizm himaye edilirken farklı kültürlerin ve dinlerin varlıklarını sürdürmelerine müsaade edilmiştir. Neticede bu dönemde ortaya çıkan zengin miras Kanişka'yı gerçek bir hükümdar, devletini de muazzam bir imparatorluk haline getirmişti.²⁰ Ancak bu devlet de M.S. III. yüzyılın başlarında Sasaniler tarafından ortadan kaldırılırken yerine IV. yüzyıldan itibaren Akhunlar hâkim olmaya başlayacaklardır.²¹

Akhun Devleti takriben 460 yılında Hazar Denizi ile Afganistan arasındaki sahalarda ve Afganistan'ın kuzeyinde kuruldu. Doğuda Tarım havzasının batı bölümünden Amuderya ile Sirderya arasındaki Soğd sahasına ve Tien-şan'a kadar olan geniş yerlerde hüküm süren Akhunlar,²² dördüncü yüzyılın ilk yarısında yükselmeye başlayan ve esasen Hindistan'daki Saka ve Kuşan hâkimiyetine ciddi darbeler vuran Guptalar tarafından başlangıçta durdurulmuş olsalar da, 470'lerde Gupta Devleti'ni inhitata uğratarak Hindistan'ın kuzeyine akınlara başladılar.²³ Bir yüzyıldan daha fazla Hindistan'ın süper gücü olma özelliğine sahip Gupta İmparatorluğu'nu öldürücü darbelerle tahrip eden Akhunlar, ²⁴ hükümdarları Toraman (484-515) döneminde

¹⁹ V. A. Smith, "The Kushan or Indo-Scythian Period in Indian History", **JRAS**, (1903), s.50; E. J. Rapson, "The Scythian and Parthian Invaders", **The Cambridge History of India I: Ancient India**, (nşr., E. İ. Rapson), Delhi 1955, s.571vd.

²⁰ S. N. Sen, **Ancient Indian History and Civilization**, New Delhi 1999, s.202vd.

²¹ Araştırmacılara göre, Büyük Kuşan hâkimiyeti sona erse bile, Kuşanlar Pencab'ın büyük bir kısmını ve bazı kuzeybatı vilayetlerini yönetmeye devam ettiler. Kuşanların Mathurâ bölgesinden çekilmeleri zaten Huvişka'nın saltanatında başlamış olmalıdır. Kuşanların bölgede siyasi hâkimiyetlerini kaybetmesi tedricen olmakla birlikte bunun en önemli sebepleri arasında, I. Vasudeva döneminde mevcut siyasi gerilemeye muvazi olarak Roma ve Kuşan imparatorlukları arasındaki ticaretin de sekteye uğraması gösterilebilir. Çünkü ticaretin gerilemesi ülke topraklarının süratle Kuşanların elinden çıkmasına sebep olmuştu. II. Vasudeva'nın saltanat yıllarında ise imparatorluğun batı kısımları neredeyse tamamen Sasanilerin istilasına uğradı. Bu hususta bkz., R. N. Frye, **The History of Ancient Iran**, München 1984, s.262; V. Smith, *The Early History of India*, s.202vd.

²² Bu büyük Akhun devleti hakkında Bizans, Ermeni ve Çin kaynaklarının görüşleri çok cephelidir. Batıdakiler İranlılar gibi şehirlerde otururlar. Doğudakiler ise atlı göçebe idiler. Batıdakilere Latin kaynakları *Khionita* adını, Bizanslılar "*Beyaz Hun*" adını verirler. Bkz., L. Rasony, **Tarihte Türklük**, Ankara 1996, s.72-73; ayrıca Kionit (Hionit), Kidarit ve Hünalar, Akhun ve Eftalitler'in menşei konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., M. Tezcan, *Akhunlar ve Eftalitler*, **HTTAD**, 1/2, (Temmuz- Aralık 2001), s.1-56; ayrıca Akhunlar'ın Yüe-çi'ler ile olan münasebetleri hakkında bkz., T. W. Kingsmill, "Migration and Early History of the White Huns", **JRAS X**, (June-1878), s.285.

²³ N. Durak, Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler, s.6vd; K. Czeglédy, **Bozkır Kavimlerinin Doğudan Batıya Göçleri**, (nşr., M. Gün), Ankara 2004, s.68.

²⁴ Hunların Kuzey Hindistan'a yerleşmeleri tedrici olmuştur. Hun akıncıları 455'te Skandagupta tarafından durdurulduktan sonra 467 yılına kadar yani Skandagupta'nın ölümüne kadar bir daha bölgeye saldırmadılar. Hunların daha güçlü ve daha büyük bir kuvvetle Hindistan'a inmeleri ancak Gupta tahtında

Gücerat'dan sonra Malva'nın doğusunu da zapt etmişlerdi. Kral Skandagupta'nın ölümünden sonra gittikçe güç kaybeden Gupta devleti,²⁵ Akhun hükümdarı Mihirakula (515-550) zamanında tamamen dağıtılmış ve Kuzey Hindistan tamamen ele geçirilmiştir.²⁶ Gücerat için Akhun akınlarının tarihi önemi Gücerat'a da adlarını veren Gucar veya Guzarların kendileriyle birlikte veya önlerinden çekilerek Hindistan'a gelmiş olmasıdır. Gucarlar sadece Gücerat'a adlarını vermekle kalmayacaklar aynı zamanda ileride Gazneli Mahmud'un Hind seferlerinde önemli roller oynayacaklardır.²⁷

565 yılında Batı Göktürk-Sasani ittifakı sonunda Akhunlar'ın Afganistan'daki hâkimiyetlerini kaybettikleri sırada²⁸ batıdan gelerek yeni bir istila girişiminde bulunan Müslüman Araplar bölgeye nüfuz ettiler.²⁹ Nitekim 664 yılında Merv'den Kâbil'e gelen bir Arap birliğinin başında bulunan Emevîler'in dâhi komutanlarından Horasan valisi el-Muhalleb b. Ebu Sufra tarafından Pencab'a bir keşif birliği gönderildi.³⁰ Kısa sürede Multan'a ulaşan Arap birliklerinin ilerleyişi bu sırada Sind ve Multan'a hâkim olan Hintli

değişiklik olduktan sonra gerçekleşti. Nitekim 476 yılında Budhagupta imparator olunca Hunlar yeni bir saldırıyla Gandhara'yı ele geçireceklerdir. Bu sırada Hunların başında Toraman bulunuyordu. Bkz., K. C. Sankar, "*The Hun Invasion of Hindustan*", **New Indian Antiquary IV, (1941-1942)**, s.36.

²⁵ R. N. Dandekar, **A History of the Guptas**, Poona 1941, s.104-115; sonraki Gupta hükümdarlarının isimleri ve kronolojileri hakkında bkz., T. J. Sharma, **Personal and Geographical Names in the Gupta Inscriptions**, Delhi 1978, s.19vd; ayrıca bkz., M. Melis Çeliktas, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2015, (Basılmamış Doktora Tezi).

²⁶ R. C. Dutt, **A History of Civilization in Ancient India II**, London 1893, s.53vd.

²⁷ Z. Frenc, "*Hint Akraba Kavimleri Arasında*", **Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932)**, Ankara 2010, s.367; K. Enoki, "*On the Nationality of the Ephthalites*", **Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko**, (nşr., S. Wada), Tokyo 1959, s.6; E. Konukçu, "*Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Hunalar*", **XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri, (21-26. X 1973)**, Ankara 1979, s.218vd.

²⁸ D. A. Akbulut, **Arap Fütuhatına Kadar Maveraünnehir ve Horasan'da Türkler (M.Ö. II-M.S. VII. yy.)**, Erzurum 1984, s.107. (Basılmamış Doktora Tezi); ayrıca bkz., E. Chavannes, **Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri**, (nşr., M. Koç), İstanbul 2013, s.291vd; V. Smith, *The Early History of India*, s.337vd; J. J. Modi, "*The Early History of the Huns and Their Inroads in India and Persia*", **Asiatic Papers, II**, Bombay 1917, s.342vd.

²⁹ Esasen Hindistan'a ilk Müslüman Arap seferi Halife Ömer devrinde takriben 636 yılında Bombay yakınlarındaki Thane şehrine yapılmış fakat bu girişim geri püskürtülmüştü. Bunu, Sind'deki Debal Körfezine ve Belucistan'a özellikle Mekran bölgesine yapılan ikincisi izledi. Arkasından Müslüman Araplar, Hindistan'a Afganistan üzerinden girilen önemli bir geçit olan Bolan geçidi üzerinde yer alan Kikanan'a saldırdılar. 659 yılında el-Haris hayatı bir harekâtı başarıyla sonuçlandırdı ama 662'de öldürüldü. Daha sonra buraya el-Muhalleb komutasındaki birlikler gönderilecektir. İşte bu girişimler hem coğrafyanın Müslüman Araplar tarafından tanınmasına hem de daha sonra kolayca fethedilmesine zemin hazırladı. Müslüman Arapların bölgeye gelmeleri önce deniz yoluyla olurken, sonraları ağırlıklı karadan olmuştur. Bkz., A. L. Srivastava, **The Sultanate of Delhi**, Agra 1966, s.11.

³⁰ El-Belâzurî'deki kayıtlara göre el-Muhalleb b. Ebu Sufra, Hicrî 44 (miladî 664) yılında Muaviye b. Ebu Süfyan zamanında, Lahor (Ehver)'a gelmiş ve atlarının kuyrukları kesilmiş onsekiz Türk süvarisine rastlamıştı. El-Muhalleb ile savaşan bu Türklerin hepsi öldürülmüş ve bunun üzerine el-Muhalleb "*Arap olamayan bu kimseler, atlarının kuyruklarını toplamaya bizden daha müstahak değildiler*" demiş ve atının kuyruğunun kesmiştir. Müslümanlardan atının kuyruğunu kesen ilk kimse el-Muhalleb oldu. Bkz., Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, (nşr., M. Fayda), İstanbul 2013, s.496.

Raca Dahir tarafından önceleri durdurulmuş³¹ ise de Irak valisi Haccac (661-714)'ın güneydoğu memleketlerini feth ve o havalide İslâmiyet'in tanıtılmasına memur kıldığı Muhammed İbn Kasım komutasındaki İslâm orduları 711 yılında Pencap ve Sind'i zapttan sonra İndus nehrinin denize döküldüğü yere kadar ulaşarak bölgenin fethini tamamlayacaktır.³² Ancak bu ilk İslâm fetihleri kalıcı olmaktan öte Sind eyaleti ile sınırlı kalmış ve sıradan birer istila girişimi niteliği taşımıştır.³³ Gücerat'a yönelik herhangi bir askerî faaliyet icra edemediği gibi Racastan'ın kalbi Çitor'a da nüfuz edemeyen Muhammed b. Kasım'ın ölümünden sonra Arapların Sind ötesine yönelik faaliyetleri de adeta durma noktasına geldi.³⁴ Neticede Arapların Kuzey Hindistan fetihleri Sind ile sınırlı kalırken Gücerat ile olan ilişkileri ise ticaretle sınırlı kalacaktır.³⁵ Kaldı ki Sind'den güneydeki Gücerat'a ve Kathiavar Yarımadası içlerine doğru önemsiz hanedanlıkların bulunduğu yerlerde küçük ilerlemeler kaydedilmiş olsa da bunlar çok geçmeden Bağdat'tan koptular.³⁶

X. yüzyılın sonlarında isimlerini Afganistan'daki Gazne şehrinden alan ve kaynaklarda Yeminîler veya Sebük Tiginliler de denilen Gazneliler Hindistan'a yöneldiler.³⁷ 998 yılında Gazne'de tahta çıkan Mahmud,³⁸ babası Sebüktegin'in başlattığı Hindistan'a doğru genişleme politikasına büyük önem vermiş ve Samanî Devleti

³¹ H. Beveridge, **A Comprehensive History of India I**, London 1858, s.40.

³² Belâzurî'nin, Dâhir'in öldürülmesi ve Sind'in fethi hakkındaki tasviri için bkz., el-Belâzurî, s.501.

³³ Müslüman fetihlerinin İndus'tan öteye gidememesinin sebepleri arasında Kuzey Hindistan'da güçlü Racput hanedanlarının istilacılara gösterdiği direnç ve aralarında bir Yasovarman'ın da bulunduğu Kanauj krallarının Kanauj'u müdafaa etmeleri gösterilebilir. Geniş bilgi bkz., S. Lane-Poole, "Medieval India from the Mohammedan Conquest to the Reign of Akbar the Great", **History of India III**, (nşr., A. V. Williams Jackson), London 1903, s.12.

³⁴ W. Haig, "The Arab Conquest of Sind", **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.10.

³⁵ A. Ayyubi, "Hint Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III/3-4, (1959-1960)**, İstanbul 1966, s.206vd.

³⁶ S. Lane-Poole, "Medieval India from the Mohammedan Conquest to the Reign of Akbar the Great", s.12vd; S. M. Jaffar, "End of Imad-ud-din Muhammad Ibn Qâsim the Arab Conqueror of Sind," **Islamic Culture, XIX 1/4, (1945)**, s.60vd.

³⁷ Cüzcanî-Raverty, **Tabakât-ı Nâsirî, A General History of Mohammadan Dynasties of Asia I**, (nşr., H. G. Raverty), Calcutta 1864, s.67vd; W. Barthold, "Alptegin", **İA I**, s.386; E. Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 1989, s.1; S. L. Poole, **The Mohammadan Dynasties**, Athenaum 1893, s.285.

³⁸ Gazneli tarihinin en önemli kaynağı olan Tarih-i Yeminî'ye göre tahta çıktıktan sonra Bağdat Abbasi halifesi el-Kadir Billâh tarafından çok değerli bir hilâtle birlikte onu ele geçirdiği yerlerin hükümdarı olarak tanıyan bir menşur gönderilen Sultan Mahmud'a *Eminü'l-Mille ve Yeminü'd-Devle* unvanı verilir. el-Utbî, **The Kitab-ı Yeminî (Historical Memoirs of the Amir Sabagtagin and the Sultan Mahmud of Ghazna, Early Conquerors of Hindustan and Founders of the Ghaznavide Dynasty)**, (nşr., J. Reynolds), London 1858, s.243; ayrıca bkz., İbnü'l-Esîr, **İslâm Tarihi, El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi IX**, (nşr., A. Özeydin-M. Tulum), İstanbul 1991, s.116.

topraklarının büyük bir kısmı üzerinde hâkimiyetini kabul ettirdikten sonra,³⁹ Hindistan'ı zapt etmeye ve burada İslam dinini yaymaya teşebbüs etmiştir.⁴⁰ Yeni ve gelişmekte olan başkent Gazne'nin kuzey Hindistan ovalarına hâkim yüksek bir yaylanın tepesinde bulunması bu seferlerin yapılmasında büyük kolaylıklar sağlamaktaydı.⁴¹ Sultan Mahmud Hindistan'a otuziki yıllık saltanat devrinin yirmialtı yılını bu ülkeye onaltı büyük sefer yapmakla geçirmiştir.⁴² Özellikle Thaneşvar, Mathura ve Kannauc gibi yerlerdeki kutsal mabedleri tahrip ettikten sonra 1025'te kimsenin ummadığı bir şekilde Hindistan'ın batı kıyısında Gücerat'daki Kathiavar yarımadasının güney kıyısında yer alan Somnath'daki ünlü Şiva tapınağına karşı giriştiği harekât zirveyi teşkil edecektir.⁴³

XII. yüzyıl sonlarına doğru Gazneliler Pencab'daki hâkimiyetlerini kaybettiler.⁴⁴ Şensabanî ailesine mensubiyetlerini iddia eden Gûrlular, Gazneli akın geleneğini tekrar canlandırdılar.⁴⁵ Bilhassa, Mu'izzeddin Muhammed b. Sam zamanında, Hindistan'a etkili akınlar yaparak, kısa zamanda Pencab'a yerleştiler.⁴⁶ 1191-1192 yıllarında Tarain Meydan Savaşıyla Hindistan'ın kuzeyinde Hint nüfuzu kırılmış ve arkasından Gûrluların emrindeki Türk askerleri Ganj boylarını hâkimiyetleri altına almışlardır.⁴⁷ Gûr sultanının

³⁹ M. Habib, **Sultan Mahmud of Ghaznin**, New Delhi 1967, s.13vd; S. J. Raza, "Hindus under the Ghaznavids", **Proceedings of the Indian History Congress**, Kalkota 2011, s.213-222.

⁴⁰ E. Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2006, s.37.

⁴¹ Gazne şehri bir taraftan Hindistan'a yapılan seferlerde bir askerî üs vazifesi görürken, diğer taraftan da Hindistan ile Horasan ve Maveraünnehr arasındaki transit ticaretin gerçekleşmesini sağlayan X. yüzyıl için son derece mühim bir ticaret merkeziydi. Bu hususta bkz., C. E. Bosworth, "Ghaznevid Military Organisation", **İslam** 36 (1961), s.37vd.

⁴² Hindistan'a Gazneli seferleri hakkında geniş bilgi için bkz., N. Durak, Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler, s.11-36.

⁴³ S. Cönce, "Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyetleri", **Türkler IV**, Ankara 2002, s.522.

⁴⁴ W. Haig, "The Yamini Dynasty of Ghazni and Lahore, Commonly Known as the Ghaznavids", **The Cambridge History of India III**, (nşr. W. Haig), Cambridge 1928, s.31-32; J.C. Powell-Price, **A History of India**, London 1955, s.107 vd.

⁴⁵ Gûrlular çok eskilerden beri Afganistan'ın Gûr bölgesinde bağımsız bir hanedanlık idiler. Sebüktegin, Gazneli Devleti'nin bölgede bir güç haline gelmesinden sonra, Gûr hanedanlığını itaat altına almış ve yıllık vergiye bağlamıştı. Gûrlular, Sultan Mahmud'dan sonra Mes'ûd'a ve sonraki sultanlara karşı bir tehlike olmaya başlamışlardı. Gûrlular, Behramşah (1117-1157) döneminde isyan etmişlerdir. Bu dönemde Behramşah, Gûr hükümdarı Seyfü'd-Devle'yi ve oğlunu esir almış, Gazne'ye getirip astırmıştır. Behramşah'ın bu davranışı Gûrluları kızdırmış olmalı ki, intikamlarını almak için Seyfü'd-Devle'nin kardeşi Bahaeddin harekete geçmiş ve Gazne üzerine yürümüştür. Behramşah ile yapılan çetin bir muharebeden sonra Behram yenilmiş ve Gazne Şehri Gûrluların eline geçmiştir. Gûrlular burayı ele geçirince şehri ateşe vermişlerdir. Cüzcanî, Gazne şehrinin yedi gün yedi gece yandığını itiraf eder. Bkz., Cüzcanî I, s.352vd.

⁴⁶ J. T. Wheeler, **India and the Frontier States of Afghanistan, Nipal and Burma**, New York 1890, s.100.

⁴⁷ J. C. Marshman, **History of India (from the earliest period to the close of the East India Company's Government)**, London 1876, s.25; W. Haig, "Mu'izz-ud-dîn Muhammad b. Sâm of Ghûr and the earliest Slave Kings of Delhi", **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.40vd.

nezdinde oğul muamelesi gören Türk kumandanları,⁴⁸ 1206 yılına kadar Vindhaya dağlarına kadar her yeri ele geçireceklerdir. Cüzcanî'nin "*Mu'izzî Melikleri*" diye tanımladığı bu kumandanlar Taceddîn Yıldız, Nasreddin Kabaca, Bahaeddin Tuğrul, Muhammed Kalaç ve Kutbeddin Aybeg'dir.⁴⁹ Daha önce Gazneli Mahmud dâhil hiçbir komutanın teşebbüs edemediği bütün Hindistan'a hâkim olma düşüncesine sahip olan Gûrlu Mu'izzeddin Muhammed üç büyük yenilgiye rağmen (Gücerat, Tarain ve Akdhud) Türk komutanları sayesinde orta çağın en büyük imparatorluklarından birini kurmayı başarmıştır.⁵⁰

Gûr sultanı Mu'izzeddin Muhammed b. Sam, Hindistan'daki işlerini nâib olarak Melik Kutbeddin Aybeg'e bıraktı.⁵¹ Bu Türk komutanı bizzat kuvvetleri ile Hindular üzerine akınlarda bulunuyor ve yetenekli kumandanlara da yeni uçlarda görevler veriyordu.⁵² Nitekim Muhammed Kalaç, Aybek'den aldığı emir gereğince, hiçbir İslam

⁴⁸ Gûrlular, Gaznelilerden aldıkları gulam sistemini devam ettirdiler ve imparatorluğun tesisinde etkili bir şekilde kullandılar. Sultan Mu'izz ed-Dîn Muhammed'in yalnızca bir çocuğu vardı ve hiç erkek çocuğu yoktu. O, köle satın almaya çok düşküdü. Bir köle hakkında onun özellikleriyle ilgili ünü kulağına geldiğinde, o köleyi satın almak için çok çaba sarf ederdi. Özellikle savaşçılıkta usta olanları satın alırdı. Birisi Sultan'a ölümünden sonra adını kimin yaşatacağını sorduğunda Sultan şu cevabı verdi: "*diğer padişahların bir veya daha fazla çocuğu olabilir. Ama ben binlerce çocuğa sahibim. Onlar benim Türk kölelerim.*" Gerçekten de söz konusu Mu'izzî melikleri sadece Sultanın adını yaşatmadılar, aynı zamanda Hindistan ve Afganistan tarihinde çok önemli bir rol oynadılar. Bu hususta bkz., Mübarek Ali, **Essays on the History of Sindh**, Lahore 2005, s.30vd; P. Jackson, "*The Memlük İstitution in early Muslim India*", **Journal of the Asiatic Society** (1990), s.347.

⁴⁹ Cüzcanî I, s.508 vd.

⁵⁰ Şensâbânî hanedanı, asil Türk komutanlarının soyundan olmakla birlikte, devlet memurları pazarlardan satın alınan Türk kölelerdi. Gûr Sultanına bağlı bu Türk kumandanları her ne kadar efendilerinin güçlü olduğu dönemlerde sadakatten ayrılmıyorlarsa da Gûr hanedanına karşı hiçbir bağlılıkları yoktu. İleride de görebileceğimiz gibi, fırsat buldukça Şehabeddîn'in memleketlerini O'nun kanunî vârislerinin aleyhine kendilerine mal ediyorlardı. Bkz., M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, (nşr., Tansu Tay), İstanbul 1975, s.30vd.

⁵¹ Kutbeddin Aybek, Kadı Fahreddin b. Abdülazîz tarafından Nişâbûr'da satın alınmıştı. O'nun çocuklarıyla burada iyi bir eğitim alan Kutbeddin Aybek daha sonra Gazne'ye getirmiş ve burada Gûr Sultanı tarafından satın alınmıştı. Esasen fiziksel olarak iyi bir görüntüye sahip olmamasına rağmen Aybek mükemmel özelliklere sahipti. Bu özelliklerinden dolayı Sultanın lütfuna mazhar olmuş ve himaye edilmişti. Bkz., Mübarek Ali, **Essays on the History of Sindh**, s.31; bir eğlence meclisinde kendisine verdiği ihsanları hademe ve muhafızlarına tamamıyla dağıttığını duyan Mu'izzeddin, fitratındaki bu necabeti takdir ederek, onu derece derece en mühim memuriyetlere tayin etti ve emîr âhûrluk mevkiine kadar yükseltti. Harezmşahlar ile yaptığı harplerde ve bilhassa Hind seferlerinde fedakârlığını ve kabiliyetini gören Sultan Mu'izzeddin, O'nu Kohrâm sipehsâlârlığına tâyin etmek suretiyle, ilerideki büyük muvaffakiyetlerine zemin hazırlamış oldu. Geniş imparatorluğunun muhtelif sahalarını idare ve bilhassa gittikçe nazikleşen Horasan vaziyetine yakından nezaret için, Gazne'de oturmaya mecbur olan Mu'izz ed-dîn, Hindistan'daki memleketlerinin idaresini, gitgide daha büyük bir salâhiyet ve nüfuz kazanan bu kudretli ve sâdık kumandanına bıraktı. Bkz., M. Fuad Köprülü, **Tarih Araştırmaları I**, (nşr., Y. K. Taştan), Ankara 2006, s.287vd.

⁵² Kutbeddin Aybek'in Hindistan fetihleri hakkında bkz., Fahr ed-dîn Mübârek Şah, **Tarikh-i Fahu'd-din Mübârek Shah**, (nşr., E. D. Ross), London 1927, s.20vd; B. Stein, **Hindistan Tarihi**, (nşr., M. Günay), İstanbul 2015, s.139.

kumandanının başaramadığı işe kalkışarak az sayıdaki kuvveti ile Bilhar, Bengal ve Assam dolaylarını ele geçirecektir. Böylece Sind'den Assam'a kadar bütün kuzey Hindistan Türk hâkimiyetine kazandırılmış oluyordu.⁵³ Kutbeddin Aybek de Ganj'ın ana kollarından Jamuna'nın akış istikametinde sağında kalan Aravali Dağları eteğindeki Dehli'yi ele geçirdikten sonra burasını başkent yaptı.⁵⁴ 1192 yılında Aybeg, güneydeki Nahravala ve Gücerat taraflarına yöneldi. Bu bölgede Gûrlu hâkimiyetini tanımayan Racaları ortadan kaldırıp tâbiyeti altına aldıktan sonra büyük ganimetlerle geri döndü. Kutbeddin Aybek'in Gücerat ve Nahravala seferi asî Racalara karşı girişilen bir tedip hareketi mahiyetinde kalmış olsa da daha sonraki yıllarda Türk hâkimiyetinin teşekkülünü kolaylaştırması bakımından önem taşımaktadır.⁵⁵

Kutbeddin Aybek 1210 yılında öldüğünde daha önceden yanından ayrılan aynı zamanda damadı olan Şemseddin İl-Tutmuş,⁵⁶ bütün Kuzey Hindistan'ı idaresi altına alarak *Şemsîyye* hanedanını kurdu (1211-1266). Devleti, Dehli başta olmak üzere, büyük bir kısmı ile Pencab, Multan, Lahor'u ve kuzeyde Gazne'ye kadar uzanan bölgeleri ihtiva ediyordu.⁵⁷ Celâleddîn Harezmşah'a karşı ülkesini koruyan ve Moğollardan kaçan kalabalık Türk kitlelerini memleketine kabul etmek suretiyle, Kuzey Hindistan'da Türk kültür hayatının devamlılığını sağlayan Sultan İl-Tutmuş,⁵⁸ 1235 yılına kadar Bengal,

⁵³ Alaeddin Muhammed Kalaç, zamanın İskender'i olmak istiyordu. Bunun için o zamana kadar hiçbir sultanın cesaret edip girişmediği Güney Hindistan fethine girişti. Allah'ın kendisine görev verdiğine inanan Muhammed Kalaç, Uluğ Han, Zafer Han, Nusret Han ve Alp Han'ın kendisine yardım için gönderildiğine inanmaktaydı. Bkz., I. Prasad, **A Short History of Muslim Rule in India (from the Conquest of Islam to the Death of Avrangzeb)**, Allahabad 1931, s.109; ayrıca Sultan Muhammed Kalaç'ın Hindistan fetihleri hakkında aynı eserin 109-119 sayfalarına bakılabilir; T. Keightley, *A History of India*, s.13vd; J. C. Marshman, *History of India*, s.55vd; V. A. Smith, *The Early History of India*, s.332.

⁵⁴ Aybek, aslında Dehli'de bağımsızlığını ilan eden dolayısıyla da Dehli Türk Sultanlığının temelini atan ilk Sultandır. Kendisinin 1210 yılında Çevgen veya Çövgen oynadığı sırada attan düşerek ölmesiyle bir kargaşa dönemi ortaya çıkmış ve emrindeki komutanlar bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Bunlardan Nasr ed-dîn Kabaca Multan ve Sind'i tutmuş ve Lahor hâkimiyeti için Taceddîn Yıldız ile mücadeleye girmişti. Bahtiyâr Kalaç'ın halefi Bihar ve Bengal'de üstünlüğü sağlamış ve Aybek'in kölesi olan Şems ed-dîn İltutmuş da Dehli'de tahta çıkmıştır. Bkz., S. Lane-Poole, **Medieval India under Mohammedan Rule (712-1764)**, London 1903, s.70.

⁵⁵ Abdullah Muhammed bin Ömer el-Mekkî el-Asâfî Uluğhanî, **Zafer ü'l-Vâlihû bi-Muzafferi Vâlihû II, (An Arabic History of Gujarat)**, (nşr., E. Denison Ross), London 1921, s.684vd.

⁵⁶ Şemseddin İl-Tutmuş'un hayatı hakkında geniş bilgi için bkz., S. Cöhlce, **Şemsî Melikleri**, Elâzığ 1986. (Basılmamış Doktora Tezi); ayrıca İl-Tutmuş adı hakkında bkz., Y. H. Bayur, "*Sultan İletmiş'in Adı Hakkında*", **Belleten**, XIV/56 (Ekim 1950), s.567vd.

⁵⁷ H. Beveridge, *A Comprehensive History of India I*, s.64.

⁵⁸ Celâleddîn Harezmşah'ın, Çingiz Han'ın önünden çekilerek Sind taraflarına gelmesi ve Şems ed-dîn İl-Tutmuş ile münasebetleri hakkında bkz., en-Nesevî, **Celalü'ttin Harezemşah**, (nşr., Necip Asım), İstanbul 1934, s.58vd; W. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (nşr., H. D. Yıldız), Ankara 1990, s.471; I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, s.78; İ. Kafesoğlu, **Harezmşahlar**

Gvalyor ve Ucceyn'e hâkim oldu ve Halife kendisini "*Hindistan Sultanı*" olarak tanıdı.⁵⁹ İl-Tutmuş'un 1236 yılında ölümünden sonra kızı Raziye Sultan olduysa da, ülke yönetiminde etki olan İl-Tutmuş'un yetiştirdiği *Cihilgâni* diye anılan kırk vatansever kumandan hem ülkelerini Moğollardan korudular hem de Uluğ Han diye anılan Balaban'ı iş başına getirdiler. Böylece 1266-1290 yılları arasında Hindistan'ı Balaban ailesi yönetti. Arkasından devletin askerî gücünü meydana getiren Kalaç Türkleri yönetimi ele geçirdiler.⁶⁰

Gücerat'ta Müslüman Türk hâkimiyetinin tesisi Alâeddin Muhammed Kalaç döneminde gerçekleşti. 1296 yılında adına hutbe okutarak Dehli'de tahta çıkan Sultan Alâeddin Muhammed Kalaç döneminde ilk iş olarak Moğol akınları püskürtülürken Dekken ele geçirildi.⁶¹ Dehli Sultanı aynı tarihte Alif Han ve Nusret Han'ın komutanlığında Gücerat'a bir ordu göndermişti. Bu iki Türk komutanı sadece iki yıl içinde eski adıyla Nahravala diye adlandırılan Gücerat'ı süratle baştan sona kat ederek son Raca Karan Baghilah'ı iki tarafın karşılaştığı muharebede mağlup ettiler.⁶² Raca Karan, Dekken tarafına doğru kaçarken karısı, kızları, hazinesi ve filleri ele geçirildi. Muharebeden sonra Kambey'in zengin tüccarlarının mallarına el konuldu. Bu arada Somnath'ın daha önce Gazneli Mahmud'un tahrip ettiği ünlü tapınağı da tahrip edildi.⁶³

Nahravala'nın fethinden sonra Alif Han Gücerat'ın yöneticiliğine getirildi. Bundan sonra Gücerat yöneticileri Dehli Sultanları tarafından atanacaktır. Alif Han, Nahravala'da

Devleti Tarihi (485-618/1092-1221), Ankara 1984, s.275 vd; ayrıca bkz., Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşâ**, (nşr., M. Öztürk), Ankara 2013, s.350vd.

⁵⁹ I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, s.80.

⁶⁰ *Kırklar* olarak adlandırılan ve Lane-Poole'nin *Cüretkâr Muhafızlar* şeklinde tanımladığı Türk memlûklar, Şemseddin İl-Tutmuş'un kırk kölesidir. Bilhassa Sultan İl-Tutmuş'un hayatını kaybettiği 1236 yılından Sultan Gıyaseddin Balaban'ın Dehli'de hâkimiyeti ele geçirdiği 1266 yılına kadar olan otuz yıllık devire damgasını vuran Kırklar, Şemseddin İl-Tutmuş'un ölümünden sonra O'na sadakatle bağlı olanları yanlarına çekerek veya ortadan kaldırarak üst yönetimi ele geçirdiler. Bkz., S. Lane-Poole, *Medieval India under Mohammedan Rule (712-1764)*, s.76vd; Kırklar hakkında geniş bilgi için bkz., G. Hambly, "*Who were the Chihilgânî, the Forty Slaves of Sultân Shams Al-Dîn Iltutmish of Delhi?*", **Journal of British Institute of Persian Studies**, X (1972), s.57-62.

⁶¹ Kalaçlar döneminde Hindistan fetihleri hakkında daha fazla bilgi için bkz., P. Jackson, "*Muslim India: the Delhi Sultanate*", **The New Cambridge History of Islam III**, (nşr., D. O. Morgan-A. Reid), Cambridge 2011, s. 111vd; H. Kulke-D. Rothermund, *Hindistan Tarihi*, s.246vd; Uluğhanî II, s.817.

⁶² **Futûhu's-Salâtin or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî II**, (nşr., A. Mahdi Husain), New York 1966, s.422vd.

⁶³ Dehli'ye gönderilen Raca Karan'ın güzeller güzeli kızı Devalde, Sultan Alaeddin Muhammed'in emriyle oğlu Hızır Han'la nikâhlanmıştı. Devalde daha sonra Deval Ranî adını alacaktır. Hızır Han ile Deval Ranî arasındaki aşk o dönemde her yerde duyulmuş ve kitaplara konu olmuştur. Bkz., A. M. Khan, **The Political and Statistical History of Gujarat**, (nşr., J. Bird), London 1834, s.176.

beyaz mermerden muhteşem bir Cuma mescidi yaptırdı.⁶⁴ Takriben yirmi yıl kadar Gücerat'ı yöneten Alif Han, Alâeddin Muhammed Kalaç'ın saltanatının son yıllarında Melik Naib'in düşmanlığı ve suçlamalarıyla Dehli'ye çağrıldı ve az zaman sonra burada öldürüldü. Onunla birlikte suçlanan Hızır Han da Gvalyor'daki bir kalede hapsedildi.⁶⁵ 1317 yılında ölen Sultan Alâeddin Muhammed Kalaç'ı Melik Naib'in zehirlettiği şüpheleri oldukça güçlüdür.⁶⁶ Bundan sonra Gücerat'ta çok sayıda isyan başladı. Dehli Sultanı Kutbeddin Mübarek Şah saltanat yıllarında bu isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı.⁶⁷ İsyanları bastırmak için Dehli'den Gücerat'a Melik Kâmilüddin adında bir komutan gönderildiyse de⁶⁸ başkent Dehli'de Tuğluklar yönetimi ele geçirene kadar isyanlar devam edecektir. “*Sultan-ı Â'zâm*” diye anılan Muhammed Kalaç'ın ölümünden sonra çıkan karışıklıklar içinde Tuğluk ailesi ülkeye hâkim olacaktır (1321-1413).⁶⁹

Dehli tahtında 1320 yılının Eylül ayında idareyi ele geçiren Hindu asıllı Hüsrev Şah'ın ölümünden sonra Kalaç Hanedanlığı sona ermiş ve bir yıl sonra Gazi Tuğluk (Gıyaseddin Tuğluk)'un tahta çıkmasıyla yönetime Tuğluklu ailesi gelmişti. Gıyaseddin Tuğluk Şah Bengal'i kontrolü altına aldıktan sonra Gücerat'a yöneldi ve buraya Tâc ed-dîn Câfer'i atadı. Böylece Gücerat Tuğluklu hükümdarları tarafından atanan valilerce yönetildi. Muhammed Tuğluk Şah döneminde Gücerat ile olan münasebetler devam ederken bu dönemde özellikle vergilerin artırılması kararından sonra ortaya çıkan isyanlar akabinde Firûz Şah Tuğluk döneminde Gücerat'ın gelirlerine tamamen el konulmasıyla yeni bir süreç başladı.⁷⁰ Ancak 1388'de Firûz Şah'ın ölünden sonra Dehli'de ortaya çıkan taht mücadeleleri Gücerat valisi Ferhatü'l-Mülk'ün bağımsızlık hayallerine kapılmasına yol açtı. Ferhatü'l-Mülk'ün tepki çeken uygulamalarından sonra bu konudaki şikayetlerin Dehli'ye ulaşması üzerine Gücerat'a Sultan Nasreddin Muhammed Şah tarafından A'zam Hümâyün Zafer Han tayin edildi. Zafer Han Dehli'deki siyasi kavgalardan ve bu arada

⁶⁴ A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.176.

⁶⁵ S. Roy, “*Khalji Dynasty*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.39.

⁶⁶ Uluğhanî II, s.828.

⁶⁷ I. H. Qureshi, “*Muslim India before the Mughals*”, **The Cambridge History of Islam II**, (nşr., P. M. Holt), Cambridge 1970, s.20.

⁶⁸ Baranî, **Tarih-i Firuz Şahî**, (nşr., S. A. Khan), Calcutta 1862, s.377.

⁶⁹ K. S. Lal, **A History of the Khaljis (A.D. 1290-1320)**, Delhi 1980, s.255vd.

⁷⁰ Şems-i Sîrâc Afîf, **Tarih-i Firûz Şahî**, (nşr., M. V. Husain), Calcutta 1891, s.209-219.

Timur'un Hindistan'a girmesinden istifade ederek bağımsızlığını ilan etti ve Muzafferîler'in ilk hükümdarı oldu.⁷¹

Muzafferîlerin siyasi tarihini ortaya koymaya çalıştığımız tezimizin birinci bölümünde Muzafferîlerin kuruluşunu hazırlayan sebepleri ortaya koymaya çalıştık. İkinci bölümde Muzafferîlerin teşekkülünü ele aldık ve inceledik. Üçüncü bölümde Muzafferîlerin yükselme dönemini etraflı bir şekilde anlatmaya çalıştık. Dördüncü bölümde hanedanlığın parçalanma sürecini ve Gücerat'ın Ekber Padişah tarafından ele geçirilmesini yani Muzafferîlerin inhitatını ifade etmeye çalıştık. Beşinci bölümde ise Muzafferîler'de teşkilat ve kültür konularını ele aldık ve inceledik. Bu bölümde devlet teşkilatı yanında ekonomi, yargı, askerî teşkilat vs. konuları açıklamaya çalıştık. Ayrıca Muzafferî hükümdarlarının Gücerat'daki bayındırlık faaliyetlerini, yaptırılan eserleri ve kurulan yeni şehirleri tanıtmaya çalıştık.

⁷¹ Abdullah Muhammed bin Ömer el-Mekkî el-Asâfî Uluğhanî, **Zafer ü'l-Vâlihû bi-Muzafferi Vâlihû III, (An Arabic History of Gujarat)**, (nşr., E. Denison Ross), London 1921, s.853vd.

BİRİNCİ BÖLÜM

(MUZAFFERİLERİN ORTAYA ÇIKTIĞI ZEMİN)

A. GÜCERAT'TA TUĞLUKLU HÂKİMİYETİNİN TESİSİ

Hint okyanusunun kuzeybatı kıyılarında elverişli limanlarıyla önemli bir ticarî merkez olarak temayüz eden Gücerat, 1298 yılında Alâeddin Muhammed Kalaç tarafından fethedildikten sonra,¹ 1407 yılında A'zam Hümâyün Zafer Han (1392-1407)'ın bağımsızlığını ilan etmesine kadar Dehli Türk Sultanlarının tayin ettiği hükümdarlar tarafından yönetildi.² Alâeddin Muhammed Şah döneminde Gücerat yöneticiliğine Uluğ Han getirildiyse de daha sonra ülkede çıkan karışıklıklar dolayısıyla geri çağırılarak Sultan tarafından öldürüldü.³

Alâeddin Muhammed Kalaç'ın 6 Ocak 1316'da ölümünden sonra Güney Hindistan'ın fethi için görevlendirilen Melik Nâib Kâfur Hazar Dinarî'nin elinde idari yetkilerin toplanması⁴ ve O'nun çocuk yaştaki şehzade Ömer'i *Şihâbeddîn* ünvanı ile tahta çıkarmasına rağmen,⁵ Türk emir ve meliklerinin desteğini alan şehzade Mübarek

¹ Alaeddin Muhammed Kalaç (1296-1316) Kalaç Hanedanının en muktedir şahsiyeti olarak kendisini zamanının İskender'i gibi görüyordu. Büyük bir imparatorluk kurmak ve hayallerini gerçekleştirmek isteyen Alaeddin Muhammed Şah, henüz İslam silahlarının girmediği Vindhya Dağlarının güneyine, Yadavaların başkenti Dekken'in kuzeybatısındaki Deogir veya Devâgir'e yaptığı saldırılar neticesinde elde ettiği ganimetleri saltanatını pekiştirmek için kullanmış ve sonra Dekken'in en güneyine ordular sevk etmişti. 1299 yılında Gücerat'a giren ünlü komutanlar Uluğ Han ve Nusret Han Dehli'ye döndüklerinde büyük zenginlikler elde ederek başkente gelmişlerdi. [Bkz., K. S. Lal, **History of the Khaljis (1290-1320)**, Allahabad 1950, s.83-89]. Kalaçlar bir Aralık 1301 yılında Dehli ile Gücerat arasındaki bölgede yaşayan Racputları hakimiyetleri altına almışlardı. Bkz., İsemî, **Futûhu's-Salâtîn or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî II**, (nşr., A. Mahdi Husain), New York 1966, s.422vd; B. P. Saksena, "*Alauddîn Khaljî*", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.334.

² C. E. Bosworth, **Doğuştan Günümüze İslam Devletleri (Devletler, Prenslikler, Hanedanlıklar Kronoloji ve Soy Kütüğü El Kitabı)**, (nşr., H. Canlı), İstanbul 2005, s.409.

³ Elmas Bey'in Uluğ Han unvanıyla Gücerat Emirliğine getirilmesi hakkında bkz., Uluğhanî II, s.787; ayrıca bkz., E. C. Bayley, **The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)**, London 1886, s.41.

⁴ B. P. Saksena, "*Alauddîn Khaljî*", s.420.

⁵ Sultan Alaeddin Kalaç saltanatının son yıllarında denge kaybı yaşaması ve hafızasını yitirmesiyle hastalığı giderek şiddetlenmiş ve hatta delilik alâmetleri göstermeye başlamıştı. Sultanın durumunun ciddiyetini gören Melik Nâib bir gün huzura gelerek kendisinden sonra Sultanın adını yaşatacağını, bundan sonra sadece ülke için çalışıp ününü artıracacağını, kılıcının gücüyle isyancıları perişan edeceğini, kendisine çok dua ettiğini, kendi hayatının Sultanın yaşamasına bağlı olduğunu, Sultan olmadan hayatta kalmasının mümkün olmayacağını, çünkü şehzadelerin kendisini sevmeyi ve Sultanın ölüm haberlerini beklediklerini, eğer Sultan ölecek olursa kendisinin de öldürüleceğini ifade ederek, Alp Han'ın diğer şehzadeler için büyük bir tehlike olduğunu ifade etmişti. Melik Nâib çevirdiği türlü entrikalarla en sonunda Alp Han'ı ortadan kaldıracak ve altı yaşındaki bir çocuk şehzadeyi tahta çıkaracaktır. Bkz., İsemî II, s.517vd.

Han *Kutbeddin* ünvanı ile 14 Nisan 1316'da tahta geçti.⁶ Bu arada Melik Kâfur'un türlü entrikaları sonucu şehzade Alp Han'ın öldürüldüğü⁷ ve şehzade Hızır Han'ın önce Amrohâ'ya arkasından Gvalyor'a götürülerek burada hapsedildiği haberleri her tarafta duyulduğu sırada Gücerat'ta bulunan orduda karışıklık ve isyan çıktı.⁸ Kalaç Sultanı Kutbeddin Mübarek Şah ilk iş olarak Gücerat'taki karışıklıkları önlemek için buraya Melik Kemâleddin'i görevlendirdi.⁹ Bunun üzerine ülkede huzur ve barış yeniden tesis edilmiş ve isyanlar da son bulmuştu.¹⁰ O arada ülkedeki karışıklıklar sona erdikten sonra Sultan, kayınpederi Melik Dinâr'ı *Zafer Han* ünvanıyla Gücerat'a gönderdi.¹¹

a. Gıyaseddin Tuğluk Şah Döneminde Gücerat (1320-1325)

Kutbeddin Mübarek Şah'ın 1320 yılında ölümünden sonra ise gözdelelerinden birisi olan ve o sırada güneye yaptığı başarılı seferlerinden dönmüş bulunan Hindu asıllı Hüsrev Han idareyi ele almış¹² ve az zaman önce Gücerat'a kardeşi Hüsameddin'i atamıştı.¹³ Ancak Gücerat valisi Hüsameddin'in yönetim işlerinde akrabalarına ve yandaşlarına öncelik tanınması sonunu getirdi.¹⁴ Bu davranışlarından dolayı Gücerat ileri gelenleri onu derdest ederek Dehli'ye gönderdi. Sultan Mübarek Şah, Hüsrev Han'ın kardeşi olduğu için olsa gerek Hüsrev'in suçlarını görmezden geldi. Arkasından Vâhideddin Kureyşî'yi *Sâdrü'l-Mülk* ünvanıyla Gücerat'a atadı.¹⁵ Gerçekten liyakat ve ehliyeteye önem veren ve yönetimde saygınlığı olan Sâdrü'l-Mülk Gücerat'ı tam bir adaletle yöneterek sükûneti sağladı.¹⁶ Yukarıda da anlatıldığı gibi Dehli Türk Sultanlığı yönetiminde pek çok olumsuz

⁶ A. R. Fuller-A. Khallaque, *The Reign of Alâuddin Khilji (Translated from Zia-ud-dîn Baranî's Tarikh-i Firûz Shâhi)*, Calcutta 1960, s.152vd.

⁷ İsemî II, s.520; B. P. Saksena, "*Alauddin Khalji*", s.423.

⁸ S. Roy, "*Khalji Dynasty*", *The Delhi Sultanate*, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.39.

⁹ Şehzade Alp Han'ın ölümünden sorumlu tutulan Melik Kemâl ed-dîn Kark Gücerat'ta önemli görevleri ifâ etmiş ancak sonradan şehit edilmişti. Bkz., Abdu'l-Kadîr İbn Mülûk Shâh al-Badâonî, *Muntahabu't-Tawârîkh I*, (nşr., G. Ranking), Calcutta 1898, s.287.

¹⁰ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties: Gujarat*, s.42.

¹¹ İsemî II, s.558; el-Bedaunî I, s.283.

¹² Hüsrev Han Hasan Raca Baçça, Muhammed b. Tuğluk'un en gözde adamlarından birisi olup ileride Dekken yöneticiliğine getirilecektir. Bu hususta bkz., Abdullah Muhammed bin Ömer el-Mekkî el-Asâfî Uluğhanî, *Zafer ü'l-Vâlihû bi-Muzafferî Vâlihû I, (An Arabic History of Gujarat)*, (nşr., E. Denison Ross), London 1921, s.156.

¹³ Bedaunî I, s.285.

¹⁴ B. P. Saksena, "*Qutbuddin Mubarak Khalji*", *A Comprehensive History of India V*, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.433.

¹⁵ Uluğhanî II, s.844.

¹⁶ Vâhideddin Kureyşî, Gücerat'ta görev yaptığı dönemde burada çıkarılan isyanların sebeplerini ve destekleyicilerinin kimler olduğunu ortaya çıkarmak için araştırma yaptırmış, geniş bir layiha hazırlatmıştı. Buna göre Gücerat'daki isyanları kışkırtan, bunları el altından destekleyen ve üzerlerini örtmeye çalışan kişi, bir süre önce Şems ed-dîn ünvanıyla bağımsızlığını ilan etmiş ve adına sikke

uygulamalarda bulunan Hüsrev Şah'ın 5 Eylül 1320'de cuma günü öldürüldüğü¹⁷ savaştan sonra Gazi Tuğluk (Gıyaseddin Tuğluk) 1321 yılında kumandanların ısrarı üzerine Dehli tahtına çıkmış¹⁸ ve böylece Dehli tahtında bir başka Türk hanedanı iş başına geçmişti.¹⁹

Gazi Melik Tuğluk Gıyaseddin ünvanıyla 6 Eylül 1320 tarihinde Dehli Türk Sultanlığı tahtına çıktı.²⁰ İbn Batuta'ya göre Karaunas Türklerinden olan bu ailenin menşei ile ilgili kesin bilgiler olmasa da Horasan'dan geldikleri yönünde kayıtlar mevcuttur.²¹ Dehli'nin "Gazî" ünvanını taşıyan ilk hükümdarı olan Sultan Tuğluk Şah,

kestirmiş olan Devâgir yöneticisi Melik Yaklakî idi. Bu rapordaki sonuçların gösterdiği üzere Gücerat isyanları dışarıdan kışkırtılmakta ve desteklenmekteydi. Onun için başkent Dehli'den Devâgir'e askerî bir birlik gönderilmiş, Melik Yaklakî kolaylıkla bertaraf ve esir edilerek yandaşlarıyla beraber Dehli'ye gönderilmişti. İsyankâr Yaklakî'nin Dehli'de yargılandıktan sonra kulaklarının ve burnunun kesildiği, yandaşlarının da benzer cezalara çaptırıldığı anlatılır. Bu arada Devâgir'e de Aynü'l-Mülk atanmıştır [Bkz., S. Roy, "*Khalji Dynasty*"..., s.43]. Ayrıca Vâhid ed-dîn Kureyşî, Sultanın saltanatının sonuna kadar Gücerat yöneticiliği görevini devam ettirerek *Tâc ü'l-Mülk* ünvanını almıştır. Bkz., E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties: Gujarat*, s.41.

¹⁷ Kutbeddin Mübarek Şah'ın saltanatı sırasında, nedimi Hüsrev ordu kumandanı olarak Dekken'de bir sefer esnasında ayaklanıp kendisini Sultan ilan ettirmeyi düşünmüş ise de Türk beyler buna yanaşmayıp işi Mübarek'e bildirmiş ve Hüsrev'i Dehli'ye götürmüşlerdi [Bkz., I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, s.129-130]; Az zaman içinde kırk bin kişilik özel bir orduya sahip olan Hüsrev, bir gece yarısı baskısıyla Sultan Mübarek Şah'ı öldürecek ve Nasr ed-dîn ünvanıyla tahtı ele geçirecektir. Kâfir-i Nimet diye anılan Hüsrev, Kalaç hanedanından sarayda ne kadar erkek çocuk varsa hepsini öldürtür [Bkz., W. Haig, "*The Khalji Dynasty and the first Conquest of the Deccan*", **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.124]; Böylece bir taraftan Türkler sindirilmek istenirken diğer taraftan Hindular devlet kademlerine yerleştirilecektir. Dehli'de İslam camilerine yapılan saygısızlıklar ve Kur'an'a açıkça cephe alınması bardağı taşıran son olacak ve Hüsrev'in sonunu getirecektir. Bkz., H. G. Keene, **History of India I (from the earliest times to the end of the Nineteenth Century)**, Edinburgh 1906, s.59vd.

¹⁸ Bedaunî I, s.289; S. Roy, "*Khalji Dynasty*"..., s.46.

¹⁹ Pencab'daki hudut bölgeleri kumandanı olan Gazi Melik Tuğluk, Dehli'de olan bitenlere daha fazla tahammül edemeyerek oğlu Fahr ed-dîn Cavnâ'nın da teşvik ve yardımı ile Dehli üzerine yürümeye karar verecektir. Gazi Tuğluk'un iddiası, Alaeddin Kalaç'ın ailesine sadakat, başkent Dehli'deki suçluların cezalandırılması ve İslam'ın şan ve şöhreti için mücadele etmek idi. Şimdiye kadar O'na yakın olan subaylar bu girişimin akıbetinden endişeliydiler ancak başkentteki kulakları sağır eden sloganlar durumu değiştirdi. Çünkü bu nümayişlerin etrafa yayılması üzerine farklı bölgelerden yardıma gelenler olacaktı. Emir Hüsrev, Tuğluk ordusunun küçük olmasına rağmen kuzey iklimlerinden gelen farklı ırklardan oluşan savaşçı bir ordu olduğunu ileri sürmekle birlikte, ordudaki söz konusu farklı etnik gruplardan istifade edilebileceğini düşünüyordu. Gazi Tuğluk da İslam'ın şöhreti için savaştığını beyan ederek Müslüman Hinduların orduya kayıt yaptırmalarına izin veriyordu. Bkz., M. Habib, "*Nasiruddin Khusrau Khan*", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.541 vd; P. Jackson, "*Muslim India: the Delhi Sultanate*", **The New Cambridge History of Islam III**, (nşr., D. O. Morgan-A. Reid), Cambridge 2011, s.108vd; H. L. O. Garrett-S. R. Kohli, **A History of India II (The Mohammadan Period)**, Toronto 1938, s.63.

²⁰ Kuzeybatı sınırlarını Moğollardan korumakla görevlendirilen Tuğluk, buralara yirmi dokuz başarılı sefer gerçekleştirdi. Bu nedenle *Melikü'l-Gazî* olarak adlandırılır. Bkz., A. L. Srivastava, *The Sultanate of Delhi*, s.182; Uluğhanî III, s.853.

²¹ Şeyh Rûkn ed-dîn Kureşî Multanî'den naklen İbn Batuta Tuğluk Şah hakkında şu bilgileri vermektedir: "*Sultan Tuğluk Sind ile Türk yurdu arasındaki dağlarda yaşayan Karavna Türklerindendir. Kulvanîlik yani at çobanlığı vasfı ile bir tacirin hizmetine girerek Sind bölgelerine geldi. Bu olay Sultan Alâ ed-*

Kalaçların son Sultanı Kutbeddin Mübarek Şah zamanında Dipalpur karargâh olmak üzere Pencab ve Sind'e vali olarak atandı.²²

Melik Hüsrev Şah'ın öldürülmesinden sonra şöhreti daha da artan Sultan Gıyaseddin Tuğluk, Dehli'de tahta geçer geçmez ülkede sükûneti sağladı. Başkent Hindu askerlerinden temizlendi, yönetim kadrolarında yapılan liyakatsiz kadrolaşmayı yasakladı ve Hüsrev Şah döneminde boşaltılan hazineyi yeniden doldurdu. Öyle ki, tarihçi Baranî'ye göre insanlar Sultan Alâeddin Kalaç'ın yeniden dünyaya geldiğini düşünmeye başlamışlardı.²³

Gazi Melik Tuğluk, bir yandan devlet düzenini yeniden sağlarken, diğer yandan da kısa saltanatında fütuhatlara girişti. Oğlu Muhammed'i Dekken'de Sünniler ile Şiiler arasında meydana gelen mezhep mücadelesini durdurmaya memur kılıp, kendisi de ordunun başında olarak Dehli'nin geleceği için bir tehlike teşkil eden Racputların üzerine yürüyerek önemli başarılar kazandı.²⁴ Devagiri, Varangal ve Bidar gibi önemli Racput şehirleri fethedilerek buralara Müslüman komutanlar atandı.²⁵ Gıyaseddin Tuğluk Şah döneminde başkent Dehli yakınlarında müstahkem bir kale olma özelliğine sahip Tuğlukabâd'ın inşa edilmesinden sonra en önemli mesele olan Bengal üzerine Gazi Tuğluk bizzat kendisi gidecektir.²⁶ Bu bölge Sultan Balaban'ın torunları idaresinde bulunmaktaydı ve 1318 yılında Şemseddin Firûz Şah'ın ölümünden sonra çıkan iç savaş sonucu Lakhnauti tahribe uğramıştı. Taraflardan Nasreddin'in Dehli Sultanından yardım istemesi Gıyaseddin Tuğluk Şah'a beklediği fırsatı vermiş ve derhal harekete geçmişti.²⁷

dîn'in hükümdarlık zamanına rastlamaktadır". Bkz., Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi II**, (nşr., A. S. Aykut), İstanbul 2000, s.638vd.

²² H. L. O. Garrett-S. R. Kohli, A History of India II (The Mohammadan Period), s.65.

²³ S. M. Haq, **A Short History of the Sultanate of Delhi**, Karachi 1956, s.122.

²⁴ Mübarek Galip, **Hindistan'da Türkler**, (nşr., S. Gömeç), Ankara 2013, s.88.

²⁵ Hüsrev Şah'ın ölümünden sonra Kalaçların kargaşa dönemine girmesini fırsat bilen Devagiri ve Varangal Racaları yeniden ayaklandılar. Gazi Gıyâs ed-dîn Tuğluk bunların üzerine oğlu Uluğ Han'ı gönderdi. Devagiri kolaylıkla itaat altına alındı fakat Varangal Racası direndi. Şehrin sağlam duvarları karşısında iki hafta içerisinde yapılan girişimler sonuçsuz kalınca Uluğ Han elinde kalan az sayıdaki ordusuyla Dehli'ye geri dönmek zorunda kaldı. Arkasından yeniden toparlanan Dehli Müslüman kuvvetleri bu kez büyük başarılar elde ettiler. Bidar fethedildi. Racput Racası ve ailesi Dehli'ye gönderildi. Sultan Tuğluk Şah, buraların idaresi için Müslüman komutanlar atadı. Böylece de bu bölgedeki Kakti Racputlarının hâkimiyeti 1323 yılında sona ermiş oldu. Bu gelişmeler hakkında bkz., S. M. Haq, A Short History of the Sultanate of Delhi, s.65.

²⁶ Tuğlukabâd'ın yapılması hakkında bkz., Uluğhanî III, s.856vd.

²⁷ Sultan Gıyâseddin Tuğluk Şah, Bengal üzerine kendisi bizzat yürümek istemiş ve bunun için de oğlu Muhammed Uluğ Han'ı Dekken'den çağırarak O'nu Dehli'de vekil bırakmıştı. Zaferâbad yoluyla Tihhüt'e gelir. Burada kendisini, yardıma çağırın Nasreddin karşılar. Tuğluk Şah'ın huzuruna çıkan Nasreddin şu açıklamayı yapar: "bütün dünya sizin azametli şöhretiniz altında bin yıl kalabilir. Ben

Nasreddin de Dehli ordusuyla birleşmiş ve öncü birliğin başında Lakhnauti'ye gönderilmişti. Neticede bütün muhalifler mağlup ve kardeşlerden Gıyaseddin Bahadur Bûra da esir edildi. Bengal'in kontrol altına alınmasından sonra Nasreddin Batı Bengal tahtına çıkarıldı. Doğu Bengal ise Dehli Türk Sultanlığı'na bağlı bir eyalet şeklinde idare edildi.²⁸ Gazi Tuğluk saltanatının sonlarına doğru Gücerat'a bir askerî harekât düzenleyerek buraya Tâceddin Câfer'i atadı.²⁹ Tâceddin Câfer'in Gücerat'daki faaliyetleri hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır.³⁰

b. Muhammed Tuğluk Şah Döneminde Gücerat (1325-1351)

Gazi Gıyaseddin Tuğluk Şah'ın 1325 yılında ölümü üzerinde Dehli Türk Sultanlığı tahtına oğlu Cavna Han olarak da bilinen Sultan el-Mücâhid Muhammed Tuğluk Şah geçti.³¹ Kavrayışlı, anlayışlı ve bilgili olduğu kadar haris bir kişiliğe sahip olan Muhammed Tuğluk,³² babasından devraldığı Tuğluk hanedanlığını en geniş sınırlarına ulaştıracaktır. Kuzeydoğuda Himalayalar, kuzeybatıda İndus, güneyde Mâlabar'a kadar

Bahadur'a tecrübesiz olduğunu söyledim. İmparator yolda bu tarafa doğru geliyor. En iyisi biz O'na sadakatimizi ve tâbiyetimizi bildirelim. Hatalarımız için özür dileyelim ve üç yıl vergi ödeyelim. Böylece hayatta kalabiliriz ve Sultanın ordusunun gazabından kurtuluruz. Bunları dinledikten sonra benimle anlaşmayı reddetti ve sarayınıza doğru yola çıktığını bildirdi. Tavsiyelerimi kabul etmedi. O'nun hırsı kalbini esir etmiş. Gurura kapılarak aklını kullanamaz olmuş. Bana izin verin O'nu takip edeyim ve ani bir hücumla esir edip sağ olarak size getireyim...” Bu konuşmalar üzerine Tuğluk Sultanı, evlatlık oğlu olan Zaferâbad valisi Tatar Han olarak adlandırılan Behram Han'ın ikinci bir orduyla yardım için gönderir. Böylece Tatar Han sağ kanattan, Nasreddin ve Akhur Bey de sol kanattan harekete geçerler. Neticede Lakhnauti zapt edilir ve Bahadur Bûra da esir edilip boynuna ip takılarak Gıyaseddin Tuğluk Şah'ın huzuruna getirilir. Bkz., İsemî, **Futûhu's-Salâtîn or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî II**, (nşr., A. Mahdi Husain), New York 1966, s.624vd.

²⁸ Bengal seferi sırasında Sultan, Tîrhût racasını mağlup etti. Ancak bu hususla ilgili tarihçiler arasında bir görüş ayrılığı vardır. Bir kısım tarihçi Tîrhût'un, Bengal'in zapt edilmesinden sonra Dehli'ye dönerken ele geçirildiğini ileri sürerler. Diğerleri ise, Sultan'ın Bengal'e giderken burasını fethettiği görüşünü kabul ederler. Bkz., R. C. Majumdar, “*Ghiyâs-ud-dîn Tughluq*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.55.

²⁹ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.42.

³⁰ Nizameddîn Ahmed I, s.27.

³¹ L. Stanley-Poole, *Medieval India*, s.297; S. L. Poole, *The Mohammadan Dynasties*, s.297.

³² Muhammad Tuğluk Şah, bilgili, güzel konuşan ve başarılı bir prens olarak yetişmiştir. Çok iyi bir hafızaya sahip olan Sultan Muhammed, okuduğu her şeyi, şahit olduğu olayları, tarihleri bütün ayrıntılarıyla hafızasında tutabilirdi. Çok iyi şiir yazardı. Matematik, Astronomi ve Tıp ilgi duyduğu alanlardı. Bütün bu alanlardaki başarılarıyla birlikte çok kabiliyetli bir savaşçı askerdir. Çağdaşları O'nu çağın mucizesi olarak görürler ve öyle tanımlarlardı. Ayrıca dindarlığını methederlerdi. Dinî törenleri yakından takip eder, sarhoşluktan ve Kur'an'ın yasakladığı her şeyden kesinlikle uzak dururdu. Bu özellikleri Tuğluk Sultanının bir yanıydı. Bir de daha koyu özellikleri vardı. Mesela sert ve acımasız bir hükümdardı. Geniş bilgi için bkz., H. Beveridge, *A Comprehensive History of India I*, s.88.

Hindistan'ın en önemli yirmi üç vilayeti Tuğluk devletinin hâkimiyeti altına bu dönemde girdi.³³

ba. Melik Sâdî'nin Gücerat'a Atanması

Tuğluk imparatorluğunun Gücerat ile ilgisi Muhammed Tuğluk Şah (1325-1351) döneminde de devam etti. O'nun saltanatı döneminde Gücerat'taki genel vaziyeti tespit etmek için buraya Melik Sâdî adındaki bir memur gönderildi. Muhammed Tuğluk Şah Gücerat'a saltanatının ilk yıllarında doğrudan bir sefer düzenlemedi.³⁴ O sebepten Muhammed Tuğluk'un söz konusu görevlendirmesi sanki askerî harekâttan önce yapılan keşif akınına benzemektedir. Nitekim tarihçi İsâmî'nin verdiği bilgilere bakılırsa Melik Sâdî'nin Gücerat'a ülkenin kaleleri ve yolları hakkında bilgi toplamak için gönderildiği anlaşılmaktadır.³⁵ Tuğluk Sultanı Muhammed Dehli'deki işleri yoluna koyduktan sonra Gücerat'daki ordu komutanlığına Melikzâde Ahmed b. Ayâz'ı atamış, vergi ve gelirlerin toplanmasından ise Melik Makbûl'ü sorumlu tutmuştu. Bu arada Sultan en büyük oğlu Kutluğ Han'a Gücerat'dan bir ıktâ vermiş ve Melik Şehâbeddin'i de Nasavârî'ye atamıştı.³⁶

bb. İç Karışıklıkların Başlaması

1345 yılında Muhammed Tuğluk Gücerat, Dekken ve Malva'nın vergilerini artırma kararı alınca bu yerler dört kısma ayrılır ve her birine ayrı tahsil memuru yollar.³⁷ Bu iş

³³ Bunlar: Dehli, Devâgir, Multan, Kahrâm veya Kuhrâm, Sâ mânâ, Sicistan, Uçç, Hansî, Sarsavati, Mâ'bar, Telingâna, Gücerat, Bedâun, Oudh (Auz), Kannauç, Lakhnauti, Bihâr, Karâ, Malva, Lahor, Kalanor, Samundra ve Cacnagâr'dır. Bkz., A. Mahdi Husain, *The Rise and Fall of Muhammad Bin Tughluq*, London 1938, s.90vd.

³⁴ Bu hususta bkz., S. C. Mısra, *The Rise of Muslim Power in Gujarat (A History of Gujarat from 1298 to 1442)*, Oxford 1962, s.95.

³⁵ İsemî, Melik Sâdî'nin, Gücerat'ta buranın fethedilmesi için gerekli araştırmaları yapması, Sultanın tâbiyetini kabul etmeyen isyancıların kabul edilmesi, isyancılara verilecek cezaların belirlenmesi, bölgenin kontrol edilerek kalelerinin yerlerinin tespit edilmesi ve buralara nasıl ulaşılacağı hakkında bilgi toplamak için gönderildiğini kaydeder. İsemî II, s.618.

³⁶ S. C. Mısra, *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, s.97.

³⁷ Muhammed Tuğluk Şah'ın ülke yönetiminde aldığı kararlar devleti felakete sürükledi. Öncelikle 1329 yılında Ganj bölgesindeki Doâb halkının ziraî vergileri artırıldı. Vergilerin artırılmasına öfkelenen Doâb halkı arazilerini terk ederek hırsızlığa başladı [Bkz., I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, s.137vd]; Neticede buraya bir birlik gönderildi ki bu da ziraatın canlandırılması bir yana Dehli'ye kadar olan bütün arazide kıtlığa yol açtı [Bkz., P. Jackson, "*Muslim India: the Delhi Sultanate*", s.117vd]; 1330/1332 yılında bakır ve bronz paralar tedavüle çıkarılarak bunların gümüş ve altın paralarla eşdeğer sayılması kararı alındı. Bu da devlet hazinesinin sahte paralarla dolmasına sebep oldu. Sultan Muhammed Tuğluk, devletin malî işlerini düzene koymak için gelir-gider defterleri tutturmuş, toprak vergisinin bütün vilayetlerde eşit olmasını emretmişti. Bu yararlı kararların yanında yönetim ve malî işlerde aldığı yanlış

için Malva'ya gönderilen Aziz Hammar bölgedeki köylerde çok sert tedbirler alır, kendisine karşı çıkanları öldürtür.³⁸ Bu olay Malva, Gücerat ve Dekken'deki bütün bey ve emirlerin ayaklanmasına sebep olur.³⁹ *Emir-i Sâdgan* veya *Emîran-ı Sâdgah* adıyla ortaya çıkan yeni bir memur sınıfı Muhammed Tuğluk döneminde Gücerat vilayetinin yönetilmesin ve vergilerin toplanması sırasında ortaya çıkan isyanların öncülüğünü teşkil edecektir.⁴⁰ Daha sonra Gücerat'ta çıkan ayaklanmalarda Afganlıların da işin içine girmesiyle 1345'den 1351'e kadar süren isyanlar dönemi başladı.⁴¹ Muhammed Tuğluk Şah'ın iktidarına karşı Gücerat'ta çıkan isyanların en büyüğü 1347 yılında Gücerat'ın nâib veziri Hâce Cihan'ın vekili Melik Makbûl'ün uygulamalarına karşı başlayan ayaklanma oldu. Bizzat Sultan tarafından müdahale edilen hadiselerin önu bir türlü alınamadığı gibi olaylar başka bölgelere de sıçradı.⁴²

Muhammed Tuğluk döneminde Sind bölgesinin şehirlerinden Multân'da hükümdara başkaldıran Şah Afgan isyanından sonra Sultan Muhammed'in ülke içindeki bütün Afganlıların yakalanmasını emretmesi, Gücerat'ta bulunan Kadı Celâleddin'in ayaklanmasına sebep oldu. Etrafında topladığı bir grup Afganlı ile isyan eden Kadı Celâleddin, Kanbey, Bulûdra, Gücerat ve Nahravala eyaletlerindeki Afganlıların merkeze başkaldırmalarında ve bu zengin şehirlerin isyancılar tarafından yağma ve tahrip

ve isabetsiz kararlar devleti yıkıma götürdü. Bkz., A. B. M. Habibullah, **The Foundation of Muslim Rule in India**, Allahabad 1976, s.238.

³⁸ Bedaunî I, s.313; Uluğhanî III, s.874vd.

³⁹ Muhammed Tuğluk, Aziz Hammar'a gönderdiği emirlerinde acımasız olmasını, özellikle yüzbaşlıklara (yüz köyün başı/Emir-i Sadâh) karşı çok sert olmasını, bütün kötülük ve ayaklanmaların onlardan çıktığını söylemişti. Aziz Hammar, Malva'ya varır varmaz 89 yüzbaşılığı konağının önünde öldürtmüş, bunun üzerine Muhammed Tuğluk ona övgüyle hitap ettiği bir buruk ile hil'at yollamıştı. Bkz., Nizameddin Ahmed I, s.231vd.

⁴⁰ S. C. Mısra, *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, s.98.

⁴¹ Sultan Muhammed Tuğluk dönemi ayaklanmaları hakkında geniş bilgi için bkz., P. Jackson, "*Muslim India: the Delhi Sultanate*", s.117vd.

⁴² 1347 yılında Muhammed Tuğluk iktidarına karşı Gücerat'ta çıkan bu ayaklanma sırasında isyancılar sarayı basarak bir gece yarısı Melik Makbûl'e saldırdılar. Sarayda Sultan adına toplanan değerli eşyaları, atları, türlü silahları ve daha başka ne varsa hepsini yağma ve talan ettiler. Haberler Dehli'ye ulaşınca Sultan Muhammed ayaklanmayı bastırmak için bizzat ordusunun başında Gücerat'a hareket edecektir. Bu arada Melik Ali Sercândâr ve Devletabad'daki Ahmed Lâçin gibi güvenilir emirler derhal Gücerat'a gönderildi. Bütün çabalara rağmen isyanların önu bir türlü alınamadığı gibi başta Melik Ahmed Lâçin gibi pek çok önemli yönetici ve komutan mücadeleler sırasında hayatını kaybetti. Haberler Sultanı çok kızdırdı. Olayların Devletabad'a sıçradığı bir anda bu sefer Melik Tagi'nin Gücerat'ta isyan ettiği haberleri gelmeye başladı. Bu isyanlar Tuğluk Muhammed'in saltanatının sonlarına kadar devam edecektir. Hatta Sultan, asi Tagi'nin peşine düştüğü sırada Sind civarında vefat edecektir. Bkz., Bedaunî I, s.313vd; K. A. Nizamî, "*Muhammad Bîn Tughluq*", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.555; I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, s.319.

edilmesinde etkili oldu.⁴³ Bengal ve Dekken eyaletlerinin istiklallerini kazanmaları başkent Dehli önemli bir darbe oldu. Zira bunlara bakarak diğer bölgelerde de müstakil devletlerin kurulması ihtimali Muhammed Tuğluk Şah'ın son yıllarını endişeli bir şekilde geçirmesine yol açtı.⁴⁴ Dehli Sultanı bir aralık Türkistan ve Horasan'dan armağanlar vermek suretiyle Türkleri getirmeye teşebbüs etti. Ülkesi için daima iyi şeyler düşünen, fakat fikir ve emellerinin hiçbirine kavuşamayan Muhammed Tuğluk Şah, son senelerini üzüntü içerisinde geçirecektir.⁴⁵ Bütün bu sıkıntılar devam ederken Muhammed Tuğluk Şah, Gücerat'ta isyan eden Tagi üzerine yürüdü.⁴⁶ Tatta'ya birkaç günlük mesafede mola verilince Sultanın rahatsızlığı giderek artmıştı. 20 Mart 1351'de Sultan vefat etti.⁴⁷

c. Firûz Şah Döneminde Gücerat (1351-1388)

Muhammed Tuğluk'un Sind'de ölümünden sonra karışıklık içerisine düşen ve Sind'in isyancıları ile Moğol saldırılarına açık hale gelen Dehli ordusu komutanları,⁴⁸ yöneticileri ve ulema müttefiken aldıkları kararla Muhammed'in amcasının oğlu Firûz'u hükümdar olarak seçtiler.⁴⁹ Firûz, başlangıçta devletin hükümdarı olma sorumluluğunu üstlenmeye isteksiz olmasına rağmen sonradan kabul etti ve 23 Mart 1351'de ordugâhta tahta oturdu.⁵⁰ Bu arada Sultan Muhammed Tuğluk Şah'ın ölüm haberleri Dehli'ye ulaşır

⁴³ Kadı Celâleddin ve yandaşlarının yakalanması için Gücerat'ın eski başkenti Nehrvâla eyaletine vezir yardımcısı olarak gönderilen Melik Makbûl'ün bütün çabalarına rağmen isyancılar dağılmayınca onları himaye edeceğini söyleyen Melik Makbûl bu şekilde isyancıları kendi tarafına çekmeye çalıştı. Ancak Afganlılar isyan bayrağını açıp Kinbâya şehrine girdiler. Oradaki ahalinin servetini, Sultanın hazinesini ve İskenderiye'de şirin bir medrese yaptıran tacir İbnü'l-Kavlemî'nin mallarını yağma ettiler. Melik Makbûl isyancılar karşısında acı bir yenilgiye uğramıştı. Melik Aziz Hammâr ile Melik Cihan Bunbul yedi bin kişilik bir atlı desteğiyle yardıma geldikleri halde perişan oldular. Bu haberleri duyan Sultan Kinbâya'ya hareket edecektir. Bkz., İbn Battûta II, s.641vd.

⁴⁴ R. C. Majumdar, "Ghiyâs-ud-dîn Tughluq", s.86vd.

⁴⁵ D. Sinclair, **History of India**, Madras 1884, s.48.

⁴⁶ Tagi Türkî adıyla da bilinen Gücerat'daki Türk isyancı. Bkz., Uluğhanî III, s.881vd.

⁴⁷ Tuğluk Muhammed, asi Tagi'yi bizzat kendisi ordusunun başında takip ederken, Tagi, Sultan'ın karşısına çıkmıyor ve sürekli yerini değiştiriyordu. Bu arada hastalığının zuhur etmesi ve yağmur mevsiminin gelmesinden dolayı ordusunun zor durumda kalmasından endişe eden Sultan, İndus'a doğru yönelerek bu bölgede yer alan Tatta'ya hareket etti. Muharrem ayının ilk on gününü burada geçiren Tuğluk Muhammed'in, hastalığının giderek kötüleşmesi ve ateşinin yükselmesine rağmen avlanmada ısrar etmesi durumunu daha da vahim bir hale getirdi. Muhammed Tuğluk Şah, *Sonda* adında bir köyde son nefesini verdi. Bkz., K. A. Nizamî, "Muhammad Bin Tughluq", s.555.

⁴⁸ Bu hususta bkz., Şems-i Sirâc Afîf, Tarih-i Firûz Şahî, s.43vd.

⁴⁹ Nizameddin Ahmed, Sultan Muhammed Tuğluk Şah'ın ölüm vakti geldiğinde Firûz'un yanına geldiğini ve hastalığının şiddetlenmesi üzerine ordunun durumunu da göz önüne alarak Firûz'u kendisine veliahd tayin ettiğini anlatır. Zira vaziyet çok ciddi ve buhranlı idi. Üstelik her an Moğol kuvvetlerinin vaziyetten istifade ederek yağmaya koyulmaları ihtimali vardı. Hal böyleyken Sultan Muhammed'in Firûz'u kendisine veliahd tayin etmesinden daha tabii ne olabilir. Dolayısıyla batılı bir kısım tarihçinin hiçbir istinada dayanmadan Melik Firûz'u gâsıp saymaları asla kabul edilemez. Bkz., Nizâmeddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî**, Calcutta 1931, s.226; Uluğhanî III, s.891.

⁵⁰ H. L. O. Garrett-S. R. Kohli, A History of India II (The Mohammadan Period), s.65.

ulaşmaz Sultanın vekili Hâce Cihan (Melik Ahmet Ayaz), beş altı yaşlarındaki bir çocuğu Giyaseddin Mahmud Şah unvanıyla tahta çıkaracaktır.⁵¹ Devlet ricalinin ısrarıyla Dehli hükümdarı ilan Firûz Şah, başkent Dehli'ye hareket etmeden önce Sind taraflarında mevcut vaziyetten istifade ederek yağma girişiminde bulunma ihtimali olan Moğollar üzerine tedip harekâtı düzenledi.⁵²

ca. Gücerat'ta İsyanların Batırılması ve Kontrolün Sağlanması

Sultan Firûz Tuğluk'un iktidar olduğu 1351-1388 yılları arasında Tuğluk İmparatorluğunun Gücerat ile olan münasebeti hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.⁵³ Muhammed Tuğluk Şah tarafından düzenlenen düzensiz ve birçoğu sonuçsuz kalan tedip seferlerinden sonra Firûz Şah döneminde Gücerat için bir soluklanma dönemi başladı.⁵⁴ Çünkü Firûz Şah, seleflerinin aksine yeni yerleri sultanlığının topraklarına katma siyasetini terk ederek yönetimde gösterdiği kabiliyet, yetenek ve barışçılığı sayesinde devlet işlerini yoluna koymuş ve mevcut toprakları elde tutma politikasını izlemiştir.⁵⁵ Bunun için imparatorluğun uzak yerlerindeki toprakların yöneticilerine zaman zaman tavizler vermek kaydıyla onların gönülleri hoş edilerek merkeze olan bağlılıkları sağlandı. Ayrıca Firûz Tuğluk döneminde ıktâ sistemini yeniden hayata geçirilerek ülke toprakları askerlerin maaşlarını ödemek için yeniden tanzim ettirildi.⁵⁶ Bununla beraber bir kısım memurun devlete olan borçları silinerek halkı bezdiren pek çok vergi de kaldırıldı.⁵⁷ Bundan dolayı özellikle Muhammed Tuğluk

⁵¹ Bazı modern tarihçiler, Dehli'de tahta çıkarılan henüz reşit olamayan çocuğun Sultan Muhammed'in gerçek oğlu ve varisi olduğunu ileri sürmektedir. Bazıları da tahta geçirilen çocuğun Muhammed'in gerçek oğlu olmuş olsa da ordunun içinde bulunduğu tehlikeli durumu gören Sultanın ölmeden önce Firûz'u kendisine vekil yaptığını kabul ederler. Nitekim Hâce Cihan da zaten yeni Sultanın Dehli'ye doğru hareket ettiğini duyunca haber göndererek kendisinden özür dilemiş ve ordunun tamamen dağıldığı haberleri üzerine böyle bir karar aldıklarını kendisine iletmiştir. Bkz., R.C. Majumdar, "*Firûz Shâh*", **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.90vd.

⁵² Şems-i Sîrâc Afîf, Tarih-i Firûz Şahî, s.48vd.

⁵³ S. C. Mısra, *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, s.124; ancak Firûz Şah Tuğluk, Hindu Racaları üzerine birkaç kez sefer düzenlemişti ve bunlardan birisi olan Thatta seferi sırasında Gücerat'ı ikmal kaynağı ve mağlubiyet sonra sığınma yeri olarak kullanması O'nun iktidarı için buranın mali kaynak yönünden olduğu kadar siyaseten son derece mühim bir yer olduğunu göstermektedir. Bkz., M. Fuad Köprülü, "*Firuzshah Tuğluk*", **İA IV**, s.666vd; H. C. Fanshawe, "*Gucarat*", **İA IV**, s.821.

⁵⁴ G. Hussain Salim, **Riyâzu's-Salatin (A History of Bengal)**, (nşr., Abdussalam), Dehli 1975, s.103.

⁵⁵ A. M. Khan, **The Political and Statistical History of Gujarat**, London 1834, s.171vd.

⁵⁶ A. B. M. Habibullah, *The Foundation of Muslim Rule in India*, s.233vd.

⁵⁷ I. H. Qureshi, **The Administration of the Sultanate of Dehli**, Delhi 1944, s.97vd.

döneminde Gücerat'ta merkezin otoritesini reddedip isyan eden asi Afganlılara iyilikle muamele edilerek ayaklanmaların önüne geçilmeye çalışıldı.⁵⁸

1353 yılındaki Bengal⁵⁹ ve 1360 yılındaki Nagarkot zaferi⁶⁰ dışındaki seferlerin başarısızlıkla sonuçlandığı Firûz Tuğluk döneminde 1362'de Sind'e düzenlenen harekât (Tatta Seferi) neredeyse bir felâketle sonuçlandı.⁶¹ Altı ayda Sultandan Dehli'ye bir haber gelmeyince Ran çölünde perişan olduğu düşünüldü.⁶² Bu sefer sırasında ordunun dinlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanarak güçlendirilmesi için Gücerat'a çekilmeye karar veren Sultan, perişan bir halde buraya ulaşabildi. Dehli Sultanı buraya geldiği sırada Gücerat yöneticisi Nizamü'l-Mülk ünvanına sahip Emîr Hüseyin adındaki bir valiydi.⁶³

cb. Zafer Han ve Oğlu Derya Han'ın Gücerat Yöneticiliğine Getirilmesi

Firûz Şah Tuğluk, 1371 yılından önce Gücerat'ın gelirlerine el koyduktan⁶⁴ ve Nizamü'l-Mülk'ün yerine Zafer Han'ı tayin ettikten sonra Tatta'ya hareket etti.⁶⁵ 1371'de Zafer Han ölünce en büyük oğlu Derya Han babasının ünvanını alarak Gücerat yöneticiliğine getirildi.⁶⁶ Ancak Derya Han'ın Gücerat yöneticisi olduğu dönemde

⁵⁸ P. N. Chopra, **India, Medieval History (A.D. 1206-1761)**, New Delhi 1979, s.10.

⁵⁹ Riyâzu's-Salatin, s.103.

⁶⁰ Nagarkot kalesi, aslında 1337'de Muhammed Tuğluk tarafından fethedilmişti. Ancak O'nun saltanatının son yıllarında Nagarkot Racası müstakil bir hükümdar gibi davranmaya başlamıştı [Bkz., Şems-i Sîrâc Afîf, Tarih-i Firûz Şahî, s.185vd]; Üstelik Nagarkot'daki ünlü eski bir tapınak Hindu hacıları tarafından her yıl ziyaret edilerek dikkatleri üzerine çekmişti [Bkz., Khwâjah Nizameddîn Ahmad, **The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizameddîn Ahmad I**, (nşr., B. De), Calcutta 1927, s.248]; Nagarkot kalesi oldukça müstahkem bir mevkiye yer almaktaydı. Altı aylık bir kuşatmaya rağmen muhasaranın uzaması ve Racanın huzura gelerek özür dilemesi üzerine kuşatma kaldırıldı [Bkz., Şems-i Sîrâc Afîf, Tarih-i Firûz Şahî, s.189vd]; Raca, Firûz Tuğluk tarafından affedilerek kaleye tekrar iade edildi ve Firûz Şah ordusuyla Dehli'ye hareket etti. Bkz., J. Briggs, **History of the Rise of the Mohemadan Power in India I (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)**, London 1829, s.263; Nizameddîn Ahmed I, s.249.

⁶¹ M. B. Khanî, **Tarikh-i Muhammedî**, (nşr., Muhammad Zakî), Aligarh 1961, s.9vd; H. C. Ray, **The Dynastic History of Northern India (Early Medieval Period) I**, London 1973, s.44.

⁶² W. Haig, "The Reign of Firûz Tughluq the Decline and Extinction of the Dynasty and the Invasion of India By Timûr", **The Cambridge History of India III**, Cambridge 1928, s.180.

⁶³ Bu gelişmeler hakkında bkz., Yâhyâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, **The Tarikh-i Mubâarakshâhî**, (nşr. K. K. Basu), Baroda 1932, s.138vd.

⁶⁴ Şems-i Sîrâc Afîf, Tarih-i Firûz Şahî, s.209-219.

⁶⁵ Nizâm ü'l-Mülk, kendisine haber gönderildiği halde orduya kılavuz göndermede ve ihtiyaçların karşılanmasında başarısız olmuştu. Bu başarısızlığından dolayı Firûz Tuğluk onu azledecek ve yerine Gücerat yöneticiliğine Zafer Han'ı tayin edecektir. Bkz., W. Haig, "The Reign of Firûz Tughluq the Decline..", s.180; Ulughanî II, s.733.

⁶⁶ Sirhindî, s.139; Firişte I, s.264; Ulughanî III, s.889.

hükümet işleri vekili Şemseddin Enver Han'ın⁶⁷ elinde toplanmış bulunuyordu.⁶⁸ 1376 yılında Gücerat'ın gelirlerinde önceki yıllara nazaran belirgin bir azalma ortaya çıkınca, Şemseddin Dumgânî (Damagânî) adında birisi Sultan Firûz Tuğluk'a her yıl Gücerat gelirlerinden kırk bin tanka, yüz fil, iki yüz Arap atı, dört yüz köle göndermeyi teklif etti.⁶⁹

Sultan Firûz Şah bu şartlar altında, Şemseddin Enver Han'a görevinden ayrılmasını aksi halde Dehli'ye her yıl aktardığı verginin yeni düzenlemeye göre gönderilmesini bildirdi.⁷⁰ Enver Han bu şartları kabul etmeyince Gücerat'a Şemseddin Dumgânî atandı.⁷¹ Gücerat'ın bu yeni valisi vaatlerini yerine getiremeyince isyan etti ve üzerine gönderilen birlik tarafından yakalanarak öldürüldü.⁷² Bunda sonra Gücerat Firûz Tuğluk'un sipehsâlârı Ferhatü'l-Mülk Raştî Han ünvanını alan Melik Müferrâ Sultanî'nin yönetimine bırakıldı.⁷³

cc. Ferhatü'l-Mülk'ün İstiklâl Arayışları

1388 yılının Ekim ayında seksenüç yaşında iken vefat eden Firûz Şah Tuğluk'tan sonra Dehli'de ortaya çıkan taht mücadeleleri⁷⁴ ve siyasî karmaşa ortamından istifade eden Ferhatü'l-Mülk,⁷⁵ bir taraftan yerlilerin gönlünü alarak Gücerat'ta nüfuz elde etme çabasına girerken⁷⁶ diğer taraftan merkeze karşı bağımsızlık düşünceleri beslemeye başladı.⁷⁷ Özellikle Onun puta tapmayı desteklediği ve İslamiyete karşı bir tavır

⁶⁷ Kaynaklarda Zafer Han'ın Gücerat'daki vekili olarak geçen bu yöneticinin asıl adı Şems ed-dîn Ebû Raca'dır. Bu hususta bkz., Nizameddîn Ahmed I, s.250.

⁶⁸ Firişte I, s.264.

⁶⁹ Sirhindî, s.139.

⁷⁰ Firişte I, s.264.

⁷¹ Ulughânî II, s.778.

⁷² Ulughânî III, s.898.

⁷³ Sirhindî, s.141.

⁷⁴ M. Habib-A. U. S. Khan, **The Political Theory of the Delhi Sultanate**, Allahabad 1961, s.166vd.

⁷⁵ Ferhatü'l-Mülk, Raştî Han ünvanını da kullanarak Gücerat'ı yaklaşık on yıl yönetti. Aynı zamanda O Gücerat'ın son yöneticisiydi. Ferhatü'l-Mülk, buraya gönderilen Zafer Han tarafından mağlup edilmiş ve öldürülmüştür. Müslüman yöneticisi olarak Hinduların da güvenini kazanmak için çaba sarf eden Ferhatü'l-Mülk bağımsızlık için mücadele etmiş, ancak Tuğlukların zayıflama sürecine girdiği 1388'den Muhammed Tuğluk'un tahta çıktığı 1390 yılı arasındaki zaman dilimi dışında çok fazla varlık gösteremedi. Zaten Firûz Tuğluk 1388'de ölünce Gücerat'a İskender ünvanıyla Melik Yâkub Han gönderilmişti. Ancak Ferhatü'l-Mülk bu atamaya karşı çıkacaktır. Hatta girdiği bir mücadele sırasında İskender Han'ı öldürtmüş ve Dehli'nin dikkatini üzerine çekmişti. Muhammed Tuğluk Şah tarafından O'nun yerine Zafer Han'ın tayin edilmesinde herhalde bu hadisenin de etkisi olmuştur. Bkz., A. B. Pandey, **Early Medieval India**, Allahabad 1974, s.223.

⁷⁶ Nizameddîn Ahmed I, s.269.

⁷⁷ Bedaunî, Ferhatü'l-Mülk'ün Dehli'ye ayaklanması üzerine Zafer Han'ın Gücerat'a gönderildiğini kaydeder. Bkz., Bedaunî I, s.346.

sergilediği yönündeki şikâyet mektuplarının, bu sırada Dehli'yi ele geçirerek tahta çıkan Nasreddin Muhammed Tuğluk Şah (1390-1394)'a iletilmesi üzerine, Muhammed Tuğluk Gücerat'a kendisi bir Racput dönmesi olan *Vecih ü'l-Mülk*'ün oğlu Â'zâm Hümayûn Zafer Han'ı tayin etti.⁷⁸ Zira Zafer Han ile birlikte Gücerat tarihinde yeni bir sayfa açılacaktır.⁷⁹

B. TUĞLUKLU HÂKİMİYETİNİN ÇÖKÜŞ SÜRECİNE GİRMESİ

Tuğluk imparatorluğunun çöküş dönemi her ne kadar *Ebu'l-Feth* ünvanını taşıyan Muhammed Tuğluk (1325-1351)'un sonsuz bir ihtirasla devleti yönettiği yıllara kadar götürülse de⁸⁰ esasen devletin parçalanma sürecine girmesi Sultan Nasreddin Muhammed Tuğluk'un 20 Ocak 1394'te vefat etmesiyle ortaya çıkan iktidar mücadelesiyle ve her biri bulunduğu bölgede hükümdarlığını ilan eden Tuğluklu şehzadelerinin ortaya çıkmasıyla başlatılmaktadır.⁸¹

Sultan Nasreddin Muhammed Tuğluk Şah 1394'te Calesar'da vefat edince yerine oğlu Şehzade Hümayûn *İskender Şah* (1393) ünvanıyla tahta geçmişti.⁸² Ancak İskender Şah da altı ayını doldurmadan ölünce bu sefer tahta en küçük kardeşi Nasreddin Mahmud Şah (1393-1395) çıktı.⁸³ Esasen Mahmud Şah, henüz kardeşi İskender vefat etmeden

⁷⁸ Ulughanî III, s.903.

⁷⁹ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties: Gujarat*, s.58.

⁸⁰ Nitekim Muhammed Tuğluk Şah'ın büyük fetihleri gerçekleştirecek muazzam bir orduyu beslemek için yalnızca vergilere dayanmak zorunda kalması, ileride devleti malî yıkıma götürecek tedbirlere başvurmaya yol açtı. Öte yandan Muhammed b. Tuğluk Dekken bölgesine kesin bir surette hâkim olabilmek için 1327 yılında payitahtı Dehli'den Deogir/Devagir'e taşıdı. Yeni başkentin adı *Devletabad* oldu. Bu maksatla hükümet işlerinde görevli memurlar, bilginler, askerî birlikler ve yerel halkın bir kısmı buraya nakledildi. Hatta iki yıl sonra Dehli halkı mecburî göçe zorlandı [Bkz., İbn Battûta II, s.697]. Sultanın bu hareketi hem Dehli'nin harabeye dönmesine hem de halkın derin düşmanlığına sebep oldu. Nitekim bütün bu gelişmeler devleti ileride büyük isyanlarla uğraşmak zorunda bırakacaktır. Sultan Muhammed Tuğluk'un saltanatı döneminde çıkan ayaklanmalar hakkında tafsilatlı bilgi için bkz., A. Mahdi Husain, *The Rise and Fall of Muhammad Bin Tughluq*, s.141-167; Sultan Muhammed Tuğluk 1345'den 1351'e kadar bastırmakla uğraştığı ayaklanmalar sonucunda, üçü bu ayaklanmalardan doğma beş bağımsız Müslüman Türk devleti ortaya çıkacaktır. Bunlar; Dehli'deki Tuğluk devleti, Bengal'de 1338'den beri bağımsız olan bir, hatta bir süre için iki devlet, Madura'da 1334'ten beri bağımsız olan küçük bir devlet, Dekken'de 1347'den beri bağımsız olan büyük Behmenî devleti ve Keşmir'de bağımsız olan bir devlet. Bu arada Hindu racalarının elinde de bağımsız devletler vardı. Bunlar doğuda Orissa, batıda Kuç ve Katyavar yarımadasında ve Himalaya eteklerinde idiler. Bkz., Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, Ankara 1987, s.328; B. Stein, **Hindistan Tarihi**, (nşr., M. Günay), İstanbul 2015, s.145.

⁸¹ R. C. Majumdar, "*Firûz Shâh*", s.112vd; R. C. Majumdar, "*The Successor of Firûz Shâh*", **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.112.

⁸² Yâhyâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, **Târih-i Mübârek Şahî**, (nşr., M. H. Hüsein), Calcutta 1931, s.155.

⁸³ Ulughanî II, s.793.

tahta çıkarılmıştı. Yani Nasreddin Muhammed'in ölümünden hemen sonra Tuğluklu şehzadeleri aynı anda farklı yerlerde hükümdar ilan edilmişlerdi. Bu da göstermektedir ki Muhammed Tuğluk'un ölümünden sonra imparatorluk çöküş sürecine girmiştir. Nasreddin Mahmud Şah, parçalanma döneminin son hükümdarıdır.⁸⁴ Nitekim ondan sonra vilayet valileri ve Hindu racaları Sultanın otoritesine açıkça karşı çıkmaya başladılar. Dolayısıyla da Dehli Türk Sultanlığında fiilî egemenlik dönemi ortaya çıktı.⁸⁵

Dehli Sultanı Mahmut Şah tarafından vezaret makamına getirilen Melik Server Han doğu bölgelerindeki isyanları bastırmak üzere görevlendirildi. 1394 yılında başkent Dehli'den ayrılan Server Han Koil, Etava ve Kannauç bölgelerindeki isyanları bastırdı. Cevnpur'u zapt ettikten sonra *Melikü's-Şark* (Doğu Sultanı) ünvanıyla kendisini Doğunun Sultanı ilan etti. Böylece Dehli hâkimiyetini tanımayarak bağımsızlığını ilan eden Melik Server Hâce Cihan burasını kendisine başkent yaptı.⁸⁶ Bu arada Multan yöneticisi Hızır Han ile Samana dışındaki kuzeybatı vilayetlerinin tamamını hâkimiyeti altına alan Dipâlpur yöneticisi Sarang Han da Tuğlukların bu perişanlık döneminden istifade ederek müstakil hareket etmeye başladılar.⁸⁷

Bu karışık vaziyetin yaşandığı 1395-1396 yılları arasında Sarang Han ve Multan Emiri Hızır Han⁸⁸ arasındaki çekişme yerini düşmanlığa bıraktı. Ancak Multan'daki bazı

⁸⁴ Ulughanî III, s.912.

⁸⁵ Nasreddin Mahmud Şah'ın tahta çıkarılmasında Vezir Melik Server Han'ın büyük gayreti olmuştu. Nitekim Server Han Han-ı Cihan, devletin yüksek makamlarında yer alan üç kişiyi ikna ederek bunu başarabildi. Bu üç kişi, saltanat nâibliğine *Mugarrab Han* ünvanıyla atanan *Mugarrabü'l-Mülk*, emîr-i hâcib (bârbeg) makamına *Saadet Han* ünvanıyla atanan Abdurreşid Sultanî ve ârz-ı memalik makamına *Devlet Han* ünvanıyla Melik Devlet Dâbir idi. Bu hususta bkz., M. Habib, "Successor of Firuz Shah Tughluq", *A Comprehensive History of India V*, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.623.

⁸⁶ Melik Server Han iyi donanımlı yirmi fülle 1394 yılının Recep ayında (Mayıs 1394) Etâvâ, Kol, Kor, Kâmbel ve Kannauç gibi yerlerdeki isyanları bastırmak için gönderildi. Kısa sürede Kannauç, Karah, Qudh, Sandîla, Dalmu, Bahraniç, Bihar ve Tîrhût ıktâlarını himayesine aldı. Bu arada isyancılar tarafından büyük ölçüde tahrip edilen kaleler de onarıldı. Söz konusu askerî harekât sonucunda Caynagar Racası ve Lakhnauti Kralı tarafından her yıl Dehli'ye gönderilen filler bundan sonra Vezir Melik Server Han'a gönderilecektir ki bu durum vezirin güçlenmesine, otoritesini daha kolay kabul ettirmesine yardımcı oldu. Bu gelişmeler hakkında bkz., Sirhindî, s.165.

⁸⁷ Dipalpur yöneticisi Sarang Han, Multan ve çevresinden topladığı birliklerle kendisini Lahor yakınlarında bekleyen savaççı Gakkhar [*Gukkur/Gakkhar*, hakkında bkz., A. S. Bazmee Ansari, "Gakkhar", *EI II*, s.972vd] kabilesini mağlup ederek şeflerini de tutsak etmişti. Sarang Han zaferden sonra kardeşi Adil Han'ı Lahor'da bırakarak Dipalpur'a dönmüş ve burada bağımsızlığını ilan etmiştir. Bkz., Firişte I, s.277.

⁸⁸ Hızır Han soyunun Hz. Peygamber'den geldiğini iddia etmekteydi. Bundan dolayı 1414'te askerî bir ihtilalle iktidarı ele geçirerek kurduğu hanedanın adı Seyyidîler adını alacaktır. Tuğluk ailesinin geriye kalan fertlerine karşı cömert ve saygılı davranan Hızır Han, daha sonra Timur ve oğlu Şah Rûh adına hükümdarlık yapacaktır. Bundan dolayı O sadece *Râyet-i A'lâ* ünvanıyla yetindi. Bu hususta bkz., C. E. Bosworth, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri...*, s.397.

emirlerin Sarang Han tarafına geçmesi dengeleri değiştirdi ve Multan da Sarang Han'ın nüfuz alanına girdi.⁸⁹ 1397 yılının Ramazan ayında hâkimiyet alanını gittikçe genişleten Sarang Han akabinde Sâ mâna üzerine yürüse de Dehli Sultanının zamanında müdahalesiyle Sâ mâna kurtarıldı ve Sarang Han Multan'a tekrar çekilmek zorunda kaldı.⁹⁰ Pencab bölgesini nüfuzu altında tutan Sarang Han'ın kardeşi Mallu Han da bir müddet sonra İkbâl Han ünvanını alarak sahip olduğu topraklarda başkent Dehli'nin otoritesini tanımayarak bağımsız hareket etmeye başladı.⁹¹

Dehli Türk Sultanlığında Tuğluklu hâkimiyetinin sarsılması, imparatorluğun pek çok yerinde isyanların görülmesi ve bağımsız yönetimlerin ilan edilmesi ve son olarak başkent Dehli'deki siyasi çekişmeler neticesinde adeta bir sivil savaşın başlamasına karşılık Sultan Mahmud Tuğluk'un hadiselerin önünü alabilecek tedbirleri ortaya koyamaması üzerine, devlet ileri gelenleriyle hanedan üyeleri, bu sırada taht üzerinde hak iddia eden Firûz Tuğluk'un torunu Nusret Han'ı başa geçirmek için amansız bir mücadeleye giriştiler.⁹²

Firûzabad'daki emir ve melikler ile eski rejim yanlıları Nusret Han'ı desteklerken, Dehli'dekiler Mahmud Tuğluk'un tahtını koruması için onun tarafını tuttular. Böylece Dehli Türk Sultanlığı tarihinde aynı anda farklı merkezlerde iki sultan ortaya çıktı.⁹³

⁸⁹ Nizameddîn Ahmed I, s.276.

⁹⁰ Sihrindî'de anlatılanlara göre 1397 yılının Ramazan ayında Sarang Han, Sâ mâna üzerine yürüdü. Sâ mâna emiri Gâlib Han elindeki az sayıda kuvvetle bir müddet direnmeye çalıştıysa da burasını tek başına muhafaza edemeyeceğini anlayınca Panipat'a hareket ederek Tatar Han'a katıldı. Bu haberler Nusret Şah Tuğluk'a ulaştığında, Sultan, Melik Elmas'ı on fil ve küçük sayılabilecek bir orduyla hem Sâ mâna'yı korumak hem de Tatar Han'a yardımcı olmak için göndermiş bulunuyordu. 8 Ekim 1397'de pazartesi günü iki taraf Kohlâ'da karşılaştı. Tatar Han'ın galip geldiği muharebe sonrasında Sarang Han Multan'a kaçtı ve Sâ mâna Gâlib Han'a emanet edildi. Bkz., Sirhindî, s.169.

⁹¹ Mallu Han çok acımasız ve hırslı bir yöneticiydi. Bir keresinde Sultan Mahmud Gwalior'dayken, veziri katlederek kontrolü ele geçirmeye teşebbüs etmişti. Fakat Mallu Han bu teşebbüsünde başarısız oldu ve güçlüğüle Dehli'den kaçmayı başardı. Beraberindeki diğer komplocuların tamamıysa öldürülmüştür. Bkz., A. B. Pandey, Early Medieval India, s.225.

⁹² Esasen söz konusu sivil savaşı başlatan üç önemli devlet adamı vardı. Bunlar, yukarıda da belirtildiği üzere Mallu Han, Mugarrab Han ve Saadet Han idi. Saadet Han vezaretteyken Mugarrab Han saltanat nâibliği görevindeydi. Birbirini çekemeyen ve aralarında her zaman bir rekabet olan bu iki devlet adamı egemenlik mücadelesine başlamışlardı. Mallu Han, Sarang Han'ın kardeşiydi ve çok hırslı bir yöneticiydi. Sultan Gwalior'dayken, Mallu Han, veziri katlederek kontrolü kendi eline almaya çalışmış ancak bu teşebbüsünde başarısız olunca Dehli'den kaçmak zorunda kalmıştı. Sultan Mahmud Tuğluk Dehli'ye döndüğünde Mugarrab Han, Sultanı ona karşı kıskırtmış ve onun şehre dönmemesi için bütün yolları bir bir kapatmıştı. Bu durum karşısında Sultan veziri Saadet Han'ı terk ederek şehre güvenli bir şekilde girebileceğini kendisine garanti eden Mugarrab'ın yanına gitmeye karar vermişti. Bunun üzerine de Saadet Han II. Muhammed Tuğluk (Nasreddin Muhammed Şah)'un küçük kardeşi Nusret Han'ı Mevât'dan davet edecek ve O'nu hükümdar ilan edecektir. Bkz., M. B. Khanî, Tarikh-i Muhammedî, s.47vd.

⁹³ Sirhindî, s.168.

Muhaliflerin karşısında duran ve Mahmud Han'ı destekleyenler arasında Bahadır Nahîr, Mallu İkbâl Han ve Mugarrab Han vardı.⁹⁴ İki taraf arasındaki çatışmalar gittikçe şiddetlenmesine rağmen en azından bir tarafı memnun edecek sonuçlar çıkmadığı gibi önemli vilayet yöneticileri bu sivil savaş içinde yer almadılar.⁹⁵

Hükümdarlığı döneminde vezir Saadet Han'ın elinde adeta bir kukla durumuna düşen Nasreddin Nusret Şah, onun öldürülmesinden sonra Fîrûzabad'da bulunan Muhammed Muzaffer, Şahâb Nâhir ve Fazlullah Belhî gibi emir ve melikleri çeşitli görevlere getirdi. Muhammed Muzaffer vezir oldu ve Tatar Han ünvanını aldı. Şahâb Nâhir, Şahâb Han oldu ve Fazlullah Belhî de Kutluğ Han ünvanını alarak çeşitli görevlere getirildiler.⁹⁶ Aynı anda iki Tuğluklu mensubunun hükümdarlıklarını ilan ettikleri bu dönemde Nasreddin Nusret, Doab, Sambal, Panipat, Cacar ve Rohtak bölgelerine hâkim olurken, Sultan Mahmud Dehli yakınlarındaki mezkûr kalenin dışında pek bir yere sahip değildi.⁹⁷

Fîrûzabad'daki sarayda Nusret Şah'ın Nasreddin ünvanıyla hükümdar ilan edilmesinden sonra Saadet Han'ın müttetikleriyle arası açıldı ve tekrar eski dostu Mugarrab Han'a destek vermek zorunda kaldı.⁹⁸ Mugarrab Han, bu eski dostuna yardım etmeye söz veriyse de onu bir müddet kontrolünde tuttuktan sonra öldürttü.⁹⁹ Bu sefer Nusret Şah'ın Dehli emelini gerçekleştirmek için İkbâl Mallu Han devreye girdi. Ancak O da bu teşebbüsünde başarısız olunca Nusret Şah'ı terk ederek Mugarrab Han'ı teslim etti. Bir süre sonra çevirdiği türlü entrika ile Mugarrab Han'ı ortadan kaldıran Mallu Han, Mahmut Tuğluk'un iktidarının gölgesine sığındı.¹⁰⁰

Sultan Mahmud'un çatışmalar sırasında yaralanması gibi pek çok vahim hadiseye sebep olan İkbâl Mallu Han, bütün bu olaylara rağmen, yönetimi ele geçirmeye ve Sultanı da elinde kukla hükümdar yapmaya muvaffak oldu.¹⁰¹ 1398 yılının sonlarına doğru Mallu Han, Tatar Han'a karşı Panipat üzerine yürüdü. İki ya da üç gün içinde Panipat zapt

⁹⁴ P. Jackson, “*Muslim India: the Delhi Sultanate*”, s.124.

⁹⁵ M. B. Khanî, *Tarikh-i Muhammedî*, s.47vd.

⁹⁶ Nizameddîn Ahmed I, s.275vd.

⁹⁷ Sirhindî, s.168.

⁹⁸ Bedaunî I, s.364.

⁹⁹ Sirhindî, s.165vd.

¹⁰⁰ M. B. Khanî, *Tarikh-i Muhammedî*, s.48.

¹⁰¹ Nizameddîn Ahmed I, s.278; Firişte I, s.278vd.

edildi.¹⁰² Bu zafer sonrasında İkbâl Mallu Han yüklü bir ganimetle Dehli'ye dönerken, Tatar Han da Gücerat'a kaçmak zorunda kaldı.¹⁰³ Bütün bu hadiseler olurken 1397 yılının sonlarına doğru Emir Timur'un ordusuyla Hindistan'a hareket ettiği ve Sind'i geçtiği haberleri gelmeye başladı.¹⁰⁴

Yönetimin İkbâl Mallu Han'ın nüfuzuna girmesi Sultan Mahmud Tuğluk'u içten içe rahatsız etmekteydi.¹⁰⁵ O sebeple Tuğluk Sultanı Mahmud, devlet yönetiminde İkbâl Han'ın nüfuzunu dizginlemek için beyhude bir çaba içerisine girerek Cevnpur yöneticisi İbrahim Şah'ın yardımına müracaat etse de bunda başarılı olamadı. Dehli Türk Sultanlığı zor günler geçirirken devletin üzerine adeta bir kâbus gibi çöken bu mütegalibe devlet adamından Sultan, ancak onun 1405'te Hızır Han'ın himayesini kazanmak için Multan'a doğru hareket ettiği bir sırada katledilmesiyle kurtulabildi.¹⁰⁶ İkbâl Mallu Han'ın ölümünden sonra,¹⁰⁷ Devlet Han ve diğer melikler tarafından Dehli'ye davet edilen Sultan Mahmud Tuğluk yine de uzun ömürlü bir iktidar tesis edemedi 1412'te vefat etti.¹⁰⁸ Sultan Mahmud'un ölümünden sonra ülkede en nüfuzlu kişi olan Devlet Han Lodî bir yıl kadar iktidarın gerçek sahibi olsa da¹⁰⁹ 1414'te askerî bir ihtilalle iktidarı ele geçiren Hızır Han tarafından Seyyidîler Hanedanı kuruldu. Böylelikle Hindistan Türk tarihinde Tuğluklu devri kapandı.¹¹⁰

¹⁰² Nizameddîn Ahmed I, s.278.

¹⁰³ Firişte I, s.280.

¹⁰⁴ Sirhindî, s.170vd.

¹⁰⁵ Uluğhanî III, s.904vd.

¹⁰⁶ A. M. Husain, **Tughluq Dynasty**, Calcutta 1963, s.468.

¹⁰⁷ İkbâl Mallu Han himayesine sığınmak ve canını kurtarmak için yanına gittiği Hızır Han tarafından öldürülmüştür. Bu hususta bkz., Uluğhanî II, s.910vd.

¹⁰⁸ Bedaunî I, s.366.

¹⁰⁹ Devlet Han Lodî, İkbâl Mallu Han'ın kuzeniydi ve en başından beri Nasreddin Mahmud Şah'ı desteklemişti. Hatta bir süre Sultan Mahmud'un şahsî hizmetkârlığı gibi çok önemli bir görevi ifâ etmiş ve Sultanın yakınında bulunmuştu. Bundan dolayı kendisine saygı ver hürmet nişanesi olarak **azîz-i memalik** denilmiştir. Sultan Mahmud Tuğluk'un ölümünden sonra emirler ve devlet ileri gelenleri, yukarıdaki özelliğinden dolayı O'nu kendilerine lider yaptılar. Aslında Devlet Han Lodî, her ne kadar devletin başına getirildiyse de bir hükümdar gibi telakki edilmedi. O, daha çok devletin içine düştüğü bu zor zamanında dış tehlikelere karşı Dehli'yi koruyabilecek bir asker komutan gibi kabul edildi. Zaten Devlet Han da hiçbir zaman bir hükümdar gibi davranarak hükümdarlık alâmetlerini kabul etmedi ve adına sikke kestirmedi. Devlet Han Lodî, 1414 yılında askerî bir ihtilalle tahtan indirildiği ana kadar Tuğluk ailesine tam bir sadakatle bağlı kaldı. Bkz., A. M. Husain, **Tughluq Dynasty**, s.468vd.

¹¹⁰ I. Prasad, **A Short History of Muslim Rule in India**, s.178; Bedaunî I, s.376.

C. TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERLERİ

XIV. asrın sonlarından itibaren Hindistan'daki hâkimiyetlerini kaybetmeye başlayan Tuğluklu Devletinde bir taraftan taht mücadelelerinin başlaması ve şehzadelerin birbirleriyle çekişmesi,¹¹¹ tahtın kısa sürede el değiştirmesi, tahta çıkan hükümdarların basiret sahibi olmaması,¹¹² başkent Dehli'de birbirinden bağımsız iki hâkimiyetin zuhur etmesi,¹¹³ diğer taraftan da Dehli'ye bağlı vilayetlerdeki Müslüman valilerin ve Hindu racalarının bağımsızlıklarını ilan ederek müstakil yönetimlerin kurulması gibi imparatorluğu derinden sarsan gelişmelerin yaşanması Kuzey Hindistan'da Tuğluklu devrinin kapanmasına yol açtı.¹¹⁴

a. Timur'un Hindistan'a Yönelmesi

Kuzey Hindistan'daki söz konusu sivil savaş ve iç karışıklıkların yaşandığı haberlerini alan Emir Timur (1370-1405)¹¹⁵ Hindistan sultanlarının puta tapma işini ortadan kaldıramadıklarını bahane ederek 1398 yılının mart ayında Afganistan üzerinden Dehli'ye yürüyecektir.¹¹⁶ Kaldı ki Hindistan fethine henüz karar verdiği sırada Emir Timur, Çin üzerine bir sefer hazırlığıyla meşgul olduğu için Hint sınırlarına oğlu şehzade Pir Muhammed Cihangir'i göndermiş bulunuyordu. Pir Muhammed 1397 yılının sonbaharında Kûh-ı Süleyman (Süleyman Dağları)'daki Afganları kılıçtan geçirdikten sonra Sind nehrini geçerek Uç şehrini zapt etmiş ve Multan üzerine yürümüştü.¹¹⁷

¹¹¹ M. B. Khanî, Tarikh-i Muhammedî, s.47vd.

¹¹² H. Beveridge, A Comprehensive History of India I, s.93.

¹¹³ Sirhindî, s.168.

¹¹⁴ A. M. Husain, Tughluq Dynasty, s.468vd.

¹¹⁵ 1336 yılında Semerkant'ın kuzeyinde yer alan Şehr-i Sebz de denilen Keş şehri yakınındaki Hoca İlğâr köyünde dünyaya gelen Emir Timur veya Timurlenk, Barlas veya Barulas Türklerinin Küregenli kolunun ileri gelenlerinden Emir Taragay'ın oğlu olup annesi Tekine Hatundur. Timur'un doğum tarihi Hicrî 25 Şaban 736, Miladî 8 Nisan 1336'dır. İbni Arabşah'da Timur'un doğduğu gece miğfer gibi bir şeyin havada uçup bozkırın ortasına düştüğü, toprağa yayıldığı ve içinden köz ve kıvılcımların çıkarak ovaları ve şehirleri doldurduğu rivayet edilir. Bkz., İbni Arabşah, *Acâibu'l Makedûr*, (nşr., A. Batur), İstanbul 2012, s.32vd.

¹¹⁶ C. E. Bosworth, Doğuştan Günümüze İslam Devletleri..., s.397.

¹¹⁷ Sahipkıran Timur, Hind sınırına kadar Kunduz, Bağlan, Kabul, Gazne ve Kandahar'ı köy ve kasabalarıyla birlikte Şehzade Pir Muhammed Cihangir'e vermiş; şehzade de o şehirleri fethederek halkın dertleriyle uğraşmış, adaleti tesis etmiş, sonra başka şehirleri üzerine yürümüştü. Şehzadenin beylerinden bazıları Kûh-ı Süleyman'daki Afganları kılıçtan geçirdikten sonra Sind nehrini geçerek Uç şehrini savaş yoluyla zapt etmiş, oradan Multan üzerine yürüyüp kuşatma altına almışlardı. Multan hâkimi Sarang Han, İkbâl Mallu Han'ın ağabeyi idi ve Sultan Fîruz Şah öldükten sonra ağabey-kardeş ülkeyi birlikte yönetmekteydiler. Bu iki yukarıda da anlatıldığı üzere Fîruz Şah'ın torunu Sultan Mahmud'u göstermelik olarak tahta çıkarmışlardı. Mallu, Sultan Mahmud'la birlikte Dehli'de, Sarang ise Multan'da bulunuyordu. Sahipkıran'ın muzaffer ordusu buraya gelip Multan'ı kuşatma altına aldıktan sonra her gün iki defa savaşa giriyordu. Bu haberler Emir Timur'a ulaşınca, bütün beyler toplanıp Sahipkıran'a

Mâverâünnehr'deki Semerkand merkez olmak üzere Avrupa'dan Çin Seddi'ne kadar olan topraklara hükmederek rakiplerinin zaaflarından faydalanmasını bilen, fetihlerin kazandırdığı kaynakları verimli bir şekilde kullanan,¹¹⁸ keskin zekâsıyla ön plana çıkan siyasetçi ve asker Emir Timur Gürkan¹¹⁹ payitahtı Semerkand'da düzeni muhafaza etmek için Şehzâde Miranşah'ın oğlu Şehzâde Ömer'i bırakarak 1398 yılının ilkbaharında (800 yılının Recep ayında) Hindistan'a sefere çıktı.¹²⁰ Sahipkıran Timur, Tirmiz ve Hulm şehirlerini arkada bıraktıktan sonra Gazne ve Semengân yolunu takip ederek Enderâb'a geldi ve burada konakladı. Endarâb'ın ileri gelenlerinin huzura gelerek şikayetleri üzerine Katur ve Siyahpuş Hindularının zulümlerine son verildi.¹²¹

Hindistan seferine doksan iki bin atlı ile çıkan Emir Timur¹²² Katur dağındaki putperestleri cezalandırdıktan sonra Hindistan yolunda haydutluk yapmakta olan bir grup

Hindistan'da Dehli gibi bazı şehirlerin zapt edilip İslam sancağının çekildiğini, ama onlara yakın bazı şehirlerin halâ kâfir ve putperestlerin elinde olduğunu arz ettiler. İşte bu yüzden Timur ordusunu toplayıp Hindistan üzerine yürüyecektir. Bkz., Şerefüddin Ali Yezdî, **Emîr Timur (Zafernâme)**, (nşr., A. Batur), İstanbul 2013, s.24vd.

¹¹⁸ Emir Timur, İskender ve Çingiz Han'ın şöret kaynağının Hindistan zenginlikleri olduğunu düşünmekteydi. O sebeple bu ülkenin zenginliklerini ele geçirip Türkistan hâkimiyetini pekiştirmek istemişti. Geniş bilgi için bkz., F. F. Catrou, **History of the Mogul Dynasty in India (from Its Foundation by Tamerlane in the year 1399, to the Accession of Aurengzebe in the 1657)**, London 1826, s.7vd.

¹¹⁹ Mâverâünnehr, Deşt-i Kıpçak, Horasan, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem, Azerbaycan, Fars bölgesi şehirleri, Şiraz, İsfahan ve Gürcistan'a dek tâbi ülkeler, Yezd, Eberkuh, Kirman, Akkoyunlu ve Karakoyunlu hududuna kadar bütün kasaba ve kaleleri ele geçiren Timurlenk, *Emîr Kutbü'l-hakk, ve 's-saltana ve 'l-mülûk ve 'd-dîn Timur Kürkan* ünvanına sahip bir hükümdardı. Moğolca *Kürgen* (diğer şekilleri *Küregen, Güregen, Gürigen*), Timur ve haleflerinden bazılarının Çingiz Han soyundan kız almak suretiyle elde edilen bir şeref ünvanıdır. Bu hususta bkz., Tacü's-s-Selmânî, **Tarih-nâme**, (nşr., İ. Aka), Ankara 1999, s.10.

¹²⁰ Timur'un Hindistan seferinin sebepleri ile ilgili Tarihçiler arasında tam bir ittifak yoktur. Bazı tarihçiler O'nun bu seferi tertip etmesinde Hindistan zenginliklerini ele geçirip elde edeceği ganimeti Türkistan'da kullanmak düşüncesinin etkili olduğunu iddia ederlerken, diğerleri en geçerli sebebin Hindistan'a İslâmîyeti yaymak olduğunu savunurlar. Timur İmparatorluğunun kurucusu, Emir Timur'un fütuhâtına dair hususî bir tarih kitabı olup O'nun emriyle hicrî 804 (miladî 1401-1402) yılında Nizamüddin Şâmî tarafından Farsça olarak kaleme alınan eserde Emir Timur'un ordusunun Sind ve Hindistan memleketlerine gitmesi şöyle anlatılır: *Emir Timur Azak, Kırım ve Frenk hududundan muzaffer olarak payitaht Semerkand'a döndükten sonra putperestleri ortadan kaldırmak için Hitay ve Hoten taraflarına asker sevk etmek niyetinde idi. Fakat bundan evvel Dehli, Kenbayt memleketlerinde ve Hindistan'ın bazı diğer yerlerinde, İslâmîyet yayılmış, oralarda tedavül eden dirhem ve dinarlar üzerinde kelime-i tevhit yazılmış olduğu halde bütün etrafı kâfirlerin vücudu ile ve putperestlerin küfrü delâleti ile mülevves olduğunu ve oralarda bulunan padişahların onlardan yalnız baş ve haraç almakla iktifa ederek bunlara küfrü delâletlerinde serbest bıraktıklarını, bunların delâletlerini kaldırmaya hiç himmet etmediklerini haber almıştı...* Bkz., Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, (nşr., N. Lugal), Ankara 1987, s.206.

¹²¹ Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, s.278.

¹²² Timur'un Hindistan'a seferinde tüzükata göre koşunlarının toplam sayısı doksan iki bin atlı idi. Bu ise yine Tüzükata göre Allah'ın yeryüzündeki elçisi Muhammed (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'in ism-i şerifleri sayısı ile aynı olduğu için Emir Timur tarafından hayra yorumlmuştur. Bkz., **Timur Tüzükatı (Bozkırın Töresi)**, (nşr., A. R. Yağlı), İstanbul 2016, s.194.

Afgan çetesinin lideri Musa Afganî'nin elinde bulunan İryap/İrab kalesi zapt edildi.¹²³ Timur Eylül 1398'de Sind'e ulaşarak Çöl-i Celâlî'yi geçti.¹²⁴ Celum'a doğru yöneldiği ve bölgedeki birkaç kaleyi fethettiği sırada, Şehzâde Pir Muhammed'in Multan'ı ele geçirdiği ve kendisine katılmak üzere yola çıktığı haberleri geldi.¹²⁵ Bu arada Pir Muhammed'in, dedesi Timur'a gönderdiği haberler arasında en önemlisi Hindistan'daki kargaşaya işaret etmesi ve ülkenin sahip olduğu büyük servetti. Yukarıda da anlatıldığı üzere Dehli tahtında Sultan Nasreddin Mahmud'un hüküm sürdüğü 1398 yılında devletin asıl yönetim işleri Vezir İkbâl Mallu Han'ın elinde toplanmıştı. Her ne kadar Mallu Han, ülke işlerini biraz da olsa düzene sokup yüksek makamlara hak edenleri getirmiş, haksız yere yüksek mevkilere gelmiş olanları tenzil-i rütbe ile görevlerinden azletmiş olsa da Multan vilayeti valisi olan kardeşi Sarang Han'ın merkeze karşı isyan bayrağı açması Hindistan'da pek çok hizibin ortaya çıkmasına yol açtı. İşte Timur'un Hindistan seferini kolaylaştıran asıl sebep bu olmuştur.¹²⁶

b. Dehli Sultanı Nasreddin Mahmud'un Timur'a Karşı Aldığı Tedbirler

Dehli sultanı Nasreddin Mahmud ve Vezir İkbâl Mallu Han yaklaşmakta olan Timur'un ordusunu Dehli dışında bir yerde karşılamak niyetinde idiler. O sırada Sahipkiran Timur, Batnir kalesini ele geçirmiş ve Sarsavati, Fethâbad ve Ehrunî tarafına doğru hareket etmiş bulunuyordu.¹²⁷ Asıl hedefi Tuğluk'u başkenti Dehli'yi ele geçirmek olan Timur'un buraya ulaşmada önündeki en büyük engel Samana bölgesiydi. Nitekim Dehli yolu üzerinde yer alan Samana'nın dört kenarı hemen hemen birbirinin muadili ve muhkem kalelerle çevrelenmişti. O yüzden Hindistan'ın en meşhur kalesi olan Batnir'in ele geçirilmesi hayatî önem arz etmekteydi.¹²⁸ Kalenin muhasarası için görevlendirilen

¹²³ **Timur ve Tüzükâtı**, (nşr., Mütercim Mustafa Rahmi), İstanbul 1339, s.18.

¹²⁴ Emir Timur 24 Ağustos 1398'de Sind Nehrini geçmiş ve Cerü Çölünde karargâh kurmuştu. Bu çöl oldukça uzaktı ve ona Celâlî Çölü derlerdi. Harezmsâh Celâleddîn, Çingiz Han'dan kaçtığında bu çöle girip kurtulmuştu. Bkz., Şerefüddin Ali Yezdî, Emîr Timur (Zafernâme), s.288.

¹²⁵ R. C. Majumdar, "The Invasion of Timûr and the end of the Tughluq Dynasty", **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.117.

¹²⁶ İbni Arabşah, Acâibu'l Makdûr, s.167.

¹²⁷ Sahipkiran Timur'un bahsi geçen şehir ve kaleleri ele geçirirken kendisine mukavemet edebilecek güçte ve yetenekte yöneticilerle karşılaşmadığı anlaşılmaktadır. Şerefüddin Ali Yezdî *Zafernâme*'sinde bu hususa şöyle dikkat çekmektedir: *Sahipkiran, Sereseti'de bir gün kaldıktan sonra ertesi sabah on sekiz kuruh yol teperek Fethâbâd'a geldi. Muzaffer askerler buradaki askerlerden pek çok kişiyi öldürdüler. Pazar günü (17.11.1398) Fethâbâd'dan ayrılarak Recebpûr kalesine geçtiler ve Ehrunî kalesine geldiler. Bu kalede aklı başında kimse yoktu ki, Sahipkiran'ı karşılayarak huzurunda yer öpse de şehir halkını kurtarsa!* Bkz., Şerefüddin Ali Yezdî, Emîr Timur (Zafernâme), s.296.

¹²⁸ M. Habib, "The Asiatic Environment", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.120vd.

Emirzâde Süleymanşah, Şeyh Nureddin ve Emir Allahdad gibi başarılı komutanların taarruzuyla kale duvarları mancınıklarla delinerek Batnir kalesi zapt edildi ve Dehli'ye giden yol açılmış oldu. Bu muhasaranın uzun sürmesinden dolayı öfkelenerek gazaba gelen Timur buradan ayrılırken şehrin yakılmasını emretti.¹²⁹

11 Aralık 1398'de Cemne nehrini geçen Timur, Cihan Penâh sarayında istirahat ederken bir taraftan da beraberindeki emirlerine yaklaşmakta olan büyük muharebe ile ilgili uzun bir konuşma yaptı. Ertesi gün ikbal Mallu Han dört bin atlı, beş bin süvari ve 27 filden müteşekkil ordusuyla Timur karargâhına doğru yürüdüysen de birinci girişiminden sonra geri çekilmek zorunda kaldı.¹³⁰ Ama yine de Mallu Han tarafından, Timur karargâhı yakınlarında tutuklu bulunan yüz bin esirin bu ani baskınla kurtarılma düşüncesi veya söz konusu Hindu esirlerin ileride Tuğluklu safına geçebilecekleri ihtimali üzerine Emir Timur esirlerin öldürülmesini emretti. Hal böyleyken bu kıyım sonrasında Timur'un gazabından korkan binlerce Hindu ve Müslüman Dehli'ye hareket edecektir.¹³¹

c. Dehli'nin Zaptı ve Tuğlukların Sonu

Tuğluklu Sultanı Mahmud ve Mallu Han, elli bin atlı ve piyade asker ile yüzyirmi filden oluşan kuvvetleriyle Dehli kalesini müstahkem hale getirerek Timur'un ordusuna karşı başkenti muhafaza etmeyi kararlaştırdılar.¹³² Bu sırada Cemne kıyısındaki kilit noktalardan biri olan Cihannuma'nın ele geçirilmesinden sonra Lunî şehrine hareket eden Timur'a diğer yerlerdeki kuvvetlerin tamamı yetişerek katıldılar. Lunî'nin zapt edilmesinden sonra Panipat ovasını geride bırakan Timur'un ordusu Dehli önlerine ulaştı.

¹²⁹ Esasen kalenin düşmesiyle Batnir Racası Dul Chand 9 Kasım 1398'de Timur'un huzuruna çıkarak kıymetli hediyelerle af dilemişti. Ancak Emirzâde Şeyh Nureddin ve Allahdad aman malını tahvil etmek için kaleye girdiklerinde racalar buna razı göstermeyerek kaleden çıkmamışlardı. Emir Timur'u racaların bu tutumu son derece öfkeliendirecektir. Bkz., Nizamüddin Şâmî, Zafernâme, s.221.

¹³⁰ M. Habib, "The Asiatic Environment", s.121.

¹³¹ J. C. Marshman, **History of India (from Remote Antiquity to the Accession to the Accession of the Mogul Dynasty)**, Calcutta 1860, s.175.

¹³² Tüzükat'da Timur, Dehli yöneticilerinin bu tedbirlerine karşılık kaleyi basmak için harekete geçmek yerine Dehli ordusunu kaleden çıkarak savaş meydanına çekmek kararını aldığını ifade etmektedir. Tüzükat'daki ifadeler şöyledir: "Dehli kalesini basmak için hareket etsem mi yoksa bu işi daha sonra mı çözssem diye kendi kendime kengeştikten sonra düşman leşkeri cesaretlenerek [kaleden]çıktıktan sonra saf tutup cenk meydanına girmesi için kendimi güçsüz ve korkak göstermeyi uygun buldum. Bu amaçla leşkere ileriye hendek kazıdım. Leşkerim ile hendek güzelce yerleştikten sonra leşkerlerimden bir kısmını düşmana karşı cenge gönderdim. Düşman karşısına varınca kendilerini güçsüz göstererek korkup çekilmelerini ve düşmanları cesaretlendirerek geri gelmelerini buyurdum. Düşman leşkeri bu durum karşısında kendilerini galip görerek cenk meydanına çıktılar ki benim kahurlu leşkerim ile karşı karşıya geldiler..." Bkz., Timur Tüzükatı, s.196.

Emir Timur, Havz-ı Has denilen yerde bir toy tertip etti ve aile efradı ve ordusuna hitaben tarihî bir konuşma yaptı.¹³³ İkbâl Mallu Han ise Dehli muhafazası için çok büyük masraflarla kalabalık sayıda bir ordu topladığı gibi şehir civarındaki gizli pusuları da tahkim ettirmişti.¹³⁴ Ayrıca ülkedeki bütün filleri Dehli'yi Timur'a karşı korumak için getirmiş, fillerin üzerine kuleler koydurmuş, fillere Timur'un ordusundaki atları ürkütmek için dehşetli sesler çıkaran çanlar taktırmış ve fillerin hortumlarına Hint kılıcı diyebileceğimiz kılıçları bağlatmıştı. Fillerin hemen arkasında ise süvariler konuşlanmıştı.¹³⁵

Emir Timur, Tuğluklu ordusunun on bin süvari ve kırk bin yayadan oluşan askerî gücünden çok kendisini ürküten yüzyirmi filin dehşetinden çekinmekteydi. Bunun için bütün planlarını filleri savaşın hemen başında ordunun düzeninin bozulmasına fırsat vermeden etkisiz hale getirmek üzere yaptı.¹³⁶ Sahipkiran Timur, ordunun karşı tarafına ağaç ve kamıştan bir set çekmelerini, setin bir tarafına hendek kazmalarını, hendeğin yakasına da kayışlarla birbirine bağlanan camızları dikmelerini emretti. Sonra bir savaş hilesine başvurarak demir dikenler hazırlamalarını emretti. Demir dikenler Timur'un ordusu yenilmiş gibi yaparak geri çekilirken askerler tarafından yola serpilecekti. Bu sayede orduyu süratle takip eden filler, demir dikenlerin olduğu yere gelince can havliyle ayaklarından sızan kanlarla arkalarını düşmana dönüp kaçtılar.¹³⁷

İbn Arabşah, Timur'un, Tuğluklu ordusundaki filleri devre dışı bırakmak için Hindistan'da develerin olmadığı, fillerin de onları görüp korkup kaçabilecekleri gerçeğinden hareketle beş yüz hörgüçlü deve toplanmasını, fitiller sarılmış kamışlar ve yağlanıp ıslatılmış pamuklar yüklenip iki ordu karşı karşıya geldiğinde atlıların önüne sürülmesini emrettiğini kaydeder. İki ordunun saf tutup çarpışmaktan başka çaresi

¹³³ Timur'un tarihî konuşması hakkında bkz., Nizamüddin Şâmî, Zafernâme, s.227.

¹³⁴ Sirhindî, s.172.

¹³⁵ İbni Arabşah, Acâibu'l Makdûr, s.168.

¹³⁶ I. Prasad, A Short History of Muslim Rule in India, s.347.

¹³⁷ Şerefüddin Yezdî bu savaşı şöyle anlatmaktadır: “Nihayet iki ordu karşı karşıya geldi. Sahipkiran yerli halkın **bahali** dediği küçük bir tepe üstüne çıkıp, düşman ordusunun durumunu inceledi. Sonra aşağı inip iki rekât namaz kıldı. Yüce Tanrı'dan zafer ve yardım niyaz etti. O gün acayip bir olay oldu. Sahipkiran'ın namaz kılmakla meşgul olduğu sırada, Şeyh Nureddin Bey, Şah Melik Bey ve Allahdâd Bey gibi öncü birliklerin başında bulunan bazı beyler “eğer Sahipkiran bize merkezden yardım ederse mutlaka bu düşmanın üstesinden geliriz” diye akıllarından geçirmişlerdi. Sahipkiran namazdan sonra atına binip ordunun arasına geldi ve “merkezde duran Ali Sultan Tavaçı ve Tagay Buga, Altun Bahşi, Beşerî, Musa ve Kemal'in birlikleriyle öncü kuvvetlere yardıma gitsinler” diye ferman buyurdu. Sözü edilen beyler öncü kuvvetlere katıldıktan sonra askerin kendine olan güveni daha bir arttı ve hep birlikte düşman üzerine yürüdüler...” Bkz., Şerefüddin Ali Yezdî, Emîr Timur (Zafernâme), s.302.

kalmayınca, Timur, develerin sırtına yüklenen pamukları ve diğer yükleri ateşe verdirip fillerin üzerine sürülmesini buyurmuş, develer ateşin sıcaklığını hissedince tepinip fillere doğru yel gibi koşmaya başlamışlar ve develerden ürken filler geriye dönüp kaçarken Mallu Han'ın ordusundaki binlerce süvari ve piyadeyi ayaklarının altında çiğnemiştir.¹³⁸

17 Aralık 1398'de Dehli'de vukubulan bu muharebe sonrasında Emir Timur tam da planladığı gibi amacına ulaştı.¹³⁹ Nitekim deve ve mandaların sırtındaki yağların yakılmasıyla ateşten ürken filler etrafa dağılmaya başladılar. Mallu komutasındaki birlikler kendi silahlarıyla vurulmuş ordu fillerin ayakları altında can vermeye başlamıştı ki Tuğluk ordusunun içine düştüğü perişanlığı görerek fırsatı kaçırmayan Timur, ordusuna hücum emri verdi ve Tuğluk kuvvetlerine büyük bir darbe indirdi. Kaçabilenler Dehli kalesine sığındı ancak çaresiz Dehli halkı şehrin kapılarını açtı.¹⁴⁰ Bir gün sonra Dehli'de büyük bir katliam ve yağma yapıldı.¹⁴¹

d. Tuğluklu Sultanı Nasreddin Mahmud Şah ve Vezir İkbâl Mallu Han'ın Gücerat'a Kaçması

Dehli'de on beş gün kalan Emir Timur¹⁴² büyük bir törenle Dehli sultanlarının tahtına oturdu ve Dehli camiinde kendi adına hutbe okuttu.¹⁴³ Bu arada Tuğluklu Sultanı Nasreddin Mahmud Şah ve veziri İkbâl Mallu Han'ın şehirden firar ederek Gücerat'a gitmek üzere yola koyulduklarına dair haberler gelmeye başladı.¹⁴⁴ Timur Dehli'den ayrılıp Panipat'da konakladığı sırada Emirzâde Rüstem Barlas, Emir Şah Melik ve Allahdad gibi ünlü komutanları Mirat kalesine hareket etmişlerdi. 19 Ocak 1398'de Hindistan'ın bu meşhur kalesi de fütuhata ilave edildi.¹⁴⁵ Dönüşte beraberinde pek çok usta ve sanatkârla birlikte yüzyirmi savaş fili götüren Timur, henüz Hindistan'a geldiği

¹³⁸ İbni Arabşah, Acâibu'l Makdûr, s.171.

¹³⁹ Uluğhanî III, s.906.

¹⁴⁰ Timur Tüzükâtı, s.196.

¹⁴¹ A. L. Srivastava, The Sultanate of Delhi, s.223.

¹⁴² E. S. Holden, **The Mogul Emperors of Hindustan (A.D. 1398-A.D. 1707)**, India 1895, s.26.

¹⁴³ Firişte I, s.284vd.

¹⁴⁴ R. C. Majumdar, "*The Invasion of Timûr and the end of the Tughluq Dynasty*", s.119; Nizameddîn Ahmed I, s.280.

¹⁴⁵ Nizamüddin Şâmî, Zafernâme, s.234vd.

sıralarda İkbâl Mallu Han'a mağlup olduktan sonra kendisine sığınan Multan Emiri Hızır Han'ı¹⁴⁶ bu ülkenin zaptı sırasında gösterdiği hizmetlere karşılık nâib olarak bıraktı.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Hızır Han, Timur ve oğlu Şah Rûh adına hükümdarlık yaptı ve *Râyet-i A'îlâ* "Yüce Bayrak" ünvanıyla yetindi. Hz. Peygamber'den geldiğini iddia ettiğinden dolayı soyu Seyyid ismini aldı. Seyyidlerin etkili otoritesi, Dehli etrafındaki küçük bir bölgeyle sınırlandı ve Timurlulara bağımlı oldukları için başkentteki Türk ve Afgan askerî sınıflarıyla araları bozuldu. 1451'de soylarının yerine Lûdîlerin Afgan kabilesinin şefi ve Sirhind ile Lahor'un eski yöneticisi Behlûl Han geçti. Bu hususta bkz., K. A. Nizami, "*The Sayyids (1414-1451)*", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.633; T. W. Haig, "*The Sayyid Dynasty*", **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.206.

¹⁴⁷ Nizameddîn Ahmed I, s.281.

İKİNCİ BÖLÜM

(MUZAFFERÎLERİN TEŞEKKÜLÜ)

A. MUZAFFERÎLERİN GÜCERAT'TA HÂKİMİYETLERİNİ TESİS ETMELERİ

Sultan Muhammed Tuğluk tarafından 1347 ile 1351 yılları arasında Sind'den Gücerat'a kadar müteaddit defa yapılan seferlerden sonra Firûz Şah Tuğluk'un saltanatı döneminde hâkimiyet altına alınan Gücerat,¹ Sultan Nasreddin Muhammed Tuğluk'un 20 Ocak 1394'te hayatını kaybetmesiyle ortaya çıkan siyasi kargaşa döneminde buraya gönderilen valilerin bağımsız hareket etmeleriyle yeni kurulacak bir hanedanlığa merkez teşkil edecektir.² Muhammed Tuğluk Şah'ın iktidar yıllarında dağılma sürecinin emarelerini gösteren Tuğluklu İmparatorluğunda zaman zaman bağımsız gibi davranan vilayet valileri ve Hindu Racaları, parçalanma devrinin son hükümdarı olan Nasreddin Mahmud Şah döneminde Sultanlığın otoritesine açıkça karşı çıkarak birer birer bağımsızlıklarını ilan ettiler. İşte bu süreçte Gücerat'a vali olarak görevlendirilen Firûz Şah'ın sipehsâlârı Ferhatü'l-Mülk'ün bağımsızlık düşünceleri sonradan buraya atanan A'zam Hümâyün Zafer Han'ın “*Muzaffer Şah*” ünvanını alarak bağımsızlığını ilan etmesiyle neticelenen yeni bir sürecin temellerini atacaktır.³

a. Ferhatü'l-Mülk Raşî Han (1376-1391)

Ferhatü'l-Mülk'ün Gücerat'a vali olarak atanması, 1376 yılında buranın gelirlerinde önceki yıllara nazaran belirgin bir azalma olduğunun tesbit edilmesiyle Firûz Şah Tuğluk'un vergilerin artırılmasını emretmesi üzerine ortaya çıkan gelişmeler neticesinde gerçekleşmişti. Nitekim Şemseddin Dumgânî (Damagânî) adında birisinin Sultan Firûz Tuğluk'a yaptığı yüksek meblağlı ödeme teklifi Dehli tarafından cazip bulunmuş olmalı ki Dumgânî aynı yıl Gücerat valiliğine atandı.⁴ Ancak Gücerat'ın bu yeni valisi her yıl göndermeyi taahhüt ettiği vergiyi ödemediği gibi bir de merkeze isyan etti ve sonunda yakalanarak öldürüldü.⁵ İşte bu gelişmeler üzerine Sultan Firûz Tuğluk

¹ Şems-i Sirâc Afif, Tarih-i Firûz Şahî, s.209-219; The Tarikh-i Mubâarakshâhî, (İngilizce trc.), s.138vd.

² Sahrindî, s.155.

³ Uluğhanî III, s.906; M. Habib, “*Successor of Firuz Shah Tughluq*”, s.623.

⁴ Damagânî'nin Dehli'ye yaptığı teklif oldukça cazipti ve yüz fil, bütün gelirlerin yüzde atmış, dört yüz köle ve kırk Arap atından (bazı kaynaklarda iki yüz at) müteşekkildi. Bkz., Firişte I, s.264.

⁵ Şems ed-dîn Dumgânî (Damagânî)'nin isyanı Firûz Şah Tuğluk'un saltanatı döneminde meydana gelen nadir isyanlardan bir tanesini teşkil eder. Ona rağmen bu isyan sırasında Dumgânî'nin yönetimi altında

sipehsâlârı Melik Müferrâ Sultanî'yi Ferhatü'l-Mülk Raştî Han ünvanıyla Gücerat yöneticiliğine getirdi. Ferhatü'l-Mülk'ün Gücerat valiliğine getirilmesi buranın tarihinde yeni bir dönüm noktası teşkil edecektir. Nitekim Ferhatü'l-Mülk, Dehli'deki siyasi çekişmelerden istifade ederek bir taraftan bağımsız olma düşüncesi beslemeye çalışırken⁶ diğer taraftan da bunu gerçekleştirmek için yerlilerin gönlünü almaya çalıştı.⁷

Tuğluklu hâkimiyetinin zayıflama sürecine girdiği 1388'den Nasreddin Muhammed Tuğluk Şah'ın tahta çıktığı 1390 yılı arasındaki zaman dilimi dışında pek fazla hatırı sayılır icraatı bulunmayan Ferhatü'l-Mülk,⁸ 1388 yılında Sultan Firûz Tuğluk'un ölüm haberini aldığı anda savaşçı Racputlarla dostane ilişkiler kurmuş ve onların güvenini henüz kazanmaya başlamıştı. Bu arada Müslüman yönetimin hâkim olduğu Tuğluk İmparatorluğun söz konusu vilayetinde Ferhatü'l-Mülk'ün başına buyruk davranışları ve İslamiyete karşı bir tavır sergilediği yönünde şikâyet mektuplarının dönemin Dehli Sultanı Nasreddin Muhammed Şah (1390-1394)'a iletilmesi akabinde Sultan tarafından azledilerek yerine A'zam Hümâyun Zafer Han tayin edildi.⁹

b. A'zam Hümâyun Zafer Han (1392-1407)

1391 yılının ocak ayında Tuğluk Sultanı Nasreddin Muhammed tarafından Gücerat yöneticiliğine getirilen Zafer Han'ın babası mühtedi bir Racput olan Vecih ü'l-Mülk idi.¹⁰

ezilen Gücerat halkı Dehli'nin karşısında değil safında yer almış, bu asî valiye komplo kurarak tuzağa düşürmüş ve onu yakalayarak başını başkent Dehli'ye göndermiştir. Bkz., Firişte I, s.264.

⁶ Bedaunî I, s.346.

⁷ Ferhatü'l-Mülk'ün Gücerat'ı yönettiği yaklaşık on beş yıl gibi uzun sayılabilecek bir süreçte, Dehli İmparatorluğunun ücra vilayetlerdeki kontrolü zayıflamaya başlamıştı. 1387 yılında İskender Han ünvanını alan Melik Yâkub adındaki biri O'nun halefi olarak Gücerat'a gönderilmişti. Bağımsız olma düşüncesinde ilerleyen üstelik hedefine bu kadar yaklaşmış bir yönetici olan Ferhatü'l-Mülk elindeki bütün imkânları seferber ederek üzerine doğru gelmekte olan tehlikeye karşı askerî önlemleri almakla yetinmemiş, Gücerat yerlilerini de kendi safına çekerek bir savunma hattı oluşturmuştu. Neticede Gücerat'a kendisi görevinin başındayken gönderilen Melik Yâkub'u mağlup ederek öldürecektir. Böylece Ferhatü'l-Mülk başkent Dehli'ye bağımsız olma düşüncesinde olduğu mesajını vermiş ve bütün dikkatleri üzerine çekmiş oluyordu. Bkz., M. S. Commissariat, **A History of Gujarat I (from A.D. 1297-8 to A.D. 1573)**, Calcutta 1938, s.47; Nizameddîn Ahmed I, s.269.

⁸ Firûz Tuğluk 1388'de ölünce Gücerat'a İskender ünvanıyla Melik Yâkub Han gönderilmişti. Ancak Ferhatü'l-Mülk bu atamaya karşı çıkacaktır. Hatta girdiği bir mücadele sırasında İskender Han'ı öldürmüş ve Dehli'nin dikkatini üzerine çekmişti. Muhammed Tuğluk Şah tarafından O'nun yerine Zafer Han'ın tayin edilmesinde herhalde bu hadisenin de etkisi olmuştur. Bkz., A. B. Pandey, *Early Medieval India*, s.223.

⁹ J. W. Watson, **History of Gujarat**, New Delhi 1876, s.28; Nizameddîn Ahmed I, s.269; Sirhindî, s.174.

¹⁰ Asıl adı Saharan veya Sadharan olan Vecihü'l-Mülk, Patan'ın Taşra denilen bir köyünde yerleşen ve Racputların bir kolu olan Tank kabilesine mensuptur. Racputların V. ve VI. yüzyılda Hunlarla birlikte Pencap bölgesine gelip yerleştikleri daha sonra zamanla Hintliler arasında eriyip yok oldukları ancak Hunlara mahsus bir özellik olan savaşçılıklarını muhafaza ettiklerini bilmekteyiz. Kuzey Hindistan'ın Müslüman Araplar ve daha sonra Türkler tarafından fethedilmesiyle Pencap bölgesinden sürülen bu

Nasreddin Muhammed Dehli'deki hâkimiyetini tesis ettikten sonra ülkenin ücra köşelerindeki vilayetlerde gerçekleşen hadiselerle yakından ilgilenmeye başladı.¹¹ Kendisine iletilen haberler arasında en dikkat çeken Gücerat yöneticisi Ferhatü'l-Mülk'ün isyankâr ve zalimane bir tutum sergilemesiydi. Üstelik Ferhatü'l-Mülk Raştî Han Gücerat'ta puta tapmayı özendiren uygulamalarda da bulunmuştu. Tuğluk Sultanı Nâsr ed-dîn, ileride imparatorluğun bünyesini sarsabilecek böylesine önemli bir tehdidi ortadan kaldırmak ve Gücerat'ta Tuğluk hâkimiyetini yeniden sağlamak amacıyla buraya Zafer Han'ı *A'zam Hümayun* unvanıyla atadı.¹² Ayrıca O'na yalnızca hükümdarların kullanabildiği kırmızı gölgelik göndererek kullanma ayrıcalığı tanıdı.¹³ Sultan Nasreddin Muhammed'in Zafer Han'a bu denli güvenmesinin ve böylesine kritik bir göreve getirmesinin elbette sebepleri vardı. Ancak bunlardan en önemlisi Zafer Han'ın dönemin en ünlü dervişlerinden olan Makdûm-ı Cihanî'nin itimadına mazhar olmasıydı. Zira Zafer Han gibi Dehli'nin selef Sultanı Firûz Şah da Makdûm-ı Cihanî'nin müritleriydiler.¹⁴

Racput kabileleri XIII. yüzyılın sonlarına kadar Patan ve Racastan'ın Sirohi bölgesinin bir kısmını oluşturan Abu Dağı eteklerinde görüldüler. Müslüman devletlerinin hâkimiyetinde olan bu bölgenin Racput şefleri de tabiatıyla İslâmiyeti kabul ediyorlardı. Dolayısıyla söz konusu şefler zamanla Müslüman unvanlarını alıyorlardı. İşte bundan dolayı Sadharan *Vecihü'l-Mülk* ünvanını almıştı. *Vecihü'l-Mülk*'ün Dehli sarayında yükseldiğine dair güçlü hikâyeler bulunmaktadır [Bkz., Ali Muhammed Han, **Mirât-ı Ahmâdî (Translated from the Persian Original of Ali Muhammad Khan)**, (nşr., M. F. Lokhandwala), Baroda 1965, s.33vd]; Henüz Dehli tahtına çıkmamışken Firûz Tuğluk Gücerat'a avlanmak için geldiğinde bir gün yolunu kaybetmiş ve yakınlardaki Taşra köyüne gelerek Tank kabilesinin ileri gelenleriyle görüşmüştü. Bu sırada kabilenin ileri gelen ailelerinden olan iki kardeşin yani Sadharan ve Sadhu'nun misafirperverliği ile karşılaşan ve bu durumdan hoşnut kalan Firûz Tuğluk, bu iki kardeşin kız kardeşine âşık olur. Aile büyükleri kızlarını Firûz Tuğluk ile evlendirirler. Firûz Tuğluk arkasından onları İslamiyete davet eder Müslüman olmaları için ikna eder. Bunu üzerine Sadharan *Vecih ü'l-Mülk* ve Sadhu da *Şems* unvanını alırlar. 1351 yılında Dehli'de tahta çıkan Firûz onları sarayında ağırarak çeşitli görevlere getirir. Bkz., J. W. Watson, *History of Gujarat*, s.24vd.

¹¹ 1391-1392 yıllarında ülkenin birçok yerinde karışıklık çıktı. Özellikle Doâb, Kannauç, Etâv gibi yerlerinde çok sayıda isyan çıktı. Ancak Sultanın amansız bir hastalığa yakalanması devlet işleriyle yakından ilgilenmesine mâni oldu. Çok sürmenden Sultan Muhammed hayatını kaybetti. Bkz., Bedaunî I, s.346.

¹² Ulughanî III, s.903vd.

¹³ A. M. Khan, **The Political and Statistical History of Gujarat**, (nşr., J. Bird), London 1834, s.176.

¹⁴ Yukarıda değindiğimiz gibi Firûz Tuğluk tarafından Dehli'ye getirilerek himaye edilen *Vecihü'l-Mülk* devrin ünlü dervişlerinden Kutbü'l-aktâb Hazret Makdûm-ı Cihanî'nin müridi olur. Bu süreçte ünlü dervişin himayesine mazhar olan *Vecih ü'l-Mülk*'ün hem kendisinin hem de ailesinin ünü duyulmaya başlar. Anlatıldığına göre bir gün dergâha fakir ve aç birisi gelir. Ancak dergâhın yemekhanesinde hiç yiyecek olmadığından fakir kimsenin karnı doyurulamaz ve aç kalır. Bu hadise dervişin müritlerinden olan *Vecihü'l-Mülk*'ün oğlu Zafer Han'a malum olur. Zafer Han aniden yerinden kalkarak evinde ne bulduysa bütün yiyecekleri alıp dergâha gider. Fakir kişinin karnını doyurur ve onu mutlu eder. Bu olay dervişe ulaştığında derviş bu davranışının mükâfatı olarak Zafer Han'a Gücerat ülkesini hediye eder. Bu hususta bkz., İskender bin Muhammed Manjhu, **Mirât-ı Sikandârî**, (nşr., F. L. Faridî), Dharampur 1938, s.3vd.

ba. Muzaffer Ünvanını Alması ve Gücerat'a Hareketi

Zafer Han 1391 yılında yöneticisi olarak atandığı Gücerat'a gitmeden önce *Muzaffer Han* ünvanını aldı.¹⁵ Bu unvan O'nun gelecekteki kariyeri için bir dönüm noktası teşkil edecektir. Öyle ki Zafer Han'ın sahip olduğu bu unvan ileride takriben ikiyüz yıl yaşayacak olan Gücerat Sultanlığının hem muhtasar hem de muahhar kaynaklarca *Muzafferiler* veya *Muzaffer Şahi*'ler diye anılmasına yol açtı.¹⁶ Aynı yıl Dehli'den hareket eden Zafer Han başkentin yakınlarında yer alan Havz-ı Hâs denilen yerde dinlenmek için kamp kurduğu sırada kendisiyle vedalaşmak amacıyla gelen Tuğluk Muhammed, Zafer Han'ın oğlu Tatar Han'ı kendi yanına alarak götürdü. Üzüntülü bir şekilde yola çıkan Zafer Han az zaman sonra oğlu Tatar Han'dan olma ileride Ahmed Han adını vereceği torununun dünyaya geldiği haberini aldı. Bu sevindirici haber üzerine Zafer Han maiyetindeki askerî birlikleriyle Gücerat'a gitmek için yola koyuldu.¹⁷

Birkaç ay içerisinde Nagor kasabasına ulaşan Zafer Han burada Kambey'den gelenlerce karşılandı. Kambey yerlileri Raştî Han'ın kendilerine yaptığı zulmü ve maruz kaldıkları kötü muameleyi Zafer Han'a bildirdiler. Burada bir müddet kalan Zafer Han bütün şikayetleri dinledikten sonra 5 Şubat 1391'de Patan şehrine hareket etti.¹⁸

bb. Ferhatü'l-Mülk Raştî Han'ın Mağlup Edilmesi ve Gücerat'ın Zaptı

Zafer Han bu gelişmeler üzerine isyan haberleri ve şikayetlere istinaden Dehli sultanına ve emirlerine itaat etmesi için Ferhatü'l-Mülk Raştî Han'a bir mektup gönderdi.¹⁹ Raştî Han, mektuba münasip bir cevap vermediği gibi Zafer Han'ı kızdırtmak için savaş köslerini çaldırdı ve Patan üzerine yürüdüğünü bildirdi.²⁰ 1391'de Patan'ın on üç kilometre kadar güneyinde yer alan Kanbu veya Kanpur köyünde iki taraf kuvvetlerinin karşılaştığı savaşta Ferhatü'l-Mülk mağlup oldu ve öldürüldü. Sonuçta

¹⁵ M. B. Khanî, *Tarikh-i Muhammedî*, s.38; *Uluğhânî III*, s.909.

¹⁶ M. S. Commissariat, *A History of Gujarat I*, s.47; I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, s.184.

¹⁷ *Mirât-ı İskenderî*, s.5.

¹⁸ A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.176.

¹⁹ Ferhatü'l-Mülk'e gönderilen elçi Nehrvâla denilen yerde Zafer Han tarafından tayin edilmişti. Bu vesileyle Ferhatü'l-Mülk, devlete isyan ettiği ve en kısa sürede bu hatasından dönmesi gerektiği yönünde uyarılmıştı. Ancak Ferhatü'l-Mülk, söz konusu görevliye hakaret ettiği gibi Zafer Han'a da küstah ve tehditkâr cevaplar vermişti. Zafer Han tarafından dört bin süvarinin bekletildiği Nahravala üzerine on bin kişilik Hindu ordusuyla yürüyen Ferhatü'l-Mülk Patan'ın güneyinde durdurulacaktır. Bkz., *Firîşte IV*, s.2vd

²⁰ *Mirât-ı Ahmadî*, s.34.

Zafer Han, Sidpûr/Jitpûr (Zafer Şehri) adını verdiği savaş alanında galibiyetini kutlarken Kanbeylilerin ıztırları da dindirilmiş oldu.²¹ Zafer Han'ın Dehli ordusunun desteğiyle kazandığı bu savaş O'nun Gücerat'taki hakimiyetinin bölgenin sakinleri tarafından kabul edilmesini sağladı.²² Bunda şüphesiz Zafer Han'ın kararlı ve çevik iradesi yanında insanların gönüllerini fetheden hoşgörölü tavırları da etkili oldu. Nitekim Gücerat'ın Müslüman olsun olmasın bütün ahalisi Raştî Han'ın baskı ve zulmünden mustarıptı ve Zafer Han onlar için adeta bir kurtuluş oldu.²³

1396 yılına kadar vilayetteki başıbozuk unsurları kontrol altına almaya çalışan Zafer Han, bu tarihte Dehli'nin rakip iki hükümdarı Mahmud ve Nusret Şah arasındaki çekişmeden istifade ederek ve hangi tarafa biat etmek gerektiğini bilemediğini bahane ederek Gücerat'ı bağımsız bir hükümdar gibi yönetti. Bu arada, Dehli'deki taht mücadelesinde Nusret Şah'ı destekleyen oğlu Tatar Han da daha sonra Dehli'den firar ederek Gücerat'a babasına sığınacaktır.²⁴ Zira bu süre zarfında Tatar Han babasını Dehli üzerine yürümesi için ikna etmeye çalıştı.²⁵

bc. Idâr Racputları Üzerine Sefer

Zafer Han ülkeye yerleşip epey bir vakit geçirdikten sonra daha önceden belirlenen vergileri göndermeyi reddeden Idâr Racputlarının üzerine yürüdü. Bundan önce Zafer Han, Idâr Racasına taleplerini iletmişti. Bu arada Burhanpûr yöneticisi Adil Han da Gücerat'a saldırmış ve Zafer Han O'nu geri çekilmeye mecbur bırakmıştı.²⁶ Kuşatmanın uzamasıyla

²¹ J. W. Watson, History of Gujarat, s.29.

²² Bu zafer sonrasında Dehli Sultanı Nasreddin Muhammed Şah, Zafer Han'a hitaben yazdığı mektubunda *Biraderim, Sahipkaran Uluğ Kutluğ A'zam Hümayûn Zafer Han* diye hitap etmiştir. Bkz., E. C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties: Gujarat, s.75.

²³ E. Dosabhaî, *A History of Gujarat (from the earliest period to the present time)*, New Delhi 1894, s.59vd.

²⁴ Sirhindî, s.354.

²⁵ E. Denison Ross, "*Gujarât and Khandesh*", *The Cambridge History of India III*, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.206.

²⁶ Esasen Zafer Han Somnath üzerine yürüme hazırlığındayken, Adil Han ünvanıyla anılan Melik Raca adındaki bir Müslüman yöneticinin Kandeş bölgesine birkaç defa taciz girişiminde bulunduğunu haber aldı. Bu bölgenin Gücerat'a ait olduğunu belirten Zafer Han, hiç vakit kaybetmeden Kandeş üzerine yürüyecektir. Ancak Adil Han, kendisine doğru bir ordunun gelmekte olduğunu duyunca Talnere kasabasına çekilecek ve Muzaffer Han ile görüşmek daha doğrucası anlaşmak üzere güvendiği bir adamını gönderecektir. Bu hareketiyle Adil Han, Muzaffer Han'ı yatıştırmaya çalıştığı gibi onunla müttefik olmak için bir teklif de sundu. Bu anlaşmaya göre Adil Han, Gücerat'a tâbi olduğunu kabul etmiş oluyordu. Muzaffer Han, Gücerat'a döner dönmez, Adil Han Patan'ın batısındaki bölgede putperest bir race olan Cehrend racasının Müslüman otoritesini tanımadığını ilan ettiğini duymuş, bunun üzerine Zafer Han'a haber vermişti. Böylece Zafer Han Kandeş bölgesinin tamamını hakimiyeti altına alacaktır. Bkz., Firişte IV, s.3.

kaledeki köpekler dahil bütün hayvanları yemeye başlayan askerlerin durumu içler acısı bir hal almaya başlayınca, Raca sonunda kaledekilerin hayatlarını bağışlaması karşılığında büyük bir üzüntü ve mahcubiyetle oğlunu Sultan Muzaffer'e gönderdi. 1394'te birkaç çatışma yaşandıktan sonra Idâr kontrol altına alındı ve Raca cezalandırılarak kesin olarak vergiye bağlandı.²⁷ Bu arada Dehli hükümdarı Sultan Nasreddin Muhammed ölmüş ve tabutu Muhammedabad'dan Firûz Şah türbesine getirilerek defnedilmişti. Yerine geçen büyük oğlu Hümayûn Han'ın zamansız ölümüyle Dehli tahtına Nâsrü'd-dünya Ve'd-din ünvanıyla Mahmud Şah çıktı.²⁸ Zafer Han'ın bir sonraki seferi Somnath üzerine oldu. Bu sefer sonucunda Somnath Racası Diu itaat altına alınırken burada yer alan ünlü Somnath tapınağı yerle bir edildi. Bölgedeki başka küçük kasabalara baskınlar düzenledikten sonra Zafer Han 1397'de Patan'a geri döndü.²⁹

bd. A'zam Hümâyûn Zafer Han'ın Oğlu Tatar Han Tarafından Hapsedilmesi

1394'te Dehli Sultanı Nasreddin Muhammed'in ölümüyle baş gösteren taht çekişmesinde önemli rol oynayan ve Dehli'de bir ara vezaret görevinde de bulunan Zafer Han'ın oğlu Tatar Han, devletin yönetimini ele alarak büyük bir nüfuz kazanan vezir İkbal Han'ın nüfuzundan çekinerek Gücerat'a babasının yanına sığınmıştı. Tatar Han babasının desteğiyle İkbal Mallu Han'a karşı bir intikam seferi düzenlemek için burada büyük bir ordu toplamakla meşgul olurken³⁰ Sahipkiran Emir Timur'un Dehli'yi ele geçirmek üzere Semerkand'dan ayrıldığı ve Pencap bölgesine girdiği yönünde istihbarat raporları geldi.³¹ Kaldı ki Timur felaketinden korku içinde kaçanlar Dehli'yi terk etmeye başlamışlar ve Gücerat'a gitmek üzere çoktan yola çıkmışlardı.³² Bu durum Gücerat'daki endişenin kat be kat artmasına sebep oldu. Tam da bu sırada Dehli tahtı için Nusret Şah ile mücadele

²⁷ Idâr kuşatması uzun sürdü. Kuşatma uzayınca kalede yiyecek sıkıntısı çeken askerler, kedi ve köpeklerin kendilerini yemesinden önce davranarak onları yemeye başladılar. Bkz., Briggs, Firişte IV, s.3.

²⁸ E.C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties: Gujarat, s.76.

²⁹ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.60vd.

³⁰ Bu sırada İkbal Mallu Han Panipat kalesinde gelecek haberlere göre vaziyet almak için beklemekteydi. Burası Tatar Han için çok önemli bir kaleydi. Çünkü burada kendisine ait yüklü miktarda ganimet bulunuyordu. İkbal Mallu Han bu kaleyi ele geçirerek Tatar Han'a büyük bir darbe vurmuştu. O yüzden Tatar Han, İkbal Han'dan bu mütecaviz hareketinin intikamını almak için her fırsatı değerlendiriyor ve bunun için hazırlık yapıyordu. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.7.

³¹ F. F. Catrou, **History of the Mogul Dynasty in India (from Its Foundation By Tamerlane in the year 1399, to the Accession of Aurengzebe in the year 1657)**, London 1826, s.11vd.

³² E. S. Holden, **The Mogul Emperors of Hindustan (A.D. 1398-A.D. 1707)**, London 1895, s.26vd.

eden Sultan Nasreddin Mahmud Şah da Dehli'yi terk ederek Gücerat'a kaçmıştı. Ancak Gücerat'ta beklediği desteği bulamayan Mahmud Şah daha sonra Malva'ya gidecektir.³³

Dehli'deki olayların karmaşık bir hale geldiğini düşünen Tatar Han, babası Gücerat yöneticisi Zafer Han'ı Dehli'yi ele geçirmek için ellerine iyi bir fırsat geçtiğini ve İkbâl Han'ın bertaraf edilmesiyle önlerinde bunun için hiçbir engel kalmayacağını söyleyerek Dehli üzerine yürümeye ikna etmeye çalıştı.³⁴ Ne var ki ileri görüşlü bir devlet adamı olan Zafer Han, Timur'un Dehli'yi tahrip etmek için yaklaştığını ve kalabalık Timur ordusu karşısında Dehli'de hayatta kalamayacaklarını ileri sürerek oğlunun bu teklifini reddetti. Uzun süren tartışmalardan sonra Zafer Han oğlunu fevri ve yanlış bir karar vermeden hükümet işlerinden uzak tutmak istemiş olacak ki O'na yönetimle ilgili başka görevler tevdi etti. Ancak devlet işlerinden uzak durmak şöyle dursun bizatihi babasının tahtına göz diken Tatar Han bir yolunu bulup babasını hapsedtirdi. Hemen arkasından 17 Kasım 1403'te Gücerat'ın Asavâl (Yesâvul) kasabasında tahta oturarak kendisini *Muhammed Şah* ünvanıyla hükümdar ilan etti.³⁵

be. A'zam Hümâyün Zafer Han'ın Sultan Şemseddin Muzaffer Şah Ünvanıyla Gücerat Hükümdarı Olması (1407-1410)

Firişte'de Zafer Han'ın vaziyeti ile ilgili iki hadise anlatılır. Birincisi 1404 yılında Zafer Han Dehli'deki iktidar boşluğunu fırsat bilerek oğlu Tatar Han'ı buraya yani Dehli tahtına *Gıyâsü'd-devle ve 'd-dîn Muhammed Şah* ünvanıyla atamasıdır. İkincisi ise Tatar Han'ın babası Zafer Han'ın yaşı ve güçsüzlüğünden istifade ederek O'nu Yesâvul'da hapsedtirmesidir.³⁶ Tatar Han'ın babasını hapsedtirdikten sonra yönetim ve ordu işlerini kendi elinde toplamasından ve amcası Şems Han'ı Nusret Han ünvanıyla onurlandırmasından ikinci olayın gerçeğe daha yakın olduğunu kabul etmekteyiz. Bu

³³ Mirât-ı Ahmâdî, s.35.

³⁴ Esasen pek çok araştırmacı Tatar Han'ın hırsının ortaya çıkmasını, Dehli'de Tuğluk iktidarı sırasında görev yaptığı zamanlara kadar götürüler. Bu husus bir yönüyle iktidarı görmüş ve vezaret gibi çok önemli bir makamda görev yapmış bir kişi için doğru olabilir. Ancak sonrasında Tatar Han, Dehli'de ortaya çıkan taht kavgalarında önemli rol oynayarak Nusret Tuğluk'la iş birliği yapmış ki bu durum O'nun iktidar hırsını kamçıladı. Bu arada Timur'un Hindistan üzerine yürümesi, Nasreddin Mahmud'un Dehli'yi terk etmesi burada yönetim boşluğu ortaya çıkardı. Tatar Han, Dehli'de bu iktidar çekişmesinin yaşandığı dönemde buradaki yöneticilerin ve halkın desteğini almaya çalıştığı gibi Gücerat yöneticisi babasının dikkatini buraya çekmeye çalıştı. Ancak Zafer Han atmış yaşına basmıştı ve böylesine riskli bir işe girişmek için fazla yaşlıydı. Bkz., Nizameddîn Ahmed I, s.285.

³⁵ Mirât-ı Ahmâdî, s.35.

³⁶ A. K. Majumdar, "The Succession States of the Delhi Sultanate A. Gujarat", **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.156.

arada kendisini de *Muhammed Şah Güceratî* ünvanıyla hükümdar ilan ettiğini hatırlarsak bunun ancak babasının bertaraf edilmesiyle mümkün olabileceğini anlayabiliriz.³⁷

Aynı yıl yani 1404'te kendisini Hindistan hükümdarı ilan eden Tatar Han,³⁸ Timur'un terk ettiği Dehli'ye hâkim olabilmek için maiyetindeki orduyla harekete geçmiş ancak Suntpûr kasabasına geldiği sıralarda, Zafer Han kardeşi Şems Han'a, oğlunun yaptığı kötülükleri anlatan ve Dehli tahtına sahip olmak için yaptığı girişimin beyhude olduğunu belirten bir mektup gönderir. Zafer Han aynı zamanda bu mektubunda kardeşini oğlu Tatar Han'ı bir yolunu bulup öldürmesi için kışkırtır.³⁹ Nitekim ağabeyinin sözüne itimat eden Şems Han, Tatar Han'ın ordugâhına giderek onu gizlice zehirler ve ortadan kaldırdı.⁴⁰ Böylece Gücerat hakimiyeti için önünde hiçbir engel kalmayan Zafer Han, Sultan Muzaffer ünvanıyla hükümdar oldu.⁴¹ Muzaffer Şah, Gücerat Sultanlığının yönetimini yeniden teşkilatlı hale getirerek ülkede azametini ve görkemini herkese kabul ettirdi. Diğer taraftan başta yargı ve adalet olmak üzere kurumları yeniden düzenleyerek İslamiyetin Gücerat'ta muhafazasına çalıştığı gibi kötü niyetli din tacirlerinin de cezalandırılmasını sağladı.⁴²

bf. Malva Seferi

Gücerat'ta kontrolü sağlayan Muzaffer Şah 1407 yılında Malva'ya sefer düzenledi ve çok geçmeden Malva önlerine gelen ordu başkent Dehâr'da⁴³ kral Hüşeng Şah'ı

³⁷ Firişte IV, s.5.

³⁸ Tatar Han 1404 yılında Gücerat'ın Yesâvul kasabasında hükümdarlığını ilan etmişti. Aynı yıl Nadot kafirlerine karşı dini bir savaş başlatmış ve burada büyük katliamlar gerçekleştirmişti. İkbâl Mallu Han bu haberleri duyunca endişelenecektir. Çünkü Tatar Han'ın bir gün mutlaka Dehli üzerine yürüyeceğini biliyordu. Onun için İkbâl Han'ın Dehli için bir tehdit olarak gördüğü Tatar Han'a karşı pek çok önlem aldığı ve Dehli'ye ulaşmadan durdurulması emrini verdiği bilinmektedir. Bu hususta bkz., A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.181vd.

³⁹ Nizameddîn Ahmed I, s.285.

⁴⁰ Gücerat sultanları tarihinin ilk resmî hükümdarı sayılan Tatar Han Patan'da defnedildi. Sadece iki ay saltanat sürdü. Diğer taraftan Muzafferîlerin *Hüdayigân-ı Şehid* diye anılan kurucu lideri sayılan Tatar Han'ın kanının dökülmesi, hanedanlığın temellerine böyle bir geleneğin yerleşmesine yol açtı. Bkz., M.S. Commissariat, *A History of Gujarat I*, s.57vd; Mirât-ı Ahmadi, s.35; ayrıca Zafer Han'ın oğlunun ölümünden sonra günlerce yiyip içmediği ve göz yaşı döktüğü bilinmektedir. Bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.35.

⁴¹ Firişte IV, s.5.

⁴² Mirât-ı Ahmadi, s.36.

⁴³ Dehâr Malva'nın başkenti olup burası Alaeddin Muhammed Kalaç'ın bölgedeki fetihlerine kadar pek çok defa Türklerin saldırısına uğrasa da bu akınların hiçbirisi kalıcı olmamıştır. Bundan önce Şemseddin İltutmuş Çanderi'ye kadar gelebilmişti. Alaeddin Muhammed Kalaç ancak Bihilsâ'yı zapt edebilmişti. Müslüman Türklerin Uccain, Mandû, Dehar ve Çanderi'yi tamamen ele geçirmeleri Multan yöneticisi Aynü'l-Mülk'ün 1305 yılında Raca Koka liderliğindeki Paramara Racputlarını mağlup etmesiyle gerçekleşmiştir. Bundan sonra bölgedeki Çauhan Racputları da Alaeddin Kalaç'ın hâkimiyetini kabul

kuşatma altına aldı. Bu sefer için bahane, Hüşeng Şah tarafından daha önce hapsedilen babası Dilâver Han'ın intikamını almaktı.⁴⁴ Nitekim Dilâver, Muzaffer Şah'ın çok yakın dostu ve arkadaşıydı ve hapsedildikten bir müddet sonra hayatını kaybetmişti. Söz konusu sefer ile Hüşeng, mağlup edilerek tutuklandı.⁴⁵ Malva'nın zaptı ile Muzaffer Şah buraya Şems Han'ı Nusret Han ünvanı ile atadı. Böylece Malva, Gücerat Sultanlığına dâhil oldu.⁴⁶

Hüşeng Şah (Alp Han) takriben bir yıl hapiste tutuldu. O'nun hapsedildiği bu dönemde Musa Han adındaki bir gâsıp Dehâr yönetimine zorla el koydu. Durumu öğrenen Alp Han, Muzaffer Şah'tan af dileyip kendisini serbest bırakması için yalvardı. Sultan Muzaffer sadece Alp Han'ı serbest bırakmakla yetinmedi, aynı zamanda torunu Ahmed Han'ı bir ordunun başında yardıma gönderdi. Sultan Muzaffer'in bu girişimi başarılı oldu ve Ahmed Han'ın başında olduğu Gücerat ordusu kısa sürede Mandû kasabasında kontrolü sağladı. Bu arada gasıp Musa Han kaçtı. Başkent Dehâr'daki mütegalibe ortadan kaldırıldıktan sonra Ahmed Han Gücerat'a dedesinin yanına döndü.⁴⁷

Dehâr'ın zaptından sonra Muzaffer Şah'a Ganj bölgesinden haberler geldi.⁴⁸ Buna göre Ganj'in doğusundaki bazı bölgeler Jaunpûr yöneticisi İbrahim Şah tarafından topraklarına ilhak edilmişti.⁴⁹ Aynı zamanda İbrahim Şah'ın kısa süre içinde Dehli'ye saldıracağına dair güçlü istihbarat da gelmeye başlamıştı. Muzaffer Şah bu haberler üzerine Malva seferinden döner dönmez Mahmud Şah Tuğluk'un desteğini almak ve

etmek zorunda kalacaklardır. Bu hususta bkz., J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, **The Cambridge Shorter History of India**, Cambridge 1934, s.226.

⁴⁴ Malva, Gücerat gibi Timur'un seferinden sonra Dehli sultanlığının parçalanma sürecine girdiği xiv. yüzyılın sonlarında bağımsız oldu. Afgan yönetici Dilâver Han'ın buraya ne zaman atandığı tam olarak bilinmemektedir. Fakat Dilâver Han, 1392 yılında kesin olarak Malva'da bulunuyordu ve muhtemelen 1388 yılında ölen Firûz Şah Tuğluk tarafından buraya gönderilmişti. Timur Dehli'yi kuşattığında Dilâver Han Malva'da idi. Dehli'nin Timur tarafından zaptından hemen önce Muhammed Tuğluk Şah kaçmış ve sığınacak yer arıyordu ki önce Gücerat'a iltica etti ancak kabul edilmedi. Bunun üzerine Malva'ya geldi ve dostu Dilâver Han tarafından himaye gördü. Öyle ki O'nu 1401'de Dehli'ye dönmesine kadar korudu. Dilâver Han'ın oğlu ve varisi Alp Han ise bu duruma pek onay vermedi. Çünkü Alp Han çıkarlarının uyduğu Dehli'nin rakip hükümdarı Mahmud'u destekliyordu. Babasının mirasına sahip olmada sabırsız davranan Alp Han, babasını zehirletmiş ve kendisini *Hüşeng Han* ünvanıyla Malva'nın hükümdarı ilan etmişti. İşte Malva'daki bu eski dostunu iktidar ve taht uğruna öldüren Alp Han'dan intikam almak isteyen Muzaffer Şah Malva üzerine bu yüzden yürüyecekti. Bu hususta bkz., W. Haig, "*The Kingdom of Mâlwa*", **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.349.

⁴⁵ L. Stanley-Poole, *Medieval India*., s.183.

⁴⁶ E. Denison Ross, "*Gujarât and Khandesh*", s.296.

⁴⁷ J. W. Watson, *History of Gujarat*, s.32; Sirhindî, s.181.

⁴⁸ Nizameddîn Ahmed I, s.288.

⁴⁹ Bedaunî I, s.364.

İbrahim Şah’a gözdağı vermek için hemen harekete geçeceğini bildirmişti. Bu tehdit karşısında İbrahim Şah geri adım atmak zorunda kaldığı gibi işgal ettiği bir kısım yerleri de tedricen boşaltmaya başladı. Sultan Muzaffer Şah, bunun üzerine Gücerat’a geri döndü.⁵⁰

bg. Muzaffer Şah’ın Kanthkot Racputlarını Tedip Etmesi ve Ölümü

Muzaffer Şah’ın son seferi Kanbah Kot üzerine oldu.⁵¹ Muzaffer Sultanın Malva’daki olaylarla ilgilendiği sırada Kanthkot Racputları isyan etmişlerdi. 1409’da Kanthkot Racputlarını tedip etmek amacıyla Muzaffer Şah, Hüdavend Han komutasındaki büyük bir orduyu buraya gönderdi. Ancak bu Muzaffer Şah’ın son seferi olacaktı. Nitekim 1410 yılının Haziran-Temmuz ayında torunu Ahmed Han tarafından kendisine ikram edilen zehirli içkiyi içtikten sonra kötüleşen Muzaffer Şah bir yıl sonra vefat etti. Bu hususla ilgili kaynaklarda çelişkili bilgiler yer almaktadır. Zehirlenme iddiasının karşısında ise Sultan Muzaffer’in Malva’dan döndükten sonra ağır bir hastalığa yakalandığı, Kasım 1410’na gelindiğinde sağlık durumunun ciddiyetini koruyarak kötüleştigi, hükümdarın sonunun yaklaştığının anlaşılması üzerine tahta torunu Ahmed’in çıktığı yer alır. Gücerat Sultanı Muzaffer Haziran 1411’de vefat etti. Bu tarihe kadar adına hutbe okutulmaya devam edildi ise de sikkelere Ahmed Şah’ın ismi yazıldı.⁵²

⁵⁰ E. Denison Ross, “*Gujarât and Khandesh*”, s.296.

⁵¹ J. W. Watson, *History of Gujarat*, s.32.

⁵² Burada ileri sürülen zehirlenme ve tahttan feragat etme teorileri birbiriyle uyuşmamaktadır. Ancak Sultan Muzaffer’in hastalık sonucu doğal ölümle hayatını kaybettiği yönünde güçlü emareler vardır. Önemli bir noktayı vurgulamak gerekir ki zehirlenme teorisi Gücerat sultanlığının yıkılmasından sonraki yüzyıllarda eserler kaleme alan vakanüvisler tarafından dillendirilmiştir. Yani Sultan Muzaffer’in zehirlenerek öldüğünü muhtasar kaynaklardan mesela Firişte kaydetmez. Bu arada Ahmed Han’ın taht ettiği düşünülse bile dedesi Muzaffer’in zehirlenmesinden sonra neden bir yıl beklediği sorusu O’nun tahtı ele geçirmek için hırsına yenik düşmediğini kanıtlar niteliktedir. Geniş bilgi için bkz., S. A. I. Tirmizi, “*Gujarat and Khandesh*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.849vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(YÜKSELME DEVRİ)

A. I. NASREDDİN AHMED ŞAH (1411-1442)

Sultan Muzaffer'in 1411 yılının ocak ayında elim bir hastalık sonucu ölümünden sonra Gücerat tahtına torunu I. Ahmed Şah geçti.¹ Ahmed Şah Gücerat tahtına çıkınca *Sultan Ahmed Nasreddin (Nasrû'd-dünya ve 'd-dîn Ebu'l-feth Ahmed Şah)* ünvanını aldı.² Sultan Muzaffer ölünce şehzade Ahmed Han henüz yirmi yaşındaydı ve ileride Hindistan Türk tarihinin en ünlü yöneticileri arasında anılacağı kariyerine önemli başarılar sığdırmıştı.³ Bundan sonraki otuz iki yıllık saltanatına çok daha mühim başarılar sığdıracak olan Ahmed Şah, Racput ve Müslüman komşularına karşı başarılı seferler düzenleyecektir.⁴ Diğer taraftan Ahmedabad adında yepyeni bir inşa şehir ettirerek başkenti buraya naklettirdi.⁵ Ahmed Şah yaşadığı döneme öylesine bir damga vuracaktır ki kendisinden sonra Gücerat sultanları *Ahmed Şahiler* adıyla anılacaktır.⁶

Gücerat Sultanı Ahmed Şah söz konusu başarılarından dolayı Muzafferîlerin üçüncü hükümdarı olmasına rağmen sultanlığın kurucu ikinci hükümdarı kabul edilir.⁷ Bu bakımdan Ahmed Şah devri, sadece Gücerat'ta Müslüman Türk hakimiyetinin pekiştiği bir devir değil, aynı zamanda Gücerat tarihinin en zengin ve süslü sanat

¹ N. K. Sinha, **History of India**, Calcutta 1947, s.288; E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.88; A. B. Pandey, *Early Medieval India*, s.238.

² Sultan Ahmed Şah'ın üzerinde *Nâsr üd-dünya Ve'd-dîn Ebu'l-feth Ahmed Şah* yazılı 1425 tarihli sikkesi hakkında bkz., E. Thomas, **The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli**, London 1871, s.352.

³ J.W. Watson, *History of Gujarat*, s.32.

⁴ E. Dosabhaî, *A History of Gujarat*, s.65.

⁵ Ahmed Şah, başkent Yesâvul'un konumunu ve havasını beğenmediğini her fırsatta dillendirmekteydi. Ayrıca Yesâvul (eski Anahilvâra) şehri bu dönemde Ahmed Şah'a göre başkent olma özelliğini yitirmiş ve varoş mahallelerin çirkin görüntüsü şehri sönük bir hale getirmişti. Yeni başkentte yapılar genellikle tuğla ve harçla yapılmış damları olan binalardan oluşuyordu. Ahmedabad'da üç bina altı büyük mahalle vardı. Her mahallenin etrafı onu çevreleyen bir duvarla sarmalanıyordu. Ana caddeler oldukça geniş ve on araba yan yana gidebilirdi. Firişte'ye göre bu şehir Hindistan belki de dünyadaki en görkemli şehirdi. Bu hususta bkz., Firişte IV, s.8; R. Lethbridge, **History of India**, Calcutta 1879, s.103.

⁶ M. S. Commissariat, *A History of Gujarat I*, s.78.

⁷ Sultan Ahmed Şah bağımsız Gücerat hanedanlığının kurucusu telakki edilir. Gerçekten de son derece hırslı ve başarılı bir yönetici olan Ahmed Şah, Gücerat yönetimini yedinden organize ederek sultanlığın iki yüz yıl ayakta durmasını sağladı. Cömertlik ve adalet gibi hasletlere sahip olan Ahmed Şah, halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmiş ve tebaasının memnuniyetini kazanmıştır. Ancak Ahmed Şah'ın Müslüman dışındaki unsurlara karşı dini tolerans gösterdiğini söylemek çok zordur. İslam dininin Hindistan'da koruyucuları kabul eden bütün Türk hükümdarları gibi Ahmed Şah da Gücerat'ta İslamiyetin inkişafı için mücadele etmiştir. Döneminde başkent Ahmedabad'da yapılan İslam mimari eserlerinin birçoğu günümüze kadar ayakta kalmıştır. Bkz., A. L. Srivastava, *The Sultanate of Delhi*, s.255vd.

eserlerinin verildiği sultanlığın iki yüz yıllık tarihinin en önemli devridir.⁸ Sultan Ahmed'in otuz iki yıllık saltanatının büyük bir bölümünü Gücerat'ın bağımsız Hindu Racalarına ve Malva ve Dekken'in Müslüman yöneticilerine karşı yürütülen askerî seferler kapsar.⁹ Ancak bu konulara girmeden önce Ahmed Şah'ın saltanatının ilk yıllarında karşılaştığı amcasının isyanına değinmek gerekir.¹⁰

a. Firûz Han'ın İsyanı

Sultan Ahmed Şah 1411 yılında Gücerat tahtına çıkınca amcaları Firûz Han, Heybet Han, Saadet Han ve Şîr Han'ın başını çektiği bir dizi isyanla karşılaştı.¹¹ Nitekim amcaları kendisinden küçük olan yeğenleri Ahmed Han'ın tahta çıkmasına gönül koymuşlar ve ona kırılmışlardı.¹² Ancak Gücerat sultanı Ahmed, hükümranlığını amcalarına kabul ettirme konusunda kan dökmedi. Bunu yaparken Malva yöneticisi Hüşeng Şah'ın desteğini almak için siyaseten ona müracaat ettiyse de Hüşeng Şah yardım etmek yerine Ahmed Şah'ın karşılaştığı bu müşkül durumdan istifade etmeyi tercih etti.¹³ İsyanlardan faydalanarak Gücerat Sultanı Ahmed Şah'ı baskı altına almayı ve belki de bu ülkeyi ele geçirmek düşüncesinde olan Hüşeng Şah, isyanların bastırıldığını duyar duymaz geri çekilmek zorunda kaldığı gibi Ahmed Şah'ın kalabalık bir orduyla üzerine doğru gelmekte olduğunu öğrendi.¹⁴

Ahmed Şah büyük bir orduyla Malva üzerine yürümüşü ki tam bu sırada Gücerat'ta yeni bir isyanın çıktığı haberi üzerine başkente dönmek zorunda kaldı. Ahmed Şah'ın geri döndüğünü öğrenen Malva hâkimi Hüşeng Şah isyan haberleriyle rahat bir nefes almış

⁸ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.65.

⁹ M. B. Khanî, Tarikh-i Muhammedî, s.38.

¹⁰ Mirât-ı Ahmadi, s.37.

¹¹ Mirât-ı Ahmadi'ye göre Ahmed Han 1411'de Gücerat tahtına çıkınca ilk isyan eden amcası Firûz'un Baroda yöneticisi Mevdûd oldu. Mevdûd devletin ileri gelen emirlerini etrafında toplayarak kendisinin Ahmed'den daha fazla tahtı hak ettiğini ve böylesine sorumluluk isteyen bir göreve kendisinin layık olduğunu söyledi. Devlet yönetiminde emirler arasında kimin daha kabiliyetli olduğuna dair dedikodular çıkınca Ahmed Şah hemen harekete geçerek Mevdûd'u ortadan kaldırmak için üzerine yürüdü. Savaş alanından kaçan Mevdûd, Baroda'da bir kaleye sığındı ise de en sonunda kaleden çıkmak zorunda kalmış ve cezalandırılmıştır. Bu hususta bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.37.

¹² E. Denison Ross, "Gujarât and Khandesh", s.296.

¹³ Gücerat ve Malva arasındaki bu savaşlarda her iki taraftan da binlerce atlı ve piyade asker hayatını kaybetti. Savaşın her iki taraf için de kazanımı olmadıysa da Ahmed Şah Gücerat hakimiyeti güçlendirdi. Hüşeng Şah'ın ölümünden sonra Malva tahtına Gazi Han *Tâc ed-dîn Sultan Muhammed Şah* ünvanıyla geçti. Fakat çok geçmeden öldü. Vezir-i memleket olan Muhammed Han bin Nimet Han tahtı ele geçirdi ve Alaeddin Muhammed Şah ünvanını aldı (1435). Bkz., A. K. Majumdar, "Mâlwa", **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.173vd; M. B. Khanî, Tarikh-i Muhammedî, s.37vd.

¹⁴ Firişte IV, s.8.

olsa da savaşmaktan ve mağlup olmaktan kurtulamadı.¹⁵ Sultan Ahmed Şah, Malva önlerinde Hüşeng'i bozguna uğrattı ve ordusunu dağıtarak esirleri Gücerat'a götürdü. Bu sırada Calavâr racasının isyanı ve Ahmed Şah'ın Kathiavar'da bulunmasından istifade eden Hüşeng Şah, Ahmed Şah'ın amcasının davetiyle Gücerat üzerine yürüyecektir. Calavâr'dan dönen Ahmed Şah kardeşi Latif Han'ı amcaları üzerine, yetenekli ve başarılı bir komutan olan İmadü'l-Mülk Şâban'ı da Hüşeng üzerine gönderdi. Neticede Hüşeng Malva'ya dönmek zorunda kalırken Latif Han da isyancıları dağıtarak Sorath'daki Girnâr yöneticisi Raca Çudasama'yı sığınacak yer aramak zorunda bıraktı. Daha sonraları Hüşeng Şah Gücerat'a birkaç defa daha saldırma fırsatı bulmuş olsa bunların hepsinde dışarıdan yardım almak zorunda kalacak ve başarısız olacaktır. Nitekim Hüşeng, Gücerat'a son seferini eniştesi Kandeşh yöneticisi Nâsır Han ile birlikte yaptı.¹⁶

b. Idâr Racasının ve Diğer Asîlerin Mağlup Edilmesi

Gücerat Sultanlığının muzaffer sultanı Ahmed Şah, sultanlık için önemli bir tehdit olan Mevdûd, amcaları ve Malva hâkimi Hüşeng tehlikesini ortadan kaldırdıktan sonra Asâval'a döndü ki burada ileride kendisi için tehdit olabilecek raca Asâ Bil'i ortadan kaldırmak ve buraya hâkim olabilmek için plan yapmaya başladı. 1413 yılının sonları 1414 yılının başlarında Ahmed Şah emrindeki orduyu harekete geçirdi. Kararlaştırıldığı üzere Asavâl ele geçirilecekti. Neticede Gücerat ordusu Asavâl Racası Asâ Bil'i mağlup etti. Ahmed Şah bu galibiyet sonrasında Asavâl'ın kendisi için uygun bir kasaba olduğuna karar verdi ve buranın adını *Ahmedabad* olarak değiştirdi.¹⁷ Burası Muzafferîlerin yeni başkenti oldu ve şehrin imarıyla bizzat Ahmed Han alâkadar oldu. Aynı yıl Firûz Han ve Mastî Han (Sûrat Yöneticisi) tekrar isyan ettiler.¹⁸ Bu isyana Idâr Racası da destek verdi.

¹⁵ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.79vd.

¹⁶ Malva hâkimi Hüşeng'in Gücerat üzerine yürüdüğü zamanlarda ülkenin farklı bölgelerinden bu durumdan avantaj sağlamak isteyenler olduğu gibi Hüşeng Şah'ın da Gücerat'ta çıkan isyanlardan istifade ederek bu ülkeyi ele geçirmek düşüncesinde olduğunu kabul etmek gerekir. Burada bazı kaynaklar Ahmed Şah'ın Hüşeng'e Gücerat'taki isyanları bastırmada yardımı için müracaat ettiğini ileri sürerken diğerleri isyancıların bizzat Hüşeng Şah'ı Gücerat'a davet ettiklerini yazarlar. Ona rağmen isyanlar bastırıldıktan sonra Hüşeng'in alelacele Malva'ya geri dönmesi birincisini doğrulamaktadır. Ancak Ahmed Şah'ın Calavâr Racasına karşı sefere çıktığı yani sultanın başkentten ayrıldığı sırada bunu fırsat bilen Hüşeng'in yeniden Gücerat üzerine yürümesi ise ikincisini kanıtlamaktadır. Bu husus açıkça Hüşeng Şah'ın Gücerat'ı ele geçirmek buraya hâkim olmak düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Hüşeng'in Gücerat üzerine yürütmesine buradaki isyanların zemin hazırladığını kabul etmek yerinde olacaktır. Nitekim Hüşeng'in Gücerat üzerine bir sonraki hareketi Şîr Melik adında bir Gücerat soylusunun çıkardığı isyan neden olmuştu. Geniş bilgi için bkz., A. K. Majumdar, "The Succession States of the...", s.158.

¹⁷ Uluğhanî I, s.31; Uluğhanî I, s.239-392-395-399-400.

¹⁸ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.65.

İsyanı bastırmak için Fetih Han komutasında bir ordu görevlendirildi. Sonunda Firûz Han ve Idâr Racası kaçmak zorunda kaldılar. Uzun vadede hiçbir başarı elde edemeyeceğini anlayan Idâr Racası elindeki çok sayıda fil ve atı ve Nagor'a kaçıp firar eden Firûz ve Mastî Han'ın ganimetlerini Sultana teslim etmek sûratıyla barış şartlarını kabul etti.¹⁹

1415 yılında Gücerat yönetimine karşı Osman Ahmed, Şîr Mâlik'in oğlu Şeyh Melik ve Â'zâm Han olarak bilinen Süleyman Afgan ve İsâ Salâr isyan ettiler. Hatta bu isyancılar Malva hâkimi Hüşeng'e gizlice mektup yazarak O'nu Gücerat'a gelmesi için davet ettiler.²⁰ Mektupta Ahmed Şah'ın tahttan indirilesinden sonra yerine Hüşeng'i geçireceklerine dair söz de vermişlerdi. Asîler daha da ileri giderek Gücerat'taki bazı Racput Racalarına da kendilerini desteklemeleri karşılığında bazı vaatlerde bulundular. Ahmed Şah, olayların büyümesi üzerine Şeyh Melik ve müttefiklerine karşı Latif Han'ı ve Nizamü'l-Mülk'ü görevlendirirken İmadü'l-Mülk'ü de Hüşeng Şah'a karşı gönderdi. İmadü'l-Mülk kısa zamanda Malva'yı yağmaladı ve Gücerat'a döndü. Lâtif Han da aynı derecede başarılı oldu ve muzaffer bir komutan olarak Ahmedabad'a geldi. Böylece Ahmed Şah kendisini ve devletini hedef alan mütegalibeden kurtulmuş oldu.²¹

c. Sidpûr Seferi

Ahmed Şah 1416 yılında Ahmedabad'ın kuzeyinde yer alan Sarsavati nehrinin kolları üzerindeki Sidpûr'a sefere çıktı. Sidpûr ele geçirilince buradaki putlar kırıldı ve tapınaklardaki resimler tahrip edilerek çoğu camiye çevrildi.²² Bir yıl sonra Ahmed Şah Dehâr'ı zapt etti. Bu arada Çampener, Nadot, Idâr ve Calavâr gibi Gücerat'a bağlı Racputlar oldukça güçlenmişlerdi.²³ Ayrıca Burhanpûr ve Asîrgar yöneticisi Aynü'l-Mülk'ün oğlu Nâsır'a karşı girişilen saldırılarda bu bölgeden yeterli destek gelmemişti.²⁴

¹⁹ Firûz Han ve Mastî Han Nagor'da Şems Han Dandanî tarafından himaye edildiler. Ahmed Şah bu asilerin sağ bırakılmasını haraç vermeleri şartıyla kabul etti. Firûz Han daha sonraları Çitor Racası Mokal ve Şems Han arasındaki bir savaşta öldürüldü. Bkz., J. W. Watson, History of Gujarat, s.33; E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.70.

²⁰ Firişte IV, s.9vd.

²¹ Mirât-ı İskenderî, s.14.

²² Seyyid Mahmud Buhârî, **Tarikh-i Salatin-i Gujarat**, (nşr., S. A. I. Tirmizi), Aligarh 1964, s.8.

²³ J. W. Watson, History of Gujarat, s.34; M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.9.

²⁴ Kandeş yöneticisi Raca Ahmed 29 Nisan 1399'da ölünce geride Nâsır ve Hasan adında iki oğlu kaldı. Nâsır ülkenin doğusunu alırken Hasan batı bölgelere hâkim oldu. Nâsır 1400 yılında daha önce Hinduların elindeki Asîr'in en korunaklı kalelerinden birisini zapt ederek "Burhanpûr" şehrini kurdu. Daha sonra da kendisini Tâlner'de hükümdar ilan etti. Kardeşi Hasan ile arasında baş gösteren anlaşmazlık üzerine Nâsır, bu sırada kız kardeşiyle evli bulunan Malva yöneticisi Hüşeng Şah'tan yardım isteyerek Tâlner'i ele geçirdi. Hasan ise Gücerat Sultanı Ahmed Şah'a bir mektup yazarak yardım istedi. Ancak Nâsır bir daha saldırgan tutum sergilemeyeceğine dair söz verince Ahmed Şah barış yaptı. Ayrıca Ahmed Şah bu

Diğer taratan söz konusu racalar Malva yöneticisi Hüşeng'i de Sultan Ahmed Şah aleyhinde kışkırtmışlar ve Burhanpûr yöneticisi Nâsır Aynü'l-Mülk ile Gücerat sultanlığına karşı yaptıkları ittifakta kendilerinin yanında olmasını tavsiye etmişlerdi.²⁵ Hüşeng bu süre zarfında hemen harekete geçerek büyük bir ordu topladı hatta Nagor'da²⁶ bulunan Şems Han Dandanî'ye bir mektup yazarak kendisiyle ittifak yapması halinde Patan şehrini vermeyi teklif etti. Ona rağmen Şems Han Dandanî, Sultan Ahmed'e Hüşeng'in Gücerat üzerine yürümek için hazırlık yaptığını haber verdi.²⁷

Malva hâkimi Hüşeng Şah bu olaylar gerçekleşirken Gücerat sınırına ulaşmış ve Morâsa yakınlarında karargâhını kurmuştu. Yağmur mevsiminde olunmasına rağmen Ahmed Şah'ın ordusu da bu sırada Morâsa önlerine geldi. Ancak bir müddet sonra iki ordu arasında çarpışma meydana gelmeden Hüşeng'in ordusu bir gece yarısı Malva'ya gitmek üzere geri çekildi. Çünkü uzun bekleyişe rağmen yardım gelmemesi üzerine Hüşeng mütteliklerinden umudunu kesmişti. Bu belirsizlik üzerine Ahmed Şah Nandod'u tahrip etti ve Raca Harsing ormanlara doğru kaçarak fîrar etti.²⁸ Hüşeng kendisine yapılan bu ihanet dolayısıyla hiçbir şey elde edemedi. Ahmed Şah Sorath'daki Hüşeng'in vergi memurlarının ödeme yapmadıklarını ve Tâlner kalesinin Hüşeng'in oğluyla birlikte Asîrgar yöneticisi Nâsır tarafından kuşatıldığı haberlerini aldı.²⁹ Söz konusu kuşatmada kale yöneticisinin oğlu İftihârü'l-Mülk ve Nandod memurlarının ihanetini öğrenen Ahmed Şah hemen Sultanpûr'a doğru yola çıktı. Bu arada Sultan, Melik Mahmud Barkî'yi ve Muhlisü'l-Mülk'ü Nâsır'ı takip etmek ve Â'zâm Mahmud Han'ı da bir orduyla Sorâth üzerine gönderdi.³⁰

Nadot kasabasını yağmalayan Melik Mahmud Barkî komutasındaki ordu Sultanpûr'a doğru harekete geçmişti ki Hüşeng'in oğlu Gayret Han Malva'ya kaçtı. Hüşeng Şah'ın mütecaviz hareketleri üzerine Ahmed Şah Malva'ya sefer düzenledi. Gücerat Sultanı Ahmed Şah, Hüşeng'i Uccain yakınlarındaki Kaliada nehrinin kolları

barışla Nâsır'ın Han ünvanı almasını onayladı. Nâsır'ın kardeşi Hasan ise böyle bir ortamda kardeşine karşı koyamayacağını anlayınca Gücerat'a Ahmed Şah'a sığındı. Nitekim Hasan uzun yıllar Gücerat'ta müzmin bir hayat sürecektir. Bkz., E. Denison Ross, "*Gujarât and Khandesh*", s.296vd.

²⁵ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.100.

²⁶ Bedaunî, Sultan Ahmed Şah'ın Nagor'u da kuşattığını kaydeder. Bkz., Bedaunî I, s.379.

²⁷ Bedaunî I, s.380vd.

²⁸ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.100vd.

²⁹ Mirât-ı Ahmadi'ye göre Ahmed Şah bu haberleri aldığı sırada Seyidpûr tapınağını yıktırmış ve Dehâr üzerine bir ordu göndermişti. Bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.37vd.

³⁰ Mirât-ı İskenderî, s.16.

ürerinde karargâhında yakaladı. İki taraf arasında vukubulan şiddetli savaşın kazananı Ahmed Şah oldu. Hüşeng bütün ağırlıklarını savaş meydanında bırakarak Mandû kalesine sığındı.³¹ Sultan, Mandû kalesini zapt etmeden başkente döndü.³² Ancak 1418’de Çampener üzerine yürüdüğünde bu kaleyle ilgili kafasını karıştıran düşünceler ortaya çıkacaktır. Bir yıl sonra 1419’da Çampener Racası itaat altına alındı. Ayrıca Ahmed Şah burada İslamiyetin kalıcı bir şekilde intişarı için kadı ve dinî görevliler atadı. Sultan Dehâr’dayken Hüşeng Şah’ın elçileri geldi. Ahmed Şah, Hüşeng’in özürlerini ileten elçileri nezaketle kabul etti ve başkent Ahmedabad’a döndü.³³

d. Malva Seferi

Hüşeng Şah ile bir barış anlaşması imzalamak ve Çampener Racasının itaat altına almak suretiyle 1418 yılında ordusuyla başkent Ahmedabad’a dönen Ahmed Şah için Malva meselesi henüz istediği gibi çözümlenmemiştir. Üstelik Ahmed Şah, Hüşeng gibi kendisi için ileride ciddi tehdit olabilecek güçlü bir düşman kazanmıştı. Başkente döndükten sonra ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve dinlenmesi için 1421 yılına kadar herhangi bir yere sefere çıkmadan bekleyen Ahmed Şah, bu tarihte ordunun da yeteri kadar dinlendiğini düşünerek bir yolunu bulup Malva üzerine sefere çıktı.³⁴ İlk başta hiçbir zorlukla karşılaşmadan Mesûr kalesini fetheden ordu Mandû önlerinde sıkıştı. Nitekim kırk sekiz günlük kuşatmaya rağmen kale ele geçirilemedi.³⁵ Yağmur

³¹ Hüşeng Mandû kalesini ele geçiremeyeceğini anlayınca daha sonra buradan ayrılarak yanına aldığı altı bin atıyla Cacnâgar/Cacnûgur’a gidecektir. Burada Ahmed Şah’a karşı yeniden bir savaş gücü elde edebilmek ve Mandû kalesini zapt etmek için ordusuna çok sayıda fil temin etti. Nitekim güvendiği memurların bir kısmını burada bırakarak altı ay sonra Mandû önlerine geri gelecektir. Ancak kalenin burçlarındaki bayraklardan ve çalınan davullardan Ahmed Şah’ın burayı zapt ettiğini düşünen Hüşeng çaresiz buradan ayrılmak zorunda kalacaktır. Firişte, Ahmed Şah’ın Mandû kalesini zapt etmek için Gücerat’dan mancınık ve muhasara aletlerini getirttiğini ancak Hüşeng’in ayrılmasından sonra kuşatmayı kaldırdığını kaydeder. Bu hususta geniş bilgi için bkz., Firişte IV, s.13.

³² I. Prasad, A Short History of Muslim Rule in India, s.359.

³³ E. C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat), s.104vd.

³⁴ Ahmed Şah 1421 kasımında Malva seferine çıktığı sırada Şubat 1422’de Sankhera’ya ulaşınca Hüşeng’in Cacnâgar (Orissa)’a gittiğini haber aldı. Hüşeng Şah’ın Orissa’ya gitmesinin sebebi rakibine karşı üstünlük sağlamak için ordusunun fil sayısını artırmaktı. Ahmed Şah bu fırsatı değerlendirmek istemiştir. Kısa sürede Maşhewâr’a geldi. Ahmed Şah askerlerinin bir kısmını kaleyi zapt etmeleri için burada bırakıp kendisi Mandû’ya hareket etti. Gücerat Sultanı 5 Nisan 1422’de kuşattı. Bu hususta bkz., S.A.I. Tirmizi, “Gujarat and Khandesh”, s.855vd.

³⁵ Ahmed Şah Mandû kalesi önlerine ayak basar basmaz kalenin dış dünyayla bağlantısını kesmek için Malva’nın çeşitli bölgelerini emirleri arasında paylaştırmış ve onları aynı zamanda yönetici tayin etmişti. Bunlardan Dipalpûr’u Melik Muhlisü’l-Mülk’e, Kantha’yı Melik Fârid İmadü’l-Mülk’e ve Mahindpûr (Muhammedpûr)’u Melik İftihârü’l-Mülk’e tımar olarak vermişti. Bkz., Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad, **The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad III**, (nşr., B. De), Calcutta 1927, s.205.

mevsiminin başlamasıyla ordunun durumunun kötüleştiğini gören Ahmed Şah, Malva'nın eski başkenti Uccain'de durmak zorunda kaldı.³⁶

Yağmurların sona ermesiyle Mandû kalesi tekrar kuşatıldı. Ancak bu süre zarfında Hüşeng Şah kalenin eksikliklerini giderme imkanını elde etti ve tahkim edilen kale kuşatmaya uzun süre direnebilecek hale getirildi. Gücerat Sultanı Ahmed bu kaleyi zapt edemeyeceğini anlayınca Malva'nın bir başka kalesi olan Sarangpûr üzerine yöneldi.³⁷ Sultan, yaptığı ani plan değişikliğiyle Hüşeng'i sıkıştırmayı umuyordu. Daha doğrucası Hüşeng'i Mandû'nun dışına çekmeyi planlıyordu. Ancak Hüşeng Şah her şeyin farkındaydı ve Gücerat Sultanının, Malva karşısında düştüğü acziyeti fırsata çevirmek için bekliyordu.³⁸

Hüşeng Şah, kendisine ve İslam ülkelerine yaptığı saldırının beyhude bir uğraş olduğunu, saygısızlığını affedecek kadar yüce bir gönle sahip olduğunu ve kendisinden özür dilediği takdirde bu düşmanlığa son vermek istediğini bildirdiği bir elçiyi Sultana gönderdi. Elçinin Hüşeng'in mesajını iletmesinden sonra Ahmed Şah komutanlarıyla yaptığı toplantıda Gücerat'a dönme kararı aldı. Sultanın bu kararı almasında Hüşeng'in dinî yönden yaptığı vurgulama ve hissî hitabı etkili oldu. 26 Kasım 1422'de ülkeye dönem kararı alan Sultan Ahmed Şah hazırlıkların tamamlanması için beklediği sırada, Hüşeng Şah bir gece yarısı aniden Ahmed Şah'ın karargâhına saldırdı.³⁹ Samant Raca komutasındaki beş yüz seçkin Racput askeri tarafından korunan Sultanın çadırı kuşatma altına alındı, hatta çadıra kadar yaklaşan Malva askerleri Sultanı korumakla görevli askerlerin tamamını öldürdü. Fakat Ahmed Şah kaçmayı başardı. Malva ordusu yağmaya başladığı esnada Ahmed Şah emrindeki birliklere taarruz emrini verdi. Gaflet içinde yağmada bulunan Malva ordusu bu ani hücumla savaş nizamını kaybetti. Göğüs göğüse yapılan çarpışmalar arasında her iki hükümdar da yaralandı. Ancak ordusunun dağılmaya başladığı gören Hüşeng, canını kurtarmak için Sarangpûr kalesine kaçtı.⁴⁰

³⁶ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.106vd.

³⁷ M. Bukharî, *Tarikh-i Salatin-i Gujarat*, s.9.

³⁸ S.A.I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.856.

³⁹ Mirât-ı İskenderî, s.19.

⁴⁰ Dandwâna ülkesinin Racası Samat Racanın emrinde bulunan beş yüz seçme Racput askeri Sultanın çadırını korumakla görevliydi. Hüşeng tarafından gerçekleştirilen ani baskın sırasında Ahmed Şah çadırında uyuyordu. Sultan uyandığında otağının etrafında tek bir askerin bile kalmadığını görünce yakınından geçmekte olan iki atı yakalamış ve birine kendisi diğerine ise rikâbdârı [Rikâbdâr, deriden yapılmış ve altın sırmalı iplikle süslenmiş eyer örtüsü olan ve hükümdarlık alâmetlerinden sayılan

Gücerat ordusu gün ağarana kadar devam eden savaş sonunda sadece kayıplarını telafi etmekle kalmadı aynı zamanda Hüşeng ordusunda bulunan yirmi yedi fili de ele geçirdi. Ahmed Şah böylece çok miktarda ganimete sahip olarak bu baskından en kârlı çıkan tarafın hükümdarı oldu. Bu arada Sarangpûr kalesine sığınan Hüşeng takip edildi ve tekrar savaşıma zorlandı.⁴¹ Kale yakınlarında yapılan ikinci muharebede Hüşeng tekrar yenildi ve yeniden Sarangpûr kalesine sığınmak üzere firar etti. Üstelik bu sefer savaş meydanında ordusunun bütün fillerini bırakmak zorunda kalmıştı. Bu savaş sonrasında galip gelen Ahmed Şah Gücerat'a dönmek için yola çıktı.⁴² Bundan sonra Gücerat ordusu 1423'ten 1426'ya kadar başkentten ayrılmadı. Ahmed Şah bu süre zarfında devletin iç meseleleriyle meşgul oldu.⁴³

e. Idar Racası Punca Üzerine Yürümesi

Gücerat Sultanı Ahmed Şah 1426 yılına kadar başkentten ayrılmamış ve devletin iç meseleleriyle alâkadar olmuştu.⁴⁴ Bu tarihte Sultan, Idar üzerine yürüdü. Ahmed Şah'ın Idâr üzerine sefere çıkmasının sebebi Raca Punca'nın Malva hâkimi Hüşeng ile gizli mektuplarının ortaya çıkmasıydı. Gücerat ordusu karşısında mukavemet gösteremeyen

gâşiyeyi, merasimlerde, bayramlarda ve bunun benzeri yer ve zamanlarda sultan ata veya file bindiği sırada taşıyan kişiye denir. Bkz., S. H. Kortel, **Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414)**, Ankara 2006, s.70; ayrıca bkz., E. Merçil, "Gâşîye", **DİA XIII**, s.398vd] Melik Canân binmek suretiyle canını kurtarmıştı. Otağın bulunduğu yerden biraz uzaklaşan Sultan geriye baktığında karargâhın perişan bir halde olduğunu görünce yapacak bir şeyin kalmadığını düşünerek oradan ayrıldı. Kısa bir süre sonra Ahmed Şah, rikâbdârı Melik Canân'ı tahkik ve inceleme yapması için yeniden otağın bulunduğu yere gönderdi. Melik Canân, karargâha geldiğinde Melik Mugarrab Ahmed Ayâz ile Melik Fârid'i buldu. Onlarda olup biteni endişeli bir şekilde izliyorlar ve Sultanın esir edilmiş olabileceği ihtimali üzerine ne yapacaklarını düşünüyorlardı. Sultanın oradan ayrıldığını öğrenince çok sevindiler. Hepsi beraber Sultanın yanına gittiler. Bu sırada Sultan Ahmed Şah'ın üzerinde gece kıyafetleri vardı ve Sultan oldukça üzgündü. Bunlar olurken Melik Canân tekrar gözetlemesi için karargâha gönderilmişti. Bir süre sonra Sultanın yanına gelen Melik Canân, Hüşeng'in askerlerinin yağmayla meşgul olduklarını söyleyince Sultan hemen harekete geçmek gerektiğini düşündü ve Hüşeng'in gaflet içinde düzeni bozulan Malva ordusuna ani bir saldırı gerçekleştirdi. Bkz., Nizameddîn Ahmed III, s.207.

⁴¹ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.75.

⁴² Mirât-ı İskenderî, s.19.

⁴³ Ahmed Şah 13 Mayıs 1423'te Gücerat'a döndü. Sultan, Malva seferi sırasında Hüşeng Şah'ın mukavemeti karşısında son derece yıprandı. Bundan dolayı Malva'ya olan ilgisi de azaldı. Malva üzerine tekrar sefere çıkması saltanatının son yıllarında 1438 yılının şubat-mart aylarında gerçekleşmesi bunu açıkça göstermektedir [Bkz., S. C. Mısra, **The Rise of Muslim Power in Gujarat (A History of Gujarat from 1298 to 1442)**, Oxford 1962, s.186]. Özellikle 1423-1424 yıllarında Ahmed Şah daha ziyade devletin iç meseleleriyle alâkadar olmuş ve ülkenin dış saldırılar karşısında savunulabilmesi için kale ve surları tahkim ettirmiştir. Bu hususla yakından ilgilenen Ahmed Şah'ın verdiği talimatlarla ele geçirilmesi zor sarp bölgelere yeni kaleler inşa edildi ve eskiler tamir edildi. Bilhassa Malva yönündeki yani ülkenin doğu sınırında bulunan önemli geçitlere yeni surlar inşa edilmesi Hüşeng Şah'ın halâ bir tehdit unsuru olarak görüldüğünü adeta kanıtlamaktadır. Bu hususla ilgili olarak bkz., S. C. Mısra, **The Rise of Muslim Power in Gujarat**, s.182.

⁴⁴ E. Denison Ross, "Gujarât and Khandesh", s.298.

Raca Puncâ savaş alanından kaçtığı gibi başkenti de terk etti. Ahmed Şah'ın ordusu Idâr'ı yağmaladı.⁴⁵ Sultanın talimatıyla 1427 yılında Idâr sınırında yer alan Hâthmati nehrinin bir kolu üzerinde *Ahmednagar* adında müstahkem yeni bir şehir kuruldu.⁴⁶ Bu yer Idâr'dan takriben otuz km. uzaklıktaydı. Ona rağmen Raca Puncâ düşmanlıktan vazgeçmedi ve sonraki yıl Sultan tarafından tertip edilen bir eğlenceye saldırdı. Raca kaçmaya çalıştıysa da bir fil sürücüsünün üzerine fili sürmesi sonucunda atı ürkünce yere düştü ve yakalanıp 1428'de öldürüldü.⁴⁷

Idâr Racası Puncâ'nın öldürülmesinden sonra oğlu Nârandâs (Har Rao) yıllık üç bin tanga haraç ödemeyi kabul etti ve böylece Idâr ile Gücerat Sultanlığı arasında barış tesis edildi. Raca Nârandâs ertesi yıl taahhüt ettiği vergiyi ödemeyince Ahmed Şah tekrar Idâr üzerine yürüdü. Adeta bir kasırğa gibi önüne çıkan her şeyi yakıp yıkan Gücerat ordusu kısa süre sonra başkente hâkim oldu. Ahmed Şah bu tedip seferinden sonra burada görkemli bir cami inşa ettirdi.⁴⁸ Böylece Ahmed Şah hâkim güç olduğunu bir kez daha etrafına kabul ettirdi. Bundan sonraki iki yıl boyunca Gücerat ordusu yabancı bir ülkeye sefere çıkmadı. Bu hadiseler olurken Dekken hükümdarı Ahmed Behmenî, Idâr kalesini ele geçirdi. Ahmed Şah bunun üzerine oğlu Cafer Han komutasındaki bir orduyu Idâr üzerine gönderdi. Cafer Han komutasındaki Gücerat ordusu Kambey'den gelen yardımcı kuvvetlerin de desteğiyle az zamanda Goghâ ve Diu'yu ele geçirdi. 1429 yılında Idâr kalesi tekrar zapt edildi.⁴⁹

f. Dekken Devletiyle Olan Münasebetler: Mahim ve Thana'nın Zaptı

Gücerat Sultanı Ahmed Şah'ın güneydeki Müslüman komşularıyla olan dostane münasebetleri 1422 yılından itibaren bozulmaya başlamıştı.⁵⁰ Bu tarihte Ahmed Şah

⁴⁵ Mirât-ı İskenderî, s.19.

⁴⁶ M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.9.

⁴⁷ Mirât-ı Ahmadî, s.38.

⁴⁸ Esasen Idâr seferinin başarıyla sonuçlanmasından sonra Ahmednagar ıktâ olarak Melik Hasan Safdar ü'l-Mülk'e verilmişti. Yani Melik Hasan buranın askerî yöneticisi oluyordu. Ancak anlaşmaya istinaden Ahmed Şah yıllık vergi karşılığında Raca Puncâ'nın oğlu Nârandâs (Har Rao)'ı Idâr yöneticisi olarak kabul etmişti. Zaten çok sürmeden Sultan burada bir kısım idari düzenlemeler yaptıktan sonra başkente dönmüştü. Ahmed Şah'ın buraya yeni bir sefer düzenlemesinin sebebi Gücerat'a gönderilmesi taahhüt edilen yıllık verginin gecikmesidir. Har Rao da tıpkı babası gibi, Ahmed Şah'ın ordusu karşısında tutunamayacağını anlayınca firar etti ve yine babası gibi sonunda tutsak edildi. Gücerat Sultanı bu ikinci Idâr seferini de muvaffakiyetle tamamlayınca burada Cuma mescidi yaptırdı. Bkz., S. A. I. Tirmizi, "Gujarat and Khandesh", s.857.

⁴⁹ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.76.

⁵⁰ 1422 yılından itibaren bozulmaya başlayan Gücerat ve Behmenî Devleti arasındaki münasebetler 1429 yılında, Gücerat Sultanı Ahmed Şah'ın Hindulara yönelik takip ettiği politikaya rağmen, Calavâr Racası

Behmenî Dekken tahtını zorla gasp etmişti. 1431 tarihine gelindiğinde Bombay yakınlarındaki Mahim limanını elinde tutan Raca Kutb'un ölümü üzerine Behmen Şah, Gücerat Sultanı Ahmed Şah adına yöneteceğini iddia ederek burayı zapt etmeye karar verdi. Ahmed Şah Behmenî bu emelini gerçekleştirmek için en güvendiği komutanı olan Malikü't-Tacir ünvanıyla anılan General Hasan'ı buraya gönderecek ki bu General, Mahim limanına zorbalıkla sahip oldu.⁵¹ Mahim limanına bu şekilde bir oldu bitti ile hâkim olan zorba generalin bertaraf edilmesi Gücerat Sultanı Ahmed Şah, İftihâr Han komutasındaki bir orduyu oğlu Şehzade Zafer Han ile birlikte buraya gönderdi. Aynı zamanda Emir Muhlisü'l-Mülk komutasındaki başka bir orduyu da Veraval, Goghâ, Kambey ve Diu gibi yerlerden toplanan donanma gibi yardımcı kuvvetlerle beraber buraya sevk eden Ahmed Şah bu meselenin halledilmesini ve sorumluların cezalandırılmasını buyurdu.⁵²

Gücerat komutanları öncelikle Behmenî hakimiyetinde bulunan kuzey Konkan'da yer alan ve stratejik bir önemi bulunan Thanâ şehrini hem karadan hem denizden kuşatmayı kararlaştırdılar. Uzun süren bir kuşatmadan sonra Thana kalesi kumandanı pes

Kanhâ (Krişna)'nın bu sırada Gücerat'a karşı askerî harekât başlatan Ahmed Şah Behmenî'den yardım sağlaması iki Müslüman devleti arasındaki mevcut gerginliğin daha da artmasına sebep oldu. Calavâr Racası Kanhâ'nın Behmenî ordusunun yardımıyla Gücerat Sultanlığına bağlı Nandurbar'ı yağmalaması Ahmed Şah'ı harekete geçirmeye yetmişti. Akabinde vukubulan savaşta müşterek Dekken ordusu mağlup oldu ve Devletabad'a dönmek zorunda kaldı. Daha sonraları Ahmed Şah Behmenî, Hândeş yöneticisi Nâsır Han'ın da yardımıyla topladığı yeni orduyla Ahmed Şah üzerine tekrar yürümüşse de yine başarısız olacaktır. Böylece 1422 yılından itibaren bozulmaya başlayan Gücerat ile Behmenî Devleti arasındaki çekişme bundan sonra yerini düşmanlığa bırakmış oldu. Ancak bu mücadeleden en kârlı çıkan Gücerat Sultanı Ahmed Şah olacaktır. Bkz., A. K. Majumdar, *"The Succession States of the..."* s.159.

⁵¹ Ahmed Şah Behmenî, Hândeş yöneticisinin kızıyla oğlunu evlendirmek suretiyle kurduğu dostluk münasebetiyle 1429'da Dekken hakimiyetine güçlü bir müttefik kazandırmıştı. Bundan sonra Behmen Şah Ahmed ülke yönetimini dört oğlu arasında paylaştırdı. Dördüncüsü kendisi ve devletine sadakatle bağlı ünlü Dekken Generali Mâlikü't-Tâcir idi. Buna göre büyük oğlu Alaeddin vârisi olarak başkent Bider'e, Muhammed Han, Ramgeer, Mahow, Koollum ve Berar'a, Davud Han Telingâna'ya ve Mâlikü't-Tâcir de Devletabad'a yönetici olarak tayin edildi. 1429 yılında Ahmed Behmenî, ünlü komutanı Mâlikü't-Tâcir'i Konkan'ı ele geçirmesi için sefere göndermişti. Bu sefer sonucunda Mâlikü't-Tâcir, birkaç fil ve altın-gümüş yüklü çok sayıda deveyi Dekken'e gönderdi. Ona rağmen bu askerî harekât tam bir faciayla sonuçlandı. Ünlü komutan bu sefer sırasında çok sayıda askerini kaybetti. Dekken generali söz konusu zararını telafi etmek için bu sırada Gücerat Sultanlığına ait olan Mahim limanına saldırdı. Geniş bilgi için bkz., J. D. B. Gribble, **A History of the Deccan I**, London 1896, s.95vd.

⁵² Bu sırada Ahmed Şah, Çampener üzerine bir sefer tertip etmişti. Kendisinin de bizzat başında olduğu Gücerat ordusu Çampener'den geri dönmek niyetindeydi. Ancak Ahmed Şah Behmenî'nin ordusuyla Baglan'da bulunduğu öğrenince Nandurbar üzerinden Nandod'a geldi. Çünkü gelen haberlere göre Ahmed Şah Behmenî'nin tam olarak nereye gideceği belli değildi. Gücerat Sultanı söz konusu belirsizlikten istifade ederek Baglan yakınlarındaki Tambol kalesini dahi fethetti. Sonra Sultanpûr ve Nandurbar üzerinden Gücerat'a döndü. Aynı yıl Dundarpur'dan Mevar'a hareket eden Ahmed Şah, Racputana'nın güney doğusunda yer alan iki Racput devletini (Bundi ve Kota) de itaat altına aldı. Bu hususta bkz., J. M. Campbell, **Gazetteer of the Bombay Presidency I (History of Gujarat)**, Bombay 1896, s.239vd.

etti ve şehir zapt edildi. Gücerat birlikleri bundan sonra hiç vakit kaybetmeden kararlaştırıldığı üzere Mahim limanına yöneldiler.⁵³ Bu sırada limandaki Behmenî komutanı Malikü't-Tacir ağaçları kestirerek şehrin önüne bir barikat kurdurmuştu. Bütün önlemlere rağmen Mahim limanı Gücerat ordularınca zapt edildi ve Behmenî komutanı geri çekilmek zorunda kaldı. Bir müddet sonra Dekken komutanı Malikü't-Tacir, Behmen Şah Ahmed tarafından kendisine destek için gönderilen atmış bin kişilik süvari ve atmış filden müteşekkil iyi donanımlı yeni bir orduyla Thana'yı kurtarmak için harekete geçmişse de şehir ele geçirilemedi. Neticede Gücerat'dan gelen gemiler altın, gümüş ve başka kıymetli eşyalarla dolduruldu. Burada ele geçirilen muazzam miktardaki ganimet Ahmedabad'a götürüldü.⁵⁴

g. Son Yılları ve Ölümü

Mahim limanını ve Thanâ şehrini Gücerat Sultanlığı topraklarına katan Ahmed Şah 1432 yılında oğlu Fetih Han'ı Mahim Racasının kızıyla evlendirdikten sonra Hindu kuvvetlerine karşı son büyük seferine çıktı.⁵⁵ Panagarh yöneticisinin mağlup edildiği bu sefer sırasında Nandod şehri tahrip edildi. Ayrıca Dungârpûr, Kotah ve Bundî Racputları vergiye bağlandı.⁵⁶ 1435'te Ahmed Şah, Malva'da henüz tahta çıkan Mahmud Kalaç'a karşı eski düşmanlarından Hüşeng Şah'ın torunu Şehzade Mesud Han'ı destekledi. Gücerat Sultanı, Mahmud Kalaç'ın tahta zorla sahip olduğunu ve tahtın asıl sahibinin Mesud olduğunu ileri sürmekteydi. O sebepten Mesud Han'ı Malva tahtına çıkarmak isteyen Ahmed Şah 1437 yılında ordusuyla Malva üzerine yürüdü.⁵⁷

⁵³ Nizameddîn Ahmed III, s.215.

⁵⁴ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.89vd.

⁵⁵ Firişte IV, s.19vd.

⁵⁶ Nizameddîn Ahmed III, s.220.

⁵⁷ Hüşeng Şah 1435'te ölünce Malva tahtına kısa bir süreliğine Muhammed Şah ünvanını alan Gazî Han geçti. Ancak devlet ileri gelenleri kardeşi Osman Han'ı desteklemekteydi. Gazî Han, kardeşlerinin taht üzerinde hak iddia edeceklerini düşünerek onları siyaseten katlettirmişti. Ancak bir yeğeni daha sonra taht üzerinde hakkı olduğunu iddia edecektir. Bu kişi ileride Kalaç hanedanlığını kuracak olan Mahmud Kalaç'tır. Gazî Han'ın kötü yönetimi devlet ileri gelenlerinin kendisinden uzaklaşmasına sebep oldu. Özellikle içkiye olan düşkünlüğü onu yalnızlığa itmişti. Sonuçta devlet ileri gelenlerinin desteğini alan Mahmud Kalaç tahtı ele geçirdi. Kız kardeşi ve eşi tarafından birkaç kez öldürülmeye çalışılan Mahmud Kalaç her seferinde kurtuldu. Devlet ileri gelenleri bu kez de Mahmud Kalaç'ın on üç yaşındaki oğlu şehzade Mesud'u tahta çıkarmaya kalkıştılar. Ancak bu girişimlerinde başarısız olunca Şehzade Mesud kardeşiyle beraber Gücerat'a sığındı. Mahmud Kalaç ülke yönetimine hâkim olarak 16 Mayıs 1436'da Malva'da Kalaç Sultanı olarak tahta çıktı. Bu sırada Gücerat Sultanı Ahmed Şah da Şehzade Mesud'u tahta çıkarmak için sefere çıkacaktır. Bkz., A.K. Majumdar, "Mâlwa", s.176vd.

Malva'nın iç işlerine müdahale edildiği bu sefer sonucunda Ahmed Şah istediğini elde edemediyse de başkent Mandû'yu kuşattı. Hatta Mahmud Kalaç başarısız olarak kalenin kapılarını kapattırarak savunmaya geçmek zorunda kaldı. Ancak Mahmud Kalaç bir gece yarısı gizlice kaleden çıkarak Gücerat ordusuna amansız bir darbe indirdi. Bu arada ortaya çıkan veba salgını sonucu binlerce askerini kaybeden Ahmed Şah kuşatmayı kaldırıp başkent Ahmedabad'a dönmek zorunda kaldı. Gücerat Sultanı Ahmed Şah 4 Temmuz 1443 yılında elli iki yaşında son nefesini verdi.⁵⁸ Sultan Ahmed başkentte bulunan Cuma mescidinin önünde yaptırılan türbeye defnedildi. Sultanın otuz iki yıllık saltanatının neredeyse tamamı zaferlerle doludur. Hayatının büyük bir kısmını harp meydanlarında geçirmesine rağmen ülkenin sorunlarını ihmal etmeyen Ahmed Şah pek çok alanda reformlar gerçekleştirdi.⁵⁹ Ordu için geliştirip yaygınlaştırdığı ödeme sistemini düşmanları tarafından bile örnek alındı. Bu sistem ıktâ sistemiymiş. Böylece hazineden para harcamadan her an savaşmaya hazır büyük bir orduyu beslemeyi başardı.⁶⁰

Ahmed Şah çok sert bir yapıya sahipti. Özellikle yeniden şekillendirdiği yargı sistemi üzerinde bu özelliğinin izleri görülür. Mesela şahsi hırsı yüzünden bir düşmanını öldüren oğlunu mahkemede yargılatmış hatta onu kendi evinin önünde sallandırmıştı. Mahkeme kadısı yirmi iki hind altını karşılığında serbest bırakılmasını önerince Ahmed Şah bunun kötü örnek teşkil edeceğini ve zenginlerin suç işlemesini meşru hale getireceğini ve onları suça teşvik edeceğini ileri sürerek Kadı'nın bu teklifini reddetmişti.⁶¹ Ahmed Şah döneminde yargı ve adalet konusunda örnek teşkil eden çok sayıda hadise anlatılır. Özellikle suçluların kamu huzurunda teşhis edilmeleri ve cezalandırılmaları devrin en dikkat çeken caydırıcılık yöntemidir. Gücerat Sultanlığı, Ahmed Şah döneminde adaletle yönetimin ön planda olduğu, yeni toprakların fethedildiği, başkent Ahmedabad gibi yeni şehirlerin kurulduğu azamet devirlerinden birisini yaşamıştır.⁶²

⁵⁸ Nizameddîn Ahmed III, s.222; Tarih-i Selatin-i Gücerat'ta Sultan Ahmed Şah'ın ölüm tarihi 2 R. 846/10 Ağustos 1442 olarak verilir. Bu hususta bkz., M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.9.

⁵⁹ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.125.

⁶⁰ Mirât-ı Ahmadi, s.40.

⁶¹ Mirât-ı Ahmadi, s.40; Mirât-ı İskenderî, s.22vd.

⁶² Yine bir keresinde Sultan, Sabarmâti ırmağının kıyısında bulunan istirahat evinin balkonundan etrafı seyrederken suyun üzerinde siyah bir nesnenin dönerek yüzmekte olduğunu görmüş ve adamlarına emir vererek kıyıya çekilen cismin büyük bir çömlek olduğu, içerisinde bir cesedin bulunduğu tesbit edilince

B. II. GIYASEDDİN MUHAMMED ŞAH (1443-1452)

Ahmed Şah'ın ölümünden iki ya da üç gün sonra devletin ileri gelen emir ve vezirleri yaptıkları toplantı sonrasında aldıkları karar üzere Şehzade Muhammed Han'ı tahta çıkardılar.⁶³ Muhammed Şah'a *Giyâsü'd-dünya Ve'd-dîn el-Kerîm* ünvanı verildi.⁶⁴ Kutlamalar ve tebrik törenleri düzenlendi. Zevk ve eğlenceye dükün olan Muhammed Şah, devlet meseleleriyle ilgilenmek bir yana hükümdarın en önemli özelliği olan yönetme kabiliyetinden de yoksundu. Ona rağmen hükümdarlığının ilk yıllarında Sultanın yöneticilere ve halka karşı aşırı cömert olması hatta bazı çevrelerce eleştirildiği üzere savurganlığı O'nun bazı kaynaklarda *altın yönetici* diye anılmasına neden oldu. Muhammed Şah'ın tahta çıkmasından sonra Gücerat Sultanlığı yeni bir ihtişam kazandı. Yapılan kabul törenleri ve uygulamalar devletin zenginliğini ve ihtişamını gözler önüne serdi.⁶⁵

a. Idar Seferi

Sultan Muhammed Şah, şehzade Fetih Han (ileride Mahmud Han ünvanını alacak)'ın doğumu dolayısıyla verilen ziyafet ve eğlencelerin sona ermesinden sonra aynı yıl Idar Racası Bhan (Raca Punca'nın oğlu)'a karşı sefere çıktı.⁶⁶ Raca Bhan, elindeki az sayıda kuvvetle Gücerat ordusuna karşı koyamayacağını anlayınca ordusunu geri çekti. Ayrıca Sultan Muhammed'e isteklerini bildirmesi için elçilerini gönderdi.⁶⁷ Sonuçta iki taraf arasında antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre Idar Racası yaptığı tahribatlar için

şehrin bütün çömlek ustalarını toplamış ve verilen ifadeler doğrultusunda söz konusu çömleğin yakınlardaki bir köy ileri gelenine satıldığı tesbit edilmişti. Böylece köyün ileri geleninin katil olduğu belirlenmişti. Bu kişi tutuklanarak herkesin önünde suçu açıklanmış ve caydırıcılık olması için etrafa duyurulmuştu. Bkz., E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.78; M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.126.

⁶³ Ulughanî I, s.2

⁶⁴ Nizameddîn Ahmed III, s.222.

⁶⁵ Muhammed Şah tahta oturunca hükümdarın çetresinin üzerinden altın saçıldı. Sultan emirlerine ve diğer yöneticilerine nişanlar takdim etti. 20.12.1445 tarihinde (20 Ramazan 849) Sultan'ın, ileride Mahmud Han diye anılacak şehzadesi Fetih Han dünyaya geldi. Bunun üzerine Sultan her tarafa altın dağıttırdı ve emir ve vezirleri çeşitli rütbelerle ödüllendirdi. Eğlenceler düzenlendi ve ziyafetler verildi. Bütün bu hadiselerde Sultan Muhammed çok miktarda altın dağıttırmıştı ki bu altınlar devlet hazinesinden harcanıyordu. Muhammed Şah döneminin kaynaklarca israf devri diye anılmasının sebebi Sultanın aşırı uygulamaları ve cömertliğidir. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.23.

⁶⁶ M.S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.129.

⁶⁷ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.79.

tazminat ödemeyi kabul ettiği gibi kızını da evlendirmek üzere Muhammed Şah'a gönderdi.⁶⁸

Gücerat Sultanı ile evlenmek için gönderilen Raca'nın kızının Muhammed Şah'tan tek bir isteği oldu. O da Idar kalesinin eskiden olduğu gibi babasında kalmasıydı. Cömertliği ile tanınan Sultan bunun üzerine Idar kalesini Raca Bhan'a geri verdi.⁶⁹ Sultan Muhammed bundan sonra Bâkur ve Ganesa'ya hareket etti. Dungarpur Racası sıranın kendisine de geleceğini düşünerek şehri terk etti ve bir mağaraya sığınarak gizlendi.⁷⁰ Ülkenin yağmalanıp perişan olduğunu gören Raca sonunda Sultanın huzuruna geldi. Sultan nezdinde büyük saygınlığı olan ve Han Cihan ünvanını taşıyan Melik Mir Sultanî'nin araya girmesine rağmen Raca vergiye bağlandı ve Dungarpur da Gücerat Sultanlığına tâbi hale getirildi.⁷¹ Muhammed Şah, Racput devletlerini himaye altına aldıktan sonra başkent Ahmedabad'a geri döndü.⁷²

b. Çampener Seferi

Idar seferinden beş yıl sonra Muhammed Şah, Çampener Racası Trimbakdas'ın oğlu Raca Gangadas (Kanak Dâs) üzerine yürüdü. Raca Gangadas kaçmak yerine savaşmayı tercih etti. Fakat mağlup oldu ve Çampener yakınlarındaki Pavagadh'da esir edildi. Ama Raca bir yolunu bulup Malva hâkimi Mahmud Kalaç'a yüklü miktarda ödeme karşılığında kendisine yardım etmesi için casus gönderdi.⁷³ Mahmud Kalaç, Racanın teklifine olumlu bir cevap vererek yardım için bin atlı, iki bin süvari ve çok sayıda filden oluşan bir ordu gönderdi. Malva'dan yardıma gelen bu ordu, Sultan Muhammed'in bulunduğu yerin yakınlarında yağma yapmaya başladı.⁷⁴ Haberler Sultana ulaşır ulaşmaz Muhammed Şah Çampener kuşatmasını kaldırarak daha fazla asker

⁶⁸ Mirât-ı Ahmadi, s.41.

⁶⁹ Mirât-ı İskenderî, s.23.

⁷⁰ Firişte IV, s.19vd.

⁷¹ Nizameddin Ahmed III, s.223vd.

⁷² Bu tarihte ünlü bilgin Şeyh Ahmed Kattû vefat etti. Bu kişi Sultan Ahmed Şah'ın hocası ve rehberi kabul ettiği büyük âlimdir. Ahmedabad şehrini kurmasını Ahmed Şah'a tavsiye eden kişi Ahmed Kattû'dur. Naaşı Surkhec'de defnedildi. Muhammed Şah burada O'nun hatırasına bir türbe ve cami yaptırdı. Bkz., A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.196.

⁷³ Firişte IV, s.21.

⁷⁴ Söz konusu olan para olduğu zaman Malva hâkimi Mahmud Kalaç için bütün değerler anlamsız hale gelirdi. Kendisine telif edilen paranın miktarı fazla olmalı ki Mahmud Kalaç karşısındaki ordunun İslam ordusu olduğunu unutarak bir Racput Racasına yardım etmeyi hiç düşünmeden bu yüzden kabul etmişti. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.24.

toplamak amacıyla Godhara'ya gitti.⁷⁵ Sultan yoldayken amansız bir hastalığa yakalandı ve durumu kötüleşince başkente dönme kararı aldı.⁷⁶ Gücerat Sultanı Muhammed Şah 10 Şubat 1451'de hayatını kaybetti.⁷⁷

C. KUTBEDDİN AHMED ŞAH (1451-1458)

Malva hâkimi Mahmud Kalaç, Çampener Racası Raca Gangadas (Kanak Das)'a yardım etmek bahanesiyle ordusuyla Çampener önlerine geldiği sırada, Sultan Muhammed Şah'ın hastalanması ve akabinde Ahmedabad'da ölmesi üzerine rotasını Gücerat üzerine çevirmişti.⁷⁸ Mahmud Kalaç'ın Gücerat ordusunun sıkıntılı bir duruma düşmesinden istifade ederek Sarangpûr önlerine kadar gelerek nüfuz alanını genişlettiği ve Mandû'yu tekrar ele geçirdiği bir sırada,⁷⁹ devletin ileri gelen emir ve vezirleri bu kritik süreçte ordunun ve devletin başsız kalmasının Sultanlığın sarsılmasına hatta yıkılmayla karşı karşıya kalabileceği gerçeğini görerek hemen toplanmışlar ve Sultanın büyük oğlu Celâl Han'ı 8 Ağustos 1451'de Sultan Kutbeddin Ahmed Şah ünvanıyla tahta çıkarmışlardı.⁸⁰

⁷⁵ Muhammed Şah, Çampener seferi sırasında özellikle ordunun teçhizatını taşıyan nakliye vasıtalarını kaybetti. Bu husus Mahmud Kalaç için büyük bir avantaj anlamına gelmekteydi. Muhammed Şah'ın ordusunun lojistik sıkıntısı çektiğini duyan Malva hâkimi Mahmud Kalaç bir yolunu bulup ordunun mevcut lojistiğini de engelleyince Gücerat ordusu çok zor durumda kaldı. Bkz., Firişte IV, s.21vd.

⁷⁶ S. A. I. Tirmizi, "Gujarat and Khandesh", s.863; A.M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.197.

⁷⁷ Bazı araştırmacılar Muhammed Şah'ın eşi tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü iddia ederler. Bu hususta bkz., A. K. Majumdar, "The Succession States of the...", s.160; J. W. Watson, History of Gujarat, s.37.

⁷⁸ A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.198.

⁷⁹ Malva hâkimi Mahmud Kalaç, Muhammed Şah'ın kabiliyetsiz bir hükümdar olmasından istifade etmek istemişti. Herhalde Çampener Racasına yardım etmek istemesinin arkasında da bu vardı. Gücerat Sultanı Ahmed Şah'ın ölümünden sonra Gücerat Sultanlığına karşı dostane tavrından vazgeçerek düşmanca bir tutum sergilemeye başlayan Mahmud Kalaç Malva'daki taht mücadelesinde kendisini desteklemeyen Muhammed Şah'a karşı açık bir düşmanlık beslemişti. Beklediği fırsatı kendisine Çampener Racası verdi. Ancak ortada bir sorun vardı, o da Müslüman bir ülkeye Müslüman bir yöneticinin sefere çıkması meşru değildi. Mahmud Kalaç, bu sorunu aşmak için Müslüman şeyhleriyle yakın temas halinde olmuş ve özellikle ünlü Şeyh Kemal'e düzenli olarak hediye göndermek suretiyle desteğini sağlamaya çalışmıştı. Ancak Malva'da önemli bir nüfuzu bulunan Şeyh Kemal bu duruma karşı çıktı. Hatta Malva Müslümanlarının da Müslümanlara karşı kâfire edilmesi konusunda şüpheleri vardı. Yine de sefere çıkmak için gerekli olan fetvayı Müslüman hukukçulardan elde etmeyi başaran Mahmud Kalaç ordusuyla yola düştü. Mahmud Kalaç, söz verdiği üzere Raca Gangadas'a yardım etmek için Çampener'e gitmek yerine doğrudan Gücerat'a saldırdı ki asıl niyetini göstermiş oldu. Bkz., U. N. Day, "Malwa", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.919.

⁸⁰ Nizameddîn Ahmed III, s.226.

a. Kaparbanc (Kapadvanc) Savaşı

Kutub Şah diye de anılan Sultan Kutbeddin,⁸¹ Gücerat tahtına çıktığında kırk dokuz yaşındaydı. Tahta oturduğu sırada devlet kadim bir düşmanın saldırısıyla karşı karşıyaydı. Nitekim Mahmud Kalaç savaşın devamında Sultanpûr yöneticisi Melik Alâeddin Suhrâb karşısında önemli bir üstünlük elde ederek şehri ele geçirdi. Mahmud Kalaç, Gücerat'ın güneydoğusunda yer alan bu mühim müstahkem kaleyi ele geçirdikten ve Melik Alâ ed-dîn'i kendi hizmetine aldıktan sonra Gücerat üzerine yürüdü. Malva ordusunun Nandurbar'ı yağmaladığı sırada Mahmud Kalaç, Muhammed Şah'ın öldüğünü ve Sultanlığın tahtına Kutbeddin Şah'ın geçtiğini öğrenince hiç vakit kaybetmeden Baroda'ya hareket etti ve burayı yağmaladıktan sonra Kutub Şah'ın Malva üzerine yürüyebileceği ihtimaline karşın kuzeye çekildi.⁸² Bu arada Kutbeddin Şah, Mahindrî (veya Mahendrî) nehrinin kollarından birisi üzerinde yer alan Kanapûr'da karargâhını kurmuştu. 1452'de iki ordunun karşılaştığı muharebede Malva hâkimi Mahmud Kalaç mağlup oldu ve savaş meydanından kaçtı.⁸³ Kutbeddin Şah ordusuyla Ahmedabad'a dönmek üzere yola çıktı. Bu arada Sultanpûr tekrar ele geçirildi ve iki taraf arasında eski sınırlara çekilmeyi öngören bir antlaşma imzalandı. Sultan Kutbeddin, Ahmedabad'a döndükten sonra uzun bir müddet istirahat etti.⁸⁴

b. Nagor Seferi

1455 yılında Malva hâkimi Mahmud Kalaç Nagor'u zapt etmeye kalkıştı. Nagor bu sırada Firûz Han Dandanî'nin elinde bulunuyordu.⁸⁵ Sultan Kutbeddin Şah, Nagor'u Mahmud Kalaç'a karşı korumak için Seyyid Ataullah komutasında bir ordu gönderdi.

⁸¹ E. Thomas, The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli, s.350.

⁸² A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.199.

⁸³ Mahmud Kalaç, daha ziyade gece baskınları yaparak Gücerat ordusunu yıpratmayı hedefliyordu. Asıl savaş 2 Nisan 1452'de oldu. Gücerat ordusunun sağ kanadının tamamen imha edildiği muharebede, Malva ordusu komutanı Nizamü'l-Mülk tarafından Gücerat ordusuna büyük bir darbe indirilmek üzereyken, Mahmud Kalaç'ın öldüğü yönündeki yanlış bir haberin Malva ordusunda hızla yayılması ordunun savaş nizamını kaybetmesine yol açtı. Savaş o kadar şiddetli olmuştu ki Sultan Kutbeddin bir ara atından düşmüş ve kuşağının açılmasıyla kılıcını ve kınını kaybetmişti. Kaynaklarda Sultanın şahsi eşyalarının Mahmud Kalaç tarafından bulunup Malva'ya hatıra olarak götürüldüğü ifade edilir. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.31.

⁸⁴ Ahmedabad'a dönen Sultan kendisini içki ve kadına vermişti. Zamanının büyük bir kısmını ziyafet ve eğlencelerde geçiren Kutbeddin Şah, aynı zamanda cennet bahçelerine benzeyen çeşitli eğlence bahçeleri ve köşkleri yaptırmıştır. Bunların arasında etrafı suyla çevrili ada görünümünde olan Naginâ bahçesi en görkemli olanıdır. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.33.

⁸⁵ Nizameddîn Ahmed III, s.229.

Gücerat ordusu Nagor yakınlarındaki Sambbâr'a ulaştığında, Mahmud Kalaç daha fazla mücadele edemeyince geri çekilmek zorunda kaldı.⁸⁶ Ancak bu hadiseden hemen sonra şehrin yöneticisi Firûz Han'ın ölmesi burada bir iktidar mücadelesine yol açtı.⁸⁷ Yöneticilik için en uygun kişi olan Firûz Han'ın oğlu Şems Han'ın, Firûz'un kardeşi Mücâhid Han tarafından etkisiz hale getirilerek şehirden kovulunca, kendisine destek ve yardım sağlamak için Çitor Racası Rana Kambbû (Kumbbâ)'ya müracaat edince, Sultan Kutbeddin Şah aynı yıl Çitor üzerine yürüdü.⁸⁸

c. Çitor Seferi

Yukarıda anlatıldığı üzere Sultan Kutbeddin Şah'ın Çitor⁸⁹ üzerine yürümesinin sebebi Firûz Han'ın ölümünden sonra Nagor hâkimi Şems Han'ın Çitor Racası Rana Kambbû'dan yardım ve himaye istemesidir. Rana Kambbû, bu fırsatı değerlendirerek kısa süre sonra Şems Han adına harekete ettiğini ilan etmeye başladı. Ancak Şems Han'ın, Rana Kambbû'nun asıl niyetinin Nagor'u ele geçirmek olduğunu öğrendiğinde şehrin yöneticiliğini ele geçirmek için tek başına hareket edeceğini ifade etmesine rağmen, Çitor Racası başına geçtiği ordusuyla Nagor'u zapt etti.⁹⁰ Şems Han bu sefer Gücerat Sultanı Kutbeddin'e kendisine yardım etmesi için müracaat etti. Hatta kendisine yardım ettiği takdirde kızını evlenmesi için Sultana göndereceğini ilettili.⁹¹

Sultan Kutbeddin Şah ünlü emirlerinin başında olduğu büyük bir orduyu Şems Han'a yardım etmek üzere aynı yıl Nagor'a gönderdi ve Rana Kambbû püskürtüldü ise de Nagor yakınlarında vukubulan bir savaşta Gücerat ordusu yenildi. Rana Kambbû, şehrin bazı mahallelerini yağmaladıktan sonra Çitor'a geri döndü.⁹² Kutbeddin Şah bu

⁸⁶ J. W. Watson, History of Gujarat, s.49.

⁸⁷ Mirât-ı İskenderî, s.33.

⁸⁸ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.81vd.

⁸⁹ Mevar'ın etrafında burayı korumak için yapılmış seksen dört kalenin otuz ikisi Rana Kambbû tarafından yaptırılmıştı. Bunların arasında en ünlüsü Çitor kalesidir ki bu kale doğal korunaklı bir yerin zirvesine inşa edilmiştir. Rana Kambbû, daha sonra Nagor'u zapt ettiği şehrin kapılarını buraya naklettirmişti. Ayrıca Abu'nun zirvesine de bir tapınak yaptırılmıştır. Bkz., J. Tod, **Annals and Antiquities of Rajasthan I (on the Central and Western Rajput States of India)**, Oxford 1920, s.356.

⁹⁰ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.143.

⁹¹ Mirât-ı İskenderî, s.34.

⁹² Bu yağma hadisesi sırasında özellikle Firûz Han döneminde yapılan muhteşem bir cami Çitor ordusu tarafından tahrip edilmişti. Ayrıca Nagor'daki yüzlerce Müslüman kadın ve erkek esir edildi. Diğer taraftan Şems Han'ın şehirden sürüldüğü zaman yanında götüremediği hazineleri de Çitor Racasının eline geçti. Esasen daha en başından beri Çitor Racası Rana Kumbbâ'nın amacı Nagor'u Şems Han'a vermek değil burayı kendisine bağlamaktı. Nagor kalesinde Şems Han'ın hazinesinin bulunduğunu zaten biliyordu. O yüzden Rana Kumbbâ, Şems Han'a yardım ederken ya O'nu kendisine yapmak istiyordu

yenilginin ve Nagor'da yapılanların intikamını almak için 1455 yılının sonlarına doğru Çitor üzerine yürüdü.⁹³ Bu sırada Sirohî Racası Devra'nın, Sultan Kutbeddin Şah'ın karargâhına gitmek için yola çıktığı haberi geldi. Raca Devra daha önce Abu kalesini tahkim ettirmek için Gücerat Sultanından yardım istemişti.⁹⁴ Üstelik Raca Devra, Çitor Racasının Sirohî'yi zorla ele geçirdiğini iddia etmekteydi ve O'na göre burası kendi atalarına aitti. Kutbeddin Şah, Sirohî Racasına yardım etmesi için en başarılı komutanlarından birisi olan Melik Şâban'ı gönderdi. Melik Şâban'ın ordusunun neredeyse tamamı, Abu yakınındaki bir yerde sarp bir boğazda sıkıştırılarak imha edildi.⁹⁵ Sultan Kutbeddin Şah çaresiz mütareke yaparak geri dönme kararı aldı. Ahmedabad'a gelen Kutbeddin Şah'a, Malva hâkimi Çitor'a karşı birlikte hareket etmeyi teklif etti.⁹⁶ Sultan Kutbeddin Şah bu teklifi yerinde bularak kabul etti. Bunun üzerine müttefik iki Müslüman ordusu 1456 (veya 1457) 'da Çitor üzerine yürüdü.⁹⁷

Kutbeddin Şah komutasındaki Gücerat ordusu öncelikle Raca Devra'nın elinde bulunan Abu kalesini fethetti. Arkasından Kumbhâmer yağmalandı ve ordu Çitor'a yöneldi.⁹⁸ Gücerat ve Malva'nın müşterek ordusuyla Rana Kambbû'nun Racput ordusu Çitor yakınlarında karşılaştı. Bu muharebenin kazananı ve kaybedeni olmadıysa da Racput ordusu Çitor kalesine çekilmek zorunda kaldı. Hiç vakit kaybetmeden ilerleyen Gücerat ordusu Çitor'u kuşattı. Kuşatmanın uzamasıyla Rana Kambbû daha fazla direnemedi ve anlaşma şartlarını kabul etti.⁹⁹ Bu anlaşmaya göre Rana Kambbû Gücerat'a yıllık vergi vermeyi ve bir daha Nagor'u rahatsız etmemeyi kabul etti. Daha sonra Çitor Racası Rana Kambbû, anlaşmayı ihlal ederek Nagor üzerine iki defa daha yürümeye

veya bir yolunu bulup burayı doğrudan kendisi tarafından zapt etmek düşüncesindeydi. Bkz., R. Hooja, **A History of Rajasthan**, New Delhi 2006, s.416.

⁹³ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.149.

⁹⁴ Nizameddîn Ahmed III, s.231.

⁹⁵ Kutbeddin Şah, Şems Han'a yardım ve Nagor'u kendisine teslim etmeleri için Raca Ramçundur ile Melik Şâban'ı göndermişti. Bu ordu dar bir vadide kısıp alarak tamamen imha edildi. Kutub Şah bu felaketi duyunca son derece öfkelenmişti. Bunun üzerine Sirohî yakınlarındaki kaleleri zapt etmeye karar verdi. Sirohî Racputları Çitor ile sıkı bir iletişim halindeydi. Kutbeddin Şah herhalde Çitor'un dışarıyla bağlantısını kesmeyi hedefliyordu. Bu hususta bkz., Firişte IV, s.24vd.

⁹⁶ J. C. Marshman, *History of India*, s.73.

⁹⁷ Gücerat ve Malva arasında yapılan antlaşmaya göre Kutbeddin Şah Gücerat'a sınır şehir ve kaleleri zapt ederken Malva hâkimi Mahmud Kalaç Mevâr ve Ajmer'i kontrol altına alacaktı. Buradaki ortak hedef Çitor Racasını yalnız bırakmaktı. Bkz., A. K. Majumdar, *"The Succession States of the..,"* s.161.

⁹⁸ Mirât-ı Ahmâdî, s.42vd.

⁹⁹ Bu muharebede Çitor ordusu kırk bin kişilik süvariden oluşuyordu ve Rana Kumbbâ'nın, Gücerat ve Malva ordusu karşısında elli gün dayanabilmesi savaşın çok zor şartlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Bkz., A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.200.

kalktıysa da Kutbeddin Şah'ın yola çıktığı haberleri O'nu vazgeçirmeye yetti. Çitor meselesi Kutbeddin Şah'ın 1459 yılında ölümü üzerine böylece bir süreliğine kapandı.¹⁰⁰

D. I. NASREDDİN MAHMUD ŞAH (MAHMUD BEGARHÂ/BEGRÂ) (1459-1511)

Gücerat Sultanı Kutbeddin Şah'ın Mayıs 1459'da ölümünden üç gün sonra devletin ileri gelen emirleri tahta amcası Davud Han'ı çıkardılar.¹⁰¹ Ancak Davud Şah, yüksek memuriyetlere kabiliyetsiz kişileri ataması ve bazı işlerinde akıl sağlığının sorgulanmasına yol açan kararlar alması üzerine on iki veya on üç gün sonra tahttan indirildi.¹⁰² Yerine Kutbeddin'in üvey kardeşi Fetih Han (Sultan Ahmed Şah'ın torunu) Ebu'l Feth Mahmud Şah ünvanıyla 14 Haziran 1459'da Sultan ilan edildi.¹⁰³ Mahmud Şah tahta çıktığı zaman henüz on dört yaşındaydı.¹⁰⁴ Sultan Mahmud Şah, amcası Davud'un ölümünden sonra taht ve tacı için önemli bir tehditten kurtulmuş olsa da devlet içinde nüfuzu olan¹⁰⁵ bir kısım emirler tarafından baş vezir İmâdü'l-Mülk (Melik Şâban)'e¹⁰⁶ bir komplo kurulmasından sonra saraya yönelik yeni bir tehditle karşı karşıya kaldı. Genç Sultanın olaylar karşısında dirayetli ve vakarlı duruşu sayesinde kısa sürede yöneticiler yaptıkları yanlıştan dönmüş ve olaylar son bulmuştu. Dinî heyecanı, adalet

¹⁰⁰ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.82.

¹⁰¹ A. K. Majumdar, "The Succession States of the...", s.162;

¹⁰² Sultan Davud Şah, vezir ve emirler tarafından tahta çıkarılmıştı. Davud Şah, Recep ayının yirmi üçünde (6 Haziran 1458) tahta çıkmış ve aynı ayın sonunda tahttan indirilmişti. Tahttan indirilmesinde başta Vezir İmâdü'l-Mülk olmak üzere Kutbeddin Şah döneminden kalma bir kısım emir ve melikler arasındaki çekişmenin de etkisi oldu. Bkz., E. C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat), s.159.

¹⁰³ M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.10; E. Thomas, The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli, s.350.

¹⁰⁴ Uluğhanî I, s.14.

¹⁰⁵ Bu emirler daha ziyade Kutub Şah döneminde ihmal edilmiş veya bir şekilde geri plana atılmış olanlardı. Mahmud Şah'ın cülusundan beş ya da altı ay sonra söz konusu emirler, Vezir-i Âzam İmâdü'l-Mülk'e yönetim nezdinde güvenini sarsan bir komplo kurdular. Buna göre vezirin yeni Sultanı tahttan indirip yerine kendi oğlunu tahta çıkaracağına dair türlü dedikodu yaymaya başladılar. Ancak İmâdü'l-Mülk Şâban bu tehlikeli gidişata anında müdahale etmişti ki Sultan Mahmud'un gerçeği görmesini sağlayarak olayların önünü alabilmişti. Bu emirler; Burhanü'l-Mülk, Azdü'l-Mülk, Hüsamü'l-Mülk ve Sûfiü'l-Mülk idi. Geniş bilgi için bkz., Firişte IV, s.27.

¹⁰⁶ Kutbeddin Şah dönemindeki muharebelerden tanıdığımız bu ünlü emirin aynı dönemde devlet içindeki saadet yıldızıyla birlikte nüfuzu da süratle artmıştı. Üstün başarılarından dolayı Gücerat sarayının en ileri gelen nüfuzlu emirlerinden birisi olan Melik Şâban, İmâdü'l-Mülk ve Melikü's-Şark (Doğunun Komutanı) ünvanlarını aldı. Melik Şâban'ın babası da Ahmed Şah devrinin en önemli simaları arasındaydı. 1415 yılında bizzat Sultan Ahmed tarafından kendisine Tâc ü'l-Mülk ünvanı verilmişti. Sultan Kutb ed-dîn'in saltanatı döneminde Melik Şâban, devlet yönetimi yanında mimariyle de yakından alâkadar olmuştu. Nitekim Rakhyâl köyünde Bağ-ı Şâban adında muhteşem bir bahçe, bir Ravzâ ve bir göl onun döneminde yaptırılmıştır. Melik Şâban, Sultan Mahmud Begra'nın saltanatının ilk yıllarında devlet yönetimindeki saygın konumunu muhafaza etmiş ve vezirlik rütbesine terfi ettirilmiştir. Bu makamdaki görevini layığıyla yerine getiren vezir İmâdü'l-Mülk'ün yöneticilik yaptığı 1461 yılına kadar olan dönemde insanlar mutlu ve huzurlu bir hayat sürmüştür. Bu tarihte Sultan Mahmud tarafından görevinden azledilmiştir. Bu hususta bkz., M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.150vd.

sevgisi, yiğitliği ve bilgeliğiyle dikkat çeken Gücerat'ın bu yeni Sultanı Mahmud Şah'ın elli yıllık saltanatı Muzafferîlerin tarihinde en parlak devirdir.¹⁰⁷

Gücerat halkı tarafından Begrâ/Begarhâ¹⁰⁸ adıyla anılan Sultan Mahmud, tahta çıktığı ilk aylarda kendisine muhalif olan emir ve melikleri devlet yönetiminden uzaklaştırarak bir kısmını hapsedtirdiği gibi evlerini de yağma ettirdi. Nitekim söz konusu emir ve meliklerin bazıları daha sonra Bhaddar'da ellerindeki az sayıdaki kuvvetle toplanmalarına rağmen Sultan Mahmud bunları fillerle tepeletecektir ki Sultanın hareketinden sonra bütün saltanat yıllarında hiçbir emir yönetime karşı gelmeye cesaret edemeyecektir.¹⁰⁹ Sultanın gazabına uğrayan asî emirlerin bir kısmı öldürülecek, bir kısmı hapsedilecek ve kaçabilenler de farklı bölgelerdeki şehirlere sığınacaktır. Diğer taraftan Sultan bu olaylar sırasında kendisine can-ı gönülden bağlı sadakatli ve ileri görüşlü emir ve melikleri de usulünce ödüllendirdi.¹¹⁰

a. Nasreddin Mahmud Şah'ın Dekken Hâkimi Nizâm Şah Behmenî'ye Yardıma Gitmesi

Sultan Nasreddin Mahmud Şah 1461 yılında bu sırada toprakları Malva hâkimi Mahmud Kalaç'ın başlattığı savaşıla istilaya uğrayan Dekken yöneticisi Nizâm Şah (Behmenî)'a yardım etmek için sefere çıktı.¹¹¹ Mahmud Şah Begarhâ sekiz bin kişilik kuvvetiyle Kandeş'e geldiği zaman Malva ordusu Dekken'i terk ederek Gondvanâ'ya¹¹² çekildi ise de sonraki yıl Mahmud Kalaç, Nizâm Şah'ın küçük yaşta olmasından istifade

¹⁰⁷ C. E. Bosworth, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri...*, s.408.

¹⁰⁸ Mirât-ı İskenderî'deki bilgilere göre bu lakap Sultana, Hindulardan alınan iki kurgan (Girnal/Girnar ve Çampener) dolayısıyla iki kurgan sahibi anlamında verilmiştir. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.42.

¹⁰⁹ A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.204.

¹¹⁰ Mirât-ı Ahmadi, s.45vd.

¹¹¹ Nizâm Şah Behmenî, Dekken tahtına çıktığı zaman henüz sekiz yaşındaydı. Bu sırada devlete annesi Nergis Begüm naiplik ediyordu. Nizâm Şah'ın küçük yaşta olması devlet yöneticileri arasında ihtilafa yol açmıştı. Mahmud Kalaç, Behmenî devletinde kısa sürede bir taht mücadelesi başlayacağını düşünüyordu. Çünkü devlet içinde Nergis Begüm'ün yanında son derece nüfuzlu iki yönetici daha vardı. Bunlar Hâce-i Cihan Türk ve Mahmud Gavan idi. Söz konusu bu üç kişilik yönetici ekibi ilk iş olarak daha önce devlet içindeki muhalif tutumlarından dolayı hapsedilen politikacılara yönelik genel af çıkardılar. Ancak beklenenin aksine özgürlüğüne kavuşan politikacılar yapıcı değil yıkıcı faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Özellikle de tahta çocuk yaştaki bir şehzadenin çıkmasını eleştiriyorlardı. Bkz., H. K. Sherwanî, *"The Bahmanî Kingdom", A Comprehensive History of India V*, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.993.

¹¹² Bu sırada Mahmud Kalaç Gondvanâ Racasıyla ittifak yapmıştı. Gondvanâ Racası bölgeyi çok iyi bildiği için Mahmud Kalaç'a rehberlik yapıyordu. Ancak zaman zaman Kalaç ordusu ormanlık ve susuz yerlerden götürülerek yağmaya maruz kalınca Mahmud Kalaç bu racayı öldürecektir. Bkz., E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.176vd.

ederek aniden Dekken'e savaş açtı.¹¹³ Mahmud Kalaç'ın bu hareketinden sonra Sultan Mahmud kendisine bir mektup yazarak, Behmenî Devleti'nin başındaki kişinin henüz çocuk yaşta olduğunu hatırlatarak yaptığının Malva hakimine yakışmadığını ve eğer Behmenî topraklarına yönelik saldırılarına devam ederse bu sefer doğrudan Malva üzerine yürüyeceğini bildirdi.¹¹⁴ Sultan Mahmud Begarhâ bu mektubuyla Malva ve Behmenî devleti arasındaki düşmanlığı sona erdirdiği gibi¹¹⁵ savunmasız henüz küçük yaşta bir kralın ülkesine saldırıda bulunmanın devlet adamına yakışmayan bir hareket olduğunu göstermiş ve bu konularda ne kadar hassas bir hükümdar olduğunu kanıtlamıştır.¹¹⁶

b. Sorath'daki Girnar Racası Mandelek Üzerine Yürümesi

Yaklaşık yarım yüzyıl kadar Gücerat tahtında hükümlanlık süren Sultan Mahmud Begarhâ 1466 yılında Kathiavar yarımadasının güneyinde yer alan Sorâth'daki Girnar Racası Mandelek üzerine yürüdü.¹¹⁷ Girnar kalesi antik ve müstahkem bir kale olup buradaki kalelerin en ünlülerindendir.¹¹⁸ Raca Mandelek şimdilerde Cunagâdh olarak adlandırılan Girnar'ın Yadava prensiydi. Dehli Sultanı Muhammed Tuğluk ve Gücerat Sultanı Ahmed Şah dışındaki hiçbir Müslüman hükümdar bu ülkeye girememişti. Mahmud Begarhâ'nın ordusuyla Raca Mandelek'in ordusunun karşılaştığı ilk muharebede Raca perişan oldu ve Sultan Mahmud'dan özür dileyerek düzenli vergi vermeyi kabul etti.¹¹⁹

Savaştan sonra Sultan Mahmud başkent Ahmedabad'a geri döndü. Bir iki yıl sonra Raca Mandelek'in Sultan tarafından müsaade edilen unvan ve nişanların dışında başkalarını kullandığı haberleri ulaştı. Raca uyarıldı ise de Sultan Mahmud, Girnar'ı tamamen Gücerat'a ilhak etmeye karar verdi ve bu süre zarfında Raca Mandelek'e karşı

¹¹³ H. K. Sherwanî, *"The Bahmanî Kingdom"*, s.995.

¹¹⁴ Mirât-ı İskenderî, s.46; Firişte IV, s.29.

¹¹⁵ A. K. Majumdar, *"The Succession States of the..."*, s.163.

¹¹⁶ Mirât-ı İskenderî'de anlatılanlara göre Sultan Mahmud Begarhâ, 1469 yılında Malva hâkimi Mahmud Kalaç'ın ölüm haberi üzerine Gücerat beylerinin Malva'ya hemen bir sefer düzenlemek gerektiği yönündeki telkinleri üzerine hükümdarını yeni kaybetmiş bir ülkeye saldırmanın gerçek bir padişaha yakışmayacak bir davranış olacağını ifade etmiştir. Bu da Sultan Mahmud'un ne olursa olsun ilkelerinden taviz vermeyeceğini adeta kanıtlar niteliktedir. Bu konuda bkz., Mirât-ı İskenderî, s.55; ayrıca bkz., Uluğhanî I, s.17.

¹¹⁷ Uluğhanî I, s.19.

¹¹⁸ J. C. Marshman, *Abridgment of the History of India (from the Earliest Period to the Present Time)*, London 1873, s.39vd.

¹¹⁹ Firişte IV, s.31.

büyük bir ordu topladı.¹²⁰ Raca'nın Gücerat'a tâbi olacağına ve daha önce taahhüt ettiği yıllık vergiyi de artıracığına dair vaatlerine aldırış etmeyen Sultan 1469 yılında Girnar üzerine yürüdü. Kendisini savunmaktan başka çaresi kalmayan Raca Mandelek Upargot kalesinde sığındı ki bu kale de az zaman sonra Mahmud Begarhâ tarafından zapt edildi.¹²¹ Neticede 4 Aralık 1470'de Raca Mandelek, Sultanın hizmetine girmeyi kabul etti ve Şemseddin Derviş'in telkin ve tesiriyle Müslüman oldu.¹²² Müslüman olduktan sonra Raca'ya Han-ı Cihan ünvanı verildi.¹²³ Böylece bu küçük Girnar krallığı 1472'de Gücerat Sultanlığı topraklarına katılmış oldu. Burası Sultan Mahmud Begarhâ'nın emriyle *Mustafaâbad* adını aldı ve Sultanlığın ikinci başkenti yapıldı.¹²⁴ Mustafaâbad'da işler yoluna koyulduktan sonra Sultan Mahmud başkente döndü.¹²⁵

c. Sind Seferi

Mahmud Şah Begarhâ Girnar seferindeyken Çampener Racası Jai Singh'in Gücerat ve kendi ülkesi arasında sistematik eşkıyalık yaptığını ve yerel halktan zorla para toplayarak zarar verdiğini öğrenmişti. Ahmedabad'a dönünce Sultan, Çampener kalesini fethetmek niyetinde idi. Ancak bu sırada aşağı Sind denilen Sind'in güneyinde Hinduların Müslümanlara zulmettiği yönünde şikayetler gelince 1472 yılında Sind üzerine sefere çıktı.¹²⁶ Thar ve Parkâr bölgelerinde kendisini bekleyen yirmi dört bin kişilik Müslüman ordusuyla birleşti. Fakat Sultan Mahmud, kendilerinin Müslüman olduğunu söyleyen bu askerlerin halâ Hindu geleneklerine bağlı olduğunu görünce çok şaşırdı.¹²⁷

¹²⁰ Sultan Mahmud Şah, Girnar'ı kesin olarak fethetmeye karar verdiğinde devletin hazinesinde beş-on milyon altın bulunuyordu. Bu parayla Mısır, Yemen, Afrika ve Horasan'dan bin yedi yüz kılıç tedarik edilmiştir. Bu sefer sırasında bin Arap ve Türk atı yedekte bekletilmiştir. Sultan kuşatmanın ilk dört gününde bütün askerlerine altın dağıttırması ve onları motive etmiştir. Bu hususta bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.46vd.

¹²¹ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.86.

¹²² Uluğhanî I, s.20.

¹²³ R. Amarji, **Tarikh-i Sorâth (A History of the Provinces of Sorâth and Hâlâr in Kathiâwâd)**, (nşr. J. Burgess), Bombay 1882, s.118.

¹²⁴ S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.868vd.

¹²⁵ Mahmud Begarhâ, Gücerat'a dönerken yolda eşkıya ve haydutların yerli halkı bir hayli rahatsız ettiklerine tanık oldu. Özellikle tüccar ve seyyahlar için tehlike arz eden bu konuyu Ahmedabad'a döner dönmez gündemine alan Sultan Mahmud Begarhâ, bunun için Gücerat'ın yol ve geçitlerinin daha güvenli hale getirilmesi emrini vermiş ve polis teşkilatı kurdurmuştur. İnsanların can, mal ve namusundan sorumlu olan bu teşkilatın başına Şeyh Melik'in oğlu Cemal Han *Muhafız Han* unvanıyla getirilmiştir. Kısa zamanda beş yüz eşkıya ve hırsız yakalanmış ve bunlar halkın huzurunda infaz edilmiştir. Muhafız Han'ın emrinde ilk aşamada bin yedi yüz kişi bulunuyordu. Bkz., Firişte IV, s.34.

¹²⁶ S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.869.

¹²⁷ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.87.

Sultan, Kuç üzerinden geçerek Sind'deki Sumra, Sodhâ ve Baduchî kabilelerinin üzerine yürüdü. Bu tarihte söz konusu Hindu kabileleri etrafında toplanan kırk bin kişni Sind hâkimi Nizameddin'e karşı isyan başlatmışlardı. Kaldı ki Sultan Mahmud ile Sind yöneticisi arasında akrabalık bağları da vardı. Gücerat Sultanı Mahmud Şah'ın Sind'de olduğunu duyan mütegalibe unsurları Sultanın üzerlerine doğru geldiğini öğrenince dağılmaya başladılar ve yağmadan vazgeçtiler. Sultan Mahmud Sind'den ayrılmadan önce Hindu lideri Cam'dan bir mektup ve hediye aldı ve sonra Mustafaâbad'a döndü. Az sonra da Dvarka'nın Hindu şefleri üzerine bir ordu gönderdi.¹²⁸ Kathiavar yarımadasının kuzeybatı ucunda bulunan Dwarka Hinduları da böylece tedip edildi. Bu seferin gerçekleşmesinde Semerkand'lı Mevlâna Muhammed'in yolda soyulması ve ailesinin kaçırılması etkili oldu.¹²⁹ Mahmud Begarhâ, 1473 yılının sonlarına doğru başkent Ahmedabad'a döndü ve sonraki dokuz yıl boyunca herhangi bir askerî harekâta girişmedi. Bu süre zarfında Ahmedabad'ın güneydoğusunda yer alan Vatrak nehri üzerinde kurdurduğu Mahmudabad'ın (1479) imarıyla meşgul oldu.¹³⁰

d. Çampener Seferi

Sultan Mahmud Begarhâ 1480 yılında seferlerin uzamasından dolayı huzursuz olan bir kısım emir ve melikler tarafından tertip edilen ve Şehzade Ahmed'i tahta çıkarmayı hedefleyen suikastı Vezir İmadü'l-Mülk'ün olaylara zamanında müdahale etmesiyle bertaraf etti.¹³¹ Kendisine karşı kurulan komplodan en güvendiği sadık hizmetkârı vezir

¹²⁸ Dwarka'nın fethedilmesinden sonra ordu Aramrâh köyünü ele geçirildi. Çünkü Mevlâna Muhammed'in ailesi ve malları burada tutulmaktadır. Gücerat ordusu her tarafı yakıp yıktı ancak Raca Bim bulunamadı. Bu sırada Raca küçük bir balıkçı teknesiyle kaçmıştır. Çok sürmeden yakalanır ve zincire vurulur. Esir edilen Raca Bim, Şeyh Molla Muhammed'in huzuruna getirildi, Mevlâna Muhammed kendisini affetti. Ancak Mahmud Şah Racayı affetmedi ve Ahmedabad'a gönderdi. Raca Bim, Muhafız Han tarafından şehrin her tarafında sergilendi ve en sonunda öldürüldü. Bu hadiseden Mevlâna Muhammed'in malları ve ailesi teslim edildi. Bkz., M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.174vd.

¹²⁹ I. Prasad, A Short History of Muslim Rule in India, s.361.

¹³⁰ Mahmudabad şehri nehir üzerinde yer alan yüksek bir dolgu zemin üzerine inşa edilmiştir. Bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.49.

¹³¹ Esasen Sultan Mahmud küçük yaşta olmasına rağmen tahta çıktığı andan itibaren aralıksız olarak seferlere çıktığı halde Çampener seferine bir türlü çıkmaması emir ve melikler arasında huzursuzluğa yol açmıştı. Başlarını Hüdavend Han'ın çektiği söz konusu ekip Mahmud Şah'ı tahttan indirip yerine Şehzade Ahmed'i geçirmek istiyorlardı. Plan Sultanın 4 Aralık 1480'de bir kutlama için Idgâh'a gittiği zaman uygulanacaktı. Ancak bu kumpas Hindu Racası Rayan tarafından vezir İmadü'l-Mülk'e bildirilince ortaya çıktı. İmadü'l-Mülk hemen harekete geçerek kendi ıktasından kendi askerlerini topladı ve Kayser Han Farukî'yi bilgi vermek için Sultana gönderdi. Sultan Mahmud suçluları mahkemeye çıkarmak yerine emirlerinin sadakatlerini test etmeye karar verdi. Bunun için şehzade Ahmed'i yerine naip tayin ederek Mekke'ye hacca gideceğini duyurdu. Sultan bu süre zarfında gerçekten gidecekmiş gibi hazırlıklarını yaptı. Neticede melikler Sultanın bu hareketinin arkasındaki gerçek sebebi fark edince endişeye kapılarak birkaç toplantı yaptıktan sonra aralarından Nizâm ü'l-Mülk'ü hacca gitmeden önce Çampener seferini

Melik Şâban (İmadü'l-Mülk)'ın uyanıklığı sayesinde kurtulan Sultan,¹³² 1482 yılının aralık ayında ikinci büyük seferini Gücerat Racputları üzerine yapmak için hazırlıklarını tamamlamıştı ki bu tarihlerde görülmemiş bir kuraklığın sonucunda açlık ve kıtlığın yaşanması yüzünden bu seferini ertelemek zorunda kaldı.¹³³ Bu harekât Pavagadh'ın ele geçirilmesi imkânsız kabul edilen Çampener kalesine yapılacaktı.¹³⁴

Sultanın askerleri kıtlık karşısında telef olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca Çampener'e yakın bir yerde bulunan Baroda'yı yağmaladıysalar da Çampener Racası Caya Singh'in sert mukavemetiyle karşılaştılar. Bu sırada Sultan Mahmud daha önce kafasında kurguladığı Çampener seferi bir bahane aramaktaydı. Nitekim Sultan, Baroda'ya geldiği zaman Raca tarafından barış ve dostluk tesis etmek için gönderilen kalabalık elçi heyetinin iyi niyet temennisine rağmen Mahmud Şah elçileri ve beraberindekileri silahlarıyla birlikte tutuklatmıştı.¹³⁵ Raca Caya Singh Sultanın bu hareketi üzerine ülkesinin tehlikede olduğunu etrafına duyurarak Çampener'i sonuna kadar müdafaa etmeye karar verdi. Gücerat ordusu ilk denemesinde yirmi ay kadar kuşatmasına rağmen kaleyi zapt edemedi. Bu kuşatma sırasında Sultan Mahmud bizzat ordusunun başındaydı ve pek çok yöntem denemişti.¹³⁶

Raca Caya Singh elçilerle yaptığı barış görüşmesinden umudunu kesince en güvendiği adamı naibi Sahurâ'yı bu sırada Malva hâkimi Mahmud Kalaç'ın yerine tahta çıkan oğlu Gıyaseddin'e gönderdi.¹³⁷ Raca Malva hükümdarından adeta yardım dilendiği bu girişimiyle kendisine yapılacak yardıma karşılık her gün için yüklü bir meblağ ödemeyi teklif etti.¹³⁸ Malva hükümdarı Gıyaseddin bu teklifi kabul ederek Na'lcâh'a geldi.¹³⁹ Gücerat Sultanı Mahmud, Malva hükümdarının Çampener'e yardım etmek için Mandû'dan hareket ettiğini haber alınca bazı emirlerini kuşatmayı devam ettirmeleri için Çampener'de bırakarak Mandû'ya doğru yola çıktı.¹⁴⁰

talep etmek için Sultana gönderdiler. Sultan Mahmud Şah'ın da zaten kafasında oraya bir sefer yapmak vardı. Bkz., S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.870vd.

¹³² Abul Fazl Allamî, **The Ain-i Akbarî II**, (nşr., H. S. Jarret), Calcutta 1891, s.265.

¹³³ Mirât-ı İskenderî, s.65; E.C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.207.

¹³⁴ Uluğhanî I, s.25-26.

¹³⁵ E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.207.

¹³⁶ M.S. Commissariat, *A History of Gujarat I*, s.193vd.

¹³⁷ J. M. Campbell, *Gazetteer of the Bombay Presidency I*, s.247.

¹³⁸ Mirât-ı İskenderî, s.66.

¹³⁹ Firişte IV, s.40.

¹⁴⁰ Nizameddin Ahmed III, s.274.

Sultan Gücerat ile Mandû arasındaki bir yerde bulunan Dahod köyüne geldi.¹⁴¹ Gıyaseddin Şah, Çampener Racasına yardım etmenin ileride kendisi ve Malva için doğurabileceği muhtemel sonuçlarını önceden görmüş olacak ki Raca Caya Singh'in teklifiyle ilgili danışmanlarının fikrini almak istedi.¹⁴² Ulema ve siyasi danışmanları yaptıkları toplantı sonucu oy birliği ile Müslüman olmayan bir hükümdara karşı yardımda bulunmanın Müslüman bir hükümdara yakışmayacağını kabul ve ikrar etmeleri üzerine Gıyaseddin Mandû'ya dönmek zorunda kaldı.¹⁴³ Bu gelişmelerden sonra Sultan Mahmud da yeniden ordusunun kuşatmakta olduğu Çampener'e doğru hareket etti. Bu arada Malva'dan gelecek yardımdan tamamen ümidini kesen Raca büsbütün umudunu yitirdi.¹⁴⁴

Sultan Çampener'e ulaşınca burada Cuma mescidi yapılması talimatını verdi. Emir ve Serdarlar Sultanın bu kaleyi fethetmeden dönmeyeceğini gördükleri için kaleyi bir an evvel zapt etmek için bütün güçleriyle saldırıya geçtiler. Bunun için Racputların kaleye erzak getirdikleri gizli yolları tesbit ederek içeriye girmeyi kararlaştırdılar. Gücerat ordusu bu gizli kapılardan içeriye girince Racputlar bu sefer iç kaleye sığındılar. Sultan Mahmud tarafından bu işi yapmakla görevlendirilen Kıvâmü'l-Mülk ve beraberindeki askerlerin çabaları sonucunda Çampener düştü. Sultan Mahmud Şah 24 Kasım 1484'te buranın adını Muhammedâbad olarak değiştirdi.¹⁴⁵ 1486 yılında Dehli'den Gücerat'a gelen bazı tüccarların Abu sınırında bir kısım Sirohi Racası tarafından yağmaladığı haberi geldi. Sultan Mahmud derhal emir vererek malları yağmalanan tüccarların zararlarının tazmin edilmesini sağladı. Sirohi Racası sadece tüccarların kayıplarını tazmin etmekle

¹⁴¹ Mirât-ı İskenderî, s.66.

¹⁴² E. Denison Ross, "Gujarât and Khandesh", s.309vd.

¹⁴³ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.89.

¹⁴⁴ A. K. Majumdar, "The Succession States of the...", s.164vd.

¹⁴⁵ Çampener'de bir gece ve bir gündüz devam eden çarpışmalar sonucunda 1484 yılında iç kale de ele geçirilerek Çampener fethedildi. Raca Caya Singh esir edildi. Sultan Mahmud Şah fetihten sonra iki rekât şükür namazı ve Çampener'in adını Hz. Peygamber'e atfen *Muhammedâbad* olarak değiştirdi. Çampener fethedilince Racputların yüzlercesi öldürülmüş bir o kadarı da sağ olarak kaleden kaçmayı başarmıştı. Muhafız Han, Raca Singh'in yaralarının iyileşmesinden sonra O'nu Sultanın huzuruna getirerek İslam dinin kabul etmesini söyledi. Faka Raca Müslüman olmadı. Kendisine Müslüman olması için beş ay mühlet verildi ve bu süre zarfında zindanda tutuldu. Ancak Raca beş ay sonra da İslâmiyeti kabul etmeyince O ve yardımcısı Dûngarsî idam edildiler. Bu hususta bkz., Nizameddîn Ahmed III, s.276; sadece Raca'nın oğlu, Kadı Seyfû'l-Mülk'ün teşvik ve telkinleriyle İslâmiyeti kabul edecektir. Bu Racput prensi daha sonraları Muzaffer Şah'ın (1523-1526) saltanat yıllarında Nizamü'l-Mülk ünvanıyla başta Idâr emirliği olmak üzere çok önemli görevler ifâ edecektir. Bkz., J. M. Campbell, Gazetteer of the Bombay Presidency I, s.248.

kalmamış aynı zamanda Sultan Mahmud'un koyduğu yasaların her yerde uygulanmasını da garanti etmişti.¹⁴⁶

e. Konkan'ı Zapt Eden Bahadır Gilanî Üzerine Yürümesi

1490 yılında Sultan Mahmud Şah, Dekken hükümdarı Muhammed'in veziri Hoca Mahmud Gavân'ı öldürttüğünü öğrendi. Aynı zamanda Sultana, Mahmud Gavân'ın yetiştirmelerinden Bahadır Gilanî'nin önce Dâbhol'da isyan ettiği sonra da Konkan'a hâkim olduğu ve Gücerat sahillerinde korsanlık yaptığı haberleri geldi. Bu sırada Dekken hükümdarı Sultan Muhammed ölmüş yerine oğlu Sultan Mahmud Behmenî geçmişti.¹⁴⁷ Diğer taraftan Dekken hükümdarının ölümü üzerine tahta çıkan yeni hükümdarın küçük yaşta olmasını fırsat bilen bir kısım emirler bağımsızlık arayışına girerek merkeze isyan ettiler. Dekken'in böylesine bir kargaşa içerisine sürüklendiği bu dönemde Bahadır Gilanî de Dekken'de önemli bir pozisyon elde edebilmek için harekete geçti. Bu emeline ulaşmak için de sahip olduğu gemilerle Gücerat limanlarına baskınlar düzenlemeye ve korsanlık yapmaya başladı. Bahadır Gilanî'nin bu saldırıları sonucu Gücerat limanlarındaki ticaret adeta felce uğradı.¹⁴⁸

Sultan Mahmud Şah olanları duyunca fazlasıyla çileden çıktı ve Dâbhol'a karşı Melik Sarang Kivâmü'l-Mülk'ü çok sayıda filden oluşan büyük bir orduyla karadan, top ve tüfikle donatılmış üç yüz gemiyi de denizden Dâbhol limanına gönderdi.¹⁴⁹ Bu arada Sultan Mahmud, Behmenli hükümdarına bir mektup yazarak O'na ve hanedanına yaptığı yardım ve iyilikleri hatırlatarak bu korsanın ortadan kaldırılmasını istedi.¹⁵⁰ Neticede Behmenli beylerinin başında olduğu Behmenî ordusu Bahadır Gilanî'yi mağlup ederek tehdidi ortadan kaldırdılar. Bahadır savaş meydanında sağ olarak ele geçirildi ve kellesi

¹⁴⁶ J. W. Watson, *History of Gujarat*, s.44; A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.213.

¹⁴⁷ J. D. B. Gribble, *A History of the Deccan I*, s.129.

¹⁴⁸ Mirât-ı İskenderî'ye göre Bahadır Gilanî'nin Gücerat limanlarına saldırmasının bir diğer sebebi de Melikü't-Tüccar Dukhanî'nin, Hoca Mahmud Gavân'ın öldürülmesinden sonra Dekken'den kaçarak Kambey limanına gelmesiydi. Bahadır Gilanî, Dâbhol'dan bir adamını göndererek Melik ü't-Tüccar'ın kızıyla evlenmek istediğini söylediye de bu sırada Melikü't-Tüccar ölmüş ve vekili Muhammed Hayat, Bahadır'ın bu teklifini reddetmişti. Bahadır bunun üzerine Muhammed Hayat'ı öldürttü. Kambey'in ileri gelenleri bu hadiseden sonra bir daha da kızı Bahadır Gilanî'ye göndermediler. Bahadır da öfkesini Gücerat limanlarını yağmalayarak çıkarmaya başladı. Bkz., *Mirât-ı İskenderî*, s.74.

¹⁴⁹ M. S. Commissariat, *A History of Gujarat I*, s.204vd.

¹⁵⁰ E. Denison Ross, "*Gujarât and Khandesh*", s.311.

Sultan Mahmud Behmenî'ye gönderildi. Bu gelişmeler üzerine Sultan Mahmud Begarhâ ordusuna Gücerat'a dönme emri verdi.¹⁵¹

f. Son Yılları ve Ölümü

1493 yılında Sultan, Morâsa'da isyan eden Alif Han üzerine bir ordu sevk etti. Alif Han, Sultan Mahmud'un köle emirlerinden birisiydi ve kendisine Morâsa ıktâ olarak verilmişti. Gücerat ordusunun Morâsa üzerine yürüdüğü haberleri üzerine asi Alif Han kaçtı ve Kaeth olarak adlandırılan Meimun şehrine sığındı. Kısa süre burada saklandıktan sonra Malva hâkimi Gıyaseddin Kalaç'ın yanına gitti. Ancak Gıyaseddin, O'nun babasının Kalaç hanedanına karşı hainlik ettiğini ileri sürerek kendisini himaye etmedi. Alif Han sığınacak bir yer bulamayınca Sultanpûr'a gitti. 1496 yılında Sultan Mahmud Begarhâ O'nu affetti ve Alif Han tekrar Sultanın hizmetine girdi.¹⁵²

1498 yılında Kandeşh yöneticisi Adil Han Farukî'nin her yıl Gücerat'a göndermekle mükellef olduğu yıllık vergiyi aksatması üzerine Sultan Mahmud Begarhâ ordusuyla Kandeşh üzerine yürüdü.¹⁵³ Sultan Taptî nehri civarına geldiği zaman Adil Han vergilerin tamamını ödeyerek özür diledi. Bunun üzerine herhangi bir çarpışma olmadan Sultan Mahmud ordusuyla Ahmedabad'a döndü.¹⁵⁴ Sultan on yıl sonra Kandeşh devletin taht kavgalarıyla kargaşa dönemine girdiği bir süreçte olaylara müdahale ederek yeğeni Âlâm Han'ı III. Âdil Han Ünvanıyla tahta oturttu.¹⁵⁵

Gücerat Sultanlığı 1498 yılında yeni bir düşmanla karşı karşıya kaldı.¹⁵⁶ Hindistan'ın bu yeni misafirleri 1500 yılından sonra kuzeybatı limanlarına taarruzlarda

¹⁵¹ A. K. Majumdar, "The Succession States of the...", s.165.

¹⁵² Mirât-ı İskenderî, s.74vd.

¹⁵³ Sultan Mahmud Begarhâ, elli üç yıllık saltanatının sonuna doğru Kandeşh devleti içinde zuhur eden taht kavgalarına doğrudan müdahale etti. Kaldı ki Kandeşh yöneticileri daha önce ilki Tâlner'de sonuncusu Burhanpûr'da dize getirilerek Gücerat Sultanlığının hakimiyetini kabul etmişler ve Gücerat Sultanlığı Kandeşh'in adeta koruyuculuğunu üstlenmişti. Bunun için Kandeşh hükümdarları her yıl belirlenen miktardaki vergiyi Gücerat'a gönderiyorlardı. Diğer taraftan Kandeşh hükümdarları Gücerat sarayından kız alarak Sultanlıkla akrabalık da tesis etmişlerdi. 1501 yılında Kandeşh'in en büyük ve en kudretli hükümdarı Adil Han II. Ölüncü kardeşi Davud Han tahta çıkmıştı. Ancak Gücerat Sultanı Mahmud Begarhâ, tahta kendisinin de torunu olan hanedanın şehzadesi Âlâm Han'ın çıkması gerektiğini savunuyordu. Son derece lakayt ve çelimsiz bir yönetici olan Davud Han 1508 yılında aniden ölünce Mahmud Şah tahta torunu Âlâm Han'ı çıkararak Kandeşh yönetimine müdahale etti. Bu yeni yönetici aynı zamanda Sultan Mahmud'un oğlu Halil Han'ın kızıyla evlenerek Gücerat ile yeni bir akrabalık tesis etti. Geniş bilgi için bkz., M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.206.

¹⁵⁴ Mirât-ı Ahmadi, s.50.

¹⁵⁵ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.92.

¹⁵⁶ J. M. Campbell, Gazetteer of the Bombay Presidency I, s.248.

bulunan Portekizlilerdi. Portekizliler Hindistan'ın batı dünyası ile yaptığı ticareti, Kızıldeniz'e giden yolları tutmak suretiyle Müslüman tacirleri devre dışı bırakarak tekeline almaya başlamıştı.¹⁵⁷ Hindistan deniz ticaretine vurulan bu darbeye Gücerat Sultanlığı tehdit altına girerken karşı tarafta söz konusu ticaretten büyük kazanç sağlayan Mısır Memlûkleri de olumsuz etkilenmişti. Diğer taraftan Portekizli gemileri sadece ticarî gemilere değil aynı zamanda Hindistan'dan Arap yarımadasına hacı taşıyan gemilere de saldırıda bulundular. Hindistan'ın bu yeni müstevlileri ilk başlarda Mahim ve Bombay limanlarına saldırırlarken zamanla Gücerat'ın diğer limanlarına da baskınlar yapmaya başladılar. Sultan Mahmud Begarhâ bu menfi haberleri Diu'da bulunduğu sırada öğrendi. Bu arada Portekizliler Kambey limanına gelmiş bulunuyorlardı.¹⁵⁸

1506 yılında Portekiz genel valisi Fransesko Almada oğlu Lorenzo'nun öncülük ettiği bir donanmayı incelemelerde bulunmak üzere Hindistan'ın kuzeybatı limanlarına göndermiş bu arada Portekizli deniz kuvvetleri Hindistan kıyılarında hatırı sayılır bir kuvvet olmaya başlamıştı.¹⁵⁹ General Lorenzo öncülüğündeki Portekiz donanmasının Bombay yakınlarındaki Çavl (Chaul) limanına sığındığı haberleri üzerine¹⁶⁰ Mısır'ın Memlûk Sultanı Kansu Gavri tarafından gönderilen Mısır donanması ile Sultan Mahmud Begarhâ'ya bağlı Melik Ayaz komutasındaki Gücerat donanması Diu önlerinde birleştiler. Gücerat ve Mısır'ın müşterek donanması 10 Nisan 1507 Çavl limanında Lorenzo ile karşılaştılar.¹⁶¹ Denizde vukubulan muharebe sonunda Portekiz donanması ağır kayıplar verdiği gibi komutanları Lorenzo da hayatını kaybetti.¹⁶² Oğlunun

¹⁵⁷ Portekizliler ilk olarak 1498 yılında Hindistan'ın Malabar sahillerine yerleşmeye başladılar. Bu tarihten sonra Portekizliler Gücerat sultanlığının dış politikasında önemli bir faktör olarak yerini alacaktır. Koçin (Cochin) limanında büyük bir ticaret merkezi kuran Portekizliler, 1507 yılında Kızıldeniz girişinde yer alan Sokotra (Socotra)'da bir yerleşim birimi tesis ettiler. Bu tarihlerden sonra Hindistan ve Avrupa arasında Kızıldeniz ve Mısır vasıtasıyla yapılan ticaretten büyük kazançlar sağlamaya başladılar. Bkz., J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, s.309.

¹⁵⁸ Firişte IV, s.45.

¹⁵⁹ Bkz., J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, s.310; K. M. Panikkar, **Malabar and the Portuguese**, Bombay 1929, s.72vd; M. L. Dames, "The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century", **Journal Royal Asiatic Society I (January 1921)**, s.1-29.

¹⁶⁰ Mirât-ı İskenderî, s.75.

¹⁶¹ Şaol deniz muharebesi (10 Nisan 1507) adıyla bilinen bu savaş Portekiz filosunun Şaol limanında yatmakta olduğu sırada yapılan hücumla meydana gelmiştir. Bu muharebeye Mısır hükümdarı Kansu Gavri tarafından Süveyş'ten Aden'e oradan Gücerat kıyılarındaki Diu limanına gönderilen Emir Hüseyin komutasındaki donanmadan başka Yemen hükümdarı Amir de destek vermiştir. Gücerat sultanı Mahmud Begarhâ'ya bağlı Melik Ayaz komutasındaki donanma da bu sırada Diu'da hazır beklemekteydi. 10 Nisan 1507'de başlayan muharebe gece de devam ederek ertesi gün Portekiz filosunun imhasıyla neticelendi. Bkz., F. Kurtoğlu, "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, Ankara 2010, s.916.

¹⁶² A. K. Majumdar, "The Succession States of the..," s.166.

intikamını almak için harekete geçen Portekiz'in genel valisi Almaida bir yıl sonra Hindistan limanlarına saldırdı ve Şubat 1509'da Müslüman donanmasını aynı yerde mağlup etti. Müslüman donanmasının ağır kayıplar vermesi ve Mısır donanmasının Hindistan'dan ayrılması üzerine Sultan Mahmud Begarhâ Portekizlilerle anlaşmak zorunda kaldı ve onlara Diu'da serbest ticaret bölgesi verdi.¹⁶³

1510 yılında, Sultanın Kandeş devletinin taht kavgasına müdahale ederek tahta torunu Âlâm Han'ı geçirmesinden dolayı, Dehli Sultanı İbrahim Lodi'den kendisini tebrik etmek üzere bir elçi geldi.¹⁶⁴ Aynı zamanda bir yıl sonra İran'daki Türkmen devletinin başında bulunan Şah İsmail tarafından kalabalık maiyet ve armağanlarla gönderilen bir elçilik heyeti geldiyse de Gücerat Sultanı onları huzuruna kabul etmedi.¹⁶⁵ Aynı yıl Sultan Patan'a gitti ki bu O'nun son seferi olacaktı.¹⁶⁶ Bu sırada Sultan şiddetli bir hastalığın pençesine düşmüştü. Sultan Mahmud az zaman sonra 24 Kasım 1511'de hayatını kaybetti.¹⁶⁷ Mahmud Begarhâ, Muzafferî hanedanlığının en güçlü sultanı idi. Tahta küçük yaşlardayken çıkmasına rağmen zekâsını ve kabiliyetini kullanarak bu büyük sultanlığı takriben elli yıl yönetmeyi başardı.¹⁶⁸ Sultan selefleri gibi bağınaz değildi. Mahmud Begarhâ elli yıllık saltanatında dağınık Hindu devletlerine yönelik çok sayıda

¹⁶³ Esasen Portekizliler Sultan Mahmud'un saltanatından önce Batı ve Güney Hindistan ile ilgilenmeye başlamışlardı. Vasco de Gama 1498 yılında Kalikut (Kalilat/Kalküta)'a gelmeden evvel Portekizliler, Mısır ve Güceratlı tacirleri atlatarak Hint okyanusundaki ticaretin büyük bir bölümünü ele geçirmişti. Bu nedenle Sultan Mahmud, 1508 yılında Memlûk Sultanı Kansu Gavri ile ittifak yaptı. Ancak Müslümanların Dom Lourenço de Almeida'yı deniz savaşında yenmesine rağmen Portekizliler komşu Bicapûrlu Âdil Şahilerden Goa'yı aldılar ve Mahmud barış yapmak zorunda kaldı. Bkz., C. E. Bosworth, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri...*, s.408.

¹⁶⁴ Nizameddîn Ahmed III, s.289.

¹⁶⁵ S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.876; A.M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.218.

¹⁶⁶ Sultan 1510 yılının son aylarında Patan'a hareket etmişti. Bu Sultan Mahmud'un son seferi oldu. Patan'da bulunduğu sırada ulemadan Mevlâna Muineddîn Kazrûnî ve Taceddin Suyutî'yi ziyaret etti. Onlarla vedalaşır gibi sohbet eden Sultan konuşması sırasında ömrünün sonuna geldiğini düşündüğünü söyledi. Bu iki âlimin hayırduasını istedi. Patan'daki evliyaların mezarlarını ziyaret ettikten dört gün sonra buradan ayrılan Sultan Mahmud Ahmedabad'a hareket etti. Yolda Surkhec'e uğrayan Sultan burada ünlü âlim Şeyh Ahmed Kattu'nun mezarını ziyaret etmişti. Bu ziyareti sırasında şeyhin mezarının ayak ucuna kendisinin defnedilmesi için bir mezar yaptırdı. Sultan buradan Ahmedabad'a geldi. Bkz., *Mirât-ı İskenderî*, s.78.

¹⁶⁷ Sultan Mahmud Şah Ahmedabad'da bulunduğu sırada hastalanmış ve durumu kötüye gidince oğlu Halil Han'ı Baroda'dan çağırtmıştı. Mirât-ı Ahmadi'de son nefesini vermeden bazı öğütlerde bulunduğu anlatılır. Sultan burada üç ay kadar hasta yattıktan sonra 24 Kasım 1511 (3 Ramazan 917)'de vefat etti. Sultan Mahmud Surkhec'de defnedildi. Bkz., *Mirât-ı Ahmadi*, s.50.

¹⁶⁸ Nizameddîn Ahmed III, s.291.

başarılı savaş yaptı, birçoğunu ortadan kaldırdı, bazılarını vergiye bağlayarak Gücerat'a tâbi kıldı.¹⁶⁹

Hizmetinde bulunanlara büyük lütuflarda bulunan Mahmud Begarhâ âlimlere hürmet ederdi ve onları sık sık ziyaret ederek ihtiyaçları ile yakından alâkadar olurdu. Ayrıca Sultan Mahmud Begarhâ Mekke ve Medine'deki ihtiyaç sahiplerine çeşitli emtia ve değerli hediyeler göndererek kutsal topraklardaki Müslümanların dertleriyle hemhal olurdu. Cömertliği ve hoşgörüsü ile Gücerat tarihine adını altın harflerle yazdıran Sultan Mahmud daha sonraki Muzafferî hükümdarlarına bu hasletleriyle örnek teşkil etmişti.¹⁷⁰

E. II. ŞEMSEDDİN MUZAFFER ŞAH (1511-1526)

Mahmud Begarhâ'nın 24 Kasım 1511'de ölümü üzerine Gücerat'taki başkent Ahmedabad'da tahta Sultanın en büyük oğlu Şehzade Halil Han *Şemseddin Muzaffer Şah* ünvanıyla çıktı.¹⁷¹ Yeni Sultan ilk olarak, Mahmud Begarhâ'nın ölümünden beri başkent yakınlarında bekletilen Safevi Şah İsmail'in elçisi Yadigâr Bey'i huzuruna kabul etti.¹⁷² Sultan II. Muzaffer, İran elçisinin getirdiği hediyeleri kabul ettikten biraz sonra Ahmedabad'dan ayrılarak Baroda üzerinden Çampener'e gitmek üzere yola çıktı.¹⁷³ Burada kendisini, Malva hâkimi Nasreddin Kalaç'ın büyük oğlu şehzade Muhammed namı diğer Sahip Han, kardeşi tarafından işgal edilen Mandû tahtına çıkabilmek için yardım talep etmek üzere bekliyordu.¹⁷⁴

Nasreddin Kalaç'ın ölümüne kadar devam eden taht kavgasında Şehzade Mahmud Racputların da desteğini alarak ağabeyini Mandû'dan uzaklaştırmayı başarmıştı.¹⁷⁵ Başka

¹⁶⁹ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.95vd.

¹⁷⁰ Z. A. Desai, "A'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat", **Journal of the Oriental Institute, XV/1, (March-June 1966)**, (nşr., B. J. Sandesara), Baroda 1966, s.467.

¹⁷¹ Sultan Mahmud Begarhâ dört erkek çocuğuna sahipti. Bunların ilki şehzade Muhammed Kalâ idi. O'nun annesi Sultan Kutb ed-dîn'in hareminden gelen Rânî adında bir cariye idi. Kutb ed-dîn'in ölümünden sonra Sultan Mahmud'un hizmetine girmişti. İkinci oğlu Apâ Han idi. Annesinin adı Rânî Sarânî idi. Bu kadın Sultan Mahmud'u zehirlemek için haremine gelmişti. Sultan Mahmud bunu öğrenince onu zehirleterek öldürdü. Üçüncü oğlu Ahmed Han idi. O'na Hüdavend Han tarafında Ahmed Şah ünvanı verilmişti. Dördüncü oğlu Halil Han idi. Tahta işte bu şehzade çıkacaktır. Sultan Mahmud son nefesini verirken yanında şehzade Halil vardı. Annesi Rânî Hirabâi doğumdan birkaç gün sonra ölmüştü. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.89vd; Uluğhanî I, s.97.

¹⁷² Şah İsmail tarafından Mahmud Begarhâ'ya gönderilen elçilerin kabul edilmesi için yapılan hazırlıklar hakkında bkz., Uluğhanî I, s.88.

¹⁷³ Bu hediyeler, turkuaz renkli çok değerli bir kâse, mücevherlerle dolu bir sandık ve otuz Irak atından oluşuyordu. Bkz., S. A. I. Tirmizi, "Gujarat and Khandesh", s.879.

¹⁷⁴ Firişte IV, s.48.

¹⁷⁵ Malva hükümdarı Sultan Nasreddin Mahmud Kalaç ölünce şehzade Şehabeddin Malva'ya geldi. Bu sırada küçük kardeşi şehzade Mahmud Nalça'da bulunuyordu. Fakat Sultan Nasreddin'in ölümünden

çaresi kalmadığını anlayan Malva şehzadesi Gücerat'a sığınmak zorunda kaldı. Sultan II. Muzaffer, Malva'daki taht kavgasının araştırılması için Kayser Han'ı görevlendirdi.¹⁷⁶ Bu arada prens Muhammed (Sahip Han) taraftarlarıyla birlikte Çampener'de misafir edilmek üzere davet edildi. Şehzade Çampener'deyken yandaşları bir anlaşmazlık üzerine bu sırada burada bulunan İran elçilerinin kaldıkları yeri yağmaladılar.¹⁷⁷ Sultan II. Muzaffer, bu utanç verici haberleri alınca vezir Melikü'sh-Şark İmadü'l-Mülk'ü isyanı durdurmak ve elçileri güvenli bir yere nakletmek için görevlendirdi. Sultan 23 Kasım 1512'de elçileri Horasan Han'ın korumasında limana ulaştırmış ve onlara iki büyük gemi vererek ülkelerine göndermişti. İran elçilerinin gönderilmesinden sonra şehzade Muhammed bu utanç verici olayların içinde kendi yandaşlarının olması dolayısıyla büyük üzüntü duyarak Sultanın izni olmadan Çampener'i terk etti.¹⁷⁸

a. Idâr Racası Bihim Üzerine Yürümesi

Sultan Muzaffer, Şehzade Muhammed'in Gücerat'dan ayrılmasından kısa süre sonra bir istihbarat raporu aldı. Buna göre Malva hâkimi Mahmud Kalaç ülkenin yönetimini zaten devlet içinde önemli nüfuza sahip olan Raca Mednî'ye teslim etmişti.¹⁷⁹

sonra devlet yönetimini kendi eline alan vezir Muhafız Han, şehzade Şehabeddîn'in tahta çıkmasına karşı çıktı. Bunun üzerine Malva tahtına çıkması için Mahmud'u haber göndererek Mandû'ya davet etti. Şehzade Mahmud başkente yaklaşıncı Şehabeddîn Asîrgar'a kaçmak zorunda kaldı. Mahmud, Mandû'da büyük bir kalabalık tarafından karşılandı ve nümâyîşe yapılan taç giyme töreninin ardından Malva tahtına çıktı. Mandû sarayının önünde altın işlemeli kadife kumaşlarla süslenen yedi yüz filden oluşan muazzam bir geçit töreni yapıldı. Kısa süre sonra Muhafız Han, sinir bozucu kibrini yansıtan lakayt bir konuşma yapınca Mahmud Kalaç sinirlenmiş ve vezirin üzerine yürüyerek darp etmiş hatta yaralamıştı. Üzücü olaylar sonrasında acıdan kıvranan Muhafız Han, sarayı terk ederek evine gidince önce yandaşlarını topladı arkasından Mandû sarayını bastı. İsyanı bastırmakta hiçbir endişe taşımayan emirler evlerinden dâhi çıkmadı. Mahmud Kalaç, Arap ve İranlı askerlerden oluşan özel muhafız alayını toplamak suretiyle sarayını savunmaya çalıştı. Neticede Muhafız Han'ın bu darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Pes etmeyen Muhafız Han bu sefer Sultan Mahmud'un diğer kardeşi Sahip Han (Şehzade Muhammed)'i hapisten kurtararak Mahmud'a karşı onu hükümdar ilan etti ve Sahip Han'ın başına Malva tacını kendi elleriyle koydu. Bkz., W. Kincaid, **History of Mandu (The Ancient Capital of Malwa)**, Bombay 1879, s.58vd.

¹⁷⁶ S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.879.

¹⁷⁷ Esasen şehzade Sahip Han, İran elçileriyle bir yakınlık kurmak suretiyle dostluk tesis etmişti. Ancak kendi taraftarları arasında bir grup İran elçileriyle bazı meseleler üzerinde tartışmaya başladılar. Kılıçlar çekildi ve iki taraf birbirine saldırdı. Olaylar büyüyünce Sahip Han'ın maiyetinde bulunan bazı kimseler hapsedildi. Hadiseden büyük üzüntü duyan şehzade Sahip Han burada daha fazla kalamayacağını anlayınca Burhanpûr'a gitti. Bkz., Firişte IV, s.49.

¹⁷⁸ A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.220vd.

¹⁷⁹ Sarayına yapılan darbe girişiminden sonra tedbirlerini artıran Mahmud Kalaç civardaki Racput vilayetlerinden gelen destek kuvvetlerinin de ordusuna katılmasından sonra Mandû önlerinde karargâhını kurdu. Bunların arasında en önemlisi Idâr Racası Mednî idi. Raca Mednî bütün maiyetiyle Mahmud Kalaç'a destek veriyordu. Müşterek Racput kuvvetlerinin desteğini alan Mahmud'un ordusu karşısında tutunamayan Sahip Han Mandû kalesine sığınmaya mecbur bırakıldı. Kalenin sağlamlığına fazlasıyla güvenen Sahip Han, Mahmud Kalaç tarafından kendisine yapılan bütün teklifleri geri çevirdi. Ancak

Raca Mednî'nin Malva'da böylesine bir nüfuza sahip olarak güç kazanması siyasi dengeleri Mewâr'ın Racası Rana Sanka lehine değiştirebilirdi.¹⁸⁰ Bu ihtimalin ortaya çıkması üzerine Sultan II. Muzaffer 1512 yılının ağustos ayında büyük bir orduyla Çampener'den Malva üzerine yürüdü. Bu sırada Sultan Şemseddin Muzaffer Şah'ın Malva meselesine eğilmesini fırsat bilen Idâr Racası Bihim (1509-1515) Sabarmâti nehrinin doğusundaki ülkeyi yağmaladı.¹⁸¹

Racayı cezalandırmak için üzerine ilk başta Sultana katılmak üzere Godhara yakınlarına gelen Patan yöneticisi Aynü'l-Mülk gönderildi. Ancak Aynü'l-Mülk Raca Bihim karşısında başarısız oldu, hatta çarpışma sırasında kardeşi Abdu'l-Melik de iki yüz adamıyla öldürüldü. Bu haberleri alan Sultan ordusuyla bizzat Raca Bihim üzerine yürüdü. Gücerat ordusuyla karşılaşmaktan bile korkan Raca firar etti. Sultan Muzaffer Idâr'ı tahrip ederek ordusuna yağma emri verdi. Raca Bihim, Sultan Muzaffer'in Hindu yöneticisi Melik Gopî'nin araya girmesiyle, yüklü miktarda tazminat ödemek şartıyla affedildi.¹⁸² Muzaffer Şah, bu durumu kabullenerek Malva'ya gitmek üzere Godhara'dan hareket etti.¹⁸³

b. Malva'nın Zaptı

1517 yılında Malva emirleri ülke yönetimine adeta el koyan Raca Mednî ve onun elinde kukla hükümdar durumuna düşen Mahmud Kalaç'a karşı Gücerat Sultanı Muzaffer

kuşatmaya daha fazla dayanamadı ve Gücerat'a kaçtı. Malva'ya yaptığı söz konusu yardımlarından sonra Raca Mednî'nin nüfuzu arttı ve Raca, Mahmud Kalaç tarafından umumî ordu komutanlığına getirildi. Raca Mednî bundan sonra bütün üst rütbelere Racputları atamaya başladığı gibi Müslüman yöneticilerinde görevlerine son verdi. Devlet içinde nüfuzları kırılan Müslüman yöneticiler isyan etmek için uygun zamanı kollamaya başladılar. Bu arada orta yolu bulmak için aralarından Mansur Han'ı Raca Mednî'ye gönderdiler ancak olumsuz cevap aldılar. Bunun üzerine Sahip Han'ı tekrar başkente davet ettiler. Aynı zamanda Dehli hükümdarı İskender Lodi'den de Racput zulmüne karşı yardım talep ettiler. Öyle ki Müslümanlar Mandû'da ibadetlerini dâhi yapamaz olmuşlardı ve camiler Racputların yuvası haline gelmişti. Bu hususta bkz., W. Kincaid, *History of Mandu*, s.59vd.

¹⁸⁰ Mirât-ı Ahmâdî, s.51.

¹⁸¹ J. M. Campbell, *Gazetteer of the Bombay Presidency I*, s.251.

¹⁸² Ancak 1515 yılında Idâr Racası Bihim ölünce tahtı yeğeni Raimal tarafından gasp edildi. Raca Raimal, Çitor Racası Rana Sanka'nın yardım ve himayesiyle bunu başaracaktır. Sultan Muzaffer Şah Idâr'daki durumu kontrol altına almak için buraya Ahmednagar yöneticisi Nizâm Han'ı gönderdi. Nizâm Han'ın ordusu Idâr'a girince Raca Raimal şehirden kovuldu ve taht gerçek sahibine Raca Bihim'in oğlu Bharmal'a verildi. Ancak Çitor Racasının desteğini arkasına alan Raca Raimal ilk fırsatta şehre tekrar saldırarak tahtı tekrar ele geçirecektir. Bu hususta bkz., R. C. Majumdar, *"The Succession States of the..."*, s.168.

¹⁸³ Ulughanî I, s.100; S. A. I. Tirmizi, *"Gujarat and Khandesh"*, s.879.

Şah'tan yardım istedi.¹⁸⁴ Bu sırada vezir Muhafız Han da harekete geçerek Sahip Han'ı Mandu tahtına tekrar çıkarmak için Dehli'nin yardımını sağlamak amacıyla Dehli'ye gelmişti. Arkasından Sultan Muzaffer büyük bir ordunun başında Dehâr'a gelmiş bulunuyordu. Mednî Raca bu süre zarfında gerekli hazırlıkları yapmış ve orduyu Mandû yakınlarında bekletiyordu.¹⁸⁵ Mandû önlerinde ağır kayıplar veren Muzaffer Şah savaş sonrasında Gücerat'a dönmek zorunda kaldı. Ancak Sahip Han yine de vazgeçmedi. Dehli ve Çanderî'den gelen takviye kuvvetlerle Raca'nın üzerine yürüdü. Raca Mednî bu sefer de diplomasi yeteneğini kullanarak Sahip Han'ın tarafında siyasi kriz çıkarmayı başardı. Dehli birlikleri geri çağırıldı. Ancak Muhafız Han emrinde kalan orduyla Mandû üzerine yürümeye devam etti. Kendisini karşılayan büyük Racput müsterek ordusu karşısında Nalça yakınlarında yenildi ve savaş alanında katledildi. Sahip Han kendisini Mahmud Kalaç'ın merhametine bıraktı. Malva Sultanı Mahmud, kardeşini affettiği gibi kendisine Raisin, Bhilsa ve Dhamoni bölgelerini verdi.¹⁸⁶

Malva'daki galibiyetten sonra Raca Mednî'nin nüfuzu daha da arttı. Raca Müslümanlar üzerindeki baskısını öyle artırdı ki bazen yargılama olmadan öldürülmelerini emrediyordu. Malva Müslümanları sayısız işkence ve hakarete maruz kalıyorlardı. Müslüman ahalinin maruz kaldığı şiddet ve hakaretler karşısında suskunluğundan vazgeçen Sultan Mahmud, Raca Mednî'nin icraatları karşısında itibarını kaybettiğini ileri sürerek yönetime müdahale etmeye kalkıştıysa da en sonunda ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.¹⁸⁷ Gücerat'a sığınmak isteyen Mahmud Kalaç, Sultan

¹⁸⁴ Raca Mednî'nin Müslümanları yönetim başta olmak üzere önemli görevlerden uzaklaştırması çok sürmeden Mahmud Kalaç'ın tepkisine yol açtı. İtibarının sarsıldığını düşünen Mahmud Kalaç, ordudaki Racputların sayısını azaltmaya karar verdi. Bu yüzden Mednî Raca'ya ordudan kırk bin kişinin ihraç edilmesini istediği bir buyruk gönderdi. Bu görevlere Müslüman askerlerin getirilmesini talep etti. Racputlar Mahmud Kalaç tarafından yapılan bu nezaketsizliğe anlam veremediler. Söz konusu askerler Raca'ya giderek kendisinin yerine oğlu Raca Rayan'ı geçirmesini istediler. Hilekâr yönetici Raca Mednî buna karşı çıktı ve zaten ülkenin yönetiminin kendi elinde olduğunu izin verilirse bütün komşu Müslüman ülkeleri ortadan kaldırabilecek güçte olduğunu söyledi. Böylece kendisine muhalefet edenleri ikna etmeyi başardı. Göstermelik bazı görev değişiklikleri yaptıktan sonra kendisinin Mahmud Kalaç tarafından öldürüleceği dedikodularını etrafa yaymaya başladı. Mahmud Kalaç işte bu yüzden Mandû'yu terk etmek zorunda kalacaktır. Bkz., W. Kincaid, History of Mandu, s.60vd.

¹⁸⁵ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.100.

¹⁸⁶ Mirât-ı Ahmadi, s.52.

¹⁸⁷ Mirât-ı İskenderî'ye göre Sultan Muzaffer, Mahmud Kalaç'ı otağında bizzat misafir etmiştir. Bu karşılaşma sırasında iki hükümdar birbirlerine sarılmışlar ve Mahmud Kalaç kendisinin huzura kabul edilmesinden duyduğu sevinci dile getirmiştir. Aynı zamanda bütün emirlerin yüzünü sevinç kaplamıştır. Mahmud Kalaç, misafirligi sırasında Malva'da olup bitenleri, Mednî Raca'nın yönetimi nasıl gasp ettiğini ve Mandû'da estirdiği terörü, Müslümanların maruz kaldığı dehşet verici muameleleri etraflıca izah etmiştir. Mahmud Kalaç'ın yaptığı açıklamalardan sonra Sultan Muzaffer emir ve meliklerin bulunduğu

Muzaffer'in yardım ve himayesine mecbur olarak Sultanın huzuruna çıkmak için 1517'de Mandû'dan ayrıldı.¹⁸⁸

Bu hadiseler olurken Sultan Muzaffer Şah, Malva üzerine yürümek niyetinde idi. Sultan Dehâr'a geldiğinde burasının Raca Mednî tarafından boşaltıldığını ve şehrin harabeye döndüğünü gördü.¹⁸⁹ Sonra Raca üzerine yürüyen Gücerat ordusu aynı yıl Mandû'yu kuşattı. Raca Mednî işin ciddiyetini anlayınca Çitor Racası Rana Sanka'yı yardıma çağırdı.¹⁹⁰ Bunu tahmin eden Muzaffer Şah, zaten çoktan Rana Sanka üzerine bir kuvvet göndermiş bulunuyordu.¹⁹¹ Neticede 1518 yılında Mandû zapt edildi.¹⁹² Malva'nın fethinden sonra Sultan Muzaffer'in kudreti daha da arttı. Sultan fetihten sonra bir hükümdara yakışacak şekilde tahtı Mahmud Kalaç'a iade etti. Bundan sonra Sultan Muzaffer ordusuyla Gücerat'a hareket etti.¹⁹³

c. Son Yılları ve Ölümü

1519 yılında Mahmud Kalaç'ın Çitor Racası Rana tarafından mağlup edildiği haberleri geldi. Muzaffer Şah, bu haberi alır almaz Mandû'ya yeniden bir ordu sevk etti. Bu sırada Rana Sanka'ya ait bir ordu Ahmednagar'ı yağmaladı ve Gücerat ordusunu bozguna uğrattı.¹⁹⁴ Sorâth yöneticisi Melik Ayaz Sultanî bunun intikamını almak için 1521 yılında harekete geçerek Çitor üzerine yürümek istediye de başarılı olamadı.¹⁹⁵ Bu arada Melik Ayaz Sultanî ile Gücerat emirleri arasında anlaşmazlık çıktı. Bu gelişmeler üzerine Sultan Muzaffer Çitor üzerine bizzat yürümeye karar verdi. Ancak, Çitor Racası Rana, oğlunun başında olduğu bir elçilik heyetini çok sayıda hediye ile Ahmedabad'a gönderdi. Muzaffer Şah elçilerin kendisini ikna etmesiyle Çitor seferinden vazgeçti. Az zaman sonra Melik Ayaz Sultanî öldü. Sultan O'nun yerine oğlu Melik İshak'ı görevlendirdi.¹⁹⁶ 1524 yılında Şehzade Bahadır Han kendisine verilen ıktâları ve ulufeleri

toplantıda kâfirlerle zalimliklerine karşı Müslüman bir hükümdarın yanında olmak gerektiğini ifade ederek Mandû'nun kesin olarak fethedilmesine hükmetmiştir. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.99.

¹⁸⁸ R. C. Majumdar, "The Succession States of the...", s.168.

¹⁸⁹ J. M. Campbell, Gazetteer of the Bombay Presidency I, s.251.

¹⁹⁰ Firişte IV, s.51.

¹⁹¹ Çitor Racası üzerine Kandeş yöneticisi Adil Han gönderilmiştir. Adil Han müşterek Racput ordusunun bu sırada Mandû'ya gitmek üzere yolda olduğunu ve Uccain civarında konakladığını öğrenince Uccain'e hareket edecektir. Bkz., Firişte IV, s.51.

¹⁹² Uluğhanî I, s.101-105.

¹⁹³ A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.225.

¹⁹⁴ A. K. Majumdar, "The Succession States of the...", s.168.

¹⁹⁵ J. M. Campbell, Gazetteer of the Bombay Presidency I, s.251.

¹⁹⁶ J. W. Watson, History of Gujarat, s.47.

yetersiz bularak Gücerat'ı terk etti.¹⁹⁷ Muzafer Şah onun görevlerini usulen oğlu İskender'e verdi. Sulatan 5 Nisan 1526 yılında hayatını kaybetti.¹⁹⁸

F. NASREDDİN İSKENDER ŞAH (1526)

Sultan II. Muzafer Şah 1526 yılında öldüğünde İskender, Bahadır ve Latif Han adında üç oğlu bulunuyordu. İskender Han en büyük şehzadeydi ve Sultan Muzafer'in vârisiydi. İskender Han zayıf ve kabiliyetsiz bir şehzadeydi.¹⁹⁹ Şehzade Bahadır, babası hayattayken ıktâ ve ulufe meselesi yüzünden Sultana küsmüş, kendisine daha fazla geçimlik verilmesi talebinin babası tarafından kabul edilmemesi üzerine Gücerat'ı terk ederek Dungârpûr, Çitor ve Mevât yoluyla Dehli Sultanı İbrahim Lodî'nin yanına gitmiş, Onunla Babur padişah arasında gerçekleşen Panipat savaşına tanıklık etmişti. Şehzade Bahadır, Sultan Muzafer ölünce tekrar Gücerat'a dönecektir. Bu sırada Latif Han'ın yaşı çok küçük olduğu için tahta çıkması zaten mümkün değildi.²⁰⁰

İskender Han babası Sultan Muzafer'in öldüğü gün Ahmedabad'da tahta çıktı. Şehzade İskender tahta çıkınca Nasreddin ünvanını aldı. İskender Şah'ın tahta çıktığı andan itibaren ülkedeki bir kısım yöneticiler arasında bir huzursuzluk baş gösterdi. Bunun başlıca sebebi, Sultan İskender'in tahta çıkar çıkmaz bin yedi yüz atı kendi adamları arasında paylaştırmasıydı.²⁰¹ Bu durum Muzafer Şah dönemi emirleri arasında genel bir memnuniyetsizlik yarattı. Başta vezir İmadü'l-Mülk olmak üzere pek çok üst düzey devlet adamı Sultana şehzadelik yıllarında her konuda büyük destek olduklarını ileri sürüyorlar ve buna rağmen böyle bir muameleye layık görülmelerinden duydukları üzüntüyü dile getiriyorlardı.²⁰²

¹⁹⁷ Şehzade Bahadır Han, ağabeyi İskender Han'ın kendisinden daha çok ıktâyâ sahip olduğunu iddia ederek kendisine de aynı miktarda ulufe verilmesini talep edince babası Muzafer Şah bunu kabul etmedi. Şehzade Bahadır bunun üzerine kızıp Gücerat'ı terk etti. Önce Dungârpûr'a gitti, oradan bir aralık Çitor'a geçerek bir müddet Çitor'da Rana Sanka'nın yanında kaldıktan sonra Mewât yoluyla Dehli Sultanı İbrahim Lodî'nin yanına gitti. Bahadır Han, İbrahim Lodî ile Babur Padişah arasında vukubulan Panipat savaşına tanıklık etti. Babası Muzafer Şah öldükten sonra 1526 yılında Gücerat'a geri dönecektir. Bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.54.

¹⁹⁸ Uluğhanî I, s.129; A. K. Majumdar, "The Succession States of the...", s.168.

¹⁹⁹ A. L. Srivastava, The Sultanate of Delhi, s.257.

²⁰⁰ G. Dunbar, **A History of India (from the earliest times to the present day)**, Delhi 1936, s.142.

²⁰¹ Mirât-ı İskenderî'de bu rakam iki bin yedi yüzdür. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.141.

²⁰² Sadece emirler değil Gücerat halkı da İskender Şah'ın bazen yersiz hatalı işler yapmaya başladığından şikâyet etmeye başlamıştı. Bunun Gücerat dışında bulunan Bahadır Han geri gelmesini tahta onun çıkmasını istiyorlardı. Bu hususta bkz., Nizameddîn Ahmed III, s.325.

Ahmedabad'da bu olaylar olurken Şehzade Latif Han'ın Sultanpûr'da Raca Bihim'in de desteğiyle kendisini hükümdar ilan ettiği ve tahta oturduğu haberleri gelmeye başladı.²⁰³ Bu durumda İskender Şah, ona engel olmak için emirlerinden olan Melik Latif'i Şirza Han ünvanıyla vekil tayin etti. Şehzade Latif Han da bir taraftan Ahmedabad'da bulunan İmadü'l-Mülk başta olmak üzere mağdur olduklarını iddia eden emirlere onları teskin eden mektuplar gönderirken diğer taraftan kendisine destek bulmak üzere Çitor'a hareket etti. İskender Şah tarafından gönderilen Şirza Han bir boğuşma sırasında öldürülünce bu sefer onun yerine büyük bir ordunun başında Kayser Han gönderildi.²⁰⁴ Bu arada bazı Muzafferî emirleri ümitsizliğe kapılırken Sultan İskender tarafından İmadü'l-Mülk'ün öldürülmesi emrinin verildiğini öğrendiler. Sultan İskender'in öldürülmesinden başka çare kalmadığını gören İmadü'l-Mülk ve beraberindeki emirler bunun için hazırlık yapmaya başladılar. Bir gün Sultan çevgen oynamak için saraydan çıkmış ve dönünce çok yorulduğu için dinlenmek üzere istirahat çekilmişti.²⁰⁵

İmadü'l-Mülk uygun zamanın geldiğini düşünerek, Bahaü'l-Mülk, Dârü'l-Mülk, Seyfü'l-Mülk, iki Türk ve bir Habeşli köleyle birlikte sarayı bastılar. Silahlarıyla saraya giren meliklerle çatışmaya başlayan saray muhafızlarının çıkardığı gürültüye uyanan Sultan İskender ne olup bittiğini anlamak için dışarı çıktığında bu sırada kendisini bekleyen silahlı emirler tarafından derdest edilerek 30 Mayıs 1526'da katledildi. Böylece İskender Şah'ın saltanatı sona erdi. Sultan İskender Gücerat Sultanları arasında ilk katledilen hükümdar oldu.²⁰⁶ İskender Şah'ın katledilmesinden sonra İmadü'l-Mülk merhum hükümdar Muzaffer Şah'ın haremine giderek Nâsır adındaki bir çocuğu henüz altı yaşında olmasına rağmen II. Mahmud ünvanıyla tahta çıkardı.²⁰⁷ Fakat ordudaki askerler ve bazı devlet ileri gelenleri ülke işlerinin küçük yaştaki bir çocuğa

²⁰³ E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.105.

²⁰⁴ Mirât-ı İskenderî, s.141vd.

²⁰⁵ Sultan İskender Şah çevgen oynadıktan sonra saraya dinlenmek için döndüğünde tehlikenin farkında değildi. Ancak geceleri gördüğü rüyaların bir tanesinde ünlü şeyhlerden Seyyid Celâl Buharî, Şeyh Alâm ve babası Muzaffer'in "*İskender! İskender! Başka birisi için tahttan indirileceksin*" diye söylediklerini görmesi Sultani tedirgin etmeye başlamıştı. Sultan ertesi gün dışarı çıktı ve rüyanın etkisinden kurtulabilmek için çevgen oynamaya gitti. Geri dönüp kahvaltı ettikten sonra başına geleceklerden habersiz uykuya daldı. Bkz., Firişte IV, s.60vd.

²⁰⁶ S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.899; J. M. Campbell, Gazetteer of the Bombay Presidency I, s.252.

²⁰⁷ Nizameddin Ahmed III, s.328.

bırakılamayacağını ileri sürerek bu sırada Dehli yakınlarında bulunan Şehzade Bahadır'a haber gönderdiler.²⁰⁸

G. KUTBEDDİN BAHADIR ŞAH (1526-1537)

Bahadır Han, İskender Şah'ın katledildiği haberini Cevnpûr'dayken Gücerat ordusundan gelen bir Afgan subayından öğrenecektir.²⁰⁹ Afgan Ali Şîr, şehzade Bahadır'a burada Gücerat'ta olup bitenlerle ilgili etraflı malûmat verdi. Şehzade bu haberleri aldıktan sonra Dungârpûr'a hareket etti, oradan Kapadvanc'a geldi.²¹⁰ Burada kendisini bazı görevli ve emirler beklemekteydi. Bahadır Han buradaki emirlerin kendisine katılmasıyla Modasa'ya gitti. Modasa kalesi bu sırada İmadü'l-Mülk tarafından tahkim edilmişti.²¹¹ Ancak kale muhafızları şehzadenin geldiğini duyunca kapıları açtılar.²¹²

1526 yılının ağustos ayında Bahadır Han, Anahilvâra'da başta Tac Han olmak üzere Ahmedabad'dan gelen emirler tarafından karşılandı.²¹³ Çok sürmeden başkente giren şehzade herhangi bir karşı koyma olmadan şehre girdi ve burada atalarının mezarlarını ziyaret ettikten sonra Bhadar'daki saraya yerleşti. Ayın yirmi yedisinde bütün emir ve devlet ileri gelenleri burada toplandı ve Cuma hutbesinde Bahadır Han'ın adı okutuldu. Şehzade Bahadır Han buradan Mahmudabad'a hareket etti. Halol'da kardeşi İskender Şah'ın mezarını ziyaret ettikten sonra Tac Han, İmadü'l-Mülk'ü yakalamak ve cezalandırmakla görevlendirildi.²¹⁴ Gücerat Sultanlığına adeta kara bir bulut gibi çöken

²⁰⁸ Firişte IV, s.61vd;

²⁰⁹ Abul Fazl Allamî, The Ain-i Akbarî II, s.265.

²¹⁰ Esasen Şehzade Bahadır, 1526 yılının nisan ayında ev sahibi Sultan İbrahim Lodî'yi Panipat'daki savaş alanında bırakarak Dehli yakınlarındaki Bagpatha denilen yerde bulunan bir saraya gelmiş bulunuyordu. Buradan Cevnpur'a hareket ettiği sırada Gücerat'taki dostlarından bir mektup almıştı. Mektupta babası Muzaffer'in öldüğü kardeşi İskender'in tahta çıktığı yazıyordu. Şehzade sonra orduda ve emirler arasında memnuniyetsizliklerin olduğunu ve kendisinin hararetli bir şekilde Gücerat'a gelmesini beklediklerini öğrendi. Bahadır Han bu haberler ve davet üzerine Gücerat'a başkent Ahmedabad'a gitmeye karar verecektir. Bkz., M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.314.

²¹¹ İmadü'l-Mülk bu kaleyi ele geçirerek buraya altı yüz atıyla gönderdiği Azdü'l-Mülk'ün Bahadır Han'a engel olması için talimat vermişti. Ancak buradaki askerler İmadü'l-Mülk'ün kendilerini kullanırken kendisin saklandığını ileri sürerek kaleyi Bahadır'a teslim ettiler. Bkz., E. C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat), s.327.

²¹² E. Dosabhaî, A History of Gujarat, s.108.

²¹³ Uluğhanî I, s.122.

²¹⁴ Bahadır Han'ın asıl endişe ettiği konu, bu sırada İmadü'l-Mülk'ün Babur Padişah'tan yardım istemek için harekete geçmesiydi. Eğer bu gerçekleşirse Gücerat Sultanlığının sonu gelebilirdi. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.150; nitekim İmadü'l-Mülk, Bahadır Han'ın harekete geçmesiyle büyük bir endişeye kapılarak Nizamü'l-Mülk Dakinî'ye bir mektup yazarak kendisine çok para vereceğinden bahisle acilen Sultanpûr ve Nadarbâr sınırına gelmesini istedi. O ayrıca bir mektup da Çitor Racası Sanka'ya yazar ve onu da Çampener yakınlarına çağırır. Bu sırada işte Babur padişaha da haber gönderecektir. Bkz., Nizameddîn Ahmed III, s.330.

bu mezkûr devlet adamı yakalanarak idam edildi.²¹⁵ Şehzade Bahadır Mahmudabad'da (Çampener) 22 Ağustos 1526'da tahta çıktı.²¹⁶ Hükümdarlık alâmetlerini alan ve hil'at giyen bu yeni Sultan Şah ünvanını aldı.²¹⁷ Bahadır Şah ilk icraatı olarak orduya bir yıllık ödeme yaptırdı.²¹⁸

a. Dekken Üzerine Yürümesi ve Ahmednagar'ı Zaptı

XV. yüzyılın sonlarına doğru güneydeki Behmenî Devleti'nin zayıflamasıyla Dekken beş bağımsız hanedanlık arasında bölünmüştü. Bu devletler mütemadiyen birbirleriyle ve Kandeşh Devleti ile mücadeleye giriştiler. Sultan Bahadır Şah Gücerat tahtına çıktıktan sonra bahsi geçen Dekken devletleri arasındaki meselelere müdahale etti. Bahadır Şah'ın Dekken'deki siyasi çekişmelere karışması sadece kendi şahsî tercihi de değildi. Bu sırada ülkesi baştan sona tahrip edilen Berâr hükümdarı Alâeddin İmâd Şah'ın Ahmednagar hükümdarı Burhan Nizâm Şah ve Bidâr hükümdarı Ali Berid'e karşı Sultan Bahadır'dan yardım talep etmesi Sultanın Dekken meselesine eğilmesine tabii olarak zemin hazırladı. Neticede Ahmednagar ve Bidâr devletlerine karşı müşterek ordularını toplayan üç hükümdar üç yüzden fazla fil ve üç yüz bin kişilik kuvvetleriyle 1528'de Dekken üzerine yürüdü.²¹⁹

²¹⁵ Uluğhanî I, s.140.

²¹⁶ Babur'un hatıratı Vekayi'de Bahadır Şah'ın Panipat'dan giderek Ahmedabad'da tahta çıkması şöyle anlatılır: "bu sene (932/8 Teş. I. 1526) Sultan Muzaffer Güceratî'nin Bahadır Han adlı oğlu babasından şikâyet edip, Sultan İbrahim'in huzuruna gitmiş, fakat umduğu itibarı görmemişti. Panipat (Pânîpet) civarında bulunduğumuz zaman bana arz-ı halleri geldi. Ben de inayet ve fermanları gönderip çağırdım. Gelmek niyetinde idi. Fakat sonra fikrini değiştirip, İbrahim'in askerinden ayrılarak Gücerat tarafına hareket etti. Bu esnada babası Sultan Muzaffer vefat ederek büyük kardeşi İskender Şah babasının yerine Gücerat'ta kötü muamelesinden dolayı İmâdü'l-Mülk adlı bir kulu başkaları ile birlikte İskender Şah'ı boğarak, daha henüz yolda olan Bahadır Han'ı davet ederek O'nu Bahadır Şah lakabıyla babasının yerine oturttu. Bu da iyi hareket etti ve böyle nankörlük eden İmâdü'l-Mülk'ü öldürerek cezasını verdi. Ondan başka babasından kalan birçok beyleri de öldürttü..." Bkz., Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi Babur'un Hatıratı II**, (nşr., R. Rahmeti Arat), Ankara 1987, s.340vd.

²¹⁷ Bahadır Şah'ın künyesi *Kutb ü'd-dünya Ve'd-dîn Ebu'l Fazl Ebu'l-Muzaffer Bahadır Şah E's-Sultan'* dir. Bu hususta bkz., E. Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli*, s.353.

²¹⁸ Mirât-ı Ahmadi, s.58.

²¹⁹ Sultan Bahadır Şah 1528 yılında kalelerin onarım işlerini yerinde denetlemek amacıyla Idâr ve Wagur ülkelerine doğru seyahate çıktı. Kambey'de iken Avrupalı gemilerin ele geçirildiğini ve mürettebatlarının da Diu'da hapsedildiğini duydu. Burada kendisini emir Kivâmü'l-Mülk karşıladı. Emir kendisine Portekizliler ile ilgili geniş malûmat verdi. Sultan Bahadır sonra aynı yıl içinde Ahmedabad'a geri geldi. Bu sırada Kandeşh hükümdarı Muhammed Han'dan bir mektup aldı. Mektupta, Bidâr hükümdarı Ali Berid ile Ahmednagar hükümdarı Burhan Nizâm Şah'ın ittifak yaptıkları ve Berâr'a saldırmak üzere oldukları yazıyordu. Hatta kendisinin bunun için birkaç girişimde bulunduğundan ancak Burhan Nizâm Şah karşısında başarılı olamadığından ve çok sayıda filini yitirdiğinden bahsediyordu. Mektubun sonunda Muhammed Şah, kendilerine yardım etmesi için Sultan Bahadır'a adeta yalvarmıştı. Bunun üzerine Bahadır Şah da bu mektuba bir cevap gönderdi. Cevabında kendisinin bir yıl sonra Nehrvâla yöneticisini

Bahadır Şah, Nizâm Şah yöneticileri tarafından tahkim edilen büyük Devletabad kalesini kuşattı. Ancak Berâr hükümdarı Alâeddin İmâd Şah'ın, Sultan Bahadır'ın Dekken'i aldıktan sonra buraya yerleşeceği endişesine kapılarak ülkesi dönmesi üzerine Sultan Bahadır yalnız kaldı. Gücerat ordusunda erzak sıkıntısının başa göstermesi üzerine Sultan Bahadır çekilmek zorunda kaldı.²²⁰ 1529 yılında yağmur mevsiminin sona ermesinden sonra Bahadır Şah tekrar Dekken üzerine yürüdü.²²¹ Bu arada yol üzerinde Racput Racasına ait Baglan kalesi kuşatıldı. Raca Baharcî, kız kardeşlerinden birini Bahadır Şah'a, diğerini Kandeşh hükümdarı Muhammed'e vermek suretiyle tâbiyeti kabul etti ve Bahar Han ünvanını aldı.²²² Sultan Bahadır Şah bu sefer doğrudan Nizâm Şahîlerin başkenti Ahmednagar üzerine yürüdü.²²³ Kendisi varmadan şehir tahliye edilmişti. Ahmednagar zapt edildi ve yirmi gün sonra Sultan şehrin tamamıyla tahrip edilmesini emretti.²²⁴ Sonrasında bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaya göre Bidâr ve Ahmednagar camilerinde Bahadır Şah adına hutbe okutulacaktı. Sultan Bahadır 1530 yılının ilkbaharında başkenti Ahmedabad'a geri döndü.²²⁵

Sultan Ahmednagar'da yirmi gün dinlendikten sonra Balaghât'a gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada kendisine bir rapor geldi. Bu raporda Hâce Cihan, Ali Berid ve Hüdavend Han'ın ordularını toplayarak birlikte Asîr ve Burhanpûr üzerine yürüdükleri yazıyordu.²²⁶ Bu haberi alan Sultan Bahadır Şah hiç vakit kaybetmeden onları takip etmesi için Kayser Han'ı göndermiş, kendisi de arkasından harekete geçmişti. Sonradan Kandeşh hükümdarı Muhammed Han'ın da ordusuyla Kayser Han'a katıldığı haberi geldi. Bu ordu, Dekken'in müşterek kuvvetleriyle Burhanpûr'da karşılaştı. Burada çok büyük bir savaş yapıldı.²²⁷ Bu savaş sırasında her iki tarafın kuvvetleri birbirine denkti ve Sultan Bahadır'ın gelmek üzere olduğu haberleriyle Dekken ordularında telaş başladı. Orduda baş gösteren karışıklık neticesinde askerler savaş meydanını terk ettiler. Savaştan sonra Bidâr

Dekken'e göndereceğini söyledi. Fakat Dekken devletlerinin mütecaviz tutumlarını arttırmaları Sultanın kararını değiştirdi. Sultan Dekken üzerine bizzat yürümeye karar verdi. Bkz., Firişte IV, s.65.

²²⁰ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.321vd.

²²¹ J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, The Cambridge Shorter History of India, s.314.

²²² Mirât-ı Ahmadi, s.59.

²²³ Abul Fazl Allamî, The Ain-i Akbarî II, s.266.

²²⁴ Nizameddin Ahmed III, s.345; Uluğhanî I, s.151.

²²⁵ A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.237vd; bu sefer sırasında Bahadır Şah'ın ordusunda yüz bin atlı asker ve dokuz yüz fil bulunuyordu. Bkz., E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.110.

²²⁶ E. C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat), s.345.

²²⁷ Mirât-ı İskenderî, s.163-164.

yöneticisi Ali Berid ile İmadü'l-Mülk arasında anlaşma imzalandı. 1531 yılında ordusuyla Muhammedabad'a gelen Sultan Bahadır yağmur mevsimini burada geçirdi.²²⁸

b. Portekizlilerin Diu'ya Saldırmaları

Portekizliler 1529 yılının ekim ayında General Nuno da Künha (Cunha) liderliğinde Goa'ya gelmiş bulunuyorlardı.²²⁹ Bu yeni Vali Portekizlilerin batı Hindistan'daki topraklarının merkezini Koçîn'den Goa'ya nakletti.²³⁰ Bu arada Künha, bir liman şehri olduğu kadar Portekizliler bölgedeki emniyeti bakımından gerekli ve Türkler için sığınak teşkil eden Diu'yu ele geçirmek arzusundaydı.²³¹ Bu sırada Diu, Gücerat Sultanı Bahadır Şah'a bağlı Melik Togan İbn Melik Ayaz tarafından idare ediliyordu.²³² Emir Mustafa Paşa ve Hoca Sefer kumandasındaki Türk donanması Diu'ya geldiği zaman²³³ Portekizli filosu da Bete adasını tahrip ettikten sonra Diu önlerine gelmiş bulunuyordu. Az zamanda Diu önlerindeki limanı kaplayan Portekiz donanması karadan yapılan isabetli top atışlarıyla ağır kayıplar vererek Diu'dan ayrılmak zorunda kaldı.²³⁴ Bu sırada Bahadır Şah Çitor muhasarasıyla meşguldü.²³⁵ Haberleri alan Sultan derhal muhasarayı kaldırarak Çampener'e geldi. Sultan bu arada Emir Mustafa Paşa'yı da Çampener'e davet etmiş ve kendisini burada bizzat karşılamıştı.²³⁶ Sultan, Diu'daki zafer dolayısıyla Emir

²²⁸ Firişte IV, s.67.

²²⁹ Portekizliler bir yıl sonra yani 1531'de Daman limanını zapt etmişlerdi. Bkz., J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, s.314.

²³⁰ S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.890.

²³¹ Portekizli Vali, Diu'ya yapılacak hücum için bütün hazırlıklarını yaptı. İdarî teşkilat, askerî teçhizat depoları ve tezgâhlar (doklar) bütün randımanlarıyla çalıştılar. Neticede Diu'yu işgal etmek için yüz doksan savaş gemisi ihtiva eden dört yüz teknelik bir filo hazırlandı. Portekiz kuvvetleri üç bin altı yüz Portekizli asker, iki bin kadar Malabarlı, sekiz bin köle ve beş bin yerli denizecinin olduğu altı bin dört yüz altmış denizciden müteşekkildi. Nuno da Künha 6 Ocak 1531'de böyle heybetli bir filo ile Goa'dan Diu'ya hareket etti. Bu hususta bkz., M. Yakup Mughul, **Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)**, Ankara 1987, s.104vd.

²³² J. W. Watson, *History of Gujarat*, s.48.

²³³ Memlûk donanması Amiralî Selman Reis'in 1517 yılında Kızıldeniz'e girerek Haremeyn'i tehdit eden Portekizlilere karşı kazandığı başarılarından sonra 1526 yılında Portekizlileri Hint okyanusundan çıkarmak amacıyla yaptığı girişimi, yolculuk sırasında komutanlarından birisi tarafından öldürülmesiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştı [Bkz., M. L. Dames, "*The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*", s.14]. Bundan sonra Selman Reis'in yeğeni Zebid Beyi Emir Mustafa İbn Behram, 1531 yılında Gücerat Sultanı Bahadır Şah tarafından davet edilmesi üzerine dayısının eski kölesi Hoca Sefer ile birlikte Hindistan'a gelerek Portekizlilere karşı Diu'yu savunacaktır. Bkz., K. M. Panikkar, *Malabar and the Portuguese*, s.72vd.

²³⁴ F. C. Danvers, **The Portuguese in India I**, New Delhi 1992, s.401vd.

²³⁵ E. Dosabhai, *A History of Gujarat*, s.111.

²³⁶ Mirât-ı İskenderî, s.177.

Mustafa'ya *Rumî Nâsır Han* ve Hoca Sefer Salmanî'ye *Hudâvend Han* unvanlarını verdi.²³⁷

c. Malva Seferi

Diu'daki Portekizlilerin mağlubiyetlerinin akabinde Patan'a çekilmeleriyle Sultan Bahadır Şah Malva meselesini halletmek üzere harekete geçti.²³⁸ Nitekim Malva hâkimi Muhammed Kalaç II, sadece kendisine sığınan Sultanın kardeşi Çand Han'ı korumakla kalmamış, aynı zamanda onu Gücerat tahtına çıkarmaya teşebbüs etmişti.²³⁹ Bununla da yetinmeyen Mahmud Kalaç, Çitor Racası Rana'ya ait olan zeametleri de yağmalamıştı. Rana Singh, Malva hakiminin bu mütecaviz hareketleri karşısında dost ve müttefik addettiği Sultan Bahadır'ın yardımını talep etti. Sultan Bahadır bu gelişmeler üzerine Kandeş yöneticisi II. Miran Muhammed'in de desteğini alarak Mandu'yu kuşatmaya karar verdi.²⁴⁰ Uzun süren çarpışmalar sonunda Mandu kalesi düştü ve 31 Mart 1531'de cuma günü burada Sultan Bahadır adına hutbe okutuldu. Mandû'nun zapt edilmesiyle Malva krallığı tamamıyla Gücerat sultanlığına bağlanırken Mahmud Kalaç esir edildi ve Çampener'e gönderildi. Ancak Mahmud Kalaç yolda çıkan bir arbede sırasında öldürüldü.²⁴¹ Sultan Bahadır, Mandu'nun zaptından sonra Raisen, Sarangpur ve Bhisâ'dan başlamak üzere Malva'nın bütün doğu bölgelerini fethetti. 1532 yılının sonunda Malva'nın tamamı ele geçirildi. Ülke bu sırada Hümayun Padişah tarafından Kalpî'den kovulan Âlâm Han Lodî'ye bahşedildi.²⁴²

²³⁷ R. S. Whiteway, *The Rise of the Portuguese Power in India*, London 1899, s.228; Bahadır Şah bununla da kalmayarak Türk kahramanın hizmetini O'na, Raner, Sûrat ve Muhaim'e kadar olan bütün bitişik sahilleri vererek mükâfatlandırdı. Bunlara daha sonra Diu da ilave edildi. Nitekim bu durum Diu'nun eski valisi Melik Togan'ı son derece gücendirecektir. Bunun neticesinde Melik Togan ile Emir Mustafa arasında, evvelâ Melik Togan'ın Diu zeametinden uzaklaştırılması, sonra da Emir Mustafa'nın şikâyeti üzerine hapsedilmesi ile sonuçlanan entrikaların başlamasına sebep oldu. Daha sonra Sultan Çitor üzerine ikinci bir sefer yapmaya karar verince Rumî Han'ın teveccühünü kazanmak için Melik Togan öldürüldü. Bkz., M. Yakup Mughul, *Kanuni Devri Osmanlıları...*, s.108vd.

²³⁸ S. A. I. Tirmizi, "*Gujarat and Khandesh*", s.890.

²³⁹ Firişte IV, s.68.

²⁴⁰ A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.239.

²⁴¹ Mirât-ı Ahmadi, s.60.

²⁴² Âlâm Lodî'nin Kalpî'den kovulmasının sebebi onun Sultan İskender Lodî'nin kardeşi olmasıydı. Kaldı ki Sultan İskender de Kalpî zapt edilince Hümayun Padişah tarafından sürülmüştü. Âlâm Lodî ise Babur Padişahın veziriydi ve asıl adı Mîr Nizâm ü'd-dîn Ali Halife idi. Âlâm Han Lodî, Kalpî'nin fethedilmesinden sonra buranın gelirlerinin kendisine verilmesiyle oldukça zenginleşmişti. Sonraki yıllarda Babur Padişah ölünce ülke yönetimi Âlâm Lodî'nin eline geçecektir. Devlet içindeki nüfuzu ve kudreti günden güne artan Âlâm'ın isyan edeceği haberleri Hümayun Padişah'ın kulağına gidince, Hümayun oğlu Hindal Mirza'yı Âlâm Lodî üzerine gönderecektir. Kalpî'de vukubulan çarpışmada

d. Çitor'un Zaptı

Sultan Bahadır Şah Malva'yı zapt ettikten sonra doğuda bulunan Raisen, Bhilsa, Çanderî ve Sarangpûr bölgelerini ele geçirmişti.²⁴³ Söz konusu yerlerin fethedilmesi sırasında özellikle Raisen Racası Silâhdi'nin Malva'ya bağlı olmasına rağmen bağımsız gibi davranması,²⁴⁴ kardeşi Raca Lakşman'ın Gücerat ordularına ciddi zayıat vermesi²⁴⁵ ve oğlu Bhupat'ın Çitor Racası Vikramaditya (Bikramacit)'dan yardım istemesi Sultan Bahadır'ı son derece öfkelen-dirmişti.²⁴⁶ Sultan bu sebeplerden Çitor'u fethetmeye karar verdi. Kuşatma sırasında Rumî Han'ın getirdiği ağır topların surları yıkmasıyla 1534'te Çitor ele geçirildi.²⁴⁷ Bahadır Şah, bundan sonra fil avı için Gondvanâ taraflarına gidecektir ki o tarafa aynı zamanda bir ordu da göndermişti. Daha sonra Gondvanâ içlerine kadar giren Gücerat ordusunun buraları ele geçirmesiyle bölgeye Alp Han adında bir yönetici tayin edildi.²⁴⁸

e. Kutbeddin Bahadır Şah'ın Hümayun İle Savaşı (1532)

Gücerat hükümdarı Bahadır Şah tahta çıktıktan birkaç yıl sonra devrin en büyük hükümdarlarından biri olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Pek çok Hint prensi düşmanlarına karşı o'nun yardımını istemekteydiler. Hatta bu devirde Gücerat, Sultan Bahadır'ın himayesine giren herkesin barınağı olmuştu. Nitekim Muhammed Zaman Mirza adındaki bir asî,²⁴⁹ Dehli'den kaçarak Gücerat'a geldi ve Bahadır Şah tarafından himaye edildi. İmparator Hümayûn bir elçiyle mektuplar göndererek asî Muhammed Zaman Mirza'nın iade edilmesini istedi. Bahadır Şah, meseleyi diplomatik yollarla halledeceğine müstehzi bir cevap gönderdi.²⁵⁰ Sultanın hakaret içeren cevabı

mağlup olan Âlâm Han buradan kaçarak Gücerat'a Sultan Bahadır'a sığınacak ve O'nun hizmetine girecektir. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.176.

²⁴³ C. E. Luard, **Dhar-Mandu**, Allahabad 1912, s.16.

²⁴⁴ U. N. Day, "*Malwa*", s.934;

²⁴⁵ Mirât-ı Ahmadi, s.62.

²⁴⁶ Nizameddin Ahmed III, s.357.

²⁴⁷ J. W. Watson, *History of Gujarat*, s.49vd.

²⁴⁸ Mirât-ı İskenderî, s.177.

²⁴⁹ Muhammed Zaman Mirza, Horasan hükümdarı Sultan Hüseyin Baykara'nın torunudur. Kendisi Babur Padişahın kızlarından birisi olan Masûme Begüm ile evliydi. Dolayısıyla Hümayûn'un kayınbiraderi oluyordu. Gerçekte ise Muhammed Zaman Mirza Timur hanedanından birisi olduğu için tabii olarak imparatorluk tahtında kendisinin de hakkı olduğunu iddia ediyordu. Bu sebepten Hümayûn Padişah onu Agra'da bir kaleye hapsedirdi. Hümayûn Padişah, doğuda yer alan Patna'yı ele geçirmek için ilk seferine çıktığı zaman Muhammed Zaman Mirza kendisinin yanında bulunan Bayezid Afgan ile birlikte Agra'dan kaçarak Sultan Bahadır'a sığınacaktır. Bu olayla Sultan Bahadır Şah ile Hümayûn Padişah'ın arasının bozulmasına yol açan ilk tohumlar atılmış oldu. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.180vd.

²⁵⁰ M. Yakup Mughul, *Kanuni Devri Osmanlıların*., s.109.

Hümayûn'un canını sıktı ve derhal Bahadır Şah'ı cezalandırmak için Gücerat üzerine yürümeye karar verdi.²⁵¹

Bu sırada Sultan Bahadır Şah Kambey yoluyla Diu'dan Çampener'e ve oradan da Ahmedabad'a döndükten sonra Çitor üzerine yürümüştü. Çitor üç ay kadar muhasara edilecektir.²⁵² Sonunda Çitor Racası Rana çok sayıda fil ve atı hediye ederek ve yüklü bir miktar meblağı da ödeme yaparak anlaşma yapmayı kabul etmişti. Çitor muhasarası devam ederken Hümayûn Padişah da Gvalyor'a gelmişti.²⁵³ Hümayûn Padişah Çitor muhasarasının sonucunu bekliyordu. Sultan Bahadır'ın, Hümayûn'un Gücerat'ı işgal etme ihtimaline karşılık, Tatar Han Lodi'yi Dehli'ye göndererek orayı ele geçirme planı, Hindal Mirza'nın Tatar'ı mağlup etmesiyle başarısız oldu.²⁵⁴ Ona rağmen Çitor muhasarasına devam etti ve son bir hücumla yoksulluk içinde kendisini muhafaza etmeye çalışan kale düştü.²⁵⁵ Sultan Bahadır Şah, Çitor ele geçirilince buranın kumandanlığını Rumî Han'a vereceğine dair sözünü tutmayınca daha sonra geldiği Mandasor kalesi önlerinde karargâh kurduğu zaman Rumî Han kendisini terk etti.²⁵⁶

Sultan Bahadır'ın Mandasor önlerinde ordugâh kuran ordusunu erzak yollarını keserek açlık ve kıtlıkla müşkül durumda bırakmayı hedefleyen Hümayûn herhangi bir karşı saldırıda bulunmadan beklemeye başladı.²⁵⁷ Gerçekten de Gücerat ordusu yalnızca iki ay dayanabildi. İki ay sonra ordu kıtlık karşısında perişan oldu.²⁵⁸ Sultan Bahadır

²⁵¹ Bu hadise *Hümayunnâme*'de şöyle anlatılır: “bir müddet sonra Hazreti Padişah dahi saadet ve selamette Gücerat semtine müteveccih oldular. 941 yılının recebül-müreccebinin on beşinde (20.01.1535) Gücerat'a gitmeye azmettiler. Pişhane (büyük çadır)lerini Zerefşan bağında kurdular. Orduların toplanmasına intizaren bir ay kadar mezkûr kaldılar. Şabanın on dördünde (18.02.1535) Zerefşan bağından göç ederek Gücerat yolunu tuttular ve Sultan Bahadır üzerine yürüdüler...” bkz., Gülbeden, *Hümayunnâme*, (nşr., A. Yelgar), Ankara 1987, s.153vd.

²⁵² J. Tod, *Annals and Antiquities of Rajasthan I*, s.361.

²⁵³ Firişte IV, s.74vd.

²⁵⁴ Sultan Bahadır Şah, Hümayûn Padişahın Gücerat üzerine yürümeye karar verdiğini ve harekete geçtiğini öğrenince Tatar Han Lodi'yi otuz bin atlıyla Dehli üzerine göndermişti. Burada Sultan kendisine yapılan tehditkâr adım karşısında Hümayûn'un başkenti Dehli'yi zapt edip imparatorluğunu parçalama mesajı vermek istiyordu. Ancak Tatar Han, Hümayûn'un kardeşi Hindal Mirza tarafından mağlup edilecektir. Bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.63.

²⁵⁵ Kale düştükten sonra Racputların geleneklerinden birisi olan ateş yakılmış ve erkeklerin teslim edilmelerine karşın kadınlar bu yangında hayatlarını kaybetmişti. Bu felakette otuz bin kadının öldüğü iddia edilir. Bkz., J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, s.315.

²⁵⁶ Khâfi Khan, *The Muntakhab al-Lubâb I*, (nşr., Maulavi Kabir al-din Ahmad), Calcutta 1869, s.73vd; A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.247vd.

²⁵⁷ Gülbeden, Hümayûn Padişahın Zerefşan'dan Mandasor'a geldiğini, iki ordunun burada karşı karşıya geldiğini, savaş olduğunu, Sultan Bahadır'ın yenildiğini ve Çampener'e kaçtığını, Hümayûn'un orasını da ele geçirip Bahadır'ı Çampener'i terk ederek Ahmedabad'a gitmek zorunda bıraktığını nakleder. Bu hususta bkz., Gülbeden, *Hümayunnâme*, s.156.

²⁵⁸ Z. A. Desai, “A 'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat”, s.467vd.

durumun vahameti karşısında cesaretini kaybedip evvela Mandû'ya oradan da Çampener'e kaçtı.²⁵⁹ Bu sırada Hümayûn Mandû'yu kuşattı ve az zaman sonra ele geçirdi. Sultan bu haberler karşısında Kambey'e gitmek üzere Çampener'den ayrıldı ve sağ salim Diu limanına ulaşmayı başardı. Hümayûn Şah bundan sonra Kambey'e gitmek üzere harekete geçtiyse de Ahmedabad'da çıkan karışıklıklar dolayısıyla geri çağrıldı. Dönüş yolunda Çampener zapt edildi.²⁶⁰ Böylece Gücerat Hümayûn'un imparatorluğunun bir vilayeti durumuna gelecekti. Ancak tam da bu sırada Hümayûn, Afgan Şîr Han'ın faaliyetleri hakkında endişe verici bir rapor aldı ve derhal Agra'ya dönme kararı aldı.²⁶¹ Böylece Bahadır Şah yeniden Çampener'e dönebildi ve halen hükümdar olduğunu herkese göstermiş oldu.²⁶²

f. Bahadır Şah'ın Portekizlilerden Yardım İstemesi ve Öldürülmesi

Bahadır Şah, Hümayûn Padişah'ın ordusu karşısında mükerrer mağlubiyetlere uğradıktan sonra, Sûrat hariç, hemen hemen topraklarının bütününe kaybetmişti. Büyük bir ümitsizliğe kapılarak, Sultanlığı yeniden elde edebilecek her kaynaktan yardım sağlamaya çalışıyordu. Bu arada Mekke'ye kaçmak için de planlar yaptı ancak bundan vazgeçti.²⁶³ Hümayûn muhtemel saldırıları karşısında kendisi ve sultanlığını muhafaza etmek için Portekizlilere müracaat eden Bahadır Şah, Diu adasına iltica ettikten sonra karşılıklı elçileri teati ederek nihayet Portekizli Vali Nuno da Künha ile 25 Ekim 1535'te bir anlaşmaya vardı.²⁶⁴ Bu arada Portekizli desteğinin Hümayûn karşısında yetersiz

²⁵⁹ Firişte IV, s.77.

²⁶⁰ Sultan Bahadır Çampener'den Kambey'e gitme planları yaparken veziri İhtiyar Han ve Raca Narsingdeva (sonradan Han Cihan ünvanı verilmiştir)'yı burayı muhafaza etmekle görevlendirmişti. Bu arada Hümayûn Padişah da Mandû'dan Çampener'e gelmiş ve burayı kuşatmıştı. Raca Narsingdeva'nın kuşatma sırasında öldüğü haberi ortalığı karıştırdı. Bu haber Sultan Bahadır'a ulaşınca, Sultan "eğer Raca öldüyse Çampener de düşmüştür. Çünkü Molla (İhtiyar Han)'nın kaleyi muhafaza edecek cesareti yok" dedikten sonra bütün ümidini kaybettiğini ifade etmiştir. Geniş bilgi için bkz., Mirât-ı İskenderî, s.180-194.

²⁶¹ Gülbeden'in verdiği bilgilere bakılırsa Hümayûn Padişah Çampener'den sonra Ahmedabad vilayetini de zapt ettikten sonra burasını Mirza Askerî'ye, Beroç'u Kasım Hüseyin'e ve Patan'ı da Yedigâr Nâsır Mirza'ya vermişti. Bu taksimatı yaptıktan sonra Hümayûn Kambey'e hareket edecektir. Oradan Baroda'ya ve tekrar Çampener'e geldiği zaman Mirza Askerî'nin adamları Ahmedabad'ı terk edip Padişahın yanına gelmişler ve Mirza Askerî ile Nâsır Mirza'nın birlikte Agra'ya dönmek niyetinde olduklarını arz etmişlerdi. Padişah Hümayûn bu haberler üzerine Gücerat işlerini bırakarak Agra'ya dönmek üzere yola çıktı. Bkz., Gülbeden, Hümayunnâme, s.156; Khâfî Khan, The Muntakhab al-Lubâb I, s.85vd; Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, (nşr., O. Karatay), İstanbul 2006, s.640.

²⁶² J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, The Cambridge Shorter History of India, s.316.

²⁶³ M. Yakup Mughul, Kanuni Devri Osmanlıların., s.113.

²⁶⁴ Portekizli Vali Nuno da Künha ile Bahadır Şah arasında yapılan muahede bilhassa Portekizlerin menfaatleri üzerinde durmaktadır. Muahedenin belli başlı hükümleri hakkında geniş bilgi için bkz., M. Yakup Mughul, Kanuni Devri Osmanlıların., s.113vd.

olabileceği düşüncesiyle Hint denizlerinde büyük ağırlığı olan Osmanlı Devleti'ne de müracaat eden Bahadır Şah, yardım istemek için bir elçiyi üç yüz sandık altınla Kanunî Sultan Süleyman'a göndermiştir.²⁶⁵ Ancak yukarıda saydığımız iki kaynaktan hiçbirisine gerek kalmadan Sultan, Gücerat'a kendi gayretiyle sahip olacaktır. Bundaki en mühim sebep bu sırada Hümayûn Padişah'ın Gücerat'ı terk ederek Agra'ya dönmesidir.²⁶⁶ 1537 yılının başlarında devlet yönetimine yeniden hâkim olan Bahadır Şah ve emirleri ilk fırsatta Portekizlileri Gücerat'dan göndermek niyetinde olduklarını gösterdiler.²⁶⁷ Oysa yapılan muahede ile Portekizlilere Diu'da bir kale inşa etme hakkı da verildiğinden burada artık kesin olarak nüfuz sahibi olmuşlardı.²⁶⁸

Diu'da ikâmet eden Müslümanlarla Portekizliler arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlayınca Bahadır Şah Vali Künha'ya anlaşmaya uyulmadığını defalarca ifade etmesine rağmen Portekizli Valinin emriyle Diu limanındaki Gücerat'a ait olan gemilerin çıkışına izin verilmemesi, iki taraf arasındaki anlaşmazlıklara bir yenisini eklemiş oldu.²⁶⁹ Sultan Bahadır, 1536 yılının sonunda aniden Çampener'den Diu limanına geldi.²⁷⁰ Sultan meseleyi diplomatik yollarla halledebileceğini umuyordu. Bu sırada Portekizli Vali Nuno da Künha, Bahadır tarafından görüşme yapmak üzere Diu'ya davet edildi.²⁷¹ 1537 yılının ocak ayında Künha üç yüz yelkenli ile Diu'ya geldi. Ancak Künha, kendisinin bir ziyafet sırasında esir edilerek bir kafes içinde büyük Türk Kanuni'ye gönderileceği dedikodusu üzerine hastalık bahanesiyle karada buluşmayı reddetti.²⁷² Sultan Bahadır ise Künha ile

²⁶⁵ Sultan Bahadır Şah ailesini Hicaz'a göndermiştir. Osmanlı padişahı için hazırladığı çok kıymetli hediyeleri ise Çitor Rana'sının annesinden elde edecektir. Bkz., E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.120.

²⁶⁶ Yukarıda da anlattığımız üzere Şîr Şah'ın Ganj havzasındaki faaliyetleri Hümayûn'u tedirgin etmişti. Nitekim Ganj havzasını yöneten Afgan Lodî hanedanlığının sın temsilcisi İbrahim Lodî'nin Babur Padişah tarafından ortadan kaldırılmasından sonra orasını yine Afgan kökenli Surî hanedanı yönetmeye başlamıştı. Surîler hem Babur hem de oğlu Hümayûn ile başarılı savaşlar yaptılar. Surî yöneticilerinin en büyüğü Şîr Şah olarak bilinen Şîr Han idi. 1472 yılında doğan Şîr Han, beklenmeyen bir tercihle doğduğu Pencâb'ı bırakıp eğitim görmek ve Farsçasını ilerletmek için Ganj vadisindeki Jaunpûr'a gitti. Çok geçmeden Bihar'da bir idari görev aldı ve Babur 1526'da Panipat'da İbrahim'i yendikten kısa süre sonra görevini onayladı. Şîr Şah, 1530'ların başında yerine geçtiği Bihar'ın bağımsız bir Afgan yöneticisinin idaresine katılmadan önce, Doğu Ganj seferi sırasında Babur'un emrinde askerlik yaptı. Şîr Şah, Hümayûn'un Bihar ve Bengal'i ele geçirmeyi hedeflediğinde, O'nu ne destekledi ne de köstekledi. Ancak Hümayûn'un Gücerat'a askerî sefer düzenlediği bir anda Bengal'i aldı ve 1538'den 1545'e kadar Ganj havzasını yönetti. Bkz., B. Stein, History of India, s.168vd.

²⁶⁷ A. L. Srivastava, The Sultanate of Delhi, s.257.

²⁶⁸ Mirât-ı Ahmadi, s.63.

²⁶⁹ E. C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat), s.396vd.

²⁷⁰ Z. A. Desai, "A'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat", s.468.

²⁷¹ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.374.

²⁷² Mirât-ı İskenderî, s.199.

görüşmek ve sıhhatini sormak için kendisini ziyaret etmeye karar verdi.²⁷³ Bahadır Şah'ın yanına gelmekte olduğunu haber alan vali hemen harekete geçti ve vaziyet aldı. Valinin tedirgin tavırları karşısında şüphelenen Bahadır Şah derhal kayığına dönerek karaya çıkmak istedi. Kendisini takip eden Manuel de Souza'nın saltanat kayığına binmesine izin veren Sultan, kayığın hızının azaltılmasını emredince bütün Portekizliler silahlarıyla içeri doldular.²⁷⁴ Saltanat kayığında çıkan çatışma sırasında yaralanan Bahadır Şah kendisini denize attıysa da kurtulamadı. Portekizliler tarafından Şubat 1537'de haince katledilen Sultan Bahadır'ın cesedi bir daha bulunamadı.²⁷⁵

²⁷³ Nizameddîn Ahmed III, s.380.

²⁷⁴ R. S. Whiteway, The Rise of the Portuguese Power in India, s.248vd.

²⁷⁵ Firişte IV, s.79; Uluğhanî I, s.262.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(DAĞILMA DEVRİ)

A. III. SÂDEDDİN MAHMUD ŞAH (1537-1554)

Sultan Bahadır Şah'ın Portekizliler tarafından katledilmesinden sonra başta İmadü'l-Mülk olmak üzere devlet ileri gelenleri Sultanın yeğeni ve aynı zamanda Kandeş yöneticisi Muhammed Şah Farukî'yi tahta çıkarmak için kendisine haber göndererek elindeki bütün kuvvetlerle alelacele başkente gelmesini bildirdiler. Ancak Muhammed Farukî daha ne olup bittiğini anlayamadan ve hiç kimseyle irtibata geçmeden hayatını kaybetti.¹ Bu sırada henüz Gücerat'ı terk etmemiş ve Diu yakınındaki Unâh'da bekleyen Muhammed Zaman Mirza da Sultanlığın içine düştüğü karışıklıktan istifade ederek Ahmedabad tahtını ele ele geçirmek için hükümdarlık iddiasında bulunmaktaydı.² Bu durumu öğrenen emirler hiç vakit kaybetmeden Muhammed Zaman Mirza üzerine büyük bir ordunun başında İmadü'l-Mülk'ü gönderdiler. Bu ordu karşısında mağlup olan Mirza başarısız olunca Sind'e kaçmaya mecbur kaldı.³

Bahadır Şah'ın ölümünün üzerinden yalnızca on yedi gün geçmesine rağmen, tahta çıkarılmak istenen Muhammed Farukî'nin de zamansız ölümü üzerine,⁴ halâ bir hükümdarın devletin başına geçirilememesi Muzafferî hanedanlığı için büyük tehlike arz etmekteydi.⁵ Bu durum karşısında Gücerat emirleri, devletin başsız kalacağı ve zaten harekete geçmek için fırsat kollayan dahilî ve haricî düşmanlarına yeniden uygun ortam doğacağı endişesine kapılarak, bu hadiseyle tahta çıkabilecek hiç kimsenin kalmadığını da göz önüne alarak, Latif Han'ın oğlu Mahmud Han'ı tahta çıkarmaya mecbur kaldılar.⁶

¹ Muhammed Şah Farukî bu sırada Uccain'de bulunuyordu. Bkz., A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.252; Sultan Bahadır Şah tarafından Hümayûn Padişah'ı takip etmek üzere Malva taraflarına gönderilmişti. Muhammed Farukî, henüz Ahmedabad'a dönüp tahta oturmadan, Bahadır'ın annesi Makdûme Cihan ve bir kısım emirin girişimiyle adına sikke kestirilmiş ve hutbe okutulmuştu. Ancak Muhammed Farukî, kendisi için yapılan hazırlıkları bildirmesi için gönderilen haberci yanına gelmeden hayatını kaybedecektir. Bkz., Nizameddin Ahmed III, s.382vd.

² Bedaunî I, s.453.

³ Firişte IV, s.86-87.

⁴ Muhammed Şah Farukî, Firişte'ye göre Gücerat'a gelip altı hafta kadar saltanat sürdükten sonra hastalık sonucu aniden hayatını kaybedecektir. Bu hususta bkz., Firişte IV, s.87.

⁵ M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.39vd.

⁶ Nasreddin Mahmud Şah Gücerat tahtına on bir yaşındayken çıktı. Annesi Sind Prensi Behrâm Han'ın kızıydı. Sultan Mahmud, 1526 yılında Surât'da Sultan II. Muzaffer'in saltanat sürdüğü devride dünyaya gelmişti. Mahmud Şah, İskender Şah'ın katledilmesinden sonra isyan eden Latif Han'ın oğludur. Şüphesiz Bahadır Şah, İskender Şah'ın ölümüyle ilgili sorumlu tutulan bütün herkesi cezalandırmıştı.

Oysa ki Mahmud Han, Sultan Bahadır Şah'ın emriyle Muhammed Farukî tarafından hapse atılmıştı. Bu yüzden emirler Mahmud Han'ın emniyetinin sağlanması ve güvenli bir yolla derhal Gücerat'a gönderilmesi için Melik Şems ed-dîn'e mektup yazdılar.⁷ Ağustos 1537'de Mahmud Han, Burhanpûr'dan getirildi ve Ahmedabad'da kendisine taç giydirildi. Cuma günü yapılan törenle adına hutbe okutulan ve sikke kestirilen Mahmud Şah'a *Sa'd üd-dîn* ünvanı verildi.⁸ İmadü'l-Mülk baş vezir (Sadrazam) yapıldı ve Derya Han *Meclis-i Giramî* ünvanını aldı. Bu iki yönetici ile Âlâm Han Lodî, Sultan Mahmud III. 'nün saltanatının ilk sekiz yılında devletin bütün kademelerine hâkim olarak ülke yönetimine adeta el koyacaklardır. Nitekim Sultan III. Mahmud devrinden itibaren Gücerat Sultanları beylerin elinde bir kukla olacaklar ve ülke karmaşa ve inhitata sürüklenecektir.⁹

a. İmadü'l-Mülk ve Derya Han Arasındaki Mücadele

Sultan III. Mahmud'un saltanatının birinci yılına İmadü'l-Mülk ve Derya Han arasındaki çekişme damgasını vurdu. Her iki bey de ülke yönetiminde en üst konuma gelmek ve Sultan Mahmud'u kendi avucunda tutabilmek amacıyla amansız bir mücadeleye başladılar.¹⁰ Neticede iki bey arasında yapılan bir savaşla sonuçlanacak olan bu rekabette Sultan Mahmud'u ve ordusunu kendi safına çekmeyi başaran Derya Han, 1538 yılında Patdî yakınlarındaki Bacâna köyünde İmadü'l-Mülk'ü mağlup etti.¹¹ Bu arada Derya Han Gücerat'ta kontrolü ele geçirdikten sonra Sultan Ahmed'in soyundan gelen bir hanedan azasını Sultan Muzaffer ünvanıyla hükümdar ilan ettiyse de bunda başarılı olamadı. Çünkü Gücerat tahtına oturmasına rağmen ülke yönetimine hâkim olamayan Sultan Mahmud Âlâm Han Lodî ile gizlice ittifak yaparak Ahmedabad üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Derya Han çevre vilayetlerden devşirdiği elli bin kişilik orduyla Âlâm Han Lodî ve Sultan üzerine yürüdü ve Dabâr yakınlarında her ikisini de

Ancak Latif Han'ın bu sırada çok küçük yaşta olan oğlu Mahmud'a dokunulmamıştı. Ancak Mahmud Han başkentten uzaklaştırılarak Burhanpûr yöneticisi Muhammed'in yanına gönderilmiş ve ona emanet edilmişti. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.208; Uluğhanî I, s.263.

⁷ A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.253.

⁸ Mirât-ı Ahmadi, s.65.

⁹ Öyle ki İmadü'l-Mülk ve Derya Han dışında hiç kimse Sultan Mahmud ile görüşemeyecektir. Sultanın yediği içtiği ve giydiği giysileri dâhi kendileri tedarik edecekler ve kendilerinin izni olmadan Sultan merasimlere bile katılamayacaktır. Dolayısıyla Sultanın çocuk yaşta olmasını fırsat bilen bu iki emir ülkeyi tek başlarına yöneteceklerdir. Bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.65.

¹⁰ M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.39.

¹¹ E. Denison Ross, "Gujarât and Khandesh", s.338.

bozguna uğrattı. Sultan Mahmud bozgundan sonra Rampûr'a kaçtı. İmâdü'l-Mülk ise yenilgiden sağ kurtularak eski dostu Hândeş yöneticisinin yanına iltica etti.¹²

Derya Han ileride kendisi için tehlike arz edebilecek bu güçlü rakibinden tamamen kurtulmak istiyordu ve onun peşini bırakmayarak takip etti. Ayrıca Kandeş yöneticisine haber göndererek firari emirin kendisine teslim edilmesini istedi. Talebine karşılık olumsuz cevap alınca da Kandeş üzerine yürüdü ve buranın yöneticisini mağlup etti. Bunlar olurken İmâdü'l-Mülk Malva'ya Mandû'daki Kadir Şah'ın sarayına sığındı.¹³ 1543'te Sultan Mahmud tarafından geri çağrılana kadar burada kaldı. Bu gelişmelerden sonra Derya Han, Gücerat Sultanlığındaki en güçlü yönetici haline geldi. Sultan Mahmud 1545 yılında sultanlığa tam manasıyla hâkim olana kadar devlet yönetimi Derya Han'ın ellerinde kaldı. Bu tarihe kadar Sultan Mahmud Şah, Derya Han yönettiği Sultanlıkta onun gölgesinde kaldı.¹⁴

Sultan III. Mahmud Şah, devletin yönetimle ilgili bütün kademelerini Derya Han'a kaptırınca Dundoka'ya Âlâm Lodî'nin yanına kaçmak zorunda kalmıştı. Çünkü Derya Han daha da ileri giderek kendisini ortadan kaldırarak tahta hanedandan başka birisini çıkarmak için harekete geçmişti.¹⁵ Mahmud Şah kendisini, Derya Han'ın yetkiye ve yönetime hâkim olmasıyla ikinci planda kalmış ve aşağılanmış hissediyordu. Bu sırada Âlâm Lodî dört bin kişilik süvariden oluşan bir ordu toplamayı başarmıştı. Haberler Ahmedabad'a gelince Derya Han panik halinde yardım çağrısı yapmaya başladıysa da çok fazla çaresi kalmadığını düşünerek önce Burhanpûr'a oradan Dehli'deki Şîr Şah'ın

¹² Nizameddîn Ahmed III, s.387.

¹³ Esasen Derya Han 1543'te Surât üzerine yürümeye karar vermişti. Amacı Ahmedabad'daki nüfuzunu kullanarak hakimiyetini sağlamlaştırmaktı. Bunun için de yeni mali kaynaklara ihtiyaç duyacağı şüphesizdi. Ayrıca O İmâdü'l-Mülk'ü tamamen ortadan kaldırmak istiyordu. İmâdü'l-Mülk, yapılan muharebenin ardından savaş alanını terk ederek Burhanpûr yöneticisi Mirân Mübarek Şah'ın yanına destek ve yardım bulmak için kaçacaktır. Nitekim O da Derya Han karşısında mağlup olmaktan kurtulamadı. İmâdü'l-Mülk bundan sonra Malva'ya Kadir Şah'ın yanına gitti. Bkz., Nizameddîn Ahmed III, s.386.

¹⁴ Firişte'deki bilgilere göre Mahmud Şah, Âlâm Lodî'nin desteği olmadan Gücerat'a hâkim olamayacağını bildiği için yeterli kuvvete sahip olmadan Derya Han üzerine yürümeye karar vermişti. Sonunda 1545'te müşterek iki ordu aniden Ahmedabad üzerine yürüdü. Bu sefer Derya başarılı olamadı ve hazinelerini Çampener'e gönderdi, kendisi de yardım bulma ümidiyle Asîr'e kaçtı. Sultan Mahmud birkaç gün Ahmedabad'da kaldıktan sonra Çampener üzerine yürüdü ve burayı kuşattı. Bu kuşatma üç ay sürecektir. Sultan Çampener kuşatma sırasında baş vezir İmâdü'l-Mülk'ü Mandû'ya Kadir Şah üzerine gönderdi. Aynı zamanda başarıları ve desteğinden dolayı Âlâm Han Lodî ordu komutanı tayin edildi. Bkz., Firişte IV, s.88.

¹⁵ Mirât-ı Ahmâdî, s.66.

yanına gitmeyi planlıyordu.¹⁶ Sultan Mahmud Şah, devlet içinde adeta terör estiren bu asî yöneticiden kurtulduktan sonra ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başladı.¹⁷

Sultan Mahmud Şah, hükümdar olarak devletin başına geçtikten sonra hemen Çampener'e hareket etti ve Derya Han'ın Gücerat'ı terk etmeden buraya gönderdiği hazinelerinin tamamını ele geçirdi. Burada epey bir zaman kalan Mahmud Şah, Melik Burhanü'l-Mülk'ü baş vezir, Âlâm Han Lodi'yi de ordu komutanı tayin etti. Âlâm Lodi'nin Sultana istirhamı üzerine İmadü'l-Mülk Mandû'dan geri çağırıldı. İmadü'l-Mülk Malva'dan geldi ve biat ederek yeniden Sultanın hizmetine girdi. Sultan kendisine Sorâth ile birlikte Baroaç'ı ıktâ olarak verdi.¹⁸

b. Âlâm Han'ın Vesayeti ve Sultan III. Sadeddin Mahmud'un İktidarı

Sultan Mahmud Şah Âlâm Han'ın yardım ve desteğiyle diğer iki emirin baskısından kurtularak ülkenin yönetimine hâkim oldu derken bu sefer de Gücerat'ta Âlâm Han'ın nüfuzu ve kudreti Sultanın hakimiyetine gölge düşürdü. Âlâm Han, gücünün ve kudretinin zirvesine ulaşarak ve ordu komutanlığı gibi son derece mühim bir makama gelerek ülkenin askeri gücüne sahip olarak Sultanlığın en nüfuzlu yöneticisi oldu. Ancak diğer bahsi geçen iki emir gibi O da kısa zamanda hırsına yenik düştü ve kibrinin esiri oldu. Şüphesiz Sultan Mahmud Şah çocuk hükümdar değildi ve en güvendiği adamı Mucâhid Han'a emir vererek Âlâm Han'ın ortadan kaldırılmasını istedi. Mucâhid Han tarafından yapılan bir gece yarısı baskınından kurtulan Âlâm Han ve destekçisi Vecihü'l-Mülk Malva'ya kaçarak Gücerat Sultanlığının dolayısıyla da Sultan Mahmud'un düşmanı olan Derya Han'a sığındılar.1545 yılı itibariyle Sultan Mahmud Şah artık mütegalibe

¹⁶ Bu tarihte Şîr Şah, Hindistan'ın en ünlü ve muhkem kalelerinden biri olan Kalincar kalesini muhasara ediyordu. Bu hususta bkz., Badaunî I, s.482; nitekim Şîr Şah, 1542 yılında Bengal'den Agra'ya döndükten sonra Malva üzerine yürümüştü [Bkz., Ghulam Hussain Salim, **Riyazus-s-Salatin (A History of Bengal)**, (nşr., Abdus Salam), Delhi 1903, s.144vd]. Bu sırada Malva'nın başkenti Mandu, Kadir Şah ünvanını alarak bağımsızlığını ilan eden Mallu Han'ın elinde bulunuyordu. Kadir Şah, hem bir taraftan Şîr Şah'ın topraklarına saldırarak kendisini onunla eşit görüyor, hem de Şîr Şah'ın oğlu Kutub Han'a, Hümayûn'a karşı kendisini destekleyeceğine dair verdiği sözü tutmamıştı. Bu sebepler Şîr Şah için Malva'ya sefer düzenlemeye yeterliydi. Şîr Şah Malva seferiyle, Sarangpûr ve Uccain'i zapt etti. Kadir Şah, Şîr Şah'a karşı direnmeye kararlı olduysa da önce devlet yönetimini Lakhnauti'yi nakletti, sonra da Gücerat Sultanı Mahmud Şah'a sığınmak zorunda kaldı. Böylece Malva Şîr Şah'ın hakimiyetine girdi ki burası bundan sonra Gücerat'daki rakip emir ve melikler için adeta bir sığınak yeri olacaktır. Bu hususta bkz., A. L. Srivastava, **Sher Shah and His Successors**, Agra 1950, s.43.

¹⁷ Mirât-ı İskenderî, s.222vd.

¹⁸ Mirât-ı Ahmadî, s.68.

emirlerinin vesayetinden kurtularak kendi kararlarını verebilen ve uygulayabilen gerçek bir hükümdar oldu.¹⁹

c. Sultan III. Sadeddin Mahmud'un Racputlar Üzerine Ordu Sevk etmesi

1545 yılında emirlerinin rekabeti yüzünden perişan bir duruma düşen Sultanlığı yeniden eski gücüne kavuşturmak isteyen Sultan Mahmud Şah, zevk ve eğlenceyi terk ederek hükümet işlerini kendi iradesine aldıktan sonra sorumsuz yöneticileri ve askerleri de gerektiği gibi cezalandırmış ve Gücerat'ta yeniden hakimiyeti sağlamıştı.²⁰ Sultan ilk iş olarak Hümayûn padişahın ve sonra Şîr Şah'ın saldırısına uğrayan Malva meselesini gündemine aldı.²¹ Sultanın danışmanı ve baş veziri Asâf Han,²² Malva'yı Racput, Grassian ve Kûli klanlar tarafından sahiplenildiği gibi bir vilayet haline getirerek Gücerat'ın dördüncü vilayeti yapılmasını teklif etti.²³

Asâf Han, bu dördünün kontrol altında tutulmasının gelir bakımından yeterli olacağını ve bunun da yirmi beş atlı süvarinin yapabileceğini söyledi.²⁴ Sultan Mahmud bunun üzerine danışmanının tavsiyelerini dikkate alarak başta Idâr, Sirohî, Dungârpûr, Bansvarâh, Lonavarâh ve Mahindrî nehri ve kolları üzerindeki Racput yerleşim bölgelerine asker sevk etti.²⁵ Gücerat orduları bahsi geçen yerlerden Racput ve Kûli adlarını tamamen kazıdı.²⁶ Racputların üzerine gönderilen orduların muvaffakiyetleriyle İslamiyet buralarda kalıcı bir şekilde yerleştiği gibi ticaret de güvence altına alındı.²⁷

d. Diu'nun Portekizlilerden Geri Alınması İçin Yapılan Uğraşlar

Gücerat-Portekiz münasebetleri Sultan Mahmud III.'nün tahta çıkmasından sonra da hasmâne bir şekilde devam etti.²⁸ Sultan Mahmud Şah, ülke yönetimine hâkim

¹⁹ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.419vd.

²⁰ Mirât-ı Ahmadi, s.70.

²¹ W. Kincaid, History of Mandu, s.66; C. E. Luard, Dhar-Mandu, s.6.

²² Bu sırada Mekke'den dönmüştü. Bkz., Z. A. Desai, "A'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat", s.468.

²³ E. Dosabhai, A History of Gujarat, s.128.

²⁴ Ulughanî I, s.296vd.

²⁵ Nizameddin Ahmad III, s.386vd.

²⁶ Mirât-ı İskenderî, s.239.

²⁷ A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.267; J. W. Watson, History of Gujarat, s.52.

²⁸ Ulughanî I, s.286.

olduktan sonra Diu'nun Portekizlilerden geri alınması için harekete geçti.²⁹ Diu devamlı olarak Gücerat orduları tarafından muhasara edilmekle beraber askerî kuvvetler şehrin etrafına yerleşerek malzeme naklini kesmeye çalışıyorlardı. Bu sırada Portekizli Vali Nuno da Cunha, Diu kalesini tahkim etmekle meşguldü ve şehrin idaresi ile vazifeli bulunan Hoca Sefer Selmânî yakalanıp hapsedileceğini düşünerek Diu'yu terk edip Sultanın yanına kaçtı.³⁰ Sultana kendisine hizmet etmeye âmade olduğunu söyleyerek, O'nu Portekizlilere karşı iyi teçhiz edilmiş bir ordu göndermeye ikna etti. Bunun üzerine Gücerat Sultanı, Âlâm Han komutasındaki on beş bin kişilik bir orduyu Diu üzerine sefere gönderdi. Hoca Sefer'in emrindeki yedi bin kişilik kuvvet Araplar, Habeşîler ve Hintlilerden müteşekkildi. Bu sırada Diu kalesinin kumandanı Antonio da Silverira da muhasara için gerekli bütün hazırlıkları yapmıştı.³¹ Diğer taraftan, bu esnada Osmanlı hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman tarafından Hint sularına gönderilen Hadım Süleyman Paşa da buraya gelmiş bulunuyordu. Ancak iki müttefik Müslüman kuvvet tarafından gerçekleştirilen bu muhasara başarısızlıkla sonuçlandı. Başarısızlığın sebepleri arasında kalenin Portekizliler tarafından inatla müdafaa edilişi yanında iki müttefik arasında iş birliği olmayışı ve Hadım Süleyman Paşa'nın keyfi hareketleri gösterilebilir.³²

²⁹ Sultan Mahmud Şah, ne amcası Bahadır Şah'ın Portekizliler tarafından öldürülmesini ne de Portekizlileri Diu'dan atmak için yaptığı teşebbüslerindeki hatalarını unutmamıştı. Bunun için Hoca Sefer Selmânî zaten Portekizli valilerle mektuplaşarak onlarla görünürde dostluk tesis etmeye çalışıyordu. Hoca Sefer Selmânî esasen düşman karşısında zaman kazanarak ordunun ihtiyaçlarını karşılayarak Diu'yu geri alabilecek güce ulaşmayı hedeflemekteydi. 1546'da Hoca Sefer'in taarruzu Diu'ya büyük kayıplar verdirdi, ancak Portekizliler Diu'yu savunmakta kararlıydılar. 24 Haziran 1546'da Hoca Sefer Selmânî kuşatma sırasında öldürüldü. Hoca Sefer'in ölümünden sonra Gücerat ordularının başına Diu'da oğlu Muharrem Rumî Han geçti. Rumî Han, iki binden fazla askerini kuşatma sırasında kaybettiği gibi karşı tarafa da büyük kayıplar verdirdi. 7 Kasım'da Joao da Castro komutasındaki takviye Portekizli birlikleri gelince şartlar değişti. Gücerat ordularının başarısızlığı sonrasında Diu'da Müslümanlara yönelik katliamlar yapıldı. Kadın, çocuk, demeden buradaki Müslümanların yüzlercesi katledildi o kadarı da hapsedildi. Hapsedilenler arasında Diu komutanı Rumî Han ve yardımcıları da vardı. 1547 yılında Sultan Mahmud Şah, Diu'ya Afzâl Han'ı görevlendirdi. Geniş bilgi için bkz., E. Denison Ross, "*Gujarât and Khandesh*", s.340vd.

³⁰ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.440.

³¹ F. C. Danvers, The Portuguese in India I, s.427.

³² Yakup Mughul'a göre Türk donanmasının Diu'ya varışından sonra, 5 Eylül 1538'de beş yüz yeniçeri karaya çıkmıştı. Bunların Diu şehrini hatta Gücerat umumî valisinin sarayını yağma ettikleri söylenmektedir. Türk donanmasının ilk geldiği gün yapılan bu meş'um hareket Hint Müslümanları arasında muhakkak ki memnuniyetsizlik ve kötü niyete yol açmıştı. Üstelik Süleyman Paşa'nın Diu şehrinin mahalli otoritelerini, Diu camilerinde okunacak hutbede Osmanlı Sultanının isminin söylenmesine zorladığına inanılmaktadır. Bu hususta bkz., M. Yakup Mughul, Kanuni Devri Osmanlıların..., s.159.

e. Sultan III. Sadeddin Mahmud'un Son Günleri ve Öldürülmesi

Sultan III. Mahmud Şah, saltanat yıllarında sık sık av partileri düzenlemiş ve eğlenceler tertip ettirmişti. Diğer taraftan her yıl Hz. Peygamber'in doğumu törenlerle kutlanmaktaydı. Söz konusu kutlamalara devlet ricali, ulema ve şeyhler ile alimler katılmaktaydı. 1554 yılında âdet haline getirilmiş törenler gerçekleştirildikten sonra Sultan Mahmud dinlenmek üzere sarayına çekildiğinde, şahsî hizmetlerinden sorumlu Burhan adındaki bir görevli tarafından kendisine sunulan zehirli şerbeti içince durumu kötüleşmeye başladı.³³ Sultan az sonra kendisini daha da kötü hissetmeye ve şiddetli istigfarlarla bilincini kaybetmeye başladı. Zehirlenen Sultan görevlinin tavsiyesi üzerine uyumak için odasına çekilince gece yarısı aynı görevli tarafından 16 Şubat 1554'te hançerle katledildi.³⁴

Firişte'deki bilgilere göre Sultan Mahmud'u öldürme işini Burhan tasarlamıştı. Ancak Sultan Mahmud'u kendisi değil Devlet adındaki yeğenine öldürtecektir. Böylesine kritik bir zaman diliminde, Sultan Mahmud Şah'ın hizmetkârı Burhan tarafından katledilmesinden sonra devletin ileri gelen güçlü emirlerinden bir kısmı da kurulan tuzak neticesinde ortadan kaldırıldı. Zaten Bahadır Şah'tan sonra Gücerat'ta eski gücünü kaybeden Muzafferîler, nüfuzlu emirlerin öldürülmesiyle yıkılma sürecine girecektir.³⁵

³³ Uluğhanî I, s.304.

³⁴ Mirât-ı İskenderî'de Sultan Mahmud Şah'ı öldürme işini hizmetkârı Burhan'ın planladığı ve onun öldürdüğü anlatılır. Sultanın ölümünden sonra tahta çıkma düşüncesi olan Burhan, amacına ulaşabilmek için güçlü emirleri de ortadan kaldırmak için onlara tuzak kurmuştur. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.247vd.

³⁵ Sultan Mahmud'a hizmet etmekle görevli Burhan adındaki memur Sultanın en yakınında bulunan bir kişiydi. Bu kişi hizmetlerinin karşılığını hiçbir zaman almadığını ileri sürerek Sultan Mahmud'un kendisine eziyet ettiğini ve çoğu zaman küçük düşürüldüğünü iddia etmekteydi. Hizmetkârlığı süresince defalarca Sultan tarafından azarlanmış ve cezalandırılmıştı. Burhan, kendisine yapılan muamelenin öcünü almaya karar verince, Sultanın törenlerden sonra yorgun düştüğü bir zamanda fırsatı değerlendirmek istemiş ve kendisine zehirli bir şerbet ikram etmişti. Burhan daha da ileri giderek Sultanı ortadan kaldırdıktan sonra Devlet adındaki yeğenini Gücerat tahtına çıkaracağına dair vaatlerde bulunarak kandırmıştı. Firişte'ye göre Devlet, Sultan uyumaya çekilince elbiselerini temizleme bahanesiyle odasına girmiş ve zehrin etkisindeki Sultanı önce yatağa bağlamış sonra da başını gövdesinden ayırarak katletmişti. İş bitince Burhan, kendince bazı önlemler alarak devletin önemli yöneticilerini de ortadan kaldırmayı tasarladı. Buna göre muhafızları odanın kapısının önüne dikerek oraya gelenlerin öldürülmesi talimatını verdi. Gelen emirler zannetmişlerdi ki kendilerinin ölümünü Sultan Mahmud emretmişti. Böylece pek çok emir tuzağa düşürülerek katledildi. İtimâd Han gelene kadar herkes öldürüldü. İtimâd Han gelince Burhan kendisine Sultanın, Asâf Han ve Hüdavend Han ile tartıştıktan sonra onları öldürttüğünü anlattı. İtimâd Han hükümdarı görene kadar kendisine inanmayacağını söyleyince Burhan kendisini odaya aldı. İtimâd Han, Sultan Mahmud Şah'ı kanlar içinde görünce Burhan her şeyi itiraf etti. Sultanı katlettiğini ve kendisini de baş vezir tayin ettiğini ileri sürdü. Ertesi gün Sultan Mahmud'un ölüm haberi her tarafa ulaştı ve İtimâd Han bu durum karşısında ülke yönetimine el koydu. İlk iş olarak da Burhan'ı fillerin ayakları altında ezdirdi. Böylece Sultan Mahmud Şah'ın saltanatı sona erdi. Bkz., Firişte IV, s.89vd.

1526 yılında dünyaya gelen Sultan Mahmud Gücerat Sultanlığını on sekiz yıl yönetti. Öldüğünde yirmi sekiz yaşında olan Sultanın naaşı Mahmudabad'dan Sarkhec'e getirildi ve Sultan Mahmud Begarhâ'nın türbesinin bulunduğu yerde defnedildi.³⁶

B. III. GIYASEDDİN AHMED ŞAH (1554-1561)

III. Mahmud Şah 1554'te katledilince arkasında Sultanlığa vâris olabilecek hiç kimse kalmamıştı. İtimâd Han derhal harekete geçerek Gücerat Sultanlığının anarşiye sürüklenmesinin önüne geçmek istemiş ve Ahmedabad'ın kurucusu ve yöneticisi Sultan Ahmed Şah'ın soyundan geldiğini iddia ettiği on yaşındaki bir çocuğu Ahmed Şah adıyla tahta çıkarmıştı.³⁷ Bu kişiye Gücerat Sultanlığının yeni hükümdarı olarak taç giydirildiği gibi, İtimâd Han ve Seyyid Mübarek Buharî'ye de devlet ileri gelenleri olarak çeşitli unvanlar tevdi edildi. Muzafferîlerin bu yeni çocuk hükümdarı takriben beş yıl vesayet altında hüküm süreceği gibi devlet yönetimi tamamıyla İtimâd Han'ın ellerinde kaldı.³⁸ Bu arada Ahmed Şah'ın hükümdarlığını kabul etmeyen Nâsrü'l-Mülk adındaki bir emir padişahlık iddiasında bulunmuş ve Buruç kalesini zapt etmişti.³⁹ Daha sonraki süreçte Kandeş yöneticisi Mirân Seyyid Mübarek Han Mahmudabad'da nüfuz sahibi olunca ve önemli sayılabilecek bir askerî güce kavuşunca, İtimâd Han ve İmadü'l-Mülk Arslan Rumî tarafından tepkiyle karşılandı.⁴⁰ Ahmedabad'ın tehlikeye düşebileceği endişesine

³⁶ Mirât-ı Ahmâdî, s.72vd; Uluğhanî naaşın yakıldığını kaydeder. Bkz., Uluğhanî I, s.311.

³⁷ Osmanlı Padişahı Sultan Süleyman Han'ın şark seferi sırasında Mısır kaptanlığı görevine getirilen, söz konusu görev icabınca önce Mısır'a oradan Basra'ya gönderilen, Basra'daki on beş parça kadirge ile Hürmüz denizinden Mısır'a dönmeye müyesser olamayınca Hindistan'a kaçmak zorunda kalan Seydî Ali Reis'in hatıratında Gücerat'daki olaylardan bahsedilmektedir. Burada özellikle dikkat çeken husus Ali Reis'in Surât'a geldiğinde "*Müslüman halk bizim gelişimizden sevindiler, Hızır gibi yetiştiniz, Gücerat'ın ihtilali zamanında gelip yardımcı oldunuz*" ifadeleridir ki bu dönemde Gücerat'taki karışıklığın Müslüman halkı son derece huzursuz ettiğini göstermektedir. Bkz., Seydî Ali Reis, **Mir'at-ül Memalik**, (nşr., N. Akyıldız), Tercüman 1001 Temel Eser 61, s.49.

³⁸ Seyyid Mübarek devletin büyük emirlerine ve ileri gelenlerine yardım ederek, Sultan Ahmed Şah'ın soyundan geldiğini iddia ettikleri Ahmed adındaki bir hanedan üyesini *Ahmed Sultan* unvanıyla 1554'te tahta oturttu. Çocuk yaşta olan Ahmed Sultan bu tarihten sonra Seyyid Mübarek'in güvencesi altında girerken İtimâd Han baş vezir oldu. Ahmed Şah henüz çocuk yaşta olduğundan devlet yönetme olgunluğuna ulaşmaya kadar ülke işleri Seyyid Mübarek ve İtimâd Han'ın ellerinde kaldı. Söz konusu iki emire bağlı diğer yöneticiler hükümet işlerinde doğrudan merkeze bağlıydılar ve herkes kendi bulunduğu bölgeden sorumluydu. Handeş yöneticisi Mübarek Şah, Gücerat'taki hadiselerden haberi olunca Narbada üzerine hareket etti. Gücerat yöneticileri hemen harekete geçerek ona karşı yürüdüler. Neyse ki ordular savaş meydanında karşılaşmadan iki taraf arasında yürütülen görüşmelerden sonra barış yapıldı. Burada Seyyid Mübarek'in arabuluculuğu son derece etkili olmuştu. Bkz., A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.274.

³⁹ Mir'at-ül Memalik'e göre Nâsrü'l-Mülk Portekizlilere haber göndererek kendisine yardımcı olunduğu taktirde Gücerat limanlarının tamamını (Daman, Surât, Buruç, Ketabiye, Suminant, Mengalur ve Farmeyen) onlara vermeyi teklif etmişti. Bu hususta bkz., Seydî Ali Reis, **Mir'at-ül Memalik**, s.50.

⁴⁰ Esasen Gücerat'ın çocuk hükümdarı kendisine her zaman destek olmuş dostu Mirân Muhammed'i daha yakın görüyordu. Mirân Muhammed'in tarafını tutan Gücerat hükümdarı ilk başta onun yanına kaçmak

kapılan iki Gücerat yöneticisi hemen harekete geçti. İki ordu Mahmudabad yakınlarında karşılaştı ve Seyyid Mübarek savaş meydanında öldürüldü.⁴¹

a. İtimâd Han ve İmadü'l-Mülk Arasındaki Mücadele

Bu dönemde Dehli Sultanı İslam Şah'ın en iyi komutanlarından biri olan Hacı Han, Hümayûn Padişahın Dehli'yi zapt edeceği hesabı üzerine başkentten ayrılmış ve yüz fil ve beş bin süvariden oluşan ordusuyla Gücerat'a gitmek üzere yola koyulmuştu. Yoldayken bir kısım Racayı da mağlup eden Hacı Han büyük ganimetler ele geçirdikten sonra Gücerat'a yöneldi. İtimâd Han ve İmadü'l-Mülk Dehli kumandanının Sultan Ahmed ve Seyyid Mübarek tarafından davet edildiğini zannediyorlardı. O yüzden Hacı Han'ın Ahmedabad'a ulaşmasından önce Seyyid Mübarek'i öldürmeye karar verdiler. Tedbir amaçlı Mahmudabad yakınlarında bekletilen üç bin kişilik süvari birliği tarafından sıkıştırılan Seyyid Mübarek bu yüzden öldürülecektir. İtimâd Han ve İmadü'l-Mülk'e bağlı birlikler arakasından Seyidpûr'u yağma etti. Az zaman sonra Seyyid Mübarek'in oğlu Seyyid Mirân ile bir anlaşma tertip edildi. Seyyid Mirân bu anlaşmaya göre ailesiyle birlikte Kapadvanc'a gidecekti. Sonra Gücerat'ın iki yöneticisi de Sultan Ahmed ile birlikte 1558'de Ahmedabad'a döndüler.⁴²

Seyyid Mübarek meselesinin halledilmesinden sonra İtimâd Han ve İmadü'l-Mülk arasında bazı konularda anlaşmazlıklar çıktı. Sultan Ahmed Şah İmadü'l-Mülk'e yakın

zorunda kaldıysa da sonradan geri döndü. Ancak hayatta ve tahta kalma karşılığında en önemli ıktâları İtimâd Han ve destekçilerine vermeye mecbur oldu. Böylece Gücerat Sultanlığında en nüfuzlu kişi aynı zamanda baş vezir olan İtimâd Han oldu. Bkz., Bkz., Firişte IV, s.93vd.

⁴¹ Seyyid Mübarek'in savaş alanında öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar zinciri kaynaklarda bir hayli uzun ve karmaşık anlatılmaktadır. Ancak şunu çok açık söyleyebiliriz ki Seyyid Mübarek'in Gücerat meselelerinde bu denli palazlanmasını sağlayan kişi, onun her zaman yardımını elde etmeye gayret gösteren İtimâd Han olmuştur. Nitekim İtimâd Han Gücerat'taki önemli bir rakibi olan ve Sultan Ahmed Şah'ın hükümdarlığını kabul etmeyen Nâsr ü'l-Mülk'ten kurtulmak isteğinde imdadına Seyyid Mübarek koşmuştu. Hatta İtimâd Han yardımlarına karşılık ona Kapadvanc'ı dâhi vermişti. Nâsr ü'l-Mülk, Seyyid Mübarek'i Kapadvanc'dan çıkarmak için sonradan yine harekete geçtiyse de İtimâd Han'ın desteğini alan Mübarek Han çokta yola çıkmıştı. İki taraf Ahmedabad'a çok uzak olmayan Uprâh kasabasında karşı karşıya geldi. Bu karşılaşmadan da başarıyla çıkan Seyyid Mübarek Ahmedabad'a zafer kazanan komutan olarak döndü. Burada ülke yönetimi ile ilgili yeni bir taksimat yapıldı. Ancak bu durum İtimâd Han ve İmad ü'l-Mülk'ün hiç hoşuna gitmemişti. Âlâm Han Lodi'nin teşvik ve entrikaları ile bu iki emir Seyyid Mübarek'e savaş ilan etmeye karar verdiler. Bu hususta bkz., A. M. Khan, The Political and Statistical History of Gujarat, s.276.

⁴² Seyyid Mübarek Patan'da bulunduğu sırada burasının Şîr Han ve Musa Han Fulâdî'ye Çampener'in Âlâm Han Lodi'ye verildiğini öğrenmişti. İtimâd Han ve İmadü'l-Mülk kısa süre sonra otuz bin kişilik kuvvetle Mahmudabad yakınlarında kamp kurmuşlardı. Buradan Seyyid Mübarek'e haber gönderdiler. Ancak Seyyid Mübarek hiçbir şekilde suçlamaları kabul etmedi. Ancak öldürülmekten de kurtulamadı. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.279vd.

alaka gösterince emirler arasında huzursuzluk baş gösterdi. Olaylar büyüyünce İmadü'l-Mülk oğlu Cengiz Han'ı Buruç'tan, İtimâd Han ise oğlu Tatar Han Gazi'yi Cunagâdh'dan çağırdı. İtimâd Han, İmadü'l-Mülk'e haber göndererek şehri terk etmesini istedi. İtimâd Han karşısında yeteri kadar kuvvetli olmadığını anlayan İmadü'l-Mülk çaresiz şehri terk etti ve sadık yardımcısı Uluğ Han Habeşi ile birlikte Buruç'a gitmek zorunda kaldı.⁴³ Böylece Gücerat'taki nüfuzunu Sultana yakınlaşarak artıran İtimâd Han Sultanlıktaki en önemli yönetici haline geldiği gibi hükümet işlerine de el atarak hizmetlerinin karşılığı olarak Hacı Han'a yeni ıktâlar verdi. O ayrıca Musa Han ve diğer bir kısım yöneticiye kendi mülklerine gitmeleri için izin de verdi. Bunlar olurken İmadü'l-Mülk'ün Sorâth'daki kayınbiraderi İhtiyar Han tarafından öldürüldüğü haberi geldi. Birkaç gün sonra İmadü'l-Mülk'ün oğlu Cengiz Han'ın, İhtiyar Han'ı katlederek babasının intikamını aldığı istihbaratı geldi.⁴⁴

b. Sultan III. Ahmed'in İtimâd Han Tarafından Öldürülmesi

Devletin bütün kademelerine hâkim olduktan sonra ülkede en nüfuzlu yönetici haline gelen İtimâd Han'a karşı kısa sürede muhalif bir zümre ortaya çıktı. Çünkü devlet yönetimine ve idareye İtimâd Han'ın sahip olması diğer beyler arasında kıskançlık yarattı. Tatar Han Gurî ve İmadü'l-Mülk Arslan Rumî'nin başının çektiği söz konusu muhalif zümre bir gün aniden saraya saldırdılar. Canını zor kurtaran İtimâd Han, Çampener'e kaçmak zorunda kaldı. Burada önemli bir kuvvet toplamaya vâkıf olan Gücerat'ın bu kararlı emiri az sonra yeniden Ahmedabad'a döndü ve ülke yönetimine hâkim oldu.⁴⁵ Uzun süren çarpışmalardan sonra İtimâd Han ile Tatar Han Gurî ve İmadü'l-Mülk Arslan Rumî arasında uzlaşmaya varıldı. Yapılan anlaşmaya göre İtimâd Han, Sultan Ahmed'in kendi elinde kalmasını, İmadü'l-Mülk ise Mahindrî ve Narbada ırmakları arasında kalan bütün toprakların kendi zeametinde olmasını karşılıklı taahhüt ettiler. Tabiatıyla Gücerat Sultanlığı iki yönetici arasında paylaşıldı ve ülke ikiye bölündü.⁴⁶

⁴³ Mir'at-ül Memalik'te Gücerat olayları anlatılırken İmadü'l-Mülk'ten padişah diye bahsedilmektedir. Bu da İmadü'l-Mülk'ün ülke yönetimindeki konumunun ne kadar güçlü olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. İfadeler aynen şu şekildedir: *"sözün kısısı bin türlü eza ve cefa ile Mahmudabad'a geldik. On beş nihayetinde de Gücerat'ın başşehri Ahmedabad'a vardık. Padişah İmad ü'l-Melik ve diğer hanlarla görüşmeler yaptık. Sultan Ahmed'e fakirhane hediyemizi sunduk. Çeşitli ihsanlarına mazhar olduk. Alemin sığınağı padişah efendimiz hazretlerine hürmetler edip bağlılıklarını bildirdiler. Bu acize de bir at, bir katar deve ve harçlık ihsan ettiler..."* bkz., Seydî Ali Reis, Mir'at-ül Memalik, s.55.

⁴⁴ Mirât-ı Ahmadi, s.77; Z. A. Desai, "A'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat", s.469.

⁴⁵ Nizameddîn Ahmed III, s.396.

⁴⁶ Firişte IV, s.93vd.

1560 yılında İtimâd Han Buruç üzerine yürüdü. Fakat alelacele Ahmedabad'a dönmek zorunda kaldı. Çünkü Patan ve Radhânpûr'da karışıklıklar çıkmıştı. İtimâd Han şimdi Sultanın entrikalarına karşı kendisini korumaya çalışıyordu. Sultan Ahmed Şah hükümdar olmasına rağmen her zaman güçlü emiri İtimâd Han'ın gölgesinde kalmaktan son derece mutazarrırdı ve sık sık içki içerek "İtimâd Han'ın kafasını keseceğim, İmadü'l-Mülk'ün vücudunu parçalar ayıracağım" diye naralar atmaya başlamıştı. İtimâd Han, Sultanın bu davranışlarını ve sözlerini öğrenince yardımcısı Vecihü'l-Mülk'ün tavsiyesi üzerine kendisini öldürmeden önce Sultan Ahmed'i katletmeye karar verdi. Planlandığı üzere Bhaddâr yakınlarındaki bir köy evinde tuzağa çekilen Sultan Ahmed Şah, 21 Nisan 1561'de İtimâd Han tarafından burada katledildi.⁴⁷

C. III. ŞEMSEDDİN MUZAFFER ŞAH (1561-1573)

Sultan III. Ahmed'in bir kısım entrika ve şüphe üzerine baş vezir İtimâd Han tarafından 1561'de öldürülmesinden sonra Muzafferî hanedanından tahta çıkabilecek hiç kimse kalmamıştı. Tam bir inhitat sürecine giren Sultanlıkta en nüfuzlu yönetici olarak Ahmedabad'da bulunan İtimâd Han, mezkûr Sultan III. Mahmud'un nikâhsız bir kadından doğma oğlu olduğunu iddia ettiği Nathu adındaki çocuğu III. Muzaffer unvanıyla oturttu.⁴⁸ Ancak ülke bu yeni çocuk Sultana sözde bağlı beyler arasında çoktan paylaşılmıştı. Daha önceden de birkaç kez değişikliğe uğrayan söz konusu paylaşım göre; ülkenin kuzey kesimlerini ihtiva eden Patan bölgesi Afgan Musa Han ve Şîr Han Fulâdî'ye, Sabarmâti ve Mahi ırmakları arasında kalan bölge İtimâd Han'a, Mahi nehrinin güneyindeki yerleri ihtiva eden Surât, Buruç, Çampener ve Baroda İmadü'l-Mülk Arslan Rumî'nin oğlu Cengiz Han ve akrabası Rüstem Han'a, Dhandukâ, Dholkâ ve diğer bölgeler Buharalı Seyyid Mübarek'in oğlu Seyyid Mirân'a ve son olarak Cunagâdh Emir Han Gurî'ye tahsis edildi.⁴⁹

⁴⁷ Vecihü'l-Mülk türlü entrikalar çevirerek bir gün Sultana baş vezirliği kendisine vermesi karşılığında İtimâd Han'ı öldürmeyi telif etti. Vecihü'l-Mülk'ün teklifini kabul eden Sultanın sözleri hemen İtimâd Han'a iletili. İtimâd Han böyle bir şeye kendi kulaklarıyla duymadan inanmayacağını söyledi. Bunun üzerine Vecihü'l-Mülk, Sultanı ve İtimâd Han'ı Bhaddâr yakınındaki bir evde buluşturmayı planladı. Vecihü'l-Mülk, önceden İtimâd Han'ı evin başka bir yerine gizlemişti. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra Sultan Ahmed geldi ve sözlerini yüksek sesle tekrarladı. İtimâd Han bu sözleri kendi kulaklarıyla duyunca saklandığı yerden çıkarak bir anda Sultanın üzerine çullandı ve Sultanı burada katletti. 21 Nisan 1561'de Sultanın öldüğü anlaşıncı İtimâd Han'ın adamları Sultanın kıyafetlerini Sabarmâti nehrinin kumları üzerine attılar ki Ahmed Şah'ın öldüğü anlaşılsın. Bkz., Mirât-ı Ahmadi, s.77vd.

⁴⁸ Mirât-ı Ahmadi, s.80.

⁴⁹ Gücerat'ın paylaşımı hakkında bkz., Firişte IV, s.94.

a. İtimâd Han'ın Gücerat'ta Yönetime Hâkim Olduktan Sonra Patan Üzerine Yürümesi

İtimâd Han Gücerat tahtına III. Muzaffer'i çıkarıp ülkede yeniden asayiş temin ettikten birkaç ay sonra Fetih Han'ın intikamını almak üzere Patan'da bulunan Musa Han ve Şîr Han Fulâdî üzerine ordu sevk etti. Zira kendisi ve bütün Gücerat emirleri bu iki Afgan yöneticisinin güçlenmesinden korkuyorlar ve Sultan Ahmed Şah'ın katledilmesinden onları sorumlu tutuyorlardı.⁵⁰ Gücerat birlikleri Patan'a gitmek üzere yola çıktığında, Musa Han ve Şîr Han da savunma hazırlıklarını yapıyorlardı.⁵¹ Ancak ilk denemede başarılı olamayan Gücerat ordusundaki emirler canlarını kurtardıktan sonra Ahmedabad'a kaçmak zorunda kaldılar.⁵² Bu hadiseden sonra beyler arasında çekişmeler başladı. Uzun süren çatışmalardan sonra Gücerat'ın en büyük kısmını Cengiz Han ile Şîr Han Fulâdî ele geçirdi.⁵³ 1565 yılı itibariyle Gücerat'daki en güçlü kişi haline Cengiz Han, Ekber Padişaha karşı ayaklandıktan sonra Gücerat'a firar etmiş bulunan Timur soyundan bir kısım Mirzânın da desteğini alarak 1556'da Hândeş üzerine yürüdüyse de mağlup oldu.⁵⁴ Çok sürmeden İtimâd Han'ı dâhi tehdit etme cüretini gösteren Cengiz Han, Uluğ Han (Habeşî) tarafından öldürüldü.⁵⁵ Bu olaylardan sonra Gücerat'daki anarşi ve bozukluk ile kötü yönetim had safhaya çıkacaktır.⁵⁶

b. Ekber Şah'ın Gücerat Seferi ve Muzafferîlerin Yıkılış Süreci

Saltanatının ilk dört yılını atalığı ve her hususta vekili Han-ı Hanân Bayram Han'ın mutlak hakimiyetinde geçiren Ekber Şah 1560 yılında onsekiz yaşındayken onu

⁵⁰ Nizameddîn Ahmed III, s.399.

⁵¹ Mirât-ı İskenderî, s.290.

⁵² Musa Han ve Şîr Han'ın ordusu bin beş yüz kişilik süvariden oluşurken, İtimâd Han komutasındaki Gücerat ordusu yirmi binin üzerinde süvariye sahipti. Ona rağmen Gücerat ordusunda emir komuta zincirinde aksaklıklar yaşıyordu. Ayrıca çok fazla aç gözlü ve hırslı olan Gücerat ordusundaki askerler savaş düzenini çarçabuk kaybediyorlardı. Bu durum Musa Han ve Şîr Han için büyük avantaj sağladı. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.290vd.

⁵³ Nizameddîn Ahmed III, s.400vd; Z. A. Desâî, "A'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat", s.469.

⁵⁴ Bahsi geçen Mirzâlar; Mirzâ İbrahim Hüseyin, Mirzâ Muhammed Hüseyin ve Şah Mirzâ'dır. Bu Mirzâlar Horasan hükümdarı Sultan Hüseyin Baykara'nın torunlardır. Cengiz Han, Mirzâların desteğini alabilmek için onlara bazı yerleri iktâ olarak vermişti. Ancak Cengiz Han ile Timurlu Mirzâları arasındaki dostluk kalıcı olmadı ve aralarındaki sürtüşmeler savaşa dönüştü. Timurlu Mirzâları, Cengiz Han'a ait bir kısım birlikleri mağlup etseler de daha sonra Kandeş'e çekilmek zorunda kalacaklardır. Geniş bilgi için bkz., Mirât-ı İskenderî, s.293.

⁵⁵ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.496.

⁵⁶ Mirât-ı Ahmadî, s.80.

azlettikten ve devlet işlerine tam manasıyla el koyduktan sonra Malva'yı ele geçirdi.⁵⁷ 1572 yılında Kuzey Hindistan'ı hakimiyeti altına alan Ekber Padişah Çitor'u kuşatmaya koyulmuştu.⁵⁸ Bu sırada Dehli Sultanı, başkent Ahmedabad'daki karışıklıkların artması⁵⁹ ve kendisine sığınan İtimâd Han'ın telkin ve çağrısı ile Temmuz 1572'de Gücerat'a hâkim olmaya karar verdi.⁶⁰ Bu arada Ekber Padişah'ın Surât'ı kuşattığı sırada kuzeni Muhammed Hüseyin Mirza'nın kardeşi İbrahim Hüseyin Mirza Agra üzerine yürümüş ve onun tarafından çıkarılan isyan üç bin kişilik kuvvetle güçlkle bastırılmıştı.⁶¹

1572'nin sonlarında Surât'ı ele geçiren Dehli Sultanı Ekber burada bulunan Portekizlilerle Hacıların Mekke'ye gitmelerini kolaylaştıran bir anlaşma yaptı.⁶² Ekber Şah'ın Gücerat üzerine yürümesine devlet ileri gelenlerinden bazıları tarafından takriben otuz beş yıl önceki Hümayun Şah'ın seferi ve Şîr Şah hadisesi hatırlatılarak karşı çıkılmasına rağmen kararından dönmeyen Ekber Şah Ahmedabad'a girecektir. Bu sırada Ahmedabad'ı kuşatmakta olan Şîr Han Fulâdî ve Gücerat Sultanı III. Muzaffer İle bir

⁵⁷ Y. H. Bayur, "16'ncı Asırda Dinî ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü: Ekber Gurkan", **İkinci Türk Tarih Kongresi Ankara (20-25 Eylül 1937)**, Ankara 2010, s.529vd.

⁵⁸ Hindistan'ın en ünlü kaleleri arasında yer alan Çitor'un düşmesinden sonra Ekber Padişah iki ay içinde Ratambur ve Kalincar kalelerini de feth ettikten sonra Gücerat'a yönelecektir. Ekber Şah ile Gücerat arasında yer alan ve Hindistan'ın en ünlü savaşçıları barındıran coğrafya Racastan/Racputana'dır. Dolayısıyla Ekber Şah, bu bölgeye hâkim olmak zorundaydı. Bu bakımdan sadece askerî girişimler yeterli olmuyordu. Baburlu hükümdarı Racputlarla iyi ilişkiler kurmak ve evlilikler yoluyla Racaları kendisine bağlamak düşüncesindeydi. Bunun için de 1562'de Amber Racasının kızını nikâhına aldı. Bu kişi ileride veliahd Cihangir'in annesi olacaktır. Ayrıca devlet yönetiminde pek çok Racputu çeşitli hizmetlere getirerek onlarla yakın ilişkiler kurmak isteyen Ekber Şah Müslüman ve Hindu tebaası arasında hiçbir ayırım yapmadığını kanıtlamıştır. Bu hususta bkz., S. Lane-Poole, **History of India IV (from the Reign of Akbar the Great to the fall of the Moghul Empire)**, (nşr., W. Jackson), London 1906, s.23.

⁵⁹ Söz konusu karışıklıklar ve beyler arasındaki çekişmeler hakkında bkz., Abul-Fazl-ı Mubarak-ı Allâmî, **The Akbarnamâh II**, (nşr., Maulawî Abdurrahim), Calcutta 1876, s.368vd.

⁶⁰ Bu sırada Şîr Han Ahmedabad'ı kuşatmıştı ve İtimâd Han, Şîr Han'ın Ahmedabad'ı ele geçireceğinden endişe ederek Ekber Padişaha haber gönderecektir. Bkz., Firişte IV, s.99; Z. A. Desai, "A'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat", s.469.

⁶¹ Daha sonra Pencab'a gitmek üzere Agra yakınından firar eden İbrahim Hüseyin Mirza adım adım takip edildi. Ekber Şah'ın komutanlarından Hüseyin Kulu Han onun Nagarkot'a geldiğini haber alınca burayı kuşatmıştı. Daha sonra Multan'a kaçmayı başaran Hüseyin Mirza orada yakalanacak ve Multan yöneticisine teslim edilecektir ki söz konusu yönetici onun başını Agra'ya gönderecektir. Bkz., H. Beveridge, **History of India I**, London 1862, s.132.

⁶² Ekber'i Portekizlilerle münasebet kurmaya sevk eden amillerden bir tanesi de her sene Hacca giden tebaasının Portekiz gemileriyle hareket etmeleri ve bu yolculuk sırasında Müslümanların yabancı gemilerde ağır hakaretlere uğramasından müteessir olması idi. Çünkü Hacca giden Hint Müslümanları Meryem ve İsa resimlerini taşıyan pasaportlar taşımaya mecbur ediliyor ve bu pasaportları çok pahalıya mal ediyorlardı. Bu sebep başta olmak üzere diğer bazı gerekçelerle de Ekber Şah, Portekizlilerle yakından ilgilenmiş ve bunların kim olduklarını öğrenmek ve bu sayede Garp milletlerinin dinlerini, âdetlerini ve siyasî müesseselerini tanımak istemişti. Onun için başkentine döndükten ve harp esirlerine kendisinden umulmayan şiddetle muamele ettikten sonra yeni işlerle meşgul olmak için hazırlanmıştı. Fakat kolaylıkla fetholunan Gücerat'ın yeniden isyan ettiğine dair haberler gelince hiç tereddüt etmeden yeni bir harbe karar verdi. Bkz., Ömer Rıza Doğrul, **Ekber Bir Türk Dâhisi**, İstanbul 1944, s.75vd.

kısım Mirza şehri terk ettiler.⁶³ Ancak İtimâd Han ve Uluğ Han'ın beraberinde bulunan beyler Ekber Şah'a bağlılıklarını bildiler.⁶⁴ Şîr Han Fulâdî Surât'a kaçarken Muhammed Han ve Bedr Han adındaki iki oğluyla beraber ailesini de Patan'a gönderecektir.⁶⁵

Gücerat'ın ele geçirilmesinden sonra ülke yönetimini yeniden şekillendiren Ekber Padişah buranın bir kısmını kendi adamları vasıtası ile, daha aşağıda kalan özellikle Mahi nehrinin güneyindeki yerleri ise İtimâd Han vasıtası ile yönetirken Ahmedabad yöneticiliğini de Han-ı Âzam Mirza Aziz Köke'ye tahsis etti.⁶⁶ Bunlar olurken Bengal'de Afgan Sultanı Süleyman Karanî'nin öldüğü ve yerine geçen oğlu Beyazıt'ın Ekber Şah'ın hakimiyetini kabul etmediği, Cuma hutbesinde adını okutmadığı ve Bengal'i almakla görevlendirilen Mü'min Han'ın ordusundaki Afgan askerlerin kışkırtma sonucu karışıklık çıkardığı haberleri üzerine Bengal ve Bihar üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara hız verildiği sırada,⁶⁷ Ekber Şah, Gücerat'daki Afgan ayaklanmaları ve Muhammed Hüseyin Mirza'nın Ahmedabad'daki olayları kışkırttığı istihbaratı üzerine yeniden Ahmedabad'a gelecektir.⁶⁸ Bu sefer sırasında Muhammed Hüseyin Mirza ve İhtiyarü'l-Mülk öldürüldü. Böylece Gücerat'ın bir kez daha Ekber Şah'ın hakimiyeti altına girdiği kesinleşmiş oldu.⁶⁹ Gücerat'ı baştanbaşa kaplayan söz konusu isyanın böyle az sayıdaki kuvvetlerle az zamanda bastırılması siyasal bakımdan çok büyük bir fetih ve zaferdi.⁷⁰ Bu zaferde Ekber'in kahramanlığı büyüktü ve halk da bunu duymuş takdir

⁶³ Bedaunî II, s.144vd.

⁶⁴ Mirât-ı İskenderî, s.294.

⁶⁵ Firişte IV, s.99; Mirât-ı Ahmadî, s.96.

⁶⁶ Mirât-ı Ahmadî, s.96.

⁶⁷ Bedaunî II, s.167.

⁶⁸ Harekât ağustos ayının müthiş sicağında başlamış, İmparator üç bin süvari ile yola çıkmış, günde elli mil aşarak Racputana'yı geçmiş ve on bir günde altı yüz mil aşarak tekrar Ahmedabad'ın önünde görülmüştü. Muhammed Hüseyin Mirza'nın kumandası altındaki âsilerin sayısı yirmi bin kadardı ve bizzat imparatorun karşılarına çıkmış olmasından hayret içinde idiler. Bunların casusları, İmparatorun daha on beş gün evvel Fetihpûr Sikri'de bulunduğunu haber vermişlerdi ve İmparatorun bu kadar kısa sürede buraya gelmesine imkân yoktu. Fakat bunların hayreti çok geçmeden hiddete dönüştü. Çünkü Ekber, hiç durmadan taarruza geçmek istemiş, onun için şehrin önündeki nehri geçmiş ve burada mühim bir mukavemetle karşılaşmış ve bu yüzden kumandası altındaki küçük kuvvet kat kat üstün kuvvetler karşısında gerilemek zorunda kalmıştı. Fakat Ekber Şah birdenbire ortaya atılmış ve kaplan gibi hamle etmişti. Atının yaralanması üzerine gerçi kendisinin de ölmüş olduğuna dair şayialar çıkmıştı. Fakat Ekber derhal bir başka atın sırtına binmiş ve yeniden harbe atılmıştı. Askerleri de İmparatorun ilk hatta dövuştüğünü görerek bütün varlıkları ile ona katılmışlardı. Muhammed Hüseyin Mirza'nın yaralanarak ele geçirildiği muharebe kesin olarak Ekber tarafından kazanıldı. Harp meydanında yirmi bin kafadan müteşekkil bir ehram kurulmuştu. Çünkü Timur'un adeti böyle idi ve Ekber bu âdete saygı gösteriyordu. Bkz., Ömer Rıza Doğrul, Ekber Bir Türk Dâhisi, s.176vd.

⁶⁹ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.520vd.

⁷⁰ Nahravala Patan'da bulunan Ferhatü'l-Mülk camiinde Ekber Padişah adına hutbe okutulmuştur. Bu hususta bkz., Uluğhanî II, s.565.

etmişti. Bunun için Ekber Şah 1573'te Sikri'ye yaklaşırken ihtişamlı bir merasimle karşılandı ve bundan sonra da şehrin adı Fetihpûr adını aldı.⁷¹

c. Gücerat'ın Düşmesinden Sonraki Durum ve Muzafferîlerin İnhitâtı

İki deniz arasındaki bütün Hindistan'a hükmetme düşüncesine sahip olan Ekber Şah'ın⁷² Gücerat'a hâkim olmasıyla III. Muzaffer Şah resmen tahttan çekildi ve Agra'ya gönderildi. Önceleri burada kendisine çok fazla müdahale edilmeden rahat bir hayat süren Muzaffer Şah, sonradan Bengal'den gelen bazı kişilerin kendisiyle görüşme yapması üzerine Ekber Şah tarafından hapsedildi. Ancak bir müddet sonra Agra'dan kaçmaya muvaffak olan Muzaffer Şah toplayabildiği az sayıdaki kuvvetle yeniden Gücerat'a gitti ve buranın Ekber Şah tarafından görevlendirilen valisi Kutbeddin Han ile mücadeleye girişti. Bu mücadelelerin birisinde yakalanıp hapsedilen III. Muzaffer, dokuz yıllık esaretin ardından Gücerat'ta yeniden tahta çıksa da⁷³ çok sürmeden Ekber Şah tarafından üzerine gönderilen Behram Han'ın oğlu Han-ı Hanân Mirza Han'ın başında bulunduğu Dehli kuvvetleri tarafından Gücerat geri alındı.⁷⁴ Savaş meydanından canını zor kurtaran Muzaffer Şah önce Caynagar'a kaçtı. Sonra yeniden bir kısım mücadelelere girişse de başarılı olamadı.⁷⁵ Böylece Muzaffer Şah'ın otuz yıllık saltanatı resmen son bulduğu gibi Muzafferîler de tarihe intikal etti⁷⁶ ve Gücerat bundan sonra Dehli Türk Sultanlığının bir vilayeti haline gelerek 1758 yılına kadar Dehli Sultanları tarafından atanan valilerce yönetildi.⁷⁷

⁷¹ Ekber Şah bundan sonra 1576 temmuzundan 1580 yılına kadar Bengal'i ele geçirecektir. Bengal himaye altına alınarak burada yüzyıllık saltanatlara da nihayet verildi. Ekber Şah, Cemne ve Ganj nehirlerinin birleştiği yere bir kale inşa ettirerek Allahabad adını verdi. Nitekim burası Hintlilerce Pirağ denilen pek kutsal bir yerdi. Bkz., H. Bıyıktaş, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1991, s.70vd.

⁷² Ahmâd Yadiğâr, **Tarih-i Şahî**, (nşr., M. Hidayet Hüseyin), Calcutta 1939, s.349.

⁷³ Z. A. Desai, "A'n-Nurü's-Sâfir As A Source for the History of Gujarat", s.469.

⁷⁴ Bedaunî II, s.168.

⁷⁵ Firişte IV, s.99vd.

⁷⁶ Nizameddîn Ahmed III, s.414.

⁷⁷ Ele geçirilmesine rağmen Ekber Şah döneminde Gücerat'ın gelirleri hiçbir zaman düzenli olarak tahsil edilemedi. Çünkü buradaki karışıklıklar tam olarak önlenemeyecektir. Ekber Şah bunun için Gücerat yönetimine ünlü vezirlerinden Raca Todar Mall'ı getirecektir. Raca Todar altı ay gibi kısa bir zamanda Gücerat'ın vergilerini yeniden hesaplatmış ve tahsilat için gerekli arazi hesaplarını tamamlamıştır. Todar Mall tarafından hazırlanan ve yirmi milyon rupiye olarak tanzim edilen yıllık bütçenin beş milyonu Gücerat'dan gelecek şekilde yeniden organize edildi. Todar Mall tarafından yapılan düzenlemeler Gücerat'ın sonraki valisi Şehab e'd-dîn Ahmed Han (1577-1584) döneminde de aynen tatbik edildi. Bu şekilde yeniden yapılan idarî ve malî taksimat ile Gücerat Marathalar tarafından geçirildiği 1758 yılına kadar Dehli Sultanlığı tarafından idare edildi. Bkz., V. A. Smith, **Akbar The Great Mogul (1542-1605)**, Oxford 1917, s.120vd.

BEŞİNCİ BÖLÜM

(TEŞKİLAT VE KÜLTÜR)

Dehli Türk Sultanlığını Hindistan’da en geniş sınırlarına ulaştıran Tuğluklu hanedanının en mühim hükümdarları arasında temayüz eden Muhammed b. Tuğluk (1325-1351) ve Firûz Şah Tuğluk (1351-1388)’un saltanat yıllarında, daha önceki Dehli Sultanları tarafından tecrübe edilen¹ devlet teşkilatındaki usul ve esaslar ile kültür ve medeniyet unsurları bazı değişikliklere de maruz kaldıktan sonra imparatorluğun dağılma sürecine girmesiyle her biri kendi bulunduğu bölgede ortaya çıkan bağımsız devletler tarafından tatbik edilmiştir.² Bu noktada Tuğluklu hanedanlığın yıkılma sürecinde buraya atanan ve 1388 yılında seksenüç yaşındayken vefat eden Firuz Şah Tuğluk’tan sonra bağımsızlık düşünceleriyle ihtirasına yenik düşen Ferhatü’l-Mülk’ün ardından Sultan *Şemseddin Muzaffer* ünvanıyla Gücerat’ın ilk bağımsız Sultanı olan A’zam Hümâyün Zafer Han tarafından tesis edilen³ ve 1407 yılından 1583’e kadar sürecek olan Muzafferîlerin temelini teşkil eden devlet müesseseleri ve yönetim sistemi Tuğluklu devletinden devralınmıştır.⁴ Tuğluklu hükümdarları tarafından merkez seçilen Dehli ve Devletabad gibi başkentlere doğrudan bağlı Gücerat’ta teşekkül ettirilen kurumlar Sultan Şemseddin Muzaffer tarafından yeniden düzenlenerek takriben iki yüz yıl Gücerat’ta hâkimiyet tesis edecek olan Muzafferî hükümdarları tarafından kullanıldı.⁵

A. HÂKİMİYET ANLAYIŞI VE HÜKÜMDARLIK ALÂMETLERİ

Siyasî iktidar ve hükmetme yetkisinin doğrudan doğruya Tanrı tarafından verilmesi şeklinde tarif edilen, İslamiyetin kabulünden sonra da Türk-İslam devletlerinde varlığını muhafaza eden karakteristik Türk hâkimiyet telakkisindeki “kut” anlayışı Gazneli ve Büyük Selçuklu devirlerinde tekâmül etmiş ve bu devletlerin etkisinde kalan Gûrlu Devleti vasıtasıyla Dehli Türk Sultanlığına intikal etmiştir.⁶ Hâkimiyet anlayışının ilk

¹ Dehli Sultanlıklarının idarî teşkilatı umumiyetle Türk-İslâm karakterini taşımaktadır. Gazneli ve Gûrlu saray teşkilatı bazı değişikliklerle Kutbî, Şemsî, Balabanlı, Kalaç ve Tuğluklu zamanlarında benimsenmiştir. Bu hususta bkz., E. Konukçu, “*Hindistan’daki Türk Devletleri, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX*, İstanbul 1999, s.451.

² K. Ahmad Nizami, *State and Culture in Medieval India*, New Delhi 1985, s.74.

³ E. Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli*, s.350.

⁴ Mirât-ı Ahmadi, s.34vd; R. C. Dutt, *The Civilization of India*, London 1900, s.96vd.

⁵ A. M. Khan, *The Political and Statistical History of Gujarat*, s.184; J. W. Watson, *History of Gujarat*, s.27vd; M. S. Commissariat, *A History of Gujarat I*, s.58.

⁶ S. H. Kortel, *Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414)*, s.17vd.

önemli ögesini teşkil eden İslamiyet'ten evvel kurulan Türk devletlerindeki Oğuz ananesi ve Gök Tanrı inancının ilkeleri,⁷ X. yüzyıldan itibaren İslamiyetin kabulü ve tesiriyle, bir İslam topluluğu üzerinde egemenlik hakkının sultanlara doğrudan doğruya Allah tarafından bağışlandığı⁸ ve fiilen elde edilmiş otoritenin teyid-i ilahi'yi içine aldığı görüşüne tekâmül etmişti.⁹

XII. ve XV. yüzyıllarda Türk devletlerinde yerleşen ve kabul edilen söz konusu hâkimiyet anlayışı Dehli sultanları bu arada Gücerat'daki Muzafferîlere ait sultanlar tarafından da tatbik edilmiştir.¹⁰ Bu noktada Müslüman ahali üzerindeki hâkimiyetlerini meşrulaştırmak üzere Abbasi halifesinden âdet olduğu üzere menşur ve hil'at alma usulünü devam ettiren Dehli sultanları gibi¹¹ Muzafferî sultanları da aynı şekilde Gücerat'ta fiili otoritelerini tasdik ettirmek için Abbasi halifesinden hil'at ve menşur almışlar, Cuma hutbelerinde kendi adlarıyla beraber halifenin adını zikretmişler ve halifenin tevdi ettiği unvanları paralarında kullanmışlardır.¹² Nitekim II. Kutbeddin Ahmed Şah'a ait olan sikkelerde “*el-halife emir ü'l-mü'minin hullide hilafetün*” ibaresine yer verilerek Abbasi halifelerinden tasdik alma ihtiyacına binaen gerekli meşruiyet vurgulanmıştır. Aynı şekilde Sultan Mahmud Begarhâ döneminde bastırılan sikkelerde “*el-halife emir ü'l-mü'minin*” yazılıdır. Bu örnekler Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Gücerat'ta kurulan Muzafferîler'de de Sultanların meşruiyetlerini sağlamaya çalıştıklarını ve bunun için önceki teamülleri devam ettirdiklerini göstermektedir.¹³

⁷ Bu hususta geniş bilgi için bkz., O. Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul 2005, s.108vd.

⁸ Bu anlayışa göre hükümdarlık görevi peygamberlikten sonra en büyük ve asil vazifedir. Onun için bu makama ilahi gözle bakılıyordu. En büyük mevkii ve Allah'ın nimeti olan bu makam ancak O'nun izniyle alınırdı. Hükümdar Allah'ın yeryüzündeki temsilcisiydi. Halk hükümdarın adil idaresinde mutlu ve müreffeh yaşardı. Bkz., M. Aziz Ahmet, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, s.300.

⁹ A. Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, İstanbul 1993, s.109vd.

¹⁰ Muzafferî Sultanlarının kullandıkları unvanlar buna örnek gösterilebilir. Bkz., Abul Fazl Allamî II, s.261vd.

¹¹ Mesela Dehli Sultanı Şemsed-dîn İltutmuş'un Abbasi halifesinden menşur ve hil'at alması hakkında bkz., Hasan Nizâmî, “*Tacü'l-Me'âsir*”, **The History of India As Told By Its Own Historians II**, (nşr., Elliot-Dowson), London 1869, s.243; yine mesela Tuğluklu Sultanlarından Muhammed Şah Tuğluk ile Firûz Şah Tuğluk'un bastırdığı paralarda Mısır'daki Abbasi halifesinin adları yer almaktadır. Bu hususta bkz., H. Nelson Wright, **The Coinage and Metrology of the Sultans of Dehli**, Delhi 1936, s.122, 124, 129, 149, 172 ve 174.

¹² A. B. M. Habibullah, *The Foundation of Muslim Rule in India*, s.192-207.

¹³ P. Taylor, **The Coins of the Gujarat Saltanat**, Bombay 1902, s.49.

a. Hutbe

Hâkimiyeti ilan etmenin bir başka deyişle bağımsız hükümdar olmanın ilk şartı hutbe okutmak idi. Bu bakımdan bir hükümdarın tahta çıktığında ilk işi, hutbeyi kendi adına okutmak oluyordu. Kaynaklardaki bilgilerden, Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinin hepsinde görülen hutbe okutma geleneğini Dehli Türk sultanlarının da devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.¹⁴ Mirât-ı Ahmedî'ye göre Muzafferîlerin kurucusu ve ilk bağımsız hükümdarı Â'zâm Hümayûn Zafer Han, Dehli'nin Timur tarafından zapt edilmesi ve Dehli Sultanı Muhammed Şah'ın ölümünden sonra "Muzaffer" ünvanını almış ve bağımsızlığını her tarafa duyurmak için adına hutbe okutmuştur.¹⁵ Tabakat-ı Ekberî'de ise Zafer Han adına okutulan cuma hutbesinde "*Şemsü'd-dünya ve'd-dîn Ebu'l-Mücahîd Muzaffer Şah*" ibaresi kullanıldığı ve bundan sonra bütün camilerde Sultan Zafer Han adına hutbe okutulmaya devam edildiği ifade edilmiştir.¹⁶ Yine aynı şekilde Mirât-ı Ahmedî'de 1526 yılında tahta çıkan Kutbeddin Bahadır Şah'ın başkent Ahmedabad'da kendi adına hutbe okuttuğu kaydedilmiştir.¹⁷

b. Çetr

Sefere çıkıldığında veya resmî törenlerde hükümdarın başı üzerinde gölgelik amaçlı tutulan şemsiyeye çetr adı verilmekte idi. Bir mızrağın ucunda küçük bir kubbe biçiminde açılan bu saltanat şemsiyesi, altın sırmalı ipek ya da kadifeden yapılır ve üzeri mücevherlerle süslenirdi. Çetr, Dehli Türk Sultanlığı'nın kuruluş yıllarından itibaren çok sık kullanılan ve hemen her zaman sultanın yanında bulunan bir hâkimiyet sembolü idi.¹⁸ Tabakat-ı Ekberî'deki ifadelerden Sultan Muzaffer Şah'ın hâkimiyet sembolü olarak kullandığı çetr üzerinde zenginliği gösteren altının sergilendiğini öğreniyoruz. Ayrıca Muzaffer Şah'ın kullandığı çetrin, O'nun emirler ve diğer yöneticiler üzerinde mutlak hâkimiyetinin nişanesi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kaynak Gücerat Sultanın Malva seferine çıkarken yanında çetr bulundurduğuna dikkat çekmektedir.¹⁹ Aynı şekilde Sultan

¹⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz., S. H. Kortel, Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414), s.41; M. Aziz Ahmet, Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu, s.146vd; I. H. Qureshi, The Administration of the Sultanate of Dehli, s.35.

¹⁵ Mirât-ı Ahmedî, s.36; M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.38.

¹⁶ Nizameddîn Ahmed III, s.185.

¹⁷ Mirât-ı Ahmedî, s.58.

¹⁸ Dehli Türk Sultanlarının hâkimiyet sembolü olarak çetr kullanmaları hakkında geniş bilgi için bkz., S. H. Kortel, Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414), s.65vd.

¹⁹ Nizameddîn Ahmed III, s.185.

Ahmed Şah 1442 yılında ölünce 7 Temmuz 1443'te Muzafferî tahtına çıkan Şehzade Muhammed Han emir ve meliklerin huzurunda “Gıyâsü'd-dünya ve'd-din” ünvanını aldıktan sonra altın işlemeli saltanat şemsiyesini kullanmaya başlamıştır.²⁰

c. Sancak

Dehli Türk Sultanlığı'nda kullanılan hükümdarlık sembollerinden birisi olan bayrak Muzafferîlerde de kullanılmıştır.²¹ Sultan I. Nasreddin Ahmed devrinde Sidpûr seferi (1416)'nden sonra mütecaviz hareketleri dolayısıyla Malva hâkimi Hüşeng Şah'ın cezalandırılması için yapılan sefer sırasında hâkimiyet sembolü olarak bayrakların kullanıldığını görüyoruz. Nitekim Mandu kalesinin burçlarındaki bayraklardan ve çalınan davullardan Ahmed Şah'ın burayı zapt ettiğini düşünen Hüşeng Şah çaresiz geri dönmek zorunda kalmıştı. Buradan anlaşılıyor ki Muzafferîlerde bayrak hâkimiyet alâmeti olarak seferlerde kullanılmaktaydı.²² Aynı hadise Tabakat-ı Ekberî'de de anlatılmıştır.²³

d. Sikke

Firişte'deki bilgilere göre Dehli'deki taht kavgalarının yaşandığı 1396 yılında Gücerat'ın bağımsız ilk sultanı olarak kabul ettiğimiz Zafer Han'ın *Muzaffer Şah* unvanıyla kendisini hükümdar ilan ettiğini ve üzerinde kendi isim, unvan ve lâkapların bulunduğu bir sikke kestirdiğini görmekteyiz. Kaynaklarda alâmet-i cihândârî olarak geçen hükümdarlık alâmetlerinden para bastırma usulü Gücerat sultanları tarafından da tatbik edilmiştir. Bu sikkelerde dikkat çeken ilk husus, Türk-İslam devletlerinde vassal hükümdarların bastırdıkları sikkelerde olduğu gibi Abbasi halifesinden sonra bağlı bulundukları hükümdarların adlarını en sona kendi isimlerini koyma usulünün olmayışıdır. Dolayısıyla Muzafferî hükümdarları bastırdıkları sikkelerde başka hiçbir hükümdarın adını zikretmeyerek bağımsız olduklarını vurgulamışlardır.²⁴ Diğer taraftan sikkelerde manevi hükümdarlık alâmetlerinden sayılan çeşitli unvan ve lâkapların kullanıldığı görülmektedir. Abbasi halifeleri tarafından tasdik edilen söz konusu unvanlardan ilk olarak Sultan Muzaffer Şah'ın sikkelerinde gördüğümüz *Şems ü'd-dünya*

²⁰ Bu hususta bkz., Nizameddîn Ahmed III, s.223.

²¹ Bayrak, kaynaklarda “râyet”, “Alem”, “râyât-ı â'la”, “râyât-ı â'lâ-yı sultanî” “râyât-ı hümayûn”, “alâm-ı meymûn”, râyât-ı pâdişâhî”, “râyât-ı âlî”, “nişâne” adlarıyla ifade edilmektedir. Bkz., S. H. Kortel, Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414), s.83.

²² Ahmed Şah'ın Malva seferi hakkında geniş bilgi için bkz., Firişte IV, s.13vd.

²³ Nizameddîn Ahmed III, s.208.

²⁴ Firişte IV, s.4.

ve'd-dîn'dir. Dinin ve dünyanın güneşi anlamına gelen bu unvan Türk devlet geleneğindeki hükümdarın dünya nizâmının ve İslam'ın koruyucusu olduğunun kanıtıdır. Ayrıca Sultan Muzaffer Birpûr'dayken saltanat çadırı kurdurmuş ve sultanların sefere çıktıklarında kullandıkları saltanat şemsiyesinin altında oturmuştur.²⁵ Benzer şekilde I. Ahmed Şah Gücerat tahtına çıkınca *Sultan Ahmed Nasreddin (Nâsr üd-dünya Ve'd-dîn Ebu'l-feth Ahmed Şah)* ünvanını almıştı.²⁶ Muzafferî sultanları tarafından kullanılan diğer unvanlar şöyle sıralanabilir: *es-Sultan Gıyâsü'd-dünya ve'd-dîn, Kutbü'd-dünya ve'd-dîn ebu'l-muzaffer, Sultanü'l-Âzam Nasrî'd-dünya ve'd-dîn ebu'l-feth, Şemsü'd-dünya ve'd-dîn ebu'l-nasr ü'd-dünya ve Kutbü'l-dünya ve'd-dîn ebu'l-fazl'dır.*²⁷

e. Nevbet

Sözlükte “devir, fırsat, topluluk, felâket” gibi manalara gelen nevbet (nöbet) kelimesi, genellikle “askerî mızıkâ takımının hükümdarın saray veya otağı önünde davul vurarak icra ettiği musiki” anlamında kullanılır. Hunlar ve Göktürklerden beri hâkimiyet alâmeti olarak tatbik edilen nevbet,²⁸ Hindistan'da kurulmuş olan Türk-İslam devletlerinde de kullanılmıştır. Nitekim Dehli Türk sultanları kapılarında günde beş kez nevbet çaldırmışlardır. Ayrıca Dehli Türk Sultanlığı'nda hükümdarın yanı sıra şehzâdelerin, devlet erkânının, meliklerin ve emirlerinde nevbet takımı vardı. Fakat bunlar ancak hükümdarın müsaadesi dahilinde yani kendilerine hâkimiyet alâmeti olan nevbet takımı verildiği zaman, nevbet çaldırma hakkına sahip olurlardı.²⁹ Kaynaklardan Muzafferî Sultanlarından I. Nasreddin Ahmed Şah'ın Malva seferi sırasında nevbet takımını yanında götürdüğünü hatta düşmanı yanıltmak için kullandığını öğreniyoruz. Dolayısıyla Ahmed Şah devrinde tatbik edilen nevbetin hem hâkimiyet alâmeti olarak hem de seferlerde düşmana korku salmak ve caydırmak amacıyla kullanıldığını söyleyebiliriz.³⁰

²⁵ P. Taylor, *The Coins of the Gujarat Saltanat*, s.7.

²⁶ E. Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli*, s.352.

²⁷ P. Taylor, *The Coins of the Gujarat Saltanat*, s.49vd.

²⁸ Nevbet Türk devletlerinde sefere çıkıldığında düşmana korku salmak yanında taç giyme ve veliaht törenlerinde, zafer kazanıldığında veya bir isyan bastırıldığında, hükümdar ve elçilerin karşılanma ve uğurlanma törenlerinde, bayram ve mevlid günlerinde, şehzâdelerin doğumunda ve sünnet düğünlerinde, hacıların karşılanmasında, halife ve sultanlar yakalandıkları ağır bir hastalıktan kurtuldukları zaman çalmırdı. Geniş bilgi için bkz., A. Özaydın, “Nevbet”, *DİA XXXIII*, s.38vd.

²⁹ Bu konu hakkında bkz., S. H. Kortel, *Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414)*, s.71vd.

³⁰ Fîrişte IV, s.13vd; Nizameddîn Ahmed III, s.208vd.

B. ASKERÎ VE İDARÎ TEŞKİLAT

Hindistan'daki Türk Sultanlıklarında olduğu gibi Muzafferîler'de de hâkimiyet ve yönetimin esasını ordu teşkil eder. Ordunun başında *Ârız-ı Memalik* denilen Sultanın yanında vezirler kadar itibar gören ve Sultanın itimadına mazhar olan bakanlar bulunurdu.³¹ Savaş bakanı olarak tanımlanan söz konusu komutan, ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasından, askerlerin maaşlarının ödenmesinden, iaşe ve erzak temininden, savaş ganimetlerinin paylaştırılmasından ve Sultana teslim edilmesi gereken değerli eşyaların muhafazasından sorumluydu. Sultan Bahadır Şah tahta çıkınca kendisini Gücerat'a davet edip babasının yerine tahta çıkaran İmadü'l-Mülk'ü *Ârız-ı Memalik* görevine getirmişti.³²

Muzafferî Sultanları ülke topraklarının korunması ve yeni yerlerin feth edilebilmesi için büyük ordulara ihtiyaç duymuşlardı. Bunun için ordunun ve askerlerin otoritelerine sadakatle bağlı kalmalarını tesis ederek onları memnun etmekle mükelleftiler. Bu hususta ilk askerî ve idarî düzenlemeler Sultan Ahmed Şah döneminde yapıldı. Nitekim Ahmed Şah, Raca Punca üzerinde yaptığı seferden döndükten sonra Ahmedabad'da danışma meclisi kurarak emirlerinin ve bilge yöneticilerinin fikirlerini aldıktan sonra ıktâların yaygınlaştırılması ve gerekli düzenlemelerin yapılarak askerî alanda devletin yükünü hafifletme kararı almıştır.³³ Buna göre ordunun ihtiyaçlarının karşılanması devletin aslî görevi iken askerlerin ihtiyaçları için belirli yerler ıktâ olarak verilirdi. Böylece büyük bir orduyu barındırmak, iaşe ve maişetlerini karşılamak üzere devletin hazinesinden çok para harcamak yerine ülke topraklarından istifade edilerek aynî ödemeler yapılırdı.³⁴

Mirât-ı İskenderî'de bu hususla ilgili olarak Sultan Mahmud Begarhâ döneminde “eğer ödemelerin tamamı parayla yapılırsa bu faydalı olmaz... en azından meblağın

³¹ Barânî'nin *Fetâvâ-i Cihândârî*'sinde büyük, güçlü ve düzenli ordu olmadan hiçbir hükümdarın ülkesini yönetmeye muktedir olamayacağı ve fethettiği ülkelerde hakimiyetini ve adaletini tesis edemeyeceği ifade edilmektedir. Diğer taraftan ordunun muazzam büyüklükte ve düzenli olması kadar komutanının da mükemmel olması vurgulanır. Dehli Türk Sultanlığında önemine binaen ordunun başında *Ârız-ı Memalik* denilen savaş bakanı bulunurdu. Ordu komutanı olan bu kişi yetenekli, kabiliyetli ve soylu olması yanında Sultanın itimadına mazhar olması gerekirdi. Dürüstlük, liyakat, iyi kalplilik, samimiyet, vakarlı ve sağlam bir inanç gibi hasletlere sahip olması beklenen *Ârız-ı Memalik* ordudaki yüksek mevkilere atamaları gerçekleştirir ve ordunun sevk ve idaresinden başlıca sorumlu olurdu. Ziya ed-dîn Berenî'nin *Fetâvâ-i Cihândârî* adlı eserinden tercüme için bkz., M. Habib-A. U. S. Khan, **The Political Theory of the Delhi Sultanate**, Allahabad 1961, s.21vd.

³² Ancak sonradan kardeşi İskender Şah'ın katledilmesiyle alâkasının olduğu ortaya çıkınca İmadü'l-Mülk, Sultan Bahadır Şah tarafından azledilecek ve derisi yüzülmek suretiyle idam edilecektir. Bkz., E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, s.333.

³³ Mirât-ı Ahmadi, s.38vd.

³⁴ S. C. Mısra, *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, s.208.

yarısı zeamet usulüyle ödenirse şüphesiz bu daha faydalı olur...” ifadeleri yer almaktadır. Buna göre ordudaki askerlerin et ve süt vs. gibi temel beslenmeyi ihtiva eden ihtiyaçları kendi bulundukları topraklardan karşılanırsa bunun devletin hazine harcamalarını düşüreceği vurgulanmıştır. Böylece kendilerini beslenme ve barınma bakımından güvende hisseden askerler ülkeyi ve ülkenin başı olan Sultanı korumak için daha yürekten mücadele edeceklerdir.³⁵ Yine aynı eserde Sultan Mahmud Begarhâ, ordunun aylıklarının ödenmesi konusunda gecikme olmaması için gerekli emirleri vermiş ve bu konudaki hassasiyetini göstermiştir.³⁶

Firişte’deki bilgilerden sayı zikredilmemekle birlikte Gücerat ordusunun süvari, yaya ve fillerden teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda ordunun sahip olduğu teçhizat ile ilgili bir hayli malûmat bulunmaktadır. I. Ahmed Şah döneminde Malva seferi sırasında başkent Mandû kuşatılınca Gücerat’dan mancınık ve şahmerdan denilen koçbaşları gibi muhasara aletlerinin getirilmesi Gücerat ordusunun çok etkili muhasara gücüne sahip olduğunu göstermektedir.³⁷ Diğer taraftan aynı Ahmed Şah döneminde Thanâ ve Mahim adası üzerine gerçekleştirilen seferler sırasında Gücerat ordusunun donanmaya sahip olduğunu ve Ahmed Şah döneminden sonra donanma kuvvetlerinin hatırı sayılır bir şekilde güçlendiğini görmekteyiz.³⁸ Daha Mahmud Begarhâ döneminde Melik Ayaz komutasındaki Gücerat donanması Diu önlerinde Mısır’ın Memlûk Sultanı Kansu Gavri tarafından gönderilen Mısır donanması ile birleşerek Çavl limanında Amiral Lorenzo’nun komuta ettiği Portekiz donanmasına ağır kayıplar vererek mağlup etmişti.³⁹

Sultan Nasreddin Mahmud’un Konkan’ı zapt eden Bahadır Gilanî üzerine yürüdüğü 1491/1492’de Dâbhol’a karşı Melik Sarang Kivâmü’l-Mülk çok sayıda filden oluşan büyük bir orduyla karadan, top ve tüfekle donatılmış üç yüz gemi de denizden

³⁵ Mirât-ı İskenderî, s.20.

³⁶ Mahmud Begarhâ döneminde orduya yapılan ödemelerle ilgi bir dizi tedbir alınmış ve Sultan gerekli düzenlemeleri bizzat yaptırarak takip etmişti. Mesela hazinedarların Sultanlık bünyesinde hizmet veren saray memurları arasından seçilmesini emrederek iltimasın önlenmesini ve haksız yere yapılan ödemelerin tespit edilerek kontrol altında tutulmasını buyurmuştur. Sultan emir vererek bununla ilgili gerekli önlemlerin alınmasını istemiş ve aynı zamanda ülke genelinde diğer vilayetlerde de vergilerin toplanması ve ordunun ihtiyaçları ve yeterli ödemelerin yapılması hususunda valilere talimat göndermiştir. Bu düzenlemeler Sultan tarafından titizlikle takip edilmiş ve oğlu Sultan Muzaffer Şah dönemine kadar devam etmiştir. Bkz., Mirât-ı İskenderî, s.20vd.

³⁷ Firişte IV, s.13vd.

³⁸ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.89; Sultan Ahmed Şah döneminde Gücerat donanması Veraval, Goghâ, Kambey ve Diu gibi yerlerden toplanmaktaydı. Bkz., J. M. Campbell, Gazetteer of the Bombay Presidency I, s.240.

³⁹ Mirât-ı İskenderî, s.75; Firişte IV, s.45; C. E. Bosworth, Doğuştan Günümüze İslam Devletleri..., s.408.

Dâbhol limanına gönderilmişti.⁴⁰ Sultan Bahadır Şah döneminde ise Gücerat ordusu Portekizlilere karşı deniz muharebeleri yapabilecek kadar tam teçhizatlı muazzam donanmaya sahip olacaktır. Ayrıca bu dönemde Gücerat ordusunun karadan denize isabetli atışlar yapabilen toplara sahip olduğunu da hatırlamak Muzafferîler'in Gücerat'daki askerî gücünü göstermesi bakımından dikkate şayandır.⁴¹

C. YARGI SİSTEMİ

Mirât-ı Ahmadi'den yargı müessesesi ve işleyişi ile ilgili düzenlemelerin ilk olarak Ahmed Şah döneminde yapıldığını öğreniyoruz.⁴² Nitekim bu dönemde misal teşkil edecek olan en önemli dava Sultanın tahta çıkışı sırasında mezkûr Sultan Muzaffer Şah ve oğlu Muhammed'in öldürülmesi hakkındaki davadır. Ahmed Şah, babası Muhammed Şah'ı dedesi Sultan Muzaffer tarafından zehirletilerek öldürüldüğünü iddia ederek babasının intikamını almak istemişti. Hatta bu uğurda dedesini bizzat kendisinin zehirlettiği anlatılır.⁴³ Tahta çıktıktan sonra Ahmed Şah yaptığı fenalıktan dolayı tövbe etmiş ve kendisini bu suça teşvik eden Şeyh Melik ve Şîr Melik'i yargılatarak cezalandırmıştı.⁴⁴

Ahmed Şah'ın saltanatı döneminde yargılamalar mahkemelerde yapılmaktaydı. Sultan yargılamalar konusunda son derece hassas olmuş ve davaların seyrini değiştirebilecek herhangi bir müdahaleden özellikle kaçınmaktaydı. Sultan Ahmed'in adalet ve yargılamaya olan hassasiyetinin en güzel örneği damadıyla ilgili olan mahkeme sırasındaki tutumudur. Nitekim Sultanın damadı kendisine verilecek cezanın ayet ve

⁴⁰ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.204vd.

⁴¹ F. C. Danvers, The Portuguese in India I, s.401vd.

⁴² Mirât-ı Ahmadi, s.38vd.

⁴³ Sultan Muzaffer Şah 1410 yılında hayatını kaybetmişti. Mirât-ı Ahmadi'de Sultan Muzaffer'in ölüm sebebiyle bazı iddialar bulunmakla birlikte diğer kaynaklar bu konuda oldukça sessizdir. Bu kaynağa göre Sultanın öldüğü tarihte Asaval'daki bir bölgede isyan çıkmış ve Muzaffer Şah bu isyanı bastırmak için torunu şehzade Ahmed'i bir orduyla buraya göndermişti. Şehzade Ahmed Sarovar'da ordugâh kurmuştu ki hukuk danışmanlarından bazılarını yanına çağırarak ve onlara hiçbir sebep olmadığı halde babasını kimin öldürmüş olabileceğini sormuştu. Söz konusu hukuk danışmanları babasının ölümüyle ilgili ihtimalleri yazılı hale getirerek şehzadeye bir rapor sunmuşlardı. Bu raporları okuyan şehzade Ahmed Han, ertesi gün alelacele başkente dönerek büyükbabası Sultan Muzaffer'i hapsedirmişti. Bu sırada kendisine zehirli içecek verilen yaşlı Sultan az zaman sonra hayatını kaybetti. Sultan Muzaffer'in neden öldüğü, kimin öldürdüğü veya öldürttüğü hep bir şüphe olarak kaldı. Ancak bu olaydan sonra Sultan Ahmed derin bir keder, ıstırap ve pişmanlık için içinde saltanat sürecektir. Bundan dolayı Sultan bütün saltanatı boyunca hep hoşgörü ve adaletten yana olmuş, mahkemelerin adil olmalarını istemiş, davalar hiçbir şekilde müdahale etmemiş ve hiç kimsenin yargılanmadan cezalandırılmaması için bizzat talimat vermiştir. Bu hususta bkz., Mirât-ı İskenderî, s.10.

⁴⁴ M. Bukharî, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.7.

hadislere uygun olarak ve eğer mümkünse diyet ödeyerek uygulanmasında ısrar etmişti. Suçu ağır olan bu kişi suçunun karşılığının para cezasına çevrilmesi için Sultana müracaatta bulunmuş ancak neticede şehir meydanında idam edilmişti.⁴⁵

Buharî'deki bilgilere bakılırsa Sultan Ahmed Şah'ın saltanat yıllarının tamamında yalnızca bir kişi katledilmiştir. Bu da bir mahkeme tarafından bütün yargılama aşamalarından sonra tatbik edilmişti. Sultan Ahmed Şah saltanat yıllarında yargılamalarda adalet çizgisinden hiç ayrılmamış, öğrenmeye ve öğretenlere hep saygılı olmuş ve insanların huzurlu bir şekilde yaşamaları için bilginin gerekliliğine inanmıştır. Hoşgörülü bir yapıya sahip olduğundan dolayı dedesi Sultan Muzaffer Şah kendisine her zaman *Mevlâna Ahmed* diye hitap eder ve kendisini öyle çağırırdı.⁴⁶

D. İKTİSADÎ SİSTEM

Coğrafi konumundan dolayı sahip olduğu zengin ticaret ve liman şehirleriyle Gücerat iktisadî kaynaklar bakımından yeterli ve müreffeh bir ülkedir. Daman, Diu (Bender-i Dev), Surat, Kandia ve dünyanın ilk limanı olduğu düşünülen Lothal gibi mühim limanlar vasıtasıyla Hindistan ile batı dünyası arasında ticaret yapılmaktaydı.⁴⁷ Dolayısıyla iktisadî açıdan en eski tarihlerden itibaren bölgede kurulan hâkimiyetlerce kontrol altında tutulan bu liman şehirler Muzafferîler döneminde de önemini korumuştur. Ayrıca Hindistan'dan kutsal topraklara giden hacılar bu limanlardan taşınyordu. Ancak denize kıyısı olan ve uzun sahillere sahip olan Gücerat iktisadî bakımdan pek çok avantaja sahip olduğu kadar bu özelliği bir dezavantaja dönüşerek ülkeyi denizden gelecek istilalara açık hale getiriyordu.⁴⁸ Nitekim 1498 yılında Dekken'in güney batı sahillerini ele geçiren Portekizliler Kızıldeniz'e ulaşan önemli yolları keserek Hindistan ile batı arasındaki deniz ticaretine büyük bir darbe indirdiler.⁴⁹

Sultan Mahmud Begarhâ'nın, Mısır Memlûk Sultanı Kansu Gavri tarafından gönderilen donanmayla birlikte Hind limanlarının Portekizlilere karşı müdafaası⁵⁰

⁴⁵ M. Bukharî, *Tarikh-i Salatin-i Gujarat*, s.7.

⁴⁶ M. Bukharî, *Tarikh-i Salatin-i Gujarat*, s.7.

⁴⁷ G. Dunbar, *A History of India*, s.141.

⁴⁸ S. Lane-Poole, *The Mohammadan Dynasties*, Westminster 1893, s.312.

⁴⁹ R. S. Whiteway, *The Rise of the Portuguese Power in India*, s.77.

⁵⁰ R. C. Majumdar, *"The Succession States of the..."*, s.166; F. C. Danvers, *The Portuguese in India I*, s.402; R. S. Whiteway, *The Rise of the Portuguese Power in India*, s.109.

neticede Sultanın anlaşma yaparak onlara Bender-i Dev’de bir ticaret bölgesi vermesiyle sonuçlandı.⁵¹ Sultan Bahadır Şah döneminde Bender-i Dev’in tamamını ele geçirmek için harekete geçen Portekizliler 1530’de Gücerat deniz ticaretinde çok önemli bir yeri olan Daman limanını ele geçirdiler.⁵² Bu tarihten sonra Gücerat limanlarını tedricen zapt eden Portekizli saldırılarına karşı ülkesini savunmaya çalışan Bahadır Şah mücadelesinin bedelini canıyla ödedi.⁵³ Gücerat’ın zengin liman şehirlerinin Avrupalılar tarafından ele geçirilmesi ve Sultan Bahadır Şah’ın 1537’de Portekizliler tarafından katledilmesiyle siyasî ve iktisadî bakımdan dar boğaza giren Muzafferîler de dağılma sürecine girdiler.⁵⁴

Sultan Bahadır Şah döneminde toprakların genişlemesinden ve ordunun sayı bakımından büyümesinden dolayı Sultanın emriyle sorumlu memurlar tarafından ülkenin kaynaklarının tespiti ve iktisadî vaziyet hakkında geniş bir araştırma yapılmıştır. Diğer taraftan tespiti yapılan kaynaklara muvazi olarak ülkenin farklı bölgelerine göre yeni vergi düzenlemeleri de yapıldı. Buna göre bazı bölgelerdeki kaynakların on kat, bazılarında dokuz, sekiz ve yedi kat artmış olduğu ve hiçbir yerde mevcut değerlerin iki katından daha az artmadığı rapor edildi. En nihayetinde ülkenin gelirlerindeki artış askerî ve siyasî istikrarı beraberinde getiriyordu. Bahadır Şah bu tabloya göre vergileri yeniden düzenletmiş ve ekonomik kaynakların etkili bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli tedbirleri aldırılmıştır. Ayrıca bu dönemin en önemli özelliği yukarıda da izah ettiğimiz gibi deniz ticaretinin Gücerat ekonomisindeki yerinin büyük olmasıdır. Bahadır Şah bu uğurda devletin bütün imkânlarını seferber etmiştir. Çünkü Gücerat’daki kara ticareti deniz ticaretine doğrudan bağlıydı ve bu birbirine bağlı olan ticarî faaliyetlerin bir şekilde sekteye uğraması ülke ekonomisini ister istemez olumsuz etkilemekteydi.⁵⁵

Dehli Türk Sultanlığı’nda olduğu gibi devletin en önemli iktisadî kaynağı tarım ürünleri üzerinden talep edilen vergilerdi. Ülke genelinde yapılan ithalat ve ihracat için de belli ölçülerde vergiler alınıyordu. Vergilendirme bir bölgede yapılan üretime muvazi olarak tahmini üretim ölçülerine göre yapılmıyordu. Onun için vergiler bölgeye ve üretilen ürünlerin cinsine göre farklılık arz edebilirdi. Ancak genel olarak devlet üretilen bir

⁵¹ Mirât-ı Ahmadi, s.63.

⁵² J. Allan-W Haig-H. H. Dodwell, The Cambridge Shorter History of India, s.314.

⁵³ M. Bukhari, Tarikh-i Salatin-i Gujarat, s.12.

⁵⁴ Firîşte IV, s.79; R. S. Whiteway, The Rise of the Portuguese Power in India, s.248vd.

⁵⁵ E. C. Bayley, The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat), s.114vd.

ürünün beşte birini vergi olarak tahsil ediyordu. Bu durum hükümdarların talimatlarıyla yapılan düzenlemelere göre değişebilirdi. Diğer taraftan Müslüman olamayanlardan kelle vergisi olarak tanımlanan cizye alınırdı. Cizye karşılığında devlet Müslüman olamayanların can güvenliğinden sorumluydu. Cizye vergisi kişilerin fiziksel özelliklerine göre (akıl sağlığı, körlük vs.) farklı ölçülerde toplanabiliyordu.⁵⁶ Müslümanlar ise zekât vermekle mükelleftiler. Zekât üç farklı şekilde tahsil ediliyordu. Bunlardan birincisinde mülkiyet esas alınıyordu. İkincisinde toprağın işlenmesine karşılık olarak öşür şeklinde tahsil ediliyordu. Üçüncüsü ise tüccarların yaptığı ticaretten alınan gümrük şeklinde uygulanıyordu.⁵⁷

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Muzafferîler’de iktisadî düzenlemeler Ahmed Şah döneminde yapılmıştı. Burada iktisadî sistemde en önemli yeri toprağın işlenmesi işgal ediyordu. Çünkü toprak işlenir de üretim gerçekleşirse hem devletin gelirlerinde süreklilik oluyor hem de ıktâ sisteminin gereği olarak ihtiyaçları bulundukları bölgeden karşılanan askerlerin teşekkül ettirdiği her an savaşa hazır büyük bir ordu besleniyordu. Sultan Ahmed Şah devrinde askerlere tahsis edilen maaşların en az yarısı ıktâlardan karşılanıyordu. Ayrıca yapılan askerî harekâtlar sonucunda devlete bağlanan Racput kalelerindeki değerli hazinelerle birlikte her yıl belli ölçülerde toplanan haraçlar devlet hazinesi için çok önemli bir gelir kaynağı teşkil ediyordu. Bu bakımdan Muzafferîler’de yapılan seferler umumiyetle iktisadî kazanç sağlıyordu. Tespit edilen yıllık haraçların gecikmesi veya ödenmemesi savaş sebebi sayılıyor ve hükümdar söz konusu yerlere tedip amaçlı ordu sevk ediyordu.⁵⁸

1394 yılında Idâr Racputlarının kontrol altına alınmasıyla sonuçlanan Zafer Han’ın Idâr seferi vergi meselesinden dolayı yapılmıştı.⁵⁹ Aynı şekilde Ahmed Şah’ın 1412’deki Sidpûr üzerine düzenlediği sefer sırasında Sorâth üzerine yürümesinin sebebi de vergilerin ödenmemesindendi.⁶⁰ 1498 yılında Kandeşh yöneticisi Adil Han Farukî’nin her yıl Gücerat’a göndermekle mükellef olduğu yıllık vergiyi aksatması üzerine Sultan Mahmud Begarhâ ordusuyla Kandeşh üzerine yürüdü. Sultan, Taptî nehri civarına geldiği

⁵⁶ I. H. Qureshi, “*Islamic Political Theory, Administrative Organization, Law and Legal Institutions,*” **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.450vd.

⁵⁷ A. B. Pandey, *Early Medieval India*, s.299.

⁵⁸ Mirât-ı Ahmâdî, s.38vd.

⁵⁹ Firişte IV, s.3.

⁶⁰ Mirât-ı Ahmâdî, s.37-38.

zaman Adil Han vergilerin tamamını ödeyerek özür dilemiş, bunun üzerine herhangi bir çarpışma olmadan Sultan Mahmud ordusuyla Ahmedabad'a dönmüştü.⁶¹

E. BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ

Gücerat Sultanları hâkim oldukları topraklarda bugün halâ büyük bir kısmı ayakta duran pek çok imar ve bayındırlık faaliyetlerinde bulundular. Bunların arasında en önemlisi Ahmed Şah devrinde 1411 yılında kurulan ve Muzafferîler'in yıkılışına kadar devletin başkenti olan bugünkü Ahmedabad şehridir. Sabarmâti nehrinin kollarından birisi üzerinde inşa edilen bu şehir Ahmed Şah devrinin şaheseri olarak kabul edilir.⁶² Firişte'deki bilgilere göre Muzafferîler'in ilk başkenti Yesâvul denilen eski Anahilvâra şehri idi. Ancak Ahmed Şah bu şehrin iklimine ve havasına hiç alışamamış ve bunu etrafındakilere her fırsatta anlatarak bu husustaki rahatsızlığını dile getirmiştir.⁶³ Ancak kaynaklarda Ahmedabad'ın kuruluşunun dinî dayanaklar ışığında bir kısım manevî hadiselerin ışığında gerçekleştiği üzerinde durulur.⁶⁴ Buna göre Sultan, Şeyh Ahmed Kattû'nun⁶⁵ yardımıyla Hızır Aleyhisselam'ı çağırmış ve kendisinden sınırlarının "dört Ahmed" tarafından çizildiği yeni bir şehir inşa etmek için izin istemiştir.⁶⁶ Yapımı uzun yıllar alacak bu yeni başkent in kuruluşunda öncelikle altı bin burcu olan bir kale, bir cuma mescidi ve bir pazar inşa edildi.⁶⁷ Bhadra hisarı şehrin mimari yapıları arasında en dikkat çeken ve oldukça muhkem inşa edilmiş bir kalesidir.⁶⁸ Mirât-ı İskenderî'ye göre şehrin içinde inşa edilen ilk yapı hanedan sarayıdır. 1414 yılında ise Sultan Ahmed Şah

⁶¹ M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.206.

⁶² M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.91.

⁶³ Firişte IV, s.8.

⁶⁴ Mirât-ı Ahmadi, s.37.

⁶⁵ Şeyh Ahmed Kattû 1336 yılında Dehli'de soylu bir ailede dünyaya gelmiştir. Öğrencilik yıllarında Baba İshak Mahrabî'nin talebesi ve müridi olmuştur. Ahmed Kattû daha sonraları Cemaleddin ünvanını alacaktır. Gençlik yıllarında fırtınalı bir hayat sürdükten sonra Baba İshak Mahrabî'nin himayesine girecektir. Sultan I. Ahmed Şah'ın saltanat yıllarında Gücerat'a gelen Ahmed Kattû bu devrin en mühim âlimleri arasına girecek bu arada Ahmed Şah'ın yakın dostu olacaktır. Sonraki tarihlerde Arabistan ve İran'a seyahat eden Şeyh Ahmed Kattû'nun mezarı Ahmedabad yakınındaki Sarkhec'de bulunmaktadır. Bkz., Abul Fazl-ı Allamî, **The Ain-i Akbarî III**, (nşr., H. S. Jarret), Calcutta 1894, s.371.

⁶⁶ Bu dört Ahmed'in ikisi Sultan ve Şeyh Ahmed Kattû'dur. Diğer ikisi Patan'ın önemli şahsiyetleri arasında yer alan Gazi Ahmed ve Melik Ahmed'dir. Bkz., M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.92.

⁶⁷ Nizameddîn Ahmed III, s.191.

⁶⁸ Mimari özellikleriyle Anahilvâra'daki Patan hisarından esinlenerek inşa edilen Bhadra kalesi adını ana tanrıça *Bhadra Kali*'den almış ve Çampener ile Ahmednagar'da yapılan kalelere de aynı ad verilmiştir. Bu kale kare yapıda inşa edilmiştir ve iki büyük kapıya sahiptir. İlk Muzafferî Sultanlarının saraylarının da bulunduğu iç kaledeki en önemli mimari yapı bugüne yıkıntıları ulaşan Sultan Ahmed'in yaptırdığı cami mescididir. Bkz., M. S. Commissariat, A History of Gujarat I, s.94.

tarafından şehrin en güzide yapıları arasında anılan Cuma Mescidi yaptırılmıştır ki içinde üç yüz elli sütun bulunmaktadır.⁶⁹

XV. yüzyılda Gücerat Sultanları tarafından yaptırılan yeni yapıların eklenmesiyle sürekli olarak büyüyen ve zenginleşen Ahmedabad'ın dış duvarları Sultan Mahmud Begarhâ (1459-1511)'nin saltanatı döneminde restore edilerek sağlamlaştırılmış, caddelerine ağaçlar dikilmek suretiyle yeşilliğiyle ön plana çıkan modern bir şehir görünümüne kavuşmuştur. Nitekim Sultan Mahmud döneminde Ahmedabad, Gücerat'ın ve bütün Hindistan'ın diğer şehirlerindeki esnaf ve tüccarların ticaret yaptıkları cazip bir şehir haline gelmiştir. Sultan Mahmud'un ölümünden sonraki altmış yıl boyunca (1511-1572) Ahmedabad'ın prestijinde ve servetinde tedricen azalma oldu. Çünkü Bahadır Şah (1526-1537) siyaseten Çampener'i Ahmedabad'a tercih etti. Sultan Bahadır'ın ölümünden sonra Gücerat hükümdarlarının otoriteleri azalmaya devam etti. Nitekim hükümdarların otoritelerinin zayıflaması ve devlet yönetiminin emirlerin elinde kalması başkenti ve onun ticaretini de etkilemeye başladı. Bu güvensizlik ve belirsizlik ortamında Portekizlilerin Hind limanlarını ele geçirmesi şehrin yoksul düşmesine yol açtı. Ekber Padişahın zaptından önce 1571 yılında şehrin duvarları içinde on iki mahallesi vardı. Diğerleri şehrin duvarlarının dışındaydı ve şehrin başlıca endüstri malları ipek, altın ve gümüş iplik ve cila idi. Ahmedabad 1572'de Ekber Şah tarafından ele geçirildikten sonra Dehli'nin bir vilayeti durumuna getirildi.⁷⁰

⁶⁹ Mirât-ı İskenderî, s.12.

⁷⁰ J. M. Campbell, "Ahmedabad", **Gazetteer of the Bombay Presidency IV**, Bombay 1879, s.249vd.

SONUÇ

Muzafferiler XIV. yüzyılın sonlarında Tuğluklu Devleti'nin dağılma sürecine girdiği ve Dehli'de taht kavgalarının yaşandığı bir sırada bölge valisi Â'zam Hümayûn Zafer Han tarafından teşekkül edilmiştir. Esasen Muzafferîlerin Gücerat'ta istiklallerini ilan etmelerinde bu zengin ülkenin merkezden uzak olması ve buna bağlı olarak yönetimle ilgili zafiyetlerin ortaya çıkmasının tesiri olmuştur. Ama bunun yanında Tuğlukların yıkılış sürecine girmesi, uzun süre önü alınamayan isyanlar ve bu sırada Timur'un Hindistan'a yönelmesi de son derece etkili olmuştur. Bu gelişmeler olurken Zafer Han bir yandan Dehli'deki siyasî çekişmeleri dikkatle takip etmiş diğer yandan da Gücerat'a hâkim olabilmek için gerekli adımları atmıştır. 1407 yılında Firûz Şah'ın Gücerat valisi Ferhatü'l-Mülk'ü ortadan kaldırdıktan sonra “*Muzaffer*” unvanını alan Zafer Han'ın bağımsızlığını ilan etmesinde şüphesiz oğlu Tatar Han'ın da etkisi olmuştur. Nitekim Tatar Han babasını bu yolda sürekli teşvik etmiş hatta başarılı olamayınca bir ara hapsedirecek kadar ileri gitmiştir.

Muzaffer Şah Gücerat'ı kontrolü altına aldıktan sonra ilk iş olarak taahhüt edilen vergileri göndermeyi reddeden Racputlar üzerine yürüyerek 1394 yılında Idâr'da tam hâkimiyeti sağlayacaktır. Bu sırada Dehli'deki karışıklıklar artmış ve Timur Dehli'ye yaklaşmıştı. Muzaffer Şah, Timur'un karşısında durmanın imkansızlığını bildiği için etrafındakilerin Dehli üzerine yürüme teklifine karşı çıkmıştır. Hal böyleyken ülke sorunlarına yoğunlaşan Sultan, Gücerat'daki yönetimi yeniden teşkilatlı hale getirerek ülkede azametini ve görkemini herkese kabul ettirdi. Diğer taraftan başta yargı olmak üzere kurumları yeniden düzenleyerek İslam dininin Gücerat'ta muhafazasına çalıştığı gibi kötü niyetli din tacirlerinin de cezalandırılmasını sağladı. Gücerat Sultanı Muzaffer Haziran 1411 yılının ocak ayında elim bir hastalık sonucu vefat etti.

Sultan Muzaffer'in ölümünden sonra Gücerat tahtına torunu Ahmed Şah geçti. Otuz iki yıllık saltanatına önemli başarılar sığdıracak olan Ahmed Şah, Racput ve Müslüman komşularına karşı seferler düzenleyecektir. Diğer taraftan “Ahmedabad” adında yepyeni bir şehir inşa ettirerek başkenti buraya naklettirdi. Gücerat Sultanı Ahmed Şah söz konusu başarılarından dolayı Muzafferîlerin üçüncü hükümdarı olmasına rağmen sultanlığın kurucu ikinci hükümdarı kabul edilir. Döneminin en önemli seferleri arasında Sidpur seferi yer alır. 1416 yılında Ahmedabad'ın kuzeyindeki Sarsavati nehrinin kolları

üzerinde yer alan Sidpur üzerine sefer düzenlendi. Sultanın gazabına uğrayan Sidpur'daki tapınaklar tahrip edildi, putlar kırıldı ve resimler tahrip edilerek çoğu camiye çevrildi. 1437 yılında çıkılan ve felaketle sonuçlanan Malva seferinden sonra Ahmed Şah 4 Temmuz 1443 yılında elli iki yaşında son nefesini verdi.

Ahmed Şah'ın ölümünden sonra Muzafferiler en parlak devrini Mahmud Şah Begarhâ döneminde yaşayacaktır. Dinî heyecanı, adalet sevgisi, yiğitliği ve bilgeliğiyle dikkat çeken Gücerat'ın bu yeni yöneticisinin elli yıllık saltanatı Muzafferîlerin tarihindeki en parlak devirdir. Gücerat halkı tarafından Begrâ/Begarhâ adıyla anılan Sultan Mahmud 1459 tarihinde tahta çıktı. Yaklaşık yarım yüzyıl kadar Gücerat tahtında hükümranlık süren Mahmud Begarhâ 1466 yılında Kathiavar yarımadasının güneyinde yer alan Sorath'daki Girnar Racası Mandelek üzerine yürüdü. 1472'de bu küçük Girnar krallığı Gücerat Sultanlığı topraklarına katılmış oldu. Burası Sultan Mahmud Begarhâ'nın emriyle Mustafaâbad adını aldı ve Sultanlığın ikinci başkenti yapıldı.

Sind ve Çampener seferlerinin başarıyla tamamlanmasından sonra Gücerat Sultanlığı 1498 yılında yeni bir düşmanla karşı karşıya kaldı. Hindistan'ın bu yeni misafirleri 1500 yılından sonra kuzeybatı limanlarına taarruzlarda bulunan Portekizlilerdi. Portekizliler Hindistan'ın batı dünyası ile yaptığı ticareti, Kızıldeniz'e giden yolları tutmak suretiyle Müslüman tacirleri devre dışı bırakarak tekeline almaya başlamıştı. Hindistan'ın bu yeni müstevlileri ilk başlarda Mahim ve Bombay limanlarına saldırırlarken zamanla Gücerat'ın diğer limanlarına da baskınlar yapmaya başladılar. Sultan Mahmud Begarhâ bu menfi haberleri Diu'da bulunduğu sırada öğrendi. Bu arada Portekizliler Kambey limanına gelmiş bulunuyorlardı. Gücerat Sultanı Portekizlilerle anlaşmak zorunda kaldı ve onlara Diu'da serbest ticaret bölgesi verdi. Sultan Mahmud Şah 24 Kasım 1511'de hayatını kaybetti. Mahmud Begarhâ elli yıllık saltanatında dağınık Hindu devletlerine yönelik çok sayıda başarılı savaş yaptı, birçoğunu ortadan kaldırdı, bazılarını vergiye bağlayarak Gücerat'a tâbi kıldı.

22 Ağustos 1526'da Muzafferîlerin tahtına Bahadır Şah çıktı. 1528 yılında Dekken üzerine yürüyen Bahadır Şah komutasındaki Gücerat birlikleri tarafından Ahmednagar zapt edildi ve yirmi gün sonra Sultan şehrin tamamıyla tahrip edilmesini emretti. Bir yıl sonra Portekizli filosu da Bete adasını tahrip ettikten sonra Diu önlerine gelmiş bulunuyordu. Kısa sürede Diu önlerindeki limanı kaplayan Portekiz donanması karadan

yapılan isabetli top atışlarıyla ağır kayıplar vererek Diu'dan ayrılmak zorunda kaldı. Diu'daki Portekizlilerin mağlubiyetlerinin akabinde Patan'a çekilmeleriyle Sultan Bahadır Şah Malva meselesini halletmek üzere harekete geçti. Mandu'nun zaptından sonra Raisen, Sarangpur ve Bhisa'dan başlamak üzere Malva'nın bütün doğu bölgelerini fethetti. 1532 yılının sonunda Malva'nın tamamı ele geçirildi. Ülke bu sırada Hümayun Şah tarafından Kalpî'den kovulan Âlâm Han Lodî'ye bahşedildi.

Bahadır Şah, Hümayûn Şah'ın ordusu karşısında mükerrer mağlubiyetlere uğradıktan sonra, Surat hariç, hemen hemen topraklarının bütününü kaybetmişti. Büyük bir ümitsizliğe kapılarak, Sultanlığı yeniden elde edebilecek her kaynaktan yardım sağlamaya çalışıyordu. Bu arada Mekke'ye kaçmak için de planlar yaptı ancak bundan vazgeçti. Diğer taraftan yapılan bir muahede ile Portekizlilere Diu'da bir kale inşa etme hakkı da verildiğinden burada artık kesin olarak nüfuz sahibi olmuşlardı. Portekizlilere sığındıktan başka onlara Gücerat limanlarında ticaret yapma ve barınma ayrıcalıkları tanıyan Bahadır Şah'ın sonunu da yine Portekizliler getirdi. Anlaşmak üzere gittiği saltanat kayığında çıkan çatışma sırasında yaralanan Bahadır Şah kendisini denize attıysa da kurtulamadı. Portekizliler tarafından 1537 yılının şubat ayında katledilen Sultan Bahadır'ın cesedi bir daha bulunamadı.

Bahadır Şâh'ın ölümünün üzerinden yalnızca on yedi gün geçmesine rağmen, tahta çıkarılmak istenen Muhammed Farukî'nin de zamansız ölümü üzerine Gücerat emirleri, devletin başsız kalacağı ve zaten harekete geçmek için fırsat kollayan dahilî ve haricî düşmanlarına yeniden uygun ortam doğacağı endişesine kapılarak, bu hadiseyle tahta çıkabilecek hiç kimsenin kalmadığını da göz önüne alarak, Latif Hân'ın oğlu Mahmud Hân'ı tahta çıkarmaya mecbur kaldılar. İmâdü'l-Mülk baş vezir (Sadrazam) yapıldı ve Derya Hân Meclis-i Giramî ünvanını aldı. Bu iki yönetici ile Âlâm Hân Lodî, Sultan III. Mahmud'un saltanatının ilk sekiz yılında devletin bütün kademelerine hâkim olarak ülke yönetimine adeta el koyacaklardır. Nitekim Sultan Mahmud devrinden itibaren Gücerat sultanları beylerin elinde adeta kukla olacaklar ve ülke süratle karmaşa ve inhitata sürüklenecektir.

Gücerat-Portekiz münasebetleri Sultan III. Mahmud'un tahta çıkmasından sonra da hasmâne bir şekilde devam etti. Nitekim Mahmud Şâh ülke yönetimine hâkim olduktan sonra Diu'nun Portekizlilerden geri alınması için harekete geçti. Diu devamlı olarak

Gücerat orduları tarafından muhasara edilmekle beraber askerî kuvvetler şehrin etrafına yerleşerek malzeme naklini kesmeye çalışıyorlardı. Bu sırada Hindistan'ın Goa bölgesine atanan Portekizli Vali Nuno da Cunha, Diu kalesini tahkim etmekle meşguldü ve şehrin idaresi ile vazifeli bulunan Hoca Sefer Selmânî yakalanıp hapsedileceğini düşünerek Diu'yu terk edip Sultanın yanına kaçtı. Sultana kendisine hizmet etmeye âmade olduğunu söyleyerek, O'nu Portekizlilere karşı iyi teçhiz edilmiş bir ordu göndermeye ikna etti. Bunun üzerine Gücerat Sultanı, Âlâm Hân komutasındaki on beş bin kişilik orduyu Diu üzerine sefere gönderdi. Hoca Sefer'in emrindeki yedi bin kişilik kuvvet Araplar, Habeşîler ve Hintlilerden müteşekkildi. Bu sırada Diu kalesinin kumandanı Antonio da Silverira da muhasara için gerekli bütün hazırlıkları yapmıştı. Ancak muhasara başarısızlıkla sonuçlandı. Başarısızlığın sebepleri arasında kalenin Portekizliler tarafından inatla müdafaa edilişi yanında iki müttefik arasında iş birliği olmayışı ve Hadım Süleyman Paşa'nın keyfi hareketleri gösterilebilir.

Sultan Mahmud Şah, saltanat yıllarında sık sık av partileri düzenlemiş ve eğlenceler tertip ettirmişti. Diğer taraftan her yıl Hz. Peygamber'in doğumu törenlerle kutlanmaktaydı. Bu kutlamaların bir tanesinde Sultan odasına çekilince gece yarısı bir görevli tarafından 16 Şubat 1554'te hançerle katledildi. Bahadır Şâh'tan sonra Gücerat'ta eski gücünü kaybeden Muzafferîler, nüfuzlu emirlerin öldürülmesiyle yıkılma sürecine girecektir. 1526 yılında dünyaya gelen Sultan Mahmud Gücerat Sultanlığını on sekiz yıl yönetti. Öldüğünde yirmi sekiz yaşında olan sultanın naaşı Mahmudabad'dan Sarkhec'e getirildi ve Sultan Mahmud Begarhâ'nın türbesinin bulunduğu yerde defnedildi.

Mahmud Şâh 1554'te katledilince III. Gıyâseddin Ahmed şah (1554-1561) tahta çıktıysa da döneme İtimâd Han ve İmâdü'l-Mülk arasındaki mücadele damgasını vurdu. Sultan III. Ahmed'in bir kısım entrika ve şüphe üzerine baş vezir İtimâd Han tarafından 1561'de öldürülmesinden sonra Muzafferî hanedanından tahta çıkabilecek hiç kimse kalmamıştı. Tam bir inhitat sürecine giren Sultanlıkta en nüfuzlu yönetici olarak Ahmedabad'da bulunan İtimâd Han, mezkûr sultan III. Mahmud'un nikâhsız bir kadından doğma oğlu olduğunu iddia ettiği Nathu adındaki çocuğu III. Muzaffer unvanıyla tahta oturttu. Ancak ülke bu yeni çocuk sultana sözde bağlı beyler arasında çoktan paylaşılmıştı.

Muzafferîler Gücerat'ta dağılma sürecine girerken buraya Ekber Şah büyük bir sefer düzenledi. İki deniz arasındaki bütün Hindistan'a hükmetme düşüncesine sahip olan Ekber Şah'ın Gücerat'a hâkim olmasıyla III. Muzaffer Şah resmen tahttan çekildi ve Agra'ya gönderildi. Önceleri burada kendisine çok fazla müdahale edilmeden rahat bir hayat süren Muzaffer Şah, sonradan Bengal'den gelen bazı kişilerin kendisiyle görüşme yapması üzerine Ekber Şah tarafından hapsedildi. Ancak bir müddet sonra Agra'dan kaçmaya muvaffak olan Muzaffer Şah toplayabildiği az sayıdaki kuvvetle yeniden Gücerat'a gitti ve buranın Ekber tarafından görevlendirilen valisi Kutbeddin Han ile mücadeleye girişti. Bu mücadelelerin birisinde yakalanıp hapsedilen III. Muzaffer, dokuz yıllık esaretin ardından Gücerat'ta yeniden tahta çıktı ise de çok sürmeden Ekber Şah tarafından üzerine gönderilen Behram Han'ın oğlu Han-ı Hânân Mirza Han'ın başında bulunduğu Dehli kuvvetleri tarafından mağlup edilerek Gücerat geri alındı. Savaş meydanından canını zor kurtaran Muzaffer Şah önce Caynagar'a kaçtı. Sonra yeniden bir kısım mücadelelere girişse de başarılı olamadı. Böylece Muzaffer Şah'ın otuz yıllık saltanatı resmen son bulduğu gibi Muzafferîler de tarihe intikal etti.

BİBLİYOGRAFYA

- A. L. Srivastava, **Sher Shah and His Successors**, Agra 1950,
- A. M. Khan, **The Political and Statistical History of Gujarat**, (nşr., J. Bird), London 1834,
- A. M. Khan, **The Political and Statistical History of Gujarat**, London 1834,
- A. M. Khan-Habib-A., **The Political Theory of the Delhi Sultanate**, Allahabad 1961,
- Abdu'l-Kadîr İbn Mülûk Şâh al-Badâonî, **Muntahabu't-Tawârîkh I**, (nşr., G. Ranking), Calcutta 1898,
- Abdullah Muhammed bin Ömer el-Mekkî el-Asâfî Uluğhânî, **Zafer ü'l-Vâlihû bi-Muzafferi Vâlihû I-II-III**, (An Arabic History of Gujarat), (nşr., E. Denison Ross), London 1921,
- Absar, A. B. M. Nurul, “*Muslim Historiography: The Trends and Nature in Perspective of India (1206-1526 A.D)*”, **Academic Journal of Interdisciplinary Studies** 3/1 (March 2014), s.454-468.
- Abul Fazl Allâmî, **The Ain-i Akbarî II**, (nşr., H. S. Jarret), Calcutta 1891,
- Abul-Fazl-ı Mubarak-ı Allâmî, **The Akbarnamâh II**, (nşr., Maulawi Abdurrahim), Calcutta 1876,
- Ahmâd Yadigâr, **Tarih-i Şahî**, (nşr., M. Hidayet Hüseyin), Calcutta 1939,
- Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, (nşr., M. Fayda), İstanbul 2013,
- Akbulut, Dursun A., **Arap Fütuhâtına Kadar Maverâünnehir ve Horasan'da Türkler (M.Ö. II-M.S. VII. yy.)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1984,
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşâ**, (nşr., M. Öztürk), Ankara 2013,
- Ali Muhammed Han, **Mirât-ı Ahmadî (Translated from the Persian Original of Ali Muhammad Khan)**, (nşr., M. F. Lokhandwala), Baroda 1965,
- Ali Muhammed Han, **The Political and Statistical History of Gujarat**, (nşr., J. Bird), London 1834,
- Ali, Mübarek., **Essays on the History of Sindh**, Lahore 2005,
- Amarji, R., **Tarikh-i Sorâth (A History of the Provinces of Sorâth and Hâlâr in Kathiâwâd)**, (nşr., J. Burgess), Bombay 1882,
- Ansârî, A. S. Bazmee, “*Cûzcânî*,” **DİA VIII**, s.98-99.
- Ayyubi, A., “*Hint Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri*”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III/3-4, (1959-1960)**, s.205-210.

- Aziz Ahmet, M., **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, (nşr., Tansu Tay), İstanbul 1975,
- Ball, U. N., **Ancient India**, Patna 1921,
- Baranî, **Tarih-i Fîruz Shaî**, (nşr., S. A. Khan), Calcutta 1862,
- Barthold, W., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (nşr., H. D. Yıldız), Ankara 1990,
- Bayley, E. C., **The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)**, London 1886,
- Bayur, Y. H., “16’ncı Asırda Dinî ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü: Ekber Gurkan”, **İkinci Türk Tarih Kongresi Ankara (20-25 Eylül 1937)**, Ankara 2010, s.519-569.
- Bayur, Y. H., “Sultan İletmiş’in Adı Hakkında”, **Belleten**, XIV/56 (Ekim 1950), s.567-588.
- Bayur, Y. H., **Hindistan Tarihi I: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletin Kuruluşuna Kadar (1526)**, Ankara 1987,
- Bazmee Ansari, A.S., “Gakkhar”, **EI II**, s.972-978.
- Beveridge, H., **A Comprehensive History of India I**, London 1858,
- Beveridge, H., **History of India I**, London 1862,
- Bıyıktay, H., **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1991,
- Bosworth, C. E., “Ghaznevid Military Organisation”, **İslam**, 36(1961), s.37-77.
- Bosworth, C. E., **Doğuştan Günümüze İslam Devletleri (Devletler, Prenslükler, Hanedanlıklar Kronoloji ve Soy kütüğü El Kitabı)**, (nşr., H. Canlı), İstanbul 2005,
- Briggs, J., **History of the Rise of the Mohemadan Power in India I (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)**, London 1829,
- Campbell, J. M., “Ahmedabad”, **Gazetteer of the Bombay Presidency IV**, Bombay 1879, s.249-264.
- Campbell, J. M., **Gazetteer of the Bombay Presidency I (History of Gujarat)**, Bombay 1896,
- Catrou, F.F., **History of the Mogul Dynasty in India (from Its Foundation by Tamerlane in the year 1399, to the Accession of Aurengzebe in the 1657)**, London 1826,
- Chamberlain, J. F., **Asia: A Supplementary Geography**, New York 1920,
- Chavannes, E., **Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri**, (nşr., M. Koç), İstanbul 2013,

- Chopra, P. N., **India, Medieval History (A.D. 1206-1761)**, New Delhi 1979,
- Commissariat, M. S., **A History of Gujarat I (from A.D. 1297-8 to A.D. 1573)**, Calcutta 1938,
- Cöhce, S., “*Hindistan’da İlk Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar*”, **Türkler I**, Ankara 2002, s.815-820.
- Cöhce, S., “*Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyetleri*”, **Türkler IV**, Ankara 2002, s.522-525.
- Cöhce, S., “*İlk Çağda Hindistan’da Türk Varlığı*”, **The Journal of Indo-Turcica (Ocak-Haziran 2001)**, s.9-22.
- Cöhce, S., **Şemsî Melikleri**, Elâzığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi),
- Cüzcanî-Raverty, **Tabakât-ı Nâsirî, A General History of Mohammadan Dynasties of Asia I**, (nşr., H. G. Raverty), Calcutta 1864,
- Czeplédy, K., **Bozkır Kavimlerinin Doğudan Batıya Göçleri**, (nşr., M. Gün), Ankara 2004,
- Dames, L., “*The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*”, **J.R.A.S., (1921)**, s.1-28.
- Dandekar, R. N., **A History of the Guptas**, Poona 1941,
- Danvers, F. C., **The Portuguese in India I**, New Delhi 1992,
- Day, U. N., “*Malwa*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr. M. Habib-K.A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.898-937.
- Desaî, Z. A., “*A’n-Nurü’s-Sâfir As A Source for the History of Gujarat*”, **Journal of the Oriental Institute, XV/1, (March-June 1966)**, (nşr., B.J. Sandesara), Baroda 1966, s.467-473.
- Deshpande, C. D., **Western India: A Regional Geography**, Dharvâr 1948,
- Dodwell, J. Allan-W Haig, **The Cambridge Shorter History of India**, Cambridge 1934,
- Doğrul, Ömer Rıza, **Ekber Bir Türk Dâhisi**, İstanbul 1944,
- Dosabhaî, E., **A History of Gujarat (from the earliest period to the present time)**, New Delhi 1894,
- Dunbar, G., **A History of India (from the earliest times to the present day)**, Delhi 1936,
- Durak, N., **Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000,
- Dutt, R. C., **A History of Civilization in Ancient India II**, London 1893,
- Dutt, R. C., **The Civilization of India**, London 1900,

- Eaton, R. M., “*Abu’l-Fazl Allamî*”, **Encyclopedia Iranica**, I/3, s.287-297.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi II**, (nşr., A. Sait Aykut), İstanbul 2000,
- Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, **Tahkîku Mâ li’l-Hind (Bîrûnî’nin Gözüyle Hindistan)**, (nşr., Kıvameddin Burslan-A. İhsan Yitik), Ankara 2015,
- Elliot, H. M., **Bibliographical Index to the Historians of Muhammedan India I**, Calcutta 1850,
- Elliot, H. M.,-J. Dowson, **The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period I-VI**, London 1869,
- el-Utbî, **The Kitab-ı Yeminî (Historical Memoirs of the Amir Sabagtagin and the Sultan Mahmud of Ghazna, Early Conquerors of Hindustan and Founders of the Ghaznavide Dynasty)**, (nşr., J. Reynolds), London 1858,
- en-Nesevî, **Celalüttin Harezemşah**, (nşr., Necip Asım), İstanbul 1934,
- Enokî, K., “*On the Nationality of the Ephthalites*”, **Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko**, (nşr., Sei Wada), Tokyo 1959, s.6-34.
- Eryılmaz, İ., **Hindistan’da Racputlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2011,
- Ethe, H., **Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office I**, Oxford 1903,
- Fahr ed-dîn Mübârek Şâh, **Tarikh-i Fâhru’d-din Mübârek Shah**, (nşr., E. D. Ross), London 1927,
- Fanshawe, H. C., “*Gucarat*”, **İA IV**, s.819-820.
- Freñç, Z., “*Hint Akraba Kavimleri Arasında*”, **Birinci Türk Tarih Kongresi Ankara (2-11 Temmuz 1932)**, Ankara 2010, s.366-368.
- Frye, R. N., **The History of Ancient Iran**, München 1984,
- Futûhu’s-Salâtîn or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî II-III**, (nşr., A. Mahdi Husain), New York 1966,
- Galip, M., **Hindistan’da Türkler**, (nşr., Sadettin Gömeç), Ankara 2013,
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi Babur’un Hatıratı II**, (nşr., R. Rahmeti Arat), Ankara 1987,
- Ghulam Hussain Salim, **Riyazus-s-Salatin (A History of Bengal)**, (nşr., Abdus Salam), Delhi 1903,

- Giles, P., “*The Aryans*”, **The Cambridge History of India I (Ancient India)**, (nşr., E. I. Rapson), Delhi 1955, s.58-68.
- Gribble, J. D. B., **A History of the Deccan I**, London 1896,
- Gülbeden, **Hümayunnâme**, (nşr., A. Yelgar), Ankara 1987,
- Habib, M., “*Nasıruddin Khusrau Khan*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.445-459.
- Habib, M., “*Successor of Firuz Shah Tughluq*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.620-629.
- Habib, M., “*The Asiatic Environment*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.1-129.
- Habib, M., **Sultan Mahmud of Ghaznin**, New Delhi 1967,
- Habibullah, A. B. M., **The Foundation of Muslim Rule in India**, Allahabad 1976,
- Haig, T.W., “*The Sayyid Dynasty*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.206-227.
- Haig, W., “*Mu’izz-ud-dîn Muhammad b. Sâm of Ghûr and the earliest Slave Kings of Delhi*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.38-73.
- Haig, W., “*The Arab Conquest of Sind*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.1-10.
- Haig, W., “*The Khalji Dynasty and the first Conquest of the Deccan*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.91-126.
- Haig, W., “*The Kingdom of Mâlwa*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.349-371.
- Haig, W., “*The Reign of Fîrûz Tughluq the Decline and Extinction of the Dynasty and the Invasion of India By Timûr*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.173-205.
- Haig, W., “*The Yamini Dynasty of Ghazni and Lahore, Commonly Known as the Ghaznavids*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.11-37.
- Hambly, G., “*Who were the Chihilgânî, the Forty Slaves of Sultân Shams Al-Dîn İltutmish of Delhi?*”, **Journal of British Institute of Persian Studies**, X (1972), s.57-62.

- Hamdullah M. Kazvinî, **The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulûb**, (nşr., G. Le Strange), Leyden 1919,
- Haq, S. M., **A Short History of the Sultanate of Delhi**, Karachi 1956,
- Hardy, P., *Firishta*”, **Eİ II**, s.922-923.
- Hardy, P., **Historians of Medieval India**, London 1966,
- Hasan Nizâmî, “*Tacü'l-Me'âsir*”, **The History of India As Told By Its Own Historians II**, (nşr., Elliot-Dowson), London 1869, s.204-243.
- Hodivalâ, S. H., **Studies in Indo-Muslim History**, Bombay 1939,
- Hoernle, A. F. R., **A History of India**, Calcutta 1906,
- Holden, E. S., **The Mogul Emperors of Hindustan (A.D. 1398-A.D. 1707)**, London 1895,
- Hooja, R., **A History of Rajasthan**, New Delhi 2006,
- Husain, A. M., **Tughluq Dynasty**, Calcutta 1963,
- Hussain Salim, G., **Riyâzu's-Salatın (A History of Bengal)**, (nşr., Abdussalam), Dehli 1975,
- İbni Arabşah, **Acâibu'l Makdûr**, (nşr., A. Batur), İstanbul 2012,
- İbnü'l-Esîr, **İslam Tarihi, El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi IX**, (nşr., A. Özeydın-Mertol Tulum), İstanbul 1991,
- İskender b. Muhammed Manjhu, **Mirât-ı Sikandârî**, (nşr., F. L. Faridî), Dharampur 1938,
- Jackson, P., “*Muslim India: the Delhi Sultanate*”, **The New Cambridge History of Islam III**, (nşr., D. O. Morgan-A. Reid), Cambridge 2011, s.100-126.
- Jackson, P., “*The Memlük İstitution in early Muslim India*”, **Journal of the Asiatic Society (1990)**, s.347-356.
- Kafesoğlu, İ., **Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, Ankara 1984,
- Keene, H. G., **History of India I (from the earliest times to the end of the Nineteenth Century)**, Edinburgh 1906,
- Keightley, T., **A History of India (from the earliest times to the present day)**, London 1847,
- Khâfî Khan, **The Muntakhab al-Lubâb I**, (nşr., Maulavî Kabîr al-dîn Ahmad), Calcutta 1869,

- Khallaque, A. R. Fuller-A., **The Reign of Alâuddin Khilji** (Translated from Zia-ud-dîn Baranî's *Tarikh-i Firûz Shâhi*), Calcutta 1960,
- Khanî, M. B., **Tarikh-i Muhammedî**, (nşr., Muhammad Zakî), Aligarh 1961,
- Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad, **The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad I-III**, (nşr., B. De), Calcutta 1927,
- Kincaid, W., **History of Mandu (The Ancient Capital of Malwa)**, Bombay 1879,
- Kingsmill, T. W., "Migration and Early History of the White Huns", **JRAS X, (1878)**, s.285-297.
- Kohli, H. L. O. Garrett-S. R., **A History of India II (The Mohammadan Period)**, Toronto 1938,
- Konukçu, E., "Ebü'l-Fazl el-Allâmî", **DİA X**, s.313-314.
- Konukçu, E., "Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Hunalar", **XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi (21-26. X.1973) Bildirileri**, Ankara 1979, s.346-358.
- Konukçu, E., **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Ankara 1973,
- Kortel, S.H., **Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414)**, Ankara 2006,
- Köprülü, M. Fuad., "Firuzşah Tuğluk", **İA IV**, s.666-670.
- Köprülü, M. Fuad., **Tarih Araştırmaları I**, (nşr., Yahya K. Taştan), Ankara 2006,
- Kurtoğlu, F., "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, Ankara 2010, s.911-923.
- Lal, K. S., **A History of the Khaljis (A.D. 1290-1320)**, Delhi 1980,
- Lane-Poole, S., **History of India III**, (nşr., A.V. Williams Jackson), London 1903,
- Lane-Poole, S., **History of India IV (from the Reign of Akbar the Great to the fall of the Moghul Empire)**, (nşr., W. Jackson), London 1906,
- Lane-Poole, S., **Medieval India under Mohammedan Rule (712-1764)**, London 1903,
- Lane-Poole, S., **The Mohammadan Dynasties**, Westminster 1893,
- Lethbridge, R., **History of India**, Calcutta 1879,
- Luard, C. E., **Dhar-Mandu**, Allahabad 1912,
- Mackinder, Halford J., "The Sub-Continent India", **The Cambridge History of India I**, (nşr., E. J. Rapson), Cambridge 1922, s.1-36.
- Mahdi Husain, A., **The Rise and Fall of Muhammad Bin Tughluq**, London 1938,

- Majumdar, A. K., “*Mâlwa*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.173-185.
- Majumdar, A. K., “*The Succession States of the Delhi Sultanate A. Gujarat*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.155-167.
- Majumdar, R. C., “*Fîrûz Shâh*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.90-97.
- Majumdar, R. C., “*Ghiyâs-ud-dîn Tughluq*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.52-60.
- Majumdar, R. C., “*The Invasion of Timûr and the end of the Tughluq Dynasty*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.116-124.
- Majumdar, R. C., “*The Successor of Firûz Shâh*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.110-115.
- Marshman, J. C., **Abridgment of the History of India (from the Earliest Period to the Present Time)**, London 1873,
- Marshman, J. C., **History of India (from Remote Antiquity to the Accession to the Accession of the Mogul Dynasty)**, Calcutta 1860,
- Marshman, J. C., **History of India (from the earliest period to the close of the East India Companys Government)**, London 1876,
- Marshman, J. C., **The History of India I (from the Earliest Period to the Close of Lord Dalhousie’s Administration)**, London 1867,
- Martin, J., **A Geography of Asia**, London 1932,
- Mehta, J. L., **Advanced Study in the History of Medieval India**, Cihandigarh 1979,
- Merçil, E., “*Gâşiye*”, **DİA XIII**, s.398-399.
- Merçil, E., **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 1989,
- Merçil, E., **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2006,
- Mesudî, **Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)**, (nşr., A. Batur), İstanbul 2014,
- Mısra, S. C., **The Rise of Muslim Power in Gujarat (A History of Gujarat from 1298 to 1442)**, Oxford 1962,
- Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, (nşr., O. Karatay), İstanbul 2006,
- Modi, J.J., “*The Early History of the Huns and Their Inroads in India and Persia*”, **Asiatic Papers, II**, Bombay 1917, s.342-348.

- Mughul, M. Yakup, **Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)**, Ankara 1987,
- Muhammad Abdu'l Ghanî, **Pre-Mughal in Hindustan**, Allahabad 1941,
- Mujeeb, M., "Badaunî", **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.106-112.
- Muqtadir, M. A., **Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore VI**, Patna 1918,
- Müller, M., **A History of Ancient Sanskrit Literature**, Edinburgh 1859,
- Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî**, Calcutta 1931,
- Nizamî, K. A., "*Firişte*", **DİA XII**, s.133-134.
- Nizamî, K. A., "*Muhammad Bîn Tughluq*", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.484-565.
- Nizami, K. A., "*Ziya ud-din Barani*", **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.37-52.
- Nizamî, K. A., **On History and Historians of Medieval India**, Aligarh 1983,
- Nizami, K. Ahmad, **State and Culture in Medieval India**, New Delhi 1985,
- Nizami, K.A., "*The Sayyids (1414-1451)*", **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K.A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.630-640.
- Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, (nşr., N. Lugal), Ankara 1987,
- Ögel, B., "*Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I Yüce-çi'ler*", **AÜDTCF Dergisi XV/1-3, (Mart-Haziran-Eylül 1957)**, s.247-278.
- Ögel, B., **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I**, Ankara 2015,
- Özcan, A., "*Berenî*", **DİA V**, s.491.
- Pandey, A. B., **Early Medieval India**, Allahabad 1974,
- Panikkar, K. M., **Malabar and the Portuguese**, Bombay 1929,
- Powell-Price, J. C., **A History of India**, London 1955,
- Prasad, I., **A Short History of Muslim Rule in India (from the Conquest of Islam to the Death of Aurangzeb)**, Allahabad 1931,
- Qureshi, I. H., "*İslamic Political Theory, Administrative Organization, Law and Legal Institutions*," **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s.438-458.

- Qureshi, I. H., “*Muslim India before the Mughals*”, **The Cambridge History of Islam II**, (nşr., P. M. Holt), Cambridge 1970, s.3-34.
- Qureshi, I. H., **The Administration of the Sultanate of Dehli**, Delhi 1944,
- Rapson, E. J., “*The Scythian and Parthian Invaders*”, **The Cambridge History of India I (Ancient India)**, (nşr., E.İ. Rapson), Delhi 1955, s.508-529.
- Rasonyi, L., **Tarihte Türklük**, Ankara 1996,
- Rawlinson, H. G., **A Concise History of the Indian People**, London 1938,
- Ray, H. C., **The Dynastic History of Northern India (Early Medieval Period) I**, London 1973,
- Raza, S. J., “*Hindus under the Ghaznavids*”, **Proceedings of the Indian History Congress**, Kalkota 2011, s.213-222.
- Ross, E. Denison, “*Gujarât and Khândesh*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr., W. Haig), Cambridge 1928, s.294-348.
- Rothermund, H. Kulke-D., **Hindistan Tarihi**, (nşr., M. Günay), Ankara 2001,
- Roy, S., “*Khalji Dynasty*”, **The Delhi Sultanate**, (nşr., R. C. Majumdar), New Delhi 1960,
- Sachau-Ethe, **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustanî and Pushtû Manuscripts in the Bodleian Library**, Oxford 1889,
- Saksena, B. P., “*Alauddîn Khaljî*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.326-425.
- Saksena, B. P., “*Qutbuddîn Mubarak Khaljî*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.428-444.
- Sankar, K. C., “*The Hun Invasion of Hindustan*”, **New Indian Antiquary IV (1941-1942)**, s.36-43.
- Sarkar, J. N., “*Personal History of some Medieval Historians and Their Writings*”, **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.165-197.
- Sen, S. N., **Ancient Indian History and Civilization**, New Delhi 1999,
- Seyyid Mahmud Buharî, **Tarikh-i Salatin-i Gujarat**, (nşr., S. A. I. Tirmizi), Aligarh 1964,
- Sharma, T. J., **Personal and Geographical Names in the Gupta Inscriptions**, Delhi 1978,

- Sheikh Abdu'l-Kadir, **A Descriptive Catalogue of the Arabic, Persian and Urdu Manuscripts**, Bombay 1935,
- Sherwanî, H. K., “*Contemporary Histories of the Qutb Shahî Dynasty of Golkonda*”, **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.86.
- Sherwanî, H.K., “*The Bahmanî Kingdom*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr., M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.965-983.
- Siddiqî, N. A., “*Shaikh Abul Fazl*”, **Historians of Medieval India**, (nşr., M. Hasan-M. Mujeeb), New Delhi 1968, s.123-141.
- Sinha, N. K., **History of India**, Calcutta 1947,
- Sinclair, D., **History of India**, Madras 1884,
- Smith, V. A., “*The Kushan or Indo-Scythian Period in Indian History*”, **JRAS**, (1903), s.1-63.
- Smith, V. A., **Akbar The Great Mogul (1542-1605)**, Oxford 1917,
- Smith, V. A., **The Early History of India (from 600 B.C. to the Mohammadan Conquest)**, Oxford 1924,
- Srivastava, A. L., **The Sultanate of Delhi**, Agra 1966,
- Stamp, L. D., **Asia: A Regional and Economic Geography**, London 1935,
- Stein, B., **Hindistan Tarihi**, (nşr., M. Günay), İstanbul 2015,
- Symonds, R. A. R., **Geoprasy and History of India**, Madras 1843,
- Şems-i Sîrâc Afîf, **Tarih-i Fîrûz Şahî**, (nşr. M. V. Husain), Calcutta 1891,
- Şerefüddin Ali Yezdî, **Emîr Timur (Zafernâme)**, (nşr., A. Batur), İstanbul 2013,
- Tacü's-s-Selmânî, **Tarihnâme**, (nşr., İ. Aka), Ankara 1999,
- Taneri, A., **Türk Devlet Geleneği**, İstanbul 1993,
- Taylor, P., **The Coins of the Gujarat Saltanat**, Bombay 1902,
- Tezcan, M., “*Akhunlar ve Eftalitler*”, **The Journal of Indo-Turcica 1/2**, (Temmuz-Aralık 2001), Malatya 2007, s.1-56.
- Tezcan, M., **Kuşanlar Tarihi (Yüeh-chih'lardan Kuşanlara)**, Erzurum 1996, (Basılmamış Doktora Tezi),
- Thomas, E., **The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli**, London 1871,
- Timur Tüzükâtı (Bozkırın Töresi)**, (nşr., A.R. Yağlı), İstanbul 2016,
- Timur ve Tüzükâtı**, (nşr., Mütercim Mustafa Rahmi), İstanbul 1339,

- Tirmizi, S. A. I., “*Gujarat and Khandesh*”, **A Comprehensive History of India V**, (nşr. M. Habib-K. A. Nizâmî), New Delhi 1970, s.845-897.
- Tod, J., **Annals and Antiquities of Rajasthan I (on the Central and Western Rajput States of India)**, Oxford 1920,
- Togan, Ahmed Zeki Velidî, **Tarihte Usûl**, İstanbul 1985,
- Turan, O., **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul 2005,
- W. Barthold, “*Alptegin*”, **İA I**, s.386.
- Watson, J. W., **History of Gujarat**, New Delhi 1876,
- Wheeler, J. T., **India and the Frontier States of Afghanistan, Nipal and Burma**, New York 1890,
- Wheeler, M., **The Indus Civilization**, Cambridge 1968,
- Whiteway, R. S., **The Rise of the Portuguese Power in India**, London 1899,
- Wright, H. Nelson, **The Coinage and Metrology of the Sultans of Dehli**, Delhi 1936,
- Yâhyâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, **Târih-i Mübârek Şahî**, (nşr., M. H. Hüsain), Calcutta 1931,
- Yâhyâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, **The Tarikh-i Mubârakshâhî**, (nşr., K. K. Basu), Baroda 1932.

EKLER

Ahmedabad'ın giriş kapılarından birisi

Alındığı Yer: https://archnet.org/media_contents/127337

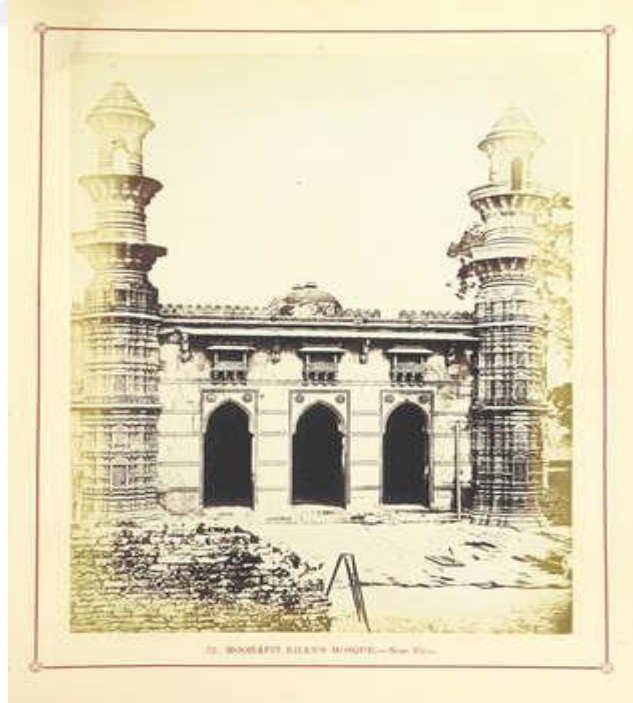
Ahmed Şah Mescidi (Ahmedabad'daki en eski tarihli Cuma Mescidi)

Alındığı Yer: <https://archnet.org/sites/8518>

Ahmedabad yakınlarında bulunan İmadü'l-Mülk Sarayı (Mahmud Begarhâ Dönemi)

Alındığı Yer: <https://archnet.org/sites/18338>

Muhafız Han Sarayı (Sultan Mahmud Begarha Dönemi)

Alındığı Yer: <https://archnet.org/sites/18396>

Sarkec Külliyesi (Cami, Mezar ve Saray) - (II. Muhammed Şah Dönemi)

Alındığı Yer: <https://archnet.org/sites/18337>

Sarkec Sarayı (II. Muhammed Şah Dönemi)

Alındığı Yer: https://archnet.org/media_contents/127033

DİZİN

- A'zam Hümâyûn Zafer Han, 11
A'zam Hümâyûn Zafer Hân, vi
Afganistan, xv, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 29
Ahmed Şah, xx, xxiv, 45, 46, 47, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 64, 66, 75, 99, 100, 102, 103, 108,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 117,
118, 120, 121, 137
Ahmed Şah Behmenî, xxiv, 55
Ahmedabad, xx, xxv, xxvi, 46, 48, 49,
51, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 66, 67, 68,
72, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 88,
89, 92, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 109, 112, 118, 119, 120,
123, 137, 138
Ahmednagar, xi, xxi, xxii, 54, 77, 79,
83, 84, 118, 121
Akhun, 4
Alâ ed-dîn Muhammed Kalaç, viii
Alâeddin İmâd Şah, 83, 84
Alâm Han, 72
Âlâm Han Lodî, 86, 93, 94, 95, 100,
122
Alemgir (Evrengzib), xxv
Ali Muhammed Han, xxv, 38
Ali Muhammed Hân, xxiii
Alif Han, 10, 72
Alp Han, 9, 13, 14, 44, 87
Alp Tigin, vi
Amrohâ, 14
Amuderya, 4
Antonio da Silverira, 97, 123
Arîler, 2
Asâf Han, 96, 98
Asawâl (Yesâvul), 42
Assam, 9
Aşoka, 2
Âyin-i Ekberî, xxiii
Aynü'l-Mülk, 15, 43, 49, 77
Aziz Hammar, 19
Baburlu, vi, 104
Bahadır Gilanî, xi, 71, 113
Bahadır Nahîr, 27
Bahadır Şah, vi, xi, xx, xxiv, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 90, 92, 97, 98, 109,
112, 114, 116, 119, 121, 122
Bhaeddin Tuğrul, 8
Bahaü'l-Mülk, 81
Baktria, 2, 3
Bâkur, 59
Balaban, xiv, xvii, 10, 16
Bansvarâh, 96
Barânî, xv, xvi, xvii, xviii, 112
Baroda, xxvi, 22, 38, 47, 61, 69, 74, 75,
89, 102
Bedaûnî, xviii, xx, xxi
Behmen Şah, xvi, 55, 56
Behram Han, 17, 106, 124

- Bender-i Dev, vi, vii, xi, 115, 116
Bengal, xiii, xxii, xxv, 1, 9, 11, 16, 17,
20, 21, 22, 24, 90, 95, 105, 106, 124
Bengâl, 9
Bicapur, xxii
Bidâr, xxii, 83, 84
Bihâr, xxii, 18, 25
Bikânir, 1
Birâr, xxii
Bombay, xxi, xxii, 2, 5, 55, 67, 69, 70,
72, 73, 76, 77, 79, 81, 108, 113, 119,
121
Bulûdra, 19
Buruç kalesi, 99
Büyük İskender, 2
Cacâr, 27
Cafer Han, 54
Cavna Han, 17
Celal Münevver el-Mülk, xx
Celâleddin Kalaç, xvi
Celum, 31
Cemal Han Qurçî, xxi
Cemne nehri, 32
Cevnpur, xx, 25, 28, 82
Cihilgâni, 10
Cunagâdh, 66, 101, 102
Cüzcanî, xiv, xv, xviii, 6, 7, 8
Çampener, x, xi, 49, 51, 55, 59, 60, 65,
67, 68, 69, 70, 75, 76, 77, 82, 83, 85,
86, 88, 89, 90, 94, 95, 100, 101, 102,
118, 119, 121
Çanderî, 78, 87
Çandragupta, 2
Çavl, 73, 113
Çavl (Chaul), 73
Çetr, xii, 109
Çitor, xi, 6, 49, 62, 63, 77, 79, 80, 81,
82, 85, 86, 87, 88, 90, 104
Çöl-i Celâlî, 31
Dabâr, 93
Dâbhol, 71, 113
Dakhin, xxii
Darius, 2
Dârü'l-Mülk, 81
Dehâr, 43, 44, 49, 50, 51, 78, 79
Dehli, vi, ix, xiv, xv, xvi, xvii, xviii,
xix, xxii, xxv, 9, 10, 11, 13, 14, 15,
16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 61,
64, 66, 70, 74, 77, 78, 80, 82, 83, 87,
88, 94, 100, 104, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 116, 118, 119, 120,
124
Dekken, x, xi, xv, xvi, xxv, 1, 10, 13,
14, 15, 16, 18, 20, 24, 47, 54, 55, 56,
65, 71, 83, 84, 115, 121
Deogir, xv, 13, 24
Derya Han, ix, xi, 22, 93, 94, 95
Dilâver Han, 44
Diu, vi, vii, xi, 41, 54, 55, 73, 83, 85,
86, 88, 89, 90, 92, 96, 97, 113, 115,
121, 122
Doâb, 18, 27, 38

- Dungârpûr, 56, 59, 80, 82, 96
- Ebu’-Fazl Allâmî, xxiii
- Ehrunî, 31
- Ekber, vi, xii, xx, xxi, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, 12, 103, 104, 105, 106, 119, 124
- Ekbernâme, xxiii, xxvi
- Elliot ve Dowson, xv
- Emir Allahdad, 32
- Emir Hasan Siczî, xvii
- Emîr Hüseyin, 22
- Emir Hüsrev Dihlevî, xvii
- Emir Mustafa Paşa, 85
- Emir Timur, 29, 30, 32, 33
- Emir-i Sâdgan*, 19
- Emirzâde Süleymanşah, 32
- Enderâb, 30
- Enver Han, 23
- Etâvâ, 25, 38
- Fazlullah Belhî, 27
- Ferhat ü’l-Mülk, 11
- Ferhatü’l-Mülk, ix, x, 23, 36, 37, 38, 39, 105, 107
- Fethâbad, 31
- Firişte, xix, xxi, xxii, 22, 23, 25, 27, 28, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 51, 56, 59, 60, 63, 64, 66, 67, 69, 73, 75, 76, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 98, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 110, 111, 113, 116, 117, 118
- Fîrûz Şâh, ix, 11, 16, 20, 21, 22, 23, 36, 38, 41, 44, 107, 108
- Fîrûz Şâh Tuğluk, xvi, xviii
- Fransesko Almaida, 73
- Fütûhu’s-Selâtin, xv, xvi
- Ganesâ, 59
- Ganj, 1, 3, 7, 9, 18, 44, 90, 106
- Gazne, xiv, xv, xxii, 6, 7, 8, 9, 29, 30
- Gazneli Mahmud, vi, viii, xv, xvi, 5, 8, 10
- Gazneliler, xiv, xix, 6, 7
- Gıyâseddin Balaban, xvi
- Gıyaseddin Tuğluk, ix, xvi, xvii, 11, 14, 15, 16, 17
- Girnâr, 48
- Godhara, 60, 77
- Göktürk, 5
- Grek, 3
- Gulburga, xxii
- Gupta, 4, 5
- Gücerat, vi, vii, viii, ix, x, xii, xiv, xx, xxi, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, xxvii, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124

- Gülşen-i İbrahim, xxi, xxii
 Gwalior, 10, 26
 Hâce Cihan, 19, 21, 25, 84
 Hacı Han, 100, 101
 Hadım Süleyman Paşa, 97, 123
 Hâkim Aynü'l-Mülk, xxi
 Hândeş, xxii, 2, 55, 94, 103
 Han-ı Âzam Mirza Aziz Köke, 105
 Han-ı Hanân Mirza Han, 106
 Hâthmati nehri, 54
 Hızır Han, 10, 11, 14, 25, 28, 35
 Himalaya, 1, 24
 Hindistan, vi, viii, ix, xiii, xiv, xv, xvi, xvii, xviii, xix, xx, xxi, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, xxvii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 18, 24, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 42, 43, 46, 72, 73, 74, 85, 95, 99, 104, 106, 107, 111, 112, 115, 119, 120, 121, 124
 Hoca Mahmud Gavân, 71
 Hoca Sefer, 85, 97, 123
 Horasan, 15, 20, 67
 Hulm, 30
 hutbe, 10, 34, 45, 84, 86, 92, 93, 105, 109
 Hüdavend Han, 45, 68, 75, 84, 98
 Hümayûn *İskender Şah*, 24
 Hümayûn Şah, vi, 89, 122
 Hüsameddin, xvii, 14
 Hüsrev Han, 14
 Hüsrev Şah, 11, 15, 16
 Hüşeng Şah, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 110
 I. Ahmed Şah, vi, xx, 46, 111, 113, 118
 I. NASREDDİN MAHMUD ŞAH, xi, 64
 Idâr, x, xi, 40, 41, 48, 49, 53, 54, 58, 59, 70, 76, 77, 83, 96, 117, 120
 II. GIYASEDDİN MUHAMMED ŞAH, x, 58
 II. Muzaffer, xx, 75, 76, 77, 80, 92
 III. Ahmed, xii, xx, 101, 102
 III. GIYASEDDİN AHMED ŞAH, xii, 99
 III. Mahmud Şah, 94, 98, 99
 III. Muzaffer, vi, xx, 102, 103, 104, 106, 124
 III. Muzaffer Şah, vi, 106, 124
 III. SÂDEDDİN MAHMUD ŞAH, 92
 III. ŞEMSEDDİN MUZAFFER ŞAH, xii, 102
 İbn Batuta, 15
 İbrahim Adil Şah, xxii
 İbrahim Hüseyin Mirza, 104
 İftihârü'l-Mülk, 50, 51
 İhtiyarü'l-Mülk, 105
 İkbâl Mallu Han, 33, 35, 41
 İltutmuş, xiv, xvi, 9, 43, 108
 İl-Tutmuş, 9, 10
 İmadü'l-Mülk, 48, 49, 51, 64, 68, 76, 80, 81, 82, 85, 92, 93, 94, 95, 99, 100, 101, 102, 112, 138
 İndus, 1, 6, 17, 20

- İryap/İrab, 31
İsemî, xv, xvi, 13, 14, 17, 18
İskender b. Muhammed Manjhu, xxiii
İtimâd Han, xii, xxv, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105
Kâbil, 3, 5
Kadı Celâleddin, 19, 20
Kalaç, xvi, xvii, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 43, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 65, 66, 69, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 86, 107
Kalkûta, xv, xviii, xxv, xxvii, 74
Kambey, viii, 3, 10, 39, 54, 55, 71, 73, 83, 88, 89, 113, 121
Kanbah Kot, 45
Kanbey, 19
Kandahar, 3, 29
Kandeşh, 40, 48, 49, 65, 72, 74, 79, 83, 84, 86, 92, 94, 99, 103, 117
Kanişka, 3
Kannauc, 7
Kannauç, 18, 25, 38
Kanpûr, 39
Kansu Gavri, 73, 74, 113, 115
Kanunî Sultan Süleyman, 90, 97
Kathiavar, 3, 6, 7, 48, 66, 68, 121
Keşmir, xxii
Kıvâmü'l-Mülk, 70, 71, 83, 113
Koil, 25
Kuç, viii, 3, 24, 68
Kûh-ı Süleyman, 29
Kûli, 96
Kuşan, vi, 3, 4
KUTBEDDİN AHMED ŞAH, xi, 60
Kutbeddin Aybeg, 8
Kutbeddin Aybek, xvi, 8, 9
Kutbeddin Mübarek Şah, 11, 14, 15, 16
Kutluğ Han, 18, 27
Lakhnauti, xvii, 16, 17, 18, 25, 95
Latif Han, 48, 49, 80, 81, 92
Lonavarâh, 96
Lorenzo, 73, 113
Lothal, 115
Lucknow, xxi
Magada Devleti, 2
Mahim limanı, 55, 56
Mahindrî, 61, 96, 101
Mahmud Begarhâ, vi, 66, 67, 68, 72, 73, 74, 75, 99, 108, 112, 113, 115, 117, 119, 121, 123, 138
Mahmudabad, 68, 82, 99, 100, 101, 123
Makdûm-ı Cihanî, 38
Malik Bihamad Hanî, xix
Malikü't-Tacir, 56
Mallu Han, x, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 41, 43, 95
Mallu İkbâl Han, 27
Malva, x, xi, xxii, xxv, 1, 2, 3, 5, 18, 19, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 65, 66, 69, 70, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 86, 87, 92, 94, 95, 96, 104, 109, 110, 111, 113, 121, 122

Mandû, 43, 44, 51, 52, 57, 60, 69, 70,
75, 76, 78, 79, 86, 89, 94, 95, 113,
122
Mastî Han, 48, 49
Mathura, 7
Maurya, 2
Mekran, vi, 1, 3, 5
Melik Ahmet Ayaz, 21
Melik Alâ el-Mülk, xvii
Melik Ayaz Sultanî, 79
Melik Dinâr, 14
Melik Kâfur, 14
Melik Kemâl ed-dîn, 14
Melik Mahmud Barkî, 50
Melik Makbûl, 19
Melik Müferrâ Sultanî, 23, 37
Melik Sâdî, ix, 18
Mesûr, 51
Mihirakula, 5
Mirât-ı Ahmadi, xxv, xxvi, 38, 39, 42,
43, 47, 50, 54, 57, 59, 63, 65, 67, 68,
72, 74, 77, 78, 80, 83, 84, 86, 87, 88,
90, 93, 94, 95, 96, 99, 101, 102, 103,
105, 107, 109, 112, 114, 116, 117,
118
Mirât-ı İskenderî, xxiii, xxiv, 39, 41, 49,
50, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 61, 62, 65,
66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 80,
81, 82, 84, 85, 87, 89, 90, 93, 95, 96,
98, 100, 103, 105, 112, 113, 114, 118,
119
Mirza Muhammed, xxv, xxvi

Mu'ayyid el-Mülk, xvi
Mu'izz ed-dîn Muhammed b. Sam, 7
Mugarrab Han, 25, 26, 27
Muhafız Han, 67, 68, 70, 76, 78, 138
Muhammed b. Sâm, xvi
Muhammed b. Tuğluk, xvi, xvii, 14, 24,
107
Muhammed Hüseyin Mirza, 104, 105
Muhammed İbn Kasım, 6
Muhammed Kâsım Hinduşâh, xxi
Muhammed Muzaffer, 27
Muhammed Zaman Mirza, 87, 92
Muhlisü'l-Mülk, 50, 51, 55
Multan, xxv, 5, 9, 18, 25, 26, 28, 29, 31,
35, 43, 104
Musa Han, 44, 100, 101, 102, 103
Mustafaâbad, 67, 68, 121
Muzaffer Şah, x, 36, 42, 43, 44, 45, 70,
75, 77, 78, 79, 80, 81, 106, 109, 110,
113, 114, 115, 120, 124
Muzafferîler, vi, viii, 12, 39, 98, 106,
108, 112, 114, 115, 116, 117, 118,
123, 124
Mücâhid Han, 62, 95
Nadot, 43, 49, 50
Nagarkot, 22, 104
Nagor, xi, xx, xxiii, 39, 49, 50, 61, 62,
63
Nahavandî, xxiii
Nahravala, vi, vii, 1, 9, 10, 19, 39, 105
Nandurbar, 55, 61
Nâsır Han, 48, 55, 86

Nasreddin Kabaca, 8
 Nasreddin Mahmud, ix, x, xiv, 24, 25, 28, 31, 34, 36, 42, 65, 75, 92, 113
 Nasreddin Mahmud Şah, x, 24, 25, 28, 34, 36, 42, 65, 92
 Nasreddin Muhammed, vi, 24, 26, 36, 37, 40, 41
 Nâsrü'l-Mülk, 99
 nevbet, 111
 Nizameddin Ahmed, xv, xviii, xxiv
 Nuno da Künha, 85, 89, 90
 Nusret Han, 9, 10, 13, 26, 42, 44
 Nusret Şah, 26, 27, 40, 41
 Osmanlı Devleti, 90
 Pallavalar, 3
 Panipat, 26, 27, 32, 34, 41, 80, 82, 83, 90
 Part, 1, 3
 Pataliputra, 3
 Patan, xii, 37, 39, 40, 41, 43, 50, 74, 77, 86, 89, 100, 102, 103, 105, 118, 122
 Pavagadh, 59, 69
 Pencab, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 15, 16, 26, 104
 Persler, 2
 Portekizliler, vi, 73, 74, 83, 85, 90, 92, 97, 115, 116, 121, 122, 123
 Puşpamitra, 2, 3
 Raca Bihim, 77, 81
 Raca Caya Singh, 69, 70
 Raca Çudasama, 48
 Raca Gangadas, 59, 60
 Raca Karan, 10
 Raca Mednî, 76, 77, 78, 79
 Raca Puncâ, 53, 54, 58
 Raca Silâhdi, 87
 Racastan, xxiii, 1, 6, 38, 104
 Racputlar, xi, 3, 49, 70, 78, 96, 120
 Raisen, 86, 87, 122
 Rana Kambbû, 62, 63
 Rana Singh, 86
 Raştî Han, x, 23, 36, 37, 38, 39
 Raverty, xv, xxi, 6
 Raziye, 10
 Rohtak, 27
 Saadet Han, 25, 26, 27, 47
Sâdrü'l-Mülk, 14
 Sahip Han, 75, 76, 78
 Saka, 3, 4
 Sakalar, 3
 Samanî Devleti, 6
 Sambal, 27
 Sancak, xii, 110
 Sarang Han, 25, 26, 29, 31
 Sarangpûr, 52, 53, 60, 86, 87, 95, 122
 Sarsavati, 18, 31, 49, 120
 Sasani, 5
 Sebük Tigin, vi, 6
 Semengân, 30
 Server Han, 25
 Seyfû'l-Mülk, xxvii, 70, 81
 Seyyid Mahmud Buhârî, xx, 49
 Seyyid Mirân, xxiv, 100, 102
 Seyyid Muhammed, xx

- Seyyid Mübarek, xx, xxiv, 99, 100, 102
 Sidpûr, x, 40, 49, 110, 117, 120
 Sikke, xii, 110
 Sind, vi, viii, xi, xxii, xxiii, xxv, 1, 2, 3, 5, 6, 9, 15, 16, 19, 20, 22, 28, 29, 30, 31, 36, 67, 68, 92, 121
 Sirderya, 4
 Sirhindî, xviii, xix, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 37, 40, 44
 Sirohî, 63, 96
 Siyahpuş, 30
 Skandagupta, 4, 5
 Soğd, 4
 Somnath, 7, 10, 40, 41
 Sorâth, xi, 1, 50, 66, 67, 79, 95, 101, 117, 121
 Sûrat, 2, 48, 86, 89, 122
 Süleyman dağları, 1, 3
 Şah İsmail, 74, 75
 Şahâb Nâhir, 27
 Şehzade Bahadır Han, 79, 80, 82
 Şehzade Halil Han, 75
 Şems ed-dîn Dumgânî, 23, 36
 Şems Han, 42, 43, 44, 49, 50, 62, 63
 Şems Sirâc Afîf, xvii
 Şemseddin Muzaffer Şah, 75
 Şeyh Fadıl, xviii
 Şeyh Melik, 49, 67, 114
 Şeyh Nureddin, 32, 33
 Şîr Han, 47, 89, 90, 100, 102, 103, 104
 Şîr Han Fulâdî, 102, 103, 104
 Şîr Melik, 114
 Şîr Şah, 90, 94, 95, 96, 104
 Tabakat-ı Ekberî, xxiv, 20, 109, 110
 Tabakât-ı Nâsırî, xiv, xv, xxi, 6
 Tâc ed-dîn Câfer, 11
 Taceddîn Yıldız, 8, 9
 Tâlnar, 49, 50, 72
 Taptî nehri, 72, 117
 Tarain, 7
 Tarih- i Fîrûz Şâhî, xvi, xvii, xviii
 Tarih-i Fîrûz Şâhî, xv, xvi, xvii
 Tarih-i Muhammedî, xix
 Tarih-i Mübarek Şahî, xviii, xix, xxi
 Tarih-i Selatin-i Gücerat, xxiv
 Tatar Han, x, 17, 26, 27, 39, 40, 41, 42, 43, 88, 101, 120
 Tatta, 20, 22
 Thaneşvar, 7
 Thâr çölü, 1
 Tien-şan, 4
 Tilanga, xxii
 Timur, viii, ix, xvii, xix, 12, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 41, 42, 43, 44, 87, 103, 105, 109, 120
 Tirmiz, 30
 Toraman, 4, 5
 Tuğluklar, xiv, xvii, xviii, 11
 Türkistan, 4, 9, 20, 30
 Uccayn, 10
 Uluğ Han, 9, 10, 13, 16, 101, 103, 105
 Uluğhanî, xxiv, xxvi, xxvii, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 34, 36, 38, 48, 58, 64, 66, 67,

69, 75, 77, 79, 80, 82, 83, 84, 91, 93,
96, 98, 99, 105
Vâhideddin Kureyşî, 14
Vecih ü'l-Mülk, 24, 37, 38
Vecihü'l-Mülk, 37, 38, 95, 102
Vindhiya dağları, 1
Yavanalar, 3
Yeminîler, 6

Yüe-çi'ler, 3, 4
Zafer Han, vi, vii, viii, ix, x, xxvii, 9,
11, 13, 14, 22, 23, 24, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 55, 107, 109, 110, 117,
120
Zafer ü'l-Vâlihû bi-Muzafferi Vâlihû,
xxvi, xxvii, 9, 12, 14
Ziyaeddin Barânî, xv, xvi

